

PROSTOMORFEMSKOST
V SLOVENŠČINI

ANDREJA ŽELE

ANDREJA ŽELE
PROSTOMORFEMSKOST V SLOVENŠČINI

**PROSTOMORFEMSKOST
V SLOVENŠČINI**

Andreja Žele

LJUBLJANA 2019

Zbirka: Lingua Slovenica 15
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Andreja Žele

PROSTOMORFEMSKOST V SLOVENŠČINI

© 2019, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC

Urednica: Helena Dobrovoljc
Recenzentki: Mojca Smolej, Irena Stramljič Breznik

Oblikovanje: Brane Vidmar
Priprava grafikonomov: Duša Race
Prelom: Simon Atelšek

Izdal: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Zanj: Kozma Ahačič
Založila: Založba ZRC
Zanjo: Oto Luthar
Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Tisk: Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana 2019

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610501992>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'367.625

ŽELE, Andreja, 1963-

Prostomorfemskost v slovenščini / Andreja Žele. - 1. izd.,
1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019. -
(Zbirka Lingua Slovenica, ISSN 1855-9425 ; 15)

ISBN 978-961-05-0199-2
COBISS.SI-ID 300570624

VSEBINA

Predgovor	7
Prostomorfemskost	9
1 Kako je v slovenščini izražena prostomorfemskost.....	16
1.1 Prosti glagolski morfemi izraženi s predlogi.....	18
1.2 Prosti glagolski morfemi, izraženi z zaimki.....	31
1.3 Medsebojna odvisnost dveh prostomorfemskosti	36
2 Prostomorfemskost z različnih jezikoslovnih vidikov	37
I Prostomorfemskost med leksemom in povedjo	43
1.1 Prostomorfemost s skladenjskobesedotvornega in pomenotvornega vidika	44
1.2 Prostomorfemskost z vidika vezljivosti, družljivosti in prisojanja	48
1.2.1 Tipi prostomorfemskosti z vidika vezljivosti, družljivosti in prisojanja ...	53
1.3 Prostomorfemost s pomensko- in funkcijskoskladenjskega vidika	57
1.3.1 Predlogi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika: o prosto- morfemskosti s pomensko- in funkcijskoskladenjskega vidika	60
II Prostomorfemskost kot slovnica v slovarju: slovarski prikaz prostomorfemskosti	101
2.1 Slovarska tipologija prostomorfemskosti	102
2.1.1 Tipologija predložne prostomorfemosti s funkcijskoskladenjskega vidika glagolskega povedka	103
2.1.2 Tipologija zaimenske prostomorfemskosti s funkcijskoskladenjskega vidika glagolskega povedka	104
2.2 Slovarski prikaz prostomorfemskosti	106
2.2.1 Predložna prostomorfemskost	107
2.2.2 Zaimenska prostomorfemskost	117
2.2.3 Prikazi na slovarskem gradivu.....	123
Viri in literatura.....	215
Povzetek	219
Summary	223
III Priloga: Referenčni članki	227
Stvarno kazalo	381

Predgovor

Namen obravnave je predstaviti in opredeliti, katere besed(ic)e nastopajo v vlogah prostih morfemov, na katere polnopomenske besede se ti prosti morfemi navadno pomensko in skladenjsko navezujejo in kakšna in kolikšna je vloga prostih morfemov v slovenščini. Na vsa ta vprašanja vsaj do neke mere odgovarjajo obstoječi slovnični in slovarski priročniki, za prepoznavanje in razumevanje prostih morfemov pa je verjetno koristna ciljna obravnava, ki skuša čim bolj celovito zaobjeti pojav prostomorfemskosti v slovenščini. Namen te obravnave je tudi do neke mere usmeriti nadaljnje slovnične in slovarske predstavitve prostih morfemov v čim bolj jasno prepoznavanje pojava prostomorfemskosti. Ta pojav namreč do neke mere rahlja meje leksemov in odločilno vpliva na pomenska in slovnična razmerja med leksemi, s tem pa sgradi in sooblikuje slovensko skladnjo.

PROSTOMORFEMSKOST

Prostomorfemskost je izražanje ločenih prostih morfemov navadno za besedo, s katero so v določenem pomenskem in slovničnem razmerju (besedotvorna ali oblikotvorna ali oblikoskladenjska vloga), in ta beseda je navadno glagol, npr. *misliti na*, *misliti si*, *zamisliti se nad*;¹ prosti morfemi so zaradi vezljivosti predvsem ob glagolih, sorazmerno redko tudi ob pridevnikih,² v stavčnočlenski vlogi povedka izražajo slovnično-pomenska razmerja, ki omogočajo oblikovanje besednozveznih in stavčnih enot.³ S tem je prostomorfemskost morfosintaktični pojav, ujet med paradigmo in sintagmo jezika, med leksikaliziranim pomenom *iti na sovražnika* 'napasti sovražnika' in neleksikaliziranim skladenjskim

---

¹ Aktualnost zgledov, vključenih v obravnavo, je potrjena tudi v besedilnem korpusu Gigafida <<http://demo.gigafida.net/>>. Dostop marec 2016.

² Znotraj povedkove vezljivosti je omejena skupina izglagolskih in neizglagolskih pridevnikov, ki označujejo telesna in duševna stanja. In če je pri izglagolskih pridevnikih vezljivost posledica izhodiščnega glagolskega pomena, je pri neizglagolskih pridevnikih vezljivost posledica dinamičnega pomena pomensko sorodnih glagolov – gre predvsem za stanjske pridevnike s prevladujočim razmernostanjskim skladenjskim pomenom (ki ga dodatno potrjuje še prostopredložno morfemska raba): a) meritve/merje: *biti oddaljen od* (*kogal česa*), *biti prisoten pri* (*komlčem*), *biti odprt za* (*kogalkaj*); b) primerjave: *biti isti/enak s* (*komlčim*), *biti enak za* (*kogalkaj*), *biti odvisen od* (*kogalčesa*), *biti podoben* (*komulčemu*); in c) vrednotenja lastnosti/stanja: *biti nagnjen k* (*komulčemu*), *biti radoveden za* (*kogal kaj*), *biti ponosen na* (*kogalkaj*), *biti nujen/obvezen/primeren/upravičen/pomemben za* (*kogalkaj*), *biti izkušen/zadovoljen/nepošten/pravičen/ljubezniv s* (*komlčim*).

³ *Slovenska slovnica* (Toporišič ⁴2000: 355, 357) predstavlja primere »glagolov s predložnim dopolnilom«, npr. *bežati od dela*, ki so v drugem pomenu lahko tudi »glagoli s predložnim prostim morfemom«, navaja tudi primere *umivati se* z možnim udeleženskim *sebe* nasproti *smejati se* ali *prizadevati si*, kjer so oblike za povratnoosebne zaimke zgolj slovnični morfemi.

pomenom *naiti na* 'naleteti na'.⁴ Prostomorfemska, zlasti pojav predložnih prostih morfemov, je dovolj poenostavljeno razložena kot pre-morfemizacija (napačna dekompozicija) prvotno nepovezanih in nato leksikaliziranih glagolskih metonimij tipa *zagledati se v koga* 'zaljubiti se', *hoditi za* 'biti zaljubljen', *popraviti se* 'fizično in/ali mentalno se izboljšati', ki s spremenjenim pomenom povzročajo tudi oblikoskladenjske spremembe (Dular 1983a: 282).

Prostomorfemska je prvenstveno povezana s pomenjem glagola, tj. z vsem njegovim predmetnim in slovničnim (kategorialnim) pomenjem v povedju, in na ravni propozicije stavčne povedi še z vršilstvostjo (prostomorfemsko izraženo s *se*) in okoliščinami (prostomorfemsko izraženimi s predlogi kot prislovnimi morfemi glagola⁵).

Poudariti je treba, da je prostomorfemska pomensko-slovnično zamejena z vezljivostjo glagola v povedku znotraj iste propozicije, npr. *On hodi brez kape* v pomenu 'Ne nosi kape / Nima kape', kjer je glagol *hoditi* rabljen širšepomensko ali oslabljeno, nasproti npr. polnopomenski rabi glagola *hoditi* v *On veliko hodi in to (hodi) brez kape*, kjer zaradi medpropozicijskosti lahko govorimo o družljivosti dveh povedkov (različnih skladenjskih pomenov) sicer istega glagola in zato posledično (glede na izbrani skladenjski pomen glagola *hoditi*) o še vezavni družljivosti predloga *brez*.⁶ Sicer pa je medpropozicijska družljivost predložne

---

⁴ Zvezo *iti na silo* bi si lahko razlagali kot primičnodružljivo z vidika družljivih povedkov *iti* in *biti*: 'iti + (to) biti na silo', medtem ko predlog *na* v tem primeru ni več znotraj iste propozicije in zato v razmerju z *iti* ne more več izražati slovničnega pomena vezave, temveč z *iti* lahko medpropozicijsko izraža zgolj primik (primično družljivost bi v tem primeru lahko zagovarjali tudi z redko rabljeno pretvorbo *siloma* ← (*biti*) *na silo*), znotrajpropozicijsko vezavno družljivost pa z glagolom *biti* v *biti na silo*. In tovrstni slovnični (zgolj razmerijski) pomen kate-rega koli predloga se lahko osamosvoji v medpropozicijskih razmerjih z vzpostavljanjem primične družljivosti med izraženim (npr. *iti*) in neizraženim splošnopomenskim glagolom, ki ima splošni pomen bivanja (*biti*), delovanja (*delati*) ali procesa (*posta(ja)ti*) in je vezavnodružljiv s predlogom.

⁵ Prislovni morfem glagola je s pomenskega vidika relativni/razmerijski prislov, s slovničnega vidika je vezavni predložni morfem, izrazno pa je sestavina predložne zveze.

⁶ Lahko predpostavljamo, da je v predlogu implicirano tako statično kot di-

rabe bolj navadna v primerih pomensko specializiranih glagolov,⁷ npr. *On študira brez cilja / brez štipendije* v pomenu 'On študira, vendar nima/je brez cilja/štipendije', kjer predlog *brez* ni niti pomensko niti slovnično povezan z glagolom *študirati*, zato je med *študirati* in *brez* primična družljivost (po Toporišiču (1982: 21) tudi »primična povezava«), ki izraža okoliščinsko dopolnilo z vključenim skritim /so/povedkom (»implikovani kopredikat«)⁸ in je zato tipična za medpropozicijska

namično razmerje – to razmerje si lahko predstavljamo kot skriti/neizraženi povedek. Če je ta skriti skladijski pomen oz. neizraženi povedek hkrati lahko pomenska sestavina izraženega matičnega povedka, potem je hkrati tudi predlog že del vezljivosti matičnega povedka in s tem tudi matične propozicije stavčne povedi, npr. *hoditi v šolo*. Če pa predlog ne sodi v povedkovo vezljivost, lahko s svojimi razmerijskimi prislovnimi vrednostmi izraža vezavno družljivost, npr. *hoditi v šoli (po učilnicah)*. Ko pa se predlog ne more več slovnično-pomensko navezovati na matični povedek – tj. z njim ne more več vzpostaviti vezave, temveč se navezuje že na drugi povedek v drugi propoziciji, se to medpropozicijsko razmerje med matičnim povedkom in družljivim neizraženim povedkom iz druge propozicije lahko izrazi le še s primično družljivostjo, npr. *hoditi v škornjih* ← *hoditi + biti v škornjih*.

⁷ Razlika med širokopomenskimi glagoli tipa *delati*, *hoditi* in pomensko specializiranimi glagoli tipa *študirati* je, da širokopomenski glagoli dopuščajo vse vrste vezljivosti in družljivosti že znotraj iste propozicije, medtem ko sta tako vezljivost kot družljivost pomensko specializiranih glagolov znotraj propozicije primerjalno zelo omejeni. Pri glagolih tipa *študirati* je ravno zaradi njihove pomenske specializiranosti, iz katere izhaja tudi bolj jasna specializirana vezljivost, ločnica med propozicijsko vezljivostjo in medpropozicijsko družljivostjo jasna.

⁸ Nam najbližje češko jezikoslovje (npr. Petr idr. 1987: 108; Grepl, Karlík 1998: 257–259, 309), zlasti zaradi skladijsko-pomenskih podobnosti med jeziki, za t. i. okoliščinska dopolnila uporablja oznake kot »circumstantový adjunkt« in »kopredikátový adjunkt« s »sekundární predikaci«, ko v predložni zvezi skriti /so/povedek oz. »implikovani kopredikat« izraža vzporedno dejanje ali stanje (»průvodní děj/stav«), npr. *Odšla je z nasmehom, Kljub denarju kar naprej dela, To je zračunal na oko* ipd. Pri Kačali (1989: 160–162) ima predložna zveza *brez kape* v povedi *Obiskovalec je odšel brez kape* vlogo dopolnila (»úlohu doplnku«), ki se pretvorbno lahko izrazi v zloženi povedi *Obiskovalec je odšel in bil (pri tem) brez kape*; češka akademjska slovnica (Petr 1987: 168) s tem v zvezi piše o »kategorii doplňku«. Kopečný (1958: 228–229) ta dopolnila označuje kot spremne okoliščine (»průvodní okolnosti«), ki so pomensko skrčena parataksa.

razmerja.⁹ Prav češko in slovaško jezikoslovje poudarja pogosto propozicijskost predložnih zvez (Petr 1987: 523; Grepl, Karlík 1998: 312; Kačala 1989: 161), npr.

Stal je na pragu z rokami v žepih
Hčerka se je vrnila iz šole brez torbe
Našel ga je v gozdu
Ulegel se je v obleki
Na prireditev je prišel s spremljevalko
Knjigo je vrnil brez ovitka
Na njih se je ozirala z občutkom krivde

Pri zaimenskem prostem glagolskem morfemu *se* na medpropozicijsko povedkovo družljivost opozarja izpuščanje enega *se*, npr. *Trudi se normalno premikati (se)* – *Trudi se, da bi se normalno premikal* nasproti npr. *Ne prizadeva si primerno se obnašati* – *Ne prizadeva si, da bi se primerno obnašal*. Zgled *Sme se šaliti (se)* zaradi pomenskosti oz. naklonske rabe glagola *smeti* dopušča samo istopropozicijsko rabo. Sicer pa je stalnica skladenjskopomenska povezanost povratnoosebnega *se* z osebkom in ta povezanost se izkazuje tudi z le povratnostjo dejanja/procesa v primerih *smejati se* (prim. Toporišič 2000: 357; Petr 1986: 90–91, 1987: 697).

Obe vrsti prostomorfemskosti – **zaimenska** (izražena z zaimkom *se*) in **predložna** (izražena s predlogom)¹⁰ – imata z vidika funkcijske

⁹ Dosedanje vezljivostne razprave Križaj Ortar (1982: 190; 1989: 134–135) so razčiščevale razmerja znotraj propozicije v smislu *vstopiti v avtobus, položiti na mizo* (vezavnovezljivo), *bandati po vasi* (primičnovozljivo) nasproti primerom tipa *vstopiti v avtobus v Ljubljani* (*v Ljubljani* je označeno kot družljivo), *brati v sobi* (označeno kot družljivo), ki lahko izstopajo iz vezljivostnega in družljivostnega pomenskega polja izraženega matičnega glagola in zato z družljivim dopolnilom lahko uvajajo že medpropozicijskost. S stališča propozicijskosti je problemski primer *bandati po vasi*, ker je v pomenu ‘popivati, veseljačiti po vasi’ prej primičnodružljiv, ker odpira možnost dvopropozicijske razvezave v *bandati in pri tem potepati se po vasi*.

¹⁰ Prilastke **zaimenski** in **predložni** v zvezi s prostimi (glagolskimi) morfemi uporabljam v pomenu ‘izražen kot zaimek’ in ‘izražen kot predlog’. V osemdesetih se v slovenskem jezikoslovju v kontekstu prostomorfemskih glagolov uporabljala sintagma **predložne prostomorfemske zveze** (Vidovič Muha 1985: 53).

skladnje **komplementarni** vlogi. Morfem *se* namreč z zapiranjem oz. omenjevanjem udeleženskih vlog v povratno usmerjeno dejanje/stanje izraža nevezljivost *jokati se* ali omejitev na tožilniško vezavo *premikati se*,¹¹ predlogi pa kot izrazi vezave hkrati označujejo zlasti vezljivost oz. vezavno vezljivost *ukvarjati se z/s*.¹² Za oba tipa prostih morfemov velja izrazita bipolarnost **pomen : izraz**:

Zaimenski prosti glagolski morfem*	Predložni prosti glagolski morfem
<p>POMEN</p> <p>udeleženska vloga vršilca dejanja ali nosilca procesa/stanja, formalna ali predmetnopomenska; kot osebek ali predmet v stavčni povedi</p>	<p>POMEN</p> <p>hierarhično prislovno razmerje, okoliščine oz. prislovi s primarno prostorskostjo, iz katere se izpeljuje vsa druga razmerja do pomenske izpraznjenosti v zgolj splošnorazmerijski predložni pomen; kot predložni predmeti ali prislovna določila v stavčni povedi</p>
<p>IZRAZ</p> <p>povratnost, označena s povratnoosebim zaimkom <i>se</i>, in posledično zapolnjena tožilniška vezavna vezljivost, možna še frazemska raba zaimkov <i>jo, ga, jih</i></p>	<p>IZRAZ</p> <p>predlog kot označevalec vezave – označuje vezavno vezljivost, šele drugotno vezavno družljivost</p>

* Sintagma »predložni prosti morfem« označuje prosti morfem glagola, ki je izražen s predlogom. Predlog je tu uporabljen v vlogi izraza za slovnični pomen 'odvisnega neena-kovrednega razmerja'. V zvezi z označevanjem prostomorfemske rabe so v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992) opredeljene jezikoslovne zveze: »predložni glagol« = glagol, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *misliti na*; »predložni pridevnik« = pridevnik, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *nor na*; »predložni samostalnik« = samostalnik, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *misel na, sanje o* ipd.

¹¹ Zgledi s prostomorfemskim *se/si*, npr. *premikati se, prizadevati si*, so v bistvu zgledi z navideznim tožilniškim ali dajalniškim dopolnilom, oblikoskladenjsko pa jih lahko označimo kot sistemsko redukcijo v jeziku (Dular 1983/84: 292).

¹² *Slovenska slovnica* (Toporišič ⁴2000: 355, 354) glagolsko prehodnost izrazijsko opredeljuje tudi kot »oblikovno izraženo s predlogom kot prostim glagolskim morfemom, npr. pri glagolu *hoditi za* v pomenu 'imeti rad'«.

Obenem pojav prostega morfema odpira tudi vprašanje možne leksikalizacije s predmetnopomensko besedo, ob kateri stoji. Predložni prosti glagolski morfem se tako lahko poglagoli, *delati po njem* 'posnemati ga' ali poprislovi *delati po domače* 'ne upoštevati veljavnih navodil', drugotno (pretvorbeno) tudi poprivedi *stric po materi* 'materin stric ali stric, ki ga imamo po materini družini'. V konkretnih povedih se predložni prosti glagolski morfem lahko skladenjskopomensko približa samostalniku ali pridevniku, npr. *delati po hišah*, *delati po urah*, *delati po domače*, in se prek prislovnodoločilne vloge lahko poprislovi. S tem skladenjskopomenskim premikom prvotni predložni prosti glagolski morfem izstopi iz glagolske vezljivosti, npr. *delati na silo* (nasproti: *delati na projektu* ipd.)

Z vidika leksikalizacije torej lahko prosti morfemi tvorijo stalno leksikalizirano (pomensko dopolnjujočo) ali prosto neleksikalizirano (še s prostim morfemom pomensko poudarjajočo vezavnovezljivo ali vezavnodružljivo) zvezo z glagolom (prim. Vidovič Muha 2011: 96). Isti morfem ima dvojo vlogo, pomensko in slovnično – prislovna vloga pomensko (tj. okoliščinsko) umešča glagolsko dejanje, predložna vloga pa slovnično določa predložni sklon imenske zveze. Slovnično-pomenska vloga predložnega prostega morfema se znotraj propozicije stavčne povedi odraža v vezavnovezljivem ali vezavnodružljivem skladenjskem razmerju, pri čemer slovnično vrednost izraža vezavnost, pomensko vrednost pa vezljivost in družljivost. Z medpropozicijskega vidika pa je s predložnim morfemom izražena tudi primična družljivost, npr. *potovati brez dokumentov* ipd.

V razlagalnem slovarju so predlogi lahko predstavljeni kot glagolski globinski prislovi oz. prislovni morfemi glagola ali prosti glagolski morfemi zlasti (a) z dodanimi pomenskimi pojasnili, ki opozarjajo na različne stopnje možne leksikalizacije (zlasti na prostomorfemske glagole in pridevnike), in (b) z dodanimi slovničnimi pojasnili, ki opozarjajo na možna skladenjska razmerja (zlasti vezavnovezljivo in vezavnodružljivo).

Pojav prostomorfemskosti je tako lahko enkrat opisan v smeri leksikalizacije glagola, ko se glagol z dodajanjem prostega morfema pomensko dopolnjuje oz. spreminja v nov pomen ali leksem, drugič pa v smeri gramatikalizacije prostega glagolskega morfema, ko se predlog ali zaimke v vlogi prostega morfema postopno pomensko prazni oz. deleksikalizira, *imeti se lepo* nasproti *imeti se za*, *imeti za novo*, *imeti za norca* ipd.

Leksikalizacija je proces, v katerem skladenjska enota oz. prosta besedna zveza postane nov samostojni pomen (t. i. popolna leksikalizacija pomena), leksem oz. slovrska enota;¹³ v bistvu leksikalizacija z dodajanjem pomenskih sestavin (tj. prek opomenjanja/semizacije pomenske lastnosti v pomensko sestavino) pomensko specificira/konkretizira obstoječi izraz, da lahko postane nova slovrska enota. V našem primeru lahko govorimo zlasti o leksikalizaciji glagolskih pomenov in leksemov, sledijo še leksikalizacije pridevnikov in prislovnih predložnih imenskih zvez.

Gramatikalizacija je smislu razpomenjanja in hkratne dekonkretizacije pomena iz leksikalnega v slovničnega tipična za predloge in povratno-osebne zaimke v vlogah prostih morfemov. Iz ang. strokovne literature poznamo gramatikalizacijo kot jezikovni proces, v katerem določen samostojni leksikalni izraz izgublja svoj predmetni pomen in se vedno bolj rabi kot slovnični element, pri čemer se ločujeta

a) slovnični kontinuum: leksikalna beseda → slovnična beseda → naslonka → morphem,

b) pomenski kontinuum: polni pomen → delno izpraznjen pomen → izpraznjen pomen (Ilc 2014; Hopper, Traugott 1993: 4).¹⁴

Leksikalizacija in gramatikalizacija se procesno dopolnjujeta pri prostomorfemskih pomenih in leksemih.

Obvezno prostomorfemski leksemi so tisti, katerih korenske besede ne morejo obstajati brez prostega morfema, npr. *temeljiti na*, *smejati se*, *ukvarjati se z/s*.

¹³ Vidovič Muha 2000: 149: »Leksikalizacija (uslovarjenje) pretvori metaforo v metaforični pomen (po poti: opomenjanje pomenske lastnosti (semizacija), ki je sprožila povezavo dveh denotatov > pretvorba v pomensko sestavino > šele nato se pomenska sestavina lahko leksikalizira (uslovari) kot nova). Prav asociativni izvir metaforične pobude uvršča metaforo med odprtejšo, veliko manj predvidljivo figuro kot pri metonimiji [...] asociativna odprtost nastajanja metafore in njena leksikalizacija jo uvršča tudi med temeljne možnosti poimenovanja na obeh polih človekove ustvarjalnosti – v umetnosti in znanosti.«

¹⁴ Ilc (2014: 312) ga sloveni kot »proces obraziljenja« in rezultat je poponsko obrazilo tipa *temeljiti na*, *upati selsi* ipd.

Izključno obveznostomorfemskih leksemov je malo, kar je razumljivo, saj je večina prostomorfemskih leksemov nastala z naknadno leksikalizacijo določenega skladenjskega pomena glagola in prostega morfema, torej s konkretno povedkovo rabo, in tako je leksikalizacija najpogosteje zamejena na konkretni leksemski pomen.

Z vidika prostomorfemskosti se glagoli oz. povedki delijo na tiste, ki jim pomen dopušča rabo različnih predlogov in tiste s prostomorfemsko rabo samo določenega predloga, npr. *iti pol/za/na*, *gledati pol/za/na* : *hrepneti po*, vendar obseg prostomorfemskosti ni povezan z možnostjo leksikalizacije.

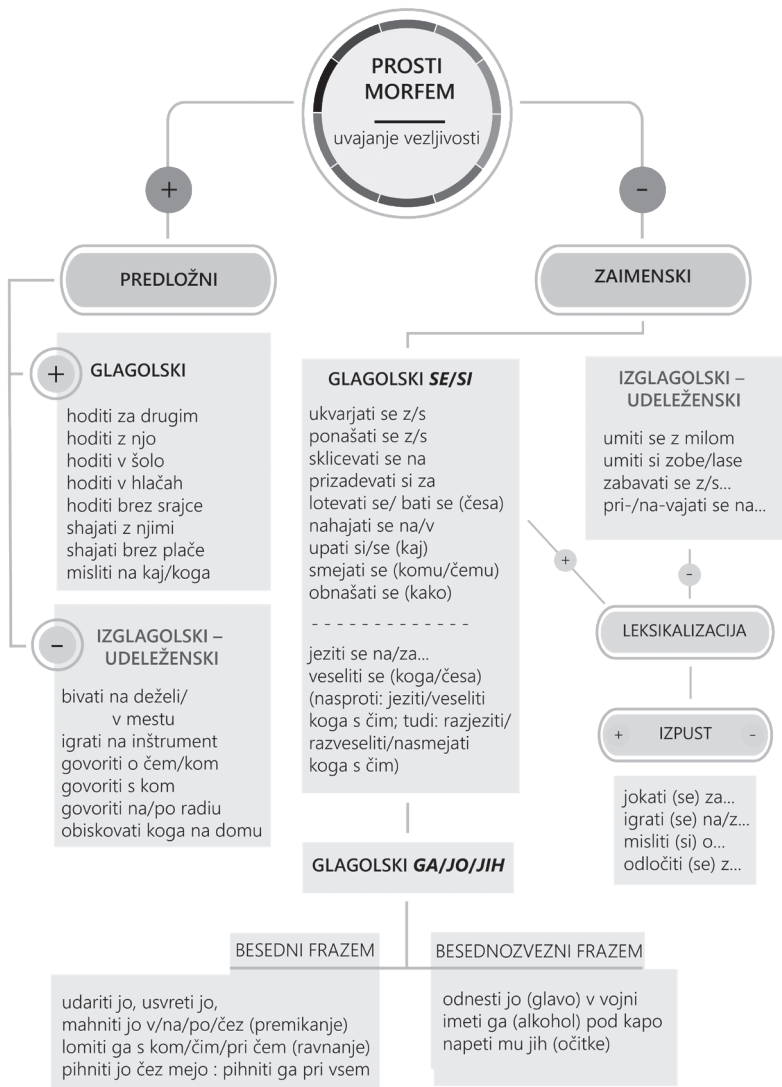
1 Kako je v slovenščini izražena prostomorfemskost¹⁵

Prosti glagolski morfemi so izraženi s predlogi in povratnoosebna zaimkoma *se* ali *si*. Glede na izrazne zmožnosti jih delimo na zaimenske in predložne proste morfeme v skladenjski vlogi zaslonk ali enklitik (Toporišič 1992: 125). Obvezni glagolski morfem je leksikalizirani morfem, ki tovrstnim prostomorfemskim glagolom (nasproti neprostomorfemskim glagolom) daje novo leksemsko in skladenjsko vlogo z ustrezno spremenjenimi morfološki lastnostmi. Obvezni morfem, sicer enakozvočen z zaimkom ali predlogom, sooblikuje in sotvori nov glagolski pomen, tj. pri leksikalizaciji gre za novo izrazno in pomensko besedno enoto, ki je posledično tudi leksikografsko navadno izkazana kot slovarska iztočnica.

Predložni morfem (z vektorsko vrednostjo kot stalnico) z usmeritvijo navzven pomensko poudari prostor in razvrstitev v prostoru in s tem uvaja še nov skladenjski pomen, npr. *mahati jo z/s* 'iti s kom/čim' nasproti *mahati jo* 'hitro iti' in *mahati z/s* 'pretiti', ipd. Usmeritev nakazuje tudi teličnost glagolskega dejanja pri *hoditi za*, *oblikovati se v*, *rasti v*, *staviti na*, *streči po*, *tarnati nad/čez*, *tekati za* ipd.¹⁶

¹⁵ Podrobneje o tem, še zlasti z leksikološkega vidika, v članku Prostomorfemski glagoli kot slovarska gesla (gl. III Priloga: referenčni članki).

¹⁶ Več o teličnosti, povezani tudi s prostomorfemskostjo, je v monografiji Orešnika (1994: 51–60) z naslovom *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*.

Slika 1: Prosti morfem

Tudi sicer določeni glagoli, tj. glagoli s pomensko sestavino 'smernosti', praviloma imajo ob sebi lahko tudi predložni morfem *odvrniti/odvračati od*, *opreti/opirati na*, *pretendirati na* (knjiž.), *staviti na kaj* (nasproti *staviti kaj*), *težiti k*, *vleči na* ipd. Nastale frazeološke glagolske prostomorfemske zveze pa mimo slovničnofunkcijskih in izraznih (sklonskih) lastnosti poudarjajo: (1) spremembo v neprostorsko vrednotenje stanja, npr. *nagibati se k*, *oddaljiti se od*, *prebiti se do*, *vdajati se v*, ali (2) pomenske lastnosti izbranih udeležencev, npr. *biti na čakanju*, *dihati na škerge*, *streči po življenju*, *vstati proti sovražniku*, *zagreti se za stvar*, *živeti iz kovačka* ipd.

Tipologijo izbranih udeležencev v frazemih pa sestavljajo: a) **pojmovni samostalniki**: *viseti med dobrim in slabim*, b) **pridevniške besede** (z barvnimi pridevniki: *vleči na rdeče* in števnik: *zaleči za dva*) in c) **samostalniki s kategorijo človeško***: *lepiti se na koga*. Prosti morfem kot prislovni morfem glagola (v smislu zunanjih okoliščin ali notranjih vršilskih okoliščin) doda obstoječemu glagolskemu pomenu sestavini 'razmerja' in 'vrednotenja'.

1.1 Prosti glagolski morfemi, izraženi s predlogi

Prosti glagolski morfem, izražen s predlogom ali, širše rečeno, s predložnim izrazom, prvenstveno vzpostavlja vezavo,¹⁷ in glede na glagolsko izhodišče predvsem vezavno vezljivost, npr. *delati na načrtu* 'ukvarjati se z načrtom', in drugotno pa tudi vezavno ali primično družljivost, npr. *delati na polju*: vezavnodružljivo v pomenu 'obdelovati (kaj) na polju' ali primičnodružljivo v pomenu 'kopati njivo na polju'. Primič-

¹⁷ Po Enciklopediji slovenskega jezika (1992) tudi **vezavni morfem**, ki »določa sklonsko vezavno moč ustrezne besede« in je »večinoma notranji, tj. površinsko brezglasoven (*gledati* predstavo)«; za predložni vezavni morfem, ki je položajno poponski, so navedeni zgledi *govoriti o*, *ukvarjati se z*. Funkcijsko so predlogi v slovanskem jezikoslovju pogosto označeni kot sklonski morfemi; kot **prosti sklonski morfemi** zagotovo izražajo slovnični (razmerijski) pomen, z oznako **predložni izrazi** (zlasti v hrvaškem, srbskem in češkem jezikoslovju) pa bi bil lahko bolj poudarjen njihov prislovni pomen.

na družljivost je lahko posledica družljivosti med povedki in označuje družljivost med povedkom in zgolj primaknjenim predložnim prostim glagolskim morfemom drugega povedka, ki pa ni izražen, *delati* + (*biti*) *na polju*.¹⁸ Zgledi medpropozicijskega združevanja dveh povedkov v predložne zveze so npr. *hoditi zunaj brez kape* ← ‘hoditi zunaj + biti brez kape’, *smejati se v dlani* ← ‘smejati se + potiskati obraz v dlani’ in medpropozicijskost najpogosteje uvajajo prislovna določila načina.

Širokopomenskost glagola *delati* kot glagolskega primitiva, in to načeloma velja za vse širokopomenske glagole, tudi sicer omogoča najširše vezljivostne in družljivostne možnosti: od vezavne vezljivosti *Dela na načrtu* v pomenu ‘Ukvarja se z načrtom / Izboljšuje načrt’ do vezavne ali primične družljivosti *Dela z načrtom* ali *Načrtno dela* v pomenu ‘Sledi načrtu’ ali primične družljivosti, ki je lahko že medpropozicijska, npr. *Dela po načrtu* / *Dela načrtno* v pomenu ‘Svoje delo opravlja in sicer tako, da sledi zastavljenemu načrtu’.

Predlogi v vlogi predložnih prostih glagolskih morfemov potrjujejo, da izhodiščno izražajo relativni prislovni pomen, ki je hkrati razmerijski pomen – s tem da prvotna prostorska prislovnost ostaja pri glagolu, razmerijski pomen pa se izrazno konkretizira šele v predložnih zvezah,¹⁹ npr. *klepetati o – klepet o : priti na klepet* ‘udeležiti se klepeta’ : *biti na klepetu* ‘prisostvovati klepetu’, v naštetih zgledih z vidika izhodiščnega motivirajočega glagola lahko govorimo najprej o vezljivostnih, potem pa tudi o družljivostnih zmožnostih predloga kot prostega gla-

¹⁸ Tako vezljivost kot družljivost sta pomenski lastnosti oz. usmerjenosti glagolov, medtem ko je v primerih prostomorfemske vezave kot slovnični pomen izražena s predlogi, zgolj formalno in zato manj navadno tudi z zaimkom *se* oz. *si* v primerih *upati selsi*, *pogovarjati se*, tudi pomensko (udeležensko) pa v primerih tipa *učiti se*, *umivati se*.

¹⁹ Predlog je prvenstveno prislovni morfem glagola. Kot prislovni morfem je razmerijsko in lastnostno usmerjan od glagola oz. povedka, hkrati pa predlog prislovno usmerja samostalnik oz. predlog (Nikitina 1979: 116). Prislovnost predloga oz. stopnja njegove avtohtone prislovnosti se najbolj jasno izraža ob glagolu *biti*, ki premore najširši pomenski obseg. Sicer pa si splošni pomen predloga lahko razlagamo kot nek relativni/razmerijski prislovni (prvotno prostorski) pomen, ki ga upravlja konkretna skladijska raba slovnice, zato ga splošno opredeljujemo tudi kot slovnični pomen.

golskega morfema. Predložni prosti glagolski morfem vzpostavlja hierarhično prislovno razmerje prvenstveno med glagoli in samostalniki in vedno se funkcijsko prilagodi skladenjskim pomenom, ki ustrezajo celotnemu konkretnemu sporočilu.

Predlog kot prosti glagolski morfem prvenstveno upravlja s prostorom (prvenstveno je ob glagolu in izhaja iz glagola).²⁰ Ko iz glagolske dinamične usmerjevalnorazmerne vloge prehaja v samostalniško statično predložno zvezo,²¹ zlasti vsebinsko in lastnostno konkretizira prostor, t. i. statična ali dinamična vezljivostna vrednost povedka se prenaša tudi na predlog, npr. *hiteti na vrt* ← ‘hiteti, da priti na vrt’, *sedeti na vrtu* ← ‘sedeti in se nahajati na vrtu’. Ta slovnično-pomenski prehod predloga med dinamično in statično glagolsko prostomorfemskostjo je najbolje predstavljen z rabo glagola *biti*, ki je sposoben zaobjeti tako glagolsko dinamičnost kot statičnost.²²

Združevanje dinamičnosti in statičnosti v *biti* je izraženo v prostomorfemskih zvezah kot:

biti že dolgo v mestu ‘živeti, delati v mestu’,
biti pri starših ‘živeti pri starših’,
biti pri pouku, biti na proslavi ‘udeležiti se’.

Prostomorfemsko rabo pomensko oslabiljenega *biti* izražajo zveze:

Je brez pameti,
Je od brata,
Je proti razvoju,
Je ob imetje,

²⁰ Pomenska kategorija prostora je kot morfosintaktični pojav izražena s predlogom oz. predložno zvezo; na to slovnično možnost izražanja prostora opozori Piper (²2001: 65–), pri obravnavi »kategorije prostora u predložkim adverbijalima (= predložko-padežne konstrukcije sa adverbijalnom funkcijom)«. Predložne zveze upravičeno označi kot najbolj razširjen podsistem izražanja prostorskih razmerij v slovanskih jezikih.

²¹ Predlog z glagolom na eni strani in predložno zvezo na drugi strani lahko izraža dinamično ali statično okoliščino.

²² Tu je poveden in v primerjavi z geselskim sestavkom v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) tudi dopolnjevalen prispevek Toporišiča (1980: 151–167) O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu BITI).

Je za napredek,
Je s šibkimi,
 nasproti *biti* naprodaj z leksikalizacijo (poprislovljenjem)
 povedkovega določila.

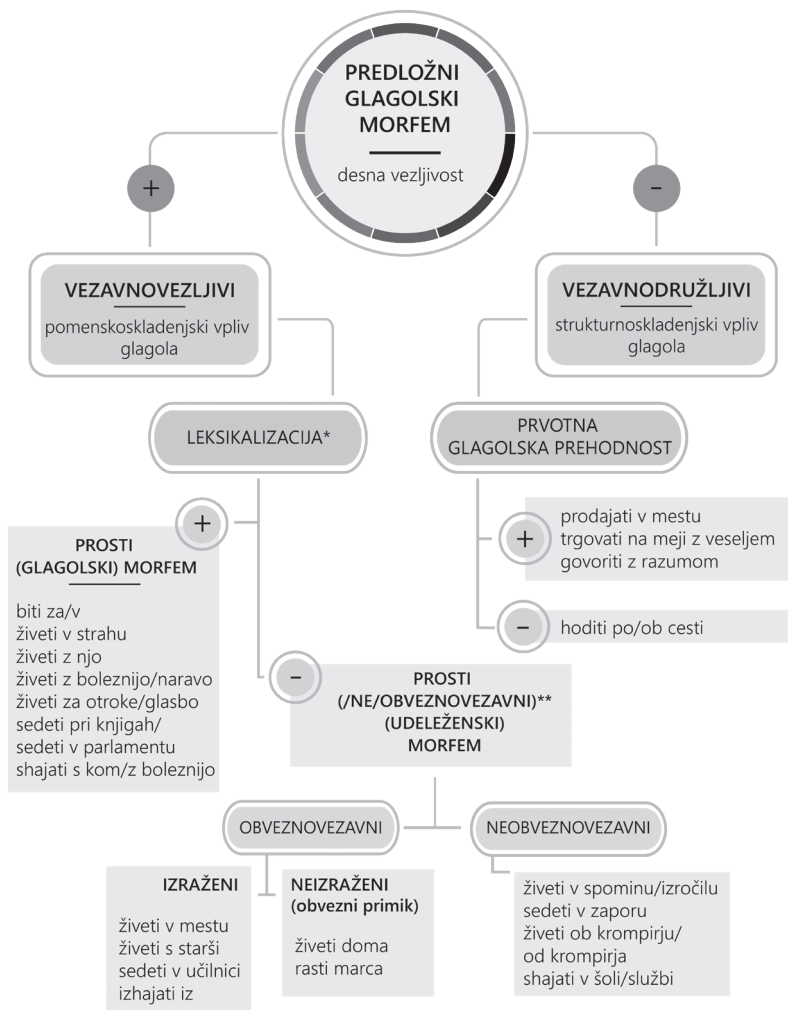
Ustaljene oz. frazemske prostomorfemske zveze so:

biti na zdravilih 'jemati zdravila',
biti ob denar 'izgubiti denar',
biti za napredek 'podpirati napredek',
biti iz 'prihajati iz' nasproti *biti iz* 'vsebovati'.

Ob oslavljenem *biti* se težišče skladenjskega pomena, zlasti pri izražanju statičnega razmerja ali lastnosti, prenese na predložni prosti glagolski morfem in ta izraža 'pripadnost', npr. *ključ (biti) od omare, zemlja (biti) od kmetov*, 'izhodišče, sestav', npr. *spomin iz mladosti, kipec iz bronca, zbor iz upokojencev*, 'stanje zunaj česa' *obleka iz mode*, ali 'odsotnost' *otrok brez staršev, pot brez nevarnosti, noč brez spanca* ipd. Zgledi tudi potrjujejo, da glagol *biti* s svojim najširšim pomensko-skladenjskim obsegom²³ od polnega pomena delovanja ali stanja do samo slovnične funkcijske vezi omogoča in hkrati potrjuje pomensko-skladenjsko razlago predlogov kot prvotno prostih glagolskih morfemov, ki se izražajo kot sestavina prostomorfemskih ali predložnozveznih leksemov.

Predložni prosti glagolski morfemi so lahko (a) **leksikalizirani glagolski morfemi**, (b) **neleksikalizirani (udeleženski) glagolski morfemi** in (c) **obglagolski vezavnodružljivi morfemi**. Predložni glagolski morfem je leksikaliziran, ko pomensko sograjuje glagolski leksem kot slovarsko enoto in je s tem sestavina njegove vezljivosti, ali neleksikaliziran, ko pomensko izhaja vsaj iz enega pomena glagolskega leksema in izraža njegovo pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost ter je zato del povedkove vezljivosti.

²³ Glagol *biti* ravno zaradi svojih najširših pomenskih zmožnosti, od vseobsegajoče statičnosti in dinamičnosti do pomensko izraznjene vezi v zgolj slovnični vlogi, lahko ostaja tudi neizražen, ko to dopušča smisel besedila in širšega konteksta.

* Leksikalizacija je tu uporabljena za označitev pojava, pri katerem beseda iz skladijske zveze, v tem primeru predlog, postane del besednega pomena – iz skladijske enote postane slovarska enota/leksem.

** Predlogi v skladijski vlogi udeleženega obveznovezavnega izglagolskega morfema navadno ohranjajo prvotne prislovne pomene, kot neobveznovezavni udeleženki izglagolski morfemi pa imajo drugotne prenesene pomene.

Slika 2: Predložni glagolski morfem

Slovnični in pomenski vidik

Razmerje med slovnničnim in leksikalnim pomenom pri predlogih postavlja v osnovno izhodiščno vlogo slovnični pomen, ki vključuje ustrezni leksikalni (relativno prislovni) pomen (Kroupová 1980: 49). To pomeni, da je krovna slovnično-leksikalna vrednost predloga v bistvu razmerijski pomen,²⁴ ki je odvisen od vsakega konkretnega razmerja med povedjem in udeležencem oz. od konkretnega pomena glagola in samostalnika v stavčnočlenskem razmerju.²⁵ Predlogi znotraj stavnočlenskih razmerij torej tvorijo neke vrste »semantični mikrosvet« (Petr, Komárek idr. 1986: 198), s tem da slovnični pomen omogoča uresničitev ustreznega leksikalnega pomena.

**Predlog je vedno v dvojnem razmerju upravljajočega in upravljane-
stavčnega člena** in praviloma je hkrati pomenskoskladenjski oz. prislovni modifikator upravljajočega glagola in strukturno- in oblikoskladenjski slovnični modifikator upravljane-
samostalnika. Ko je predlog v celoti ali pretežno del upravljajočega leksema, tj. v njegovi prostomorfemski vlogi, se mu tako slovarsko kot slovnično podreja, npr. *iti po koga* 'iti iskat koga', *iti za zaslužkom* 'iti iskat zaslužek', *iti za denarjem* 'iti služiti denar'.

Čim večja je predložna odvisnost od glagola v smislu prostega glagolskega morfema, tem manjši je njegov samostojni slovarski pomen, in z leksikalizacijo mu lahko preostane samo slovnični pomen, izražen z intenco; in obratno, z ohranjanjem svojega slovarskega (prislovnega) pomena se predlog lahko pomensko- in strukturnoskladenjsko oddalji od upravljajočega glagola in ostane samo začetna oz. izhodiščna glagolska motivacija s postopnim manjšanjem slovnično-pomenskega glagolskega vpliva in hkratnim večanjem prislovnega pomena:

našteti primeri kažejo na postopno izgubljanje prostomorfemske obglagolske vloge in hkratno večanje prislovne vrednosti: *pasti pod vpliv*, *pasti pod diktatorja*, *pasti pod tujim imenom*.

²⁴ Bistvo predlogov je izražanje razmerij, zato je njihov pomen povezan izključno s konkretnim uresničevanjem skladnje, od besedne zveze do povedi oz. besedila. To tezo povzemajo tudi vse najnovejše obravnave predložnih rab (prim. Prokšová 2018: 14), z upoštevanjem tudi vseh starejših strokovnih virov, na katere se sklicujem v tem delu.

²⁵ Z vidika slovnično-leksikalne vrednosti predloga je pomenljiva povezava z glagolsko determiniranostjo ali usmerjenostjo (glagoli upravljanja) nasproti

O predložnih zvezah, ko od upravljajočega glagola ostane samo še začetna oz. izhodiščna glagolska motivacija brez slovnično-pomenskega vpliva, lahko govorimo v primerih *dati nekaj na stol / pod stol / za stol* (nasproti *dati nekaj na obljube / prijatelje*), umanjkanje konkretnega povedkovega vpliva pa se odraža tudi v razširjenem izboru predložne rabe *na stol / pod stol / za stol* (prim. Kroupová 1980: 51).

Pričakovano pa se v primeru dvojnega in dvojega predloga vloge prostomorfemskosti bolj prerazporedijo, npr. *dati nekaj za na/pod stol*, tudi *nameniti nekaj za na/pod stol* 'dati nekaj, da bi šlo na/pod stol', *nameniti za v sklad* ipd.²⁶

Tako v primerih dvojnih predlogov lahko sklepamo tudi na medpropozicijskost v smislu družljivosti dveh povedkov (izraženega in neizraženega) in potem so z vidika možne medpropozicijskosti tudi vsi dvojni dvoji predlogi lahko prosti glagolski morfemi:

priti do pod klanca < '(kdo) priti do klanca in biti pod klancem,
podstavek za pod vazo < 'podstavek biti namenjen, da stoji pod vazo',
Do pod vrh hriba je še dobro uro < 'priti do + biti pod vrh hriba',
dogovoriti se za v soboto < 'dogovoriti se za + biti v soboto' z možnim
izpustom predloga *dogovoriti se za soboto*,
biti do pod brade v vodi < '(kdo) biti do brade v vodi + voda biti pod brado',
za naprodaj, biti v vodi do nad kolen, biti do pod kolen v blatu, do pred kratkim ipd.

Razmerje predlog – sklon

Tako predlog kot sklon sta oblikovna pokazatelja pomenskih razmerij,²⁷ in vsekakor je predlog tudi potencialni funkcijski morfem sklona, zato

---

glagolski stanjskosti oz. procesualnosti (statičnost predloga oz. njegova prvenstvena statična okoliščinska vloga), kamor sodi tudi glagol *biti* z izrazito poudarjeno 'okoliščino bivanja'.

²⁶ Zgleda za rabo dvojnih predlogov v slovenščini za npr. dosego cilja, npr. *za čez* + tožilnik, *za na* + tožilnik, *za k* + dajalnik, navaja Béličová (1982: 70).

²⁷ Z izraznega vidika ima predlog dvojo oblikovno vlogo, zlasti z vidika glagola ali pridevnika ima vlogo poponskega morfa, z vidika samostalnika pa vlogo predpanskega morfa (pri stalnopredložnih sklonih je sklonski formantem), splošno jezikoslovno pa je to vloga aglutinacijskega afiksa ali aglutinacijskega prefiksa neimenovalniških sklonov (o tem že Vinogradov 1947: 677).

je celovita slovnično-pomenska enota šele predložni sklon.²⁸ Znotraj predložnih sklonov na modifikacijsko usmerjevalno moč predlogov in njihov vezavni vpliv na večjo konkretizacijo sklonskega pomena opozarja Kopečný (1958: 56) in za njim Běličová (1982: 14, 85–86).²⁹ Slednja za posamezne predloge trdi, da z odpiranjem določenih skladijskih razmerij sklonom širijo vezavnostne zmožnosti in s tem hkrati odpirajo tudi nove razločevalne zmožnosti pomenskih razmerij najprej znotraj stavčne povedi, npr. *iti po brata po mostu po vojni po razmisleku*. V najširšem smislu torej predlog označuje skladijsko oz. slovnično kategorijo razmerij. To sodobno stanje samo še potrjuje razvojno razlago nastanka predložnih sklonov in predložnih zvez sploh – prvotno je sklon že sam izražal tudi določeno razmerje do glagolskega dejanja, in ko je v nadaljevanju začel izgubljeni svoj ablativni oz. prislovni pomen, se mu je prislovna določnost naknadno dodajala s predlogi (Bajec 1959: 9).³⁰ Z izražanjem tako rekoč vseh osnovnih udeleženskih vlog in razmerij se je oblikovno-pomensko najbolj nevtraliziral tožilnik, ki izraža lahko prizadeto (*pobožati otroka*), izidno (*roditi otroka*), ciljno (*iskati otroka*), vsebinsko (*videti otroka*) in razmerno (*zebsti otroka*) (Dular 1983b: 190).

Vendar po drugi strani se ravno z vidika potrebe po natančnejšem prikazu najrazličnejših pomensko-funkcijskih razmerij širi predložna raba; po ugotovitvah (prim. Dular 1983b: 197) naj bi v sodobni slovenščini 20. stoletja bilo najbolj očitno opuščanje nepredložnega roditeljskega.

²⁸ Tako predlog kot sklon se že vsak zase vključujeta triadno razmerje oblika – pomen – funkcija, in potem pri interakciji predloga in sklon nastane spet novo triadno razmerje na višji ravni, ki velja za predložni sklon oz. predložno zvezo.

²⁹ Po splošnem jezikoslovnem prepričanju naj bi bil pomen sklon širši kot je lahko pomen predloga, saj skloni izražajo najširša osnovna skladijskopomenska razmerja, ki se z naknadnim dodajanjem predlogov praviloma pomensko specializirajo.

³⁰ Pri nas (prim. Dular 1983/84: 290) je bilo opozorjeno tudi na pomenskorazločevalno vlogo sklonov, ko t. i. dvoja vezava izraža različno pomensko rabo istega glagola, npr. *streči žogo* 'prestrezati žogo' nasproti *streči gostu*, *oprostiti fanta vojaščine* nasproti *oprostiti prekrške fantu*; t. i. dvojnična vezava pa izraža stilne in funkcijskozvrstne razločke rabe istega glagolskega pomena, npr. *čakati mater* – *čakati na mater*, *pogrešati mir/miru* ipd.

Tako sklon kot predlog sta **oblikoskladenjski kategoriji**,³¹ s tem da predlog usmerja in sklon je usmerjan, zato se vedno bolj poudarja skladenjskopomenska interakcija med sklonom (kot izrazno-pomensko konstanto/stalnico) in predlogom (kot izrazno-pomensko spremenljivko,³² ki določa skladenjska razmerja). To pa hkrati pomeni, da predlog in sklon enakovredno vzpostavljata vezavnost v smislu vzajemne slovnično-pomenske soodvisnosti in usklajenosti (Vinogradov 1947: 677; Čermák 1996: 30).³³ To medsebojno odvisnost in vplivanost navsezadnje potrjujeta mestnik in orodnik,³⁴ npr. *vračati se nalob/pri čem, vračati*

³¹ Sklon je seveda binaren v smislu pomena in oblike, pomensko je hkrati globinski sklon oz. udeleženska vloga, predlog pa je spremenljivka v smislu dinamičnih ali statičnih razmerij. Izraža statično ali dinamično usmeritev glagolskega pomena, npr. *misli na, iti na*, izrazno poudari eno izmed pomenskih sestavin glagolskega pomena, *ustopiti v, sneti z/s*, ali pa še izrazno konkretizira eno izmed vezljivostnih možnosti danega glagola, npr. *postaviti pod, opremiti z/s* ipd.

³² Predlogi so pomensko variabilni oz. spremenljivi zaradi svoje funkcijske zavezanosti predložni zvezi, ki je lahko prislovnodoločilna, predložnopedmetna ali prilastkovna, funkcijsko izhodišče pri obravnavi predloga predstavlja torej predložna zveza (Nikitina 1979: 112). Sicer pa sta univerzalni pomenski sestavini vseh predlogov a) slovnično-pomenska razsežnost (statična, dinamična) in b) stičnost z izhodiščem in ciljem (Nikitina 1979: 111, 119); isti avtor pri pomenskosti predlogov ločuje tip **verižne polisemije** s sprotnim posredovanjem tudi splošne smiselne sestavine, ali **središčne polisemije** z vedno izhodiščno splošno smiselno sestavino (Nikitina 1979: 132). M. Komárek (1982: 80–84) v istem kontekstu dodaja še delitev predlogov glede na a) smer – nesmer, b) vključitev – ločitev – križanje obojega, c) zaobseženo z dejanjem – neizraženo zaobseženje z dejanjem – zanikanje/zavrnitev zaobseženja z dejanjem; vse naštetu obsega posplošeno pomenskost predloga.

³³ Izrazno soodvisnost sproža sklon, ki izbirno zameji oblike glede na rabo določenega predloga, pomenska usmeritev pa prek predloga prihaja iz pomena glagola; s predlogom se vzpostavljata determiniranost in interdependenca (M. Komárek 1982: 78), ki sotvorita kohezijo v smislu slovnično-pomenskega soodvisnega povezovanja in predložne rabe med povedkom in predložnim predmetom oz. prislovnim določilom; tovrstno povezovanje omogoča vsakokratno vzpostavitev konkretnega posebnega specializiranega skladenjskega pomena.

³⁴ Vzajemna odvisnost med predlogom in sklonom je najbolj ustaljeno izkazana v stalno predložnih sklonih – v mestniku in orodniku. Sklona sta izraz morfološke stalnosti: mestnik (večja predvidljivost glag. pomena, kraj, čas) in orodnik (manjša predvidljivost glag. pomena, spremstvena družljivost).

se s/za/pred/nad/pod čim (nasproti npr. *vračati se ob s/za/pred kom*), pri katerih se poudari tako razločevalni pomen posameznega predložnega razmerja kot tudi oblikovno-pomenska razločevalnost posameznega sklona.³⁵

V sodobnih slovanskih jezikih se širi **raba predložnih sklonov**, ki po mnenju nekaterih jezikoslovcev (prim. Piřha 1977: 14–16; Lotko 1982: 92–94; Komárek 1982: 77–79) pomensko precizirajo razmerja na eni strani in hkrati omogočajo širitev različnih predložnih zvez in s tem izraznih zmožnosti sploh.³⁶ Zaenkrat lahko samo sklepamo, da je širitev predložne rabe verjetno v tesni povezavi s širitvijo in specializacijo strokovnih področij. Predložni skloni se ravno zaradi možnosti vzpostaviti različna predložna razmerja skladijskopomensko širijo čez meje propozicije in stavčne povedi v besedilo; to slednje je spet zanimivo tudi z vidika težnje po jezikovni ekonomičnosti, še zlasti v strokovnih besedilih.

Vezavnost predloga

Predlog je nosilec skladijske kategorije vezavnosti.³⁷ Izhodiščna površinskoizrazna vloga predloga se znotraj stavčne povedi potrjuje z vezavo (vezljivostno in družljivostno), ki je z vidika možnih pretvorb lahko izražena ali neizražena oz. pretvorbena prikrita.

³⁵ Slovnično-pomenska razločevalnost različnih predložnosklonskih razmerij znotraj pomenskosti istega glagola se kaže v primerih kot *vračati se z njim*, *vračati se za njim*, *vračati se pred njim*, *vračati se nad/pod njim*, *vračati se poleg/ zraven njega*, *vračati se zaradi njega*, *vračati se k/proti njemu*, *vračati se ob njem*; za neživo še: *vračati se v/na kaj*, *vračati se polob čem*, *vračati se s čim*.

³⁶ Jasna težnja po večji razširjenosti rabe predložnih zvez v slovanskih jezikih izraža tudi potrebo po višji stopnji sistematičnosti, logičnosti in jasnosti izraženega. S povečano predložnozvezno rabo se znižuje tudi polifunkcijskost posameznih sklonov (Lotko 1982: 1982: 87, 91). To se jasno potrjuje tudi v slovenščini z zgledi kot *dobiti za darilo – dobiti za darilom*, *dobiti z darilom – dobiti v darilu*, *dobiti pri darilu*; *gledati za koga*, *gledati na koga*, *gledati v koga – gledati za kom*, *gledati s kom – gledati pri kom* ipd.

³⁷ Izhajamo iz predpostavke, da ima skladnja mimo leksike tudi svoje vsebine, ki jih tvorijo najrazličnejša razmerja med leksemi – vsaj najpogostejše (ponavljajoče) razmerijske vsebine, ki jih ustvarja skladnja, lahko imenujemo skladijske kategorije (Budagov 1973: 9, 15).

Vezavnost predloga je vezana na eno propozicijo, ki se zgradbeno-pomensko potrjuje kot stavčna poved.³⁸ Izražanje tako vezavne vezljivosti ali družljivosti kot možnost pretvorb sta odvisni od konkretnega skladenjskega pomena glagola in samostalnika, med katerima razmerje ubeseduje tudi predložni prosti morfem. Najvišjo stopnjo slovnično-pomenske osamosvojenosti označuje predlog kot neleksikalizirani glagolski morfem v predložnopredmetni vezavi, npr. *pomagati si z znanci / s starimi vezami, zavzemati se za osnovne pravice* ipd.³⁹

Tako pri neleksikaliziranih prostih glagolskih morfemih lahko govorimo o izraženi vezavni vezljivosti tipa *živeti na domu* ali vezavno neizraženi vezljivosti oz. nevezavni/primični vezljivosti *živeti doma*, v tem primeru tudi s pretvorbno možnostjo istega sporočila; vezljivostnim zgleodom lahko protistavimo družljivostne primere *učiti se na domu* (vezavnodružljivo), *učiti se doma* (primičnodružljivo). Izraženo vezavno družljivost *živeti z veseljem* tudi lahko pretvorimo v vezavno neizraženo družljivost oz. v nevezavno/primično družljivost *veselo živeti*; pomensko specializiranejši glagol *učiti se z namenom* → *namensko se učiti* 'učiti se + pri tem slediti določenemu namenu' pa lahko izraža že primično družljivost med propozicijama. Z nasprotnega vidika izrazno vlogo predloga potrjujejo tudi leksikalizirani prostomorfemski glagoli v primerih *živeti z dekletom*, pri katerih leksikalizirani prosti glagolski morfem glagola *živeti z/s* kot del glagola oz. njegova pomensko-slovnična sestavina mora biti tudi izražen, in sicer najprej v vlogi izprislovnega prostega morfema glagola in potem še v vlogi predloga za izražanje predložnega razmerja z neabstraktnim samostalnikom.

³⁸ Ker je izbor predloga odvisen od možne družljivosti povedka in udeleženca, se znotraj stavčne povedi večinsko vzpostavlja vezavna družljivost, glede na povedek oz. odvisno od povedka tudi vezavna vezljivost, znotraj medpropozicijskega razmerja pa je možna zgolj primična družljivost.

³⁹ Pri rabi neleksikaliziranih predložnih prostih morfemov v primeru *dvomiti v* namesto *dvomiti o* težko še govorimo o vezavnem in vezljivostnem križanju dveh glagolskih pomenov, in sicer *dvomiti o* ∩ *verjeti v* => *dvomiti v*, ali celo o napaki (Dular 1983b: 190–191). Raba je z leti in desetletji enostavno vzpostavila dve pomenskorazločevani rabi, npr. *dvomiti o svojih sposobnostih* : *dvomiti v verodostojnost/točnost podatkov*.

S pretvorbenega vidika je bilo pri obravnavi samostalniških besednih zvez opozorjeno tudi na različna predložna razmerja, iz katerih se lahko izpeljujejo različni pomeni razmernih oz. odnosnih pridevnikov (prim. Kopečny 1958; Toporišič 1978; Vidovič Muha 1981), ki so nekakovostni pridevniki, tvorjeni iz prilastkovnih predložnih zvez ob samostalniškem jedru. Tu se vrsta predložnega (tako statičnega kot dinamičnega) razmerja v prilastku pretvorbno izraža tudi v tipu tvorjenega pridevnika, npr.: *lesen izdelek* ← izdelek (biti narejen) iz lesa nasproti *(iz)rezljan lesen izdelek* ← izdelek (biti (iz)rezljan) iz lesa *lesni trg* ← trg (biti namenjen) za les, *lesna trgovina* ← trgovina (ki upravlja) z lesom; *šolsko igrišče* ← igrišče (biti namenjeno) za šolo / igrišče (se nahajati) pri/ob šoli / igrišče (biti v lasti) od šole ipd. (o tem tudi v pogl. »Prostomorfemskost z različnih jezikoslovnih vidikov«).

Predložna razmerja so pretvorbno skrita tudi v vrstnih prislovih (to so istopropozicijski vrstni izsamostalniški prislovi), ki povedek primično-vezljivo dopolnjujejo:⁴⁰

- **prostorsko/časovno** 'v/na kraju/času': *laboratorijskolambulantno pregledati, cestno se usmerjati, mesečno poročati*; 'biti/nahajati se / obstajati kot': *skupinsko delovati* ('delovati v skupini'), *parno drsati* ('drsati v paru'), *množično se zbirati* ('zbirati se v množici / v množico');
- **vzročno** 'zaradi/od česa/koga': *denarno vztrajati/prenesti, telesno/duševno vzdržati*;
- **načinovno/sredstveno/snovno** 's čim': *računalniško obdelati – obdelati z računalnikom, instrumentalno poskusiti, beliti z apnom / s čopičem, bežati v copatih, politično poudariti*);
- **spremstveno** 's kom': *bratsko deliti, prijateljsko popivati*;
- **ozirnostno** 'glede na koga/kaj': *biološko prizadeti, slovnično popraviti, prehransko se zanemariti*;
- **posledičnostno** 'do česa': *smrtno se ponesrečiti*.

⁴⁰ Na skupino vrstnih prislovo in na njihove pretvorbene zmožnosti je v svojih obravnavah opozorila A. Vidovič Muha (prim. 2000: 76–77). Sicer pa o t. i. vrstnih prislovi in njihovi pretvorbni povezavi s predložnimi zvezami v članku *O propozicijskosti med prislovi* (gl. III Priloga: referenčni članki).

Z vidika propozicije

Predložni prosti glagolski morfemi so kot potencialni prislovni morfemi glagola hkrati tudi nesamostojne sestavine propozicije:⁴¹ v teh primerih je njihov pomen osnovna prostorska ali časovna usmeritev glagolskega dejanja glede na pomen samostalnika, ob katerem stojijo, npr.: *Živi v bloku*, *Hodi po hribih*, *Pribaja ob osmih* ipd.

Samostojna propozicijska sestavina bi bil predlog samo v primerih, če bi ga uporabljali kot *On je v* (prevzeto *in*; v pomenu 'On se nahaja notri'). Pri pomenski izpraznitvi, ko predložnemu prostemu morfemu ostane samo še slovnični (razmerni) pomen v smislu vezavne vezljivosti, npr. *hrepni po svobodi*, pa konkretno ta *po* ne more biti propozicijska sestavina (Vidovič Muha 2015: 394–395).

V primeru dvojnih predlogov lahko propozicijskost ohranita oba, npr. *Do pod vrh hriba je še dobro uro* < 'priti do + biti pod vrh hriba', *biti v vodi do nad kolen*, *biti do pod kolen v blatu*, sicer pa je ohranjanje propozicijskosti predloga odvisno od konkretnega glagolskega pomena v povedku, kar potrjujejo primeri kot *dogovoriti se za v soboto* < 'dogovoriti se za + biti v soboto' z možnim izpustom predloga *dogovoriti se za soboto*; izpust predloga *v* dopušča časovni pomen samostalnika *sobota*, ki v svojem časovnem pomenu lahko vključuje neizraženi prostomorfemski povedek tipa *zgoditi se v*.

---

⁴¹ Propozicija oz. pomenska podstava (s povedjem in udeleženci) je temeljna pomenska enota besedila in je omejena na jezikovno(sistemsko) pomenskost v okviru enega sporočila, ki je navadno stavčna poved; tako jo lahko razlagamo kot logični pomen stavčne povedi in kot intenčno polje povedja. Z vidika zaključenega sporočila lahko govorimo o istopropozicijskosti in o (širši) medsporočilni neistopropozicijskosti sestavin/enot nasproti nepropozicijskim sestavinam. V slovenskem jezikoslovju je bila propozicija kot pomenska podstava opredeljena v Novi slovenski skladnji (1982: 225–226) J. Toporišiča in v neprvih izdajah *Slovenske slovnice* (Toporišič ⁴2000: 491). Z besedilnega vidika pa lahko glede na različno stopnjo sovisnosti propozicij govorimo o medpropozicijski družljivosti (priredje), o medpropozicijski vezljivosti (podredje stavčenskih propozicij) in medpropozicijski modifikacijskosti (soredje propozicij ali podredne okoliščinske propozicije).

Da pa predlogi ne izražajo samo propozicijske prislovnorazmerne vrednosti, ampak z ohranjanjem propozicijske prislovne vrednosti največkrat sežejo tudi v medpropozicijska razmerja, potrjujejo zgledi kot:

prositi (kaj) za na pot '...za vzeti na pot',
prositi za za nazaj '...za vrniti za nazaj',
poslati po na posodo '...po prinesiti na posodo',
naročiti za na posodo '... za dati na posodo'.

V teh primerih predložna razmerja brez nujno izraženega povedka izražajo tudi že razmerja med propozicijami.

1.2 Prosti glagolski morfemi, izraženi z zaimki

Prosti glagolski morfem, izražen pretežno z zaimkom *se*, označuje 'povratnost dejanja' in s tem 'samodelovanje'. Vlogo samopovratnega in hkrati posledično samodelovalnega *se* potrjujejo razmerja tipa *jasniti* : *jasniti se (mu)*, *bistriti* : *bistriti se (mu)*, *vrniti* : *vrniti se* : *vrniti se (mu)* ipd.⁴²

Znotraj zaimenskih morfemov je tipični zaimenski *se*. Povratnost z morfemom *se* ima pomensko težišče v časovnem poteku oz. faznosti. Tipični dokazni primeri za tesnejšo povezavo faznosti (*na-*, *raz-*, *za-*, *z-/s-*) z morfemom *se* so:

<i>nagovoriti se</i>	<i>zaklepetati se</i>
<i>najesti se</i> (nasproti: <i>jesti na</i>)	<i>zakoreniniti se</i>
<i>naveličati se</i>	<i>zareči se</i> (nasproti: <i>reči za</i>)
<i>razgledati se</i>	<i>zagledati se v</i>
<i>razgovoriti se</i>	<i>zajesti se v</i>
<i>zahoditi se</i>	<i>zjesti se</i>
<i>zagovoriti se</i> (nasproti <i>govoriti za</i>)	

⁴² V slovenskem jezikoslovju se je prostomorfemski *se* opredelil kot »pomensko izpraznjena tožilniška povratnega zaimka *sebe*, ki zadosti izraznim zahtevam po tožilniški vezavi« (Dular 1983a: 283), sicer pa s svojo 'povratnostjo', ki modificira glagolski pomen, lahko tudi pomensko krni vezljivostno polje glagola, *popraviti* nasproti *popraviti se* ipd.

V teh primerih glagolska povratnost s *se* izraža celovito zaobseženost nosilca s konkretnim glagolskim dejanjem. Zapisujejo se tudi tvorjenke iz zadnjih dvajset let kot *zadebatirati se*, *zadrogirati/zafiksati se* ipd.

Kot **obvezni morfem** nekaterih **glagolov** oz. glagolskih leksemov morfem *se* izraža čisto (absolutno) povratnost glagolskega dejanja, ne glede na udeleženca.⁴³

Glagoli z obveznim *se* zasedajo vse glagolske pomenske skupine:

- *nahajati se*, *zgoditi se*, *pojavit se*, *obnašati se*, *sprenevedati se*, *pretvarjati se*, *preleviti se*, *razrasti se*;
- *zavedati se*, *zmeniti se*, *pogovarjati se*, *smejati se*;
- *lotevati se*, *prizadevati si*, *ukvarjati se*, *truditi se*, *ušteti se*;
- *premikati se*, *potepati se*, *sprehajati se*, *znajti se*; *jasniti se*, *mračiti se*.

Glagoli z neimenovalniškim nosilcem so: *zdeti se (mu)*, *dozdevati se (mu)*, *gnusiti se (mu)*, *kolcati se (mu)*, *(po)vrača se (mu)*, *smiliti se (mu)*.

⁴³ Vsaka posamezna konkretna raba potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izprazenjen ('povratnost' je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na: (a) *se* samopremikanja v *premikati se* (nasproti: *premikati kogalkaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti kogalkaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti kogalkaj*) ipd., (b) *se* samodelovanja v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd., (c) *se* stanja (počutja) v *bati se* (nasproti: *strašiti kogalkaj*), *veseliti se* (nasproti: *lrazlveseliti koga*), *jokati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd., (č) *se* pojavnosti v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se (komu)*, *zehati se (komu)* ipd., (d) se splošnovršilske navajenosti/navadnosti v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

Sicer pa je bila prva taksonomija različne rabe glagolov s *se* predstavljena v SKJ III (Toporišič 1967:122–123), vendar žal brez navedenih izhodiščnih delitvenih meril: 1. *bati se*, *smejati se*, *ukvarjati se*, 2. *jokati (se)*, *sesti (se)*, 3. *umivati se*, 4. *ubiti se*, 5. *govori se* – trpnost, 6. *prizadevati si*, *pomagati si*, *misliti si*, 7. *upati si/se*, *premisliti si/se*, *opomoči si (se)*; pri zaporednem skladanju glagolov s *se*, npr. *bati se smejati se*, se en se izpušča.

Poudarjeno povratnost izražajo glagolske zloženke s prvo sestavino *samo-*, npr. *samodisciplinirati se*, *samooklicati se*, *samouničevati se*, *samopotrjevati se*, *samozadovoljevati se*; poudarjeno intenzivnost in stopenjskost dejanja pa glagolske sestavljenke s predpionskima obraziloma *na-* in *raz-*: *nagledati se*, *najesti se*, *naveličati se*, *razgovoriti se*, *razrasti se*.⁴⁴ Prostomorfemski *se* torej označuje samo povratnost dejanja in s tem tudi 'samodelovanje'. Vlogo samopovratnega in samodelovalnega *se* potrjujejo razmerja tipa *jasniti* : *jasniti se (mu)*.

Pogovorno učinkuje tako govorniki kot zapisani *vzeti se* ali *sneti se* v pomenu 'pojavit se'; v novem skladenjskem pomenu je oživljena raba *obesiti se* v *Nov program se mi je obesil* v pomenu 'Je prenehal delovati'.

Čisto samopovratnost *se* pomenljivo potrjujejo možne zveze s **povratnoosebnim zaimkom** kot *pogovarjati se sam s sabo*, *ukvarjati se sam s sabo*, *smiliti se samemu sebi* ali *On se smili sam sebi*, kjer je isti nosilec stanja izražen z imenovalnikom in dajalnikom oz. orodnikom. V teh primerih pridevniški zaimek *sam-a-o* samo še poudari povratnost glagolskega dejanja.

Visoka stopnja pomenske izpraznjenosti *se* omogoča tudi različice kot *drzniti silse*, *oddahniti selsi*, *opomoči silse*, *premisлити selsi* in *upati selsi*.

Prosti morfem *se* se ob določenih glagolih lahko **zamenja s svojo zaimensko različico**, npr. *polomiti ga/jo*, kar nakazuje njegovo pomensko arbitrarnost ali izpraznjenost; tovrstni zaimenski prosti morfemi lahko ob istokorenskem glagolu delujejo tudi pomenskorazločevalno pri *pihniti ga* 'posrečiti se, uspeti' v primerjavi npr. s *pihniti jo* 'pobrisati jo'; naštetih frazemih so tudi stilno-zvrstno zaznamovani, kot tudi *pokronati ga* (pog., ekspr.), *ucvreti jo* (pog., ekspr.), *lomiti ga* (pog., ekspr.) ipd.

⁴⁴ Pri označevanju 'samodelovanja' je z vidika pomenskosestavinske glagola treba izpostaviti pomenskosestavinsko uskladitev prostomorfemskega *se* s predpionskimi obrazili *za-*, *z-l-s*, *na-* in *raz-* s pomenom faznosti (začetnosti/končnosti) ali stopenjskosti oz. mere dejanja, npr. *zahoditi se*, *zajesti se*, *zaklepetati se*, *zakoreniniti se*, *zagledati se*, *zahvaliti se*; *zjeziti se*, *zjesti se*, *shladiti se*, *spomniti se*; *nahoditi se*, *naplesati se*, *nagovoriti se*, *nagledati se*, *najesti se*; *razhoditi se*, *razjeziti se*, *razgovoriti se*, *razgledati se*, *razjesti se* ipd.

Niso pa vsi glagoli enako prostomorfemsko produktivni – pričakovano se s prostimi morfemi (enakoizraznimi z zaimki) pomensko modificirajo glagoli s prvotnimi pomeni ‘ravnanja’, npr. *lomiti*, *kidati*, *mahniti*, *odnesti*, *pihniti*, *pobrisati*, *stisniti*, *ucvreti*, *udreti* ipd. Ponekod raba vzpostavlja možna razmerja kot *udreti se* nasproti *udreti jo*. Nekateri prosti morfemi znotraj glagolskega frazema lahko ohranjajo udeleženske lastnosti in zato lahko o njih govorimo že o besednozveznih frazemih,⁴⁵ npr. *odnesti jo* ‘glavo’ celo, *napeti jih* ‘očitke’ komu, *imeti ga* ‘alkohol’ *pod kapo*, drugi pa so udeležensko izpraznjeni ali posplošeni do te stopnje, da lahko samo morfemsko preusmerijo in morfemsko modificirajo obstoječi korenski pomen glagola v glagolski besedni frazem tipa *mahniti jo*, *rezati jo*, *stisniti jo*, *ucvreti jo*, *lomiti ga*, *pokronati ga* ipd. (Kržišnik 1994: 58–62, 2005: 159–171).⁴⁶

Tako besedni kot besednozvezni glagolski frazemi pa se lahko delijo po temeljnih glagolskih pomenskih skupinah:

- 1 **ravnanje:** *biksati ga*, *kidati ga/jo*, *kronati ga*, *lomiti ga*, *pihniti ga*, *sekati ga* v pomenu ‘počenjati neumnosti, lahkomiselnosti’ s faznimi različicami *pokidati ga/jo*, *pokronati ga*, *polomiti ga/jo* v pomenu ‘narediti neumnost, lahkomiselnost’;
- 2 **premikanje:** *pihniti jo*, *pobrisati jo*, *ucvreti jo* v pomenu ‘steči, pobegniti’, *pobirati jo* ‘hitro iti’, *pobrati jo*, *stisniti jo* ‘hitro oditi, zbežati’;
- 3 **rekanje:** *razdirati jih* ‘šaliti se’, *napeti jih* ‘ozmerjati’;
- 4 **ovrednotenje stanja/lastnosti:** *izkupiti jo/jih* ‘biti deležen neprijetnega stanja’, *odnesti jo* ‘ostati živ, biti rešen’.

Prehod glagolske dejavnosti z nosilca na prizadeto sproži glagolsko prehodnost v primerih *sprehajati se* → *sprehajati se s psom* → *sprehajati psa* v pomenu ‘voditi psa na sprehod’, smiselno pa to ne gre v primerih *spre-*

⁴⁵ Primeri tipa *napeti jih*, *imeti ga*, kjer ima morfem še udeleženski pomen, ravno zaradi svoje frazemskosti ustvarjajo predstavo navidezne oz. lažne zaimenske prostomorfemskosti. Vprašanje pa je, do kolikšne mere je ta udeležensko prestežga morfema pri uporabnikih še uzaveščena.

⁴⁶ Navajano ločevanje med glagolskimi besednozveznimi in besednimi frazemi je v slovenščino uvedla E. Kržišnik (1994).

hajati se s prijateljico → **sprehajati prijateljico* (razen mogoče v primerih *sprehajati invalidko*, kjer pa raba ni izkazana).

Že ustaljene so zveze *ukvarjati se z*, *zmeniti se za*, *preleviti se v*, kjer predložni morfem uvaja prehodnost oz. vezljivost glagola. Tudi sicer je morfem *se* lahko sprožilec dvoje proste morfemske, npr.

hraniti – *hraniti se z/s*
interesirati – *interesirati se za*
izdajati – *izdajati se za*
izoblikovati – *izoblikovati se v*
nanašati – *nanašati se na*
ograjevati – *ograjevati se od*

poglobiti – *poglobiti se v*
preživljati – *preživljati se z*
šteti – *šteti se za* – *šteti si v*
zagrebsti – *zagrebsti se v*
zavzemati – *zavzemati se za*
znesti – *znesti se nad*

Takšne navadno že kar leksikalizirane prostomorfemske glagolske zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne, in s prenosom pomena iz ožjega v splošnejši pomen navadno pridobijo še funkcijskozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) = ‘postajati’, *oblikovati se v* = ‘postajati’, *zaplesti se v* (pog., eksp.) = ‘začeti’ ipd.

Prvotna nepolnopolnomska faznih in naklonskih glagolov se kaže z obvezno vezavo izglagolskih samostalnikov. Pri glagolih tipa *lotevati se*, *upirati se*, *ukvarjati se*, *zadrževati se*, *nahajati se* zaimenski prosti morfem *se* izraža ‘osebkov odnos’, ki se izrazi z osebo, in ta usmerjeni osebkov odnos je pretvorbno izražen kot npr. *Janezovo lotevanje naloge*, *Janezovo upiranje nalogi*, *Janezovo ukvarjanje z nalogo*, *Janezovo zadrževanje/nahajanje pri nalogi* ipd.

Sicer pa je s pretvorbene vidika v zvezi s *se* treba posebej omeniti obrazilo *-stvo*. Raba *se* vrača poudarek na dejanje in zato označuje zlasti dejavnost, brez teženj po prehodnosti tega dejanja; posplošena dejavnost (nosilcev) pa ukinja časovnost in zabriše glagolsko pomensko usmerjenost oz. vezljivost prvotnega glagola, npr. *znanstvenikovo/pesnikovo iskalstvo* ‘to, da je iskalec’ (nasproti: *iskanje ljudi/kamenin/resnice* ‘to, da išče(jo)’). Zato se glagoli s prostomorfemskim *se*, ki je lahko samo stavkotvorni označevalec, navadno pretvarjajo samostalnik na *-stvo*, ki izraža (le) vrsto dejavnosti, npr. *Mojca se rodi* > *Mojčino rojstvo* (nasproti: *Mojca rodi dečka*

> *Mojčina roditev dečka*); **splošnovršilski se v** ‘to, da se varuje otroke’ > *otroško varstvo* (nasproti: ‘to, da *Alenka* varuje otroke’ > *Alenkino varovanje otrok*); **vzajemni se v** ‘to, da se ljudje sovražijo med seboj’ > *sovrašтво med ljudmi* (nasproti: ‘to, da (ljudje) sovraži(jo)’ > *sovraženje ljudi*).⁴⁷

1.3 Medsebojna odvisnost dveh prostomorfemskosti

Zaimenski morfem kot stalnica uvaja ‘povratnost’, predložni morfem pa ‘pomensko usmerjenost navzven oz. prehodnost’, npr. *hraniti se z/s*, *pripraviti se k*.

Medsebojna soodvisnost morfema *se* in predložnega morfema je v tem, da v njuni skupni zvezi lahko prvotno zaimenski *se* postopoma prevzema samo slovnično vlogo, predložni morfem pa ustrezno temu spremeni svoje slovnično-pomenske vrednosti. Prikaz (od 1 proti 5) postopnega upadanja pomenske vloge morfema *se* in naraščanja pomenske vloge predložnega morfema:

- 1 *hraniti se z/s* – ‘uživati, jesti’,
- 2 *preživljati se z/s* (knjiž.) – ‘jesti, uživati’,
- 3 *oblikovati se v* – ‘izraža, da osebek dobiva vsebino, obliko, kot jo nakuže določilo’, *pripraviti se k* – ‘izraža nastop opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik’,
- 4 *koncentrirati se na* – ‘usmerjati prizadevanje, aktivnost’, *skoncentrirati se na* – ‘usmeriti prizadevanje, aktivnost’, *osredotočati/osredotočiti se na* – ‘usmeriti prizadevanost, aktivnost’,
- 5 *izroditi se v* – ‘spremeniti se na slabše sploh’, *sprevreči se v* (ekspr.) – ‘spremeniti se v kaj slabšega’.

⁴⁷ Bajec (1950: 64–65) navaja, da se izpeljanke na *-stvo* ne delajo iz glagolov, temveč iz imen; *-stvo* ima abstraktni pomen in pomeni ‘bistvo, svojstvo, stanje’. Pri A. Vidovič Muha (1988: 77–78, 90) je obrazilo *-stvo* obravnavano znotraj besedotvornega pomena dejanja: *grozodejstvo*, *krvoskrunstvo*, *poslovodstvo*, *pravobranilstvo*, po njenem mnenju tovrstne tvorjenke izražajo zlasti ‘dejavnost nosilca lastnosti’: *nadobudništvo*, *ljudomrzništvo*, *dušebrižništvo* ipd. Vsekakor pa je izglagolsko tvorjenje na *-stvo* usmerjeno v vrsto dejavnosti, in ne v konkretno dejanje. Tudi sicer priponski morfem *-sk-* prek izražanja skupinske svojine zabriše določen izvor (in smer) dejanja/delovanja (oz. vezljivost) in s tem se dejanju/delovanju dá splošnoveljavne lastnosti.

Tipični so tudi zgledi, ko je *se »le«* prosti (nezaimenski) slovnični morfem in ko predložni morfem kot nepravi predlog, npr. tipa *okoli*, »le« poudari prislovno vrednost, zakodirano v glagolu), npr. *muhati se okoli*, *omuhavati se okoli*, *smukati se okoli*, podobno še *zavzemati se za*, *zbujati se iz* ipd.

2 Prostomorfemskost z različnih jezikoslovnih vidikov

Glede opredelitve prostomorfemskosti, in vzporedno tudi glede slovnično-pomenske opredelitve predlogov, različne jezikoslovne smeri, tudi v različnih obdobjih, prihajajo do približno istih ugotovitev.

2.1 Funkcijsko in tudi pretvorbena-tvorbena obravnavo predlogov imamo že pri Antonu Brezniku.⁴⁸ Breznik (1934: 148–149) predloge (prepozicije) naprej izvorno opredeli kot prislove z začetnim prostorskim pomenom, ki izraža razmerja bližanja, družitve, oddaljevanja in nasprotja; šele pozneje se prostorsko razmerje »prenese« na razmerje časa, načina in vzroka. Osnovni pomen predloga je izražen v prostorskih in časovnih odnosih, medtem ko se v vzročnem in načinovnem razmerju skoraj povsem spremeni. Iz vsebine je razbrati, da predlog ob glagolih razvije prislovni pomen, ob samostalnikih pa razmerijske pomene. Na izvorno prislovno obglagolsko rabo predložnega prostega morfema opozori s pripombo: »Kadar izraža kako dejanje že predlog sam, se ne sme rabiti prislov, npr. [...] *ne pridejo ven iz zaprtih prostorov*, in tudi ne v primerih glagolskih sestavljenk, »sestavljenih z neločljivimi predlogi«, npr. [...] *je gori prihajala* ipd. (Breznik 1934: 155). Dobra že skladenjskobesedotvorna opazka je, da »ločljivi predlogi hranijo svoj prvotni pomen večinoma tudi v sestavi, npr. *dopovedati*, *brezkončen*, *nadvladati*«, medtem ko so predpanska obrazila *pa-*, *pra-*, *pro-*, *so-*, *vz-* označena kot »neločljivi predlogi« brez istoizrazne ustreznice v skladnji (1934: 177–180).

⁴⁸ Tu je upoštevana četrta dopolnjena izdaja Breznikove slovnice *Slovenska slovnica za srednje šole* (Celje: Družba sv. Mohorja. 4. pomnožena izd., 1934).

2.2 Z vidika funkcijskega strukturalizma lahko govorimo o »dvofunkcijskosti izrazno istega morfema – prislovne (slovarske) in predložne (skladenjske)« (Vidovič Muha: 2009: 55).⁴⁹ Vse to pa potrjuje, da je glagolska prostomorfemska v smislu predložnih prostih glagolskih morfemov kot globinskih prislovov bistvena upovedovalna prvina zlasti vezljivosti in družljivosti (ki je posledica družljivosti dveh povedkov, ki pa je zaradi neizraženega povedka v bistvu le s predložnim prostim morfemom izražena vezljivost neizraženega povedka); **prosti glagolski morfemi zaradi obglagolske globinske prislovnosti in hkratnega homonimnega razmerja s predlogi omogočajo propozicijsko predvidevanje tako vezljivosti kot družljivosti** (Vidovič Muha 2015: 394).⁵⁰

Načelno ločevanje med predlogi kot prostimi glagolskimi morfemi in predlogi kot pomensko-slovnimi sestavinami predložnih zvez omogoča vzpostaviti tudi osnovno razmerje med glagolskimi prostomorfemskimi pomeni in prislovnimi predložnozveznimi pomeni, kjer se pokaže, da gre dostikrat samo za izrazno, ne pa tudi pomensko prekrivne množice (Vidovič Muha 1984: 144–145).

»Tako bi bilo mogoče ločiti predlog od prostega morfema tudi s tem, da se (predložni) prilastki izglagolskega in izpridevnškega samostalnika ne dajo poprivediti: *misel (misliti) na mater, norost (nor) na gobe, strah*

⁴⁹ Za oblikovanje tipologije je pomemben poziv A. Vidovič Muha (1984: 144, 148) k razjasnitvi nekaterih temeljnih vprašanj: (1) za razčiščenje razmerij bi bilo nujno vzporedno predstaviti glagolskomorfemske in predložne (sklonske) pomene, prvi izražajo prvenstveno dinamično lastnost, npr. izhodiščnost, ciljnost, drugi pa prvenstveno statično lastnost, npr. svojilnost, sestavinskost, snovnost in (2) pregled dosedanje obravnave prislovnih (predložnih) besednih zvez. Nekakovostne izpeljane pridevnike ravno zaradi pomenskega razmerja med podstavno predložno zvezo, ki tvori pridevnik, in samostalniškimi jedrom imenujemo razmerni pridevniki (Vidovič Muha 1981: 21), J. Toporišič (1978) jih je poimenoval »odnosni pridevniki« in zato vključujejo tako vrstne kot svojilne pridevnike.

⁵⁰ Povzeti komentarji pomensko-skladenjskih vlog predlogov po A. Vidovič Muha (2011: 68, 69, 75): Predlogi so homonimni s prostimi glagolskimi morfemi oz. prosti glagolski morphem je hkrati tudi predlog. Prosti glagolski morfemi so globinski krajevni prislovi; pojem 'krajevnosti' pa se razume tudi v preneseni, abstraktni vlogi.

pred življenjem (bati se življenja). Izhajajoč tudi iz spoznanja, da je prislov kot »razvijajoči« člen lahko le obglagolski oziroma obpridevniški in pridevnik obsamostalniški [...]« (Vidovič Muha 1984: 147).

Funkcijski vidik, izrazno potrjen s pretvorbo, izraža trditev, da je predlog praktično morfem, in sicer verjetno glagola oz. pridevnika, npr. za prehodnost, lokalizacijo ipd. Zgornjo trditev o predlogu kot izhodiščno glagolskem morfemu poudarja še pretvorbeni vidik (Toporišič 1982: 333):⁵¹

*Človek nima dela → Človek je brez dela → človek brez dela,
Človek, ki ima zobe → človek z zobmi,
strašiti/bati se očeta → strah pred očetom,
upreti se sili → upor proti sili,
Ko je vladal kralj Matjaž → za vlade kralja Matjaža*

Že relativno zgodaj je bilo zapisano, da predlogi izražajo odnose med besedami stavka, spominjajo na prislove in s prehodnimi glagoli jim je skupna vezava (Toporišič 1967: 170). Pomen glagola v povedku in tudi pomen predloga odločata o predmetni vezavi in s tem samo o glagolski prostomorfemskosti ali pa hkrati tudi o hkratni možni predložni besednovrstni leksikalizaciji:⁵² *priti z očetom* (družilnik) : *priti brez očeta*

⁵¹ O tem J. Toporišič (1982: 111): »Da ene vrste predlogi spadajo h glagolu, je pri meni prvič jasno zapisano v SKJ 3, 1967, kjer se k morfemskemu sistemu glagola prišteva tudi obrazilo povratnosti ali prehodnosti [...] na sploh si je vso vezavnost najlažje predstavljati tako, da si v glagolu in drugih besednih vrstah zamišljamo skrit poseben slovnični predložni morfem, ki se s pretvorbo eventualno tudi pokaže, strašiti se boleznii > strah pred boleznijo« ipd. In isti avtor tako še v *Eseju o slovenskih besednih vrstah* (Toporišič 1974/75: 304): »Predlog je praktično morfem, in sicer verjetno glagola (npr. za prehodnost, lokalizacijo ipd.) [...] Najznačilnejša skladenjska lastnost predloga pa je, da vpliva na sklon svoje nominalne fraze: *Stopil je pred mater, Odšel je brez jesti in piti* (sklonskost: brez vsakršnega jesti ...).«

⁵² Slovenska slovnica (Toporišič 2000: 355) med oblikoslovna sredstva za izražanje prehodnosti vključuje primere »glagolov s predložnim prostim morfemom za različne sklone« – so primeri, ki na eni strani izražajo leksikalizacijo prostega morfema z glagolom in na drugi strani vezavno vezljivost prostomorfemskega glagola. S poimenovanji »vezana popona« in »vezavni predlog glagola,

(način), *beliti s čopičem* (sredstvo) : *beliti brez čopiča* (način). Potrjuje se, da prenesena raba predlogov *nad*, *čez*, *od*, *za* v smislu količine, pripadnosti, primerjave, vzroka, načina ipd. omogoča besednovrstno leksikalizacijo predložne zveze.

2.3 Z vidika predloga kot izrazne vloge je lahko možnost ali nemožnost ali pretvorbe, ali nadomeščanja, zagotovo eno izmed temeljnih pomensko-razločevalnih meril. In da so predlogi izhodiščno morfemi povedja pritrjujejo tudi ugotovitve tvorbeno-pretvorbene skladnje; po njej predlog kot jedro besedne zveze potrjuje (vezavno ali primično) družljivost, za katero pa lahko sklepamo, da izhaja iz povedkove družljivosti izraženege in neizraženege povedka, npr. *vstopiti v strahu* ← vstopiti (v) + biti v strahu → *strahoma vstopiti*; od kod sicer, vsaj po trditvi tvorbeno-pretvorbene slovnice, predlogu kot prislovnodoločilnemu sestavniku tudi samostojna pomensko-skladenjska vezljivost? (Ilc 2014: 314).⁵³

Tvorbeno-pretvorbeni vidik pri »izpredložnih glagolskih morfemih« tipa *vstopiti v sobo*, *napisati na papir* govori »o istem slovarskem elementu, ki zaseda dve različni poziciji v skladenjskem drevesniku in se lahko fonetično realizira na višji, nižji ali obeh pozicijah« (Ilc 2014: 314). To bi pomenilo, da se na nižji leksemski in višji skladenjski (pro-

---

pridevnika, povedkovnika in samostalnika« (⁴2000: 418–) se izraža skladenjskopomenski prehod predlogov od prostora, prek časa do načina oz. lastnosti.

⁵³ Po G. Ilcu (2014: 310–314) sta tako glagol kot predlog lahko jedri besedne zveze in zato tudi pripisovalca udeleženske vloge in sklona. Z vidika tvorbeno-pretvorbene slovnice je poudarjeno je razmerje med glagolsko zvezo (GZ) in okoliščinsko predložno zvezo (PZ), kjer sta glagol in predlog jedri besednih zvez, GZ leksikalizira dogodek, PZ umesti dogodek v prostor in med njima ni zahtevana skladenjska vez v smislu glagolske valence; v svoji osnovi ima predlog določen predmetni pomen in tudi svojo skladenjsko vezljivost, npr. *hiteti na vrt*, *sedeti na vrtu*. Predlog kot jedro PZ (okoliščinska PZ), katera je samostojni skladenjski prislovnodoločilni sestavnik, ima predmetni pomen in udeležensko in skladenjsko vezljivost; v smislu predloga se predvideva, da gre lahko za isti slovarski element, ki zaseda dve različni poziciji v skladenjskem drevesniku in se zato lahko fonetično realizira na višji, nižji ali obeh pozicijah, npr. v smislu *hiteti na vrt* ← ‘hiteti, da priti na vrt’, *sedeti na vrtu* ← ‘sedeti in se nahajati na vrtu’.

pozicijski) ravni navadno uresniči kot leksikalizirani ali neleksikalizirani vezavnovezljiv prosti morfem, npr. *vstopiti v stranko*, *vstopiti v sobo*, kot primičnodružljiv prosti morfem pa zgolj na višji medpropozicijski skladenjski ravni, npr. *vstopiti v strahu* (z možno pretvorbo: *strahoma vstopiti*).

2.4 In tudi s pomenskorazvojnega vidika se potrdi dvojna vloga izrazno istega morfema – prislovna (slovarska) in predložna (skladenjska). Nekaj pomenljivih poudarkov, ki so bistveni za sodobno razlago pomenske in slovnične vloge slovenskih predlogov, bo povzeto iz večzvezkovne monografije A. Bajca *Besedotvorje slovenskega jezika* (Ljubljana: SAZU, 1959), zlasti iz četrtega dela *IV: Predlogi in predpone*.

Bajec (1959: 9) v zvezi s pomensko in slovnično vlogo predlogov dopušča možnost tako glagolske kot tudi prislovne leksikalizacije predložnega prostega morfema:

- Po najstarejših virih za indoevropske jezike naj bi se predlogi (kot tudi predpone) razvili iz krajevnih prislovov, torej naj bi prvotno natančneje določevali glagolsko dejanje in naj bi bila preverbialna raba starejša od prepozicionalne.
- Glede na posamezne konkretne primere s sicer ustaljenim besednim redom substantiv – preverb – verbum v indoevropskem prajeziku se je zaradi pomenske bližine lahko razvilo tesnejše razmerje med samostalniškim sklonom in preverbom, in v teh primerih bi bilo težko načelno trditi, ali sodi beseda še kot preverb prvenstveno h glagolu ali že kot prepozicija, tj. predlog, k sklonu. Če se je namreč kdaj beseda kot preverb ločila od glagola, je spremenila pomen in stopila pred sklon in predložni sklon je postal nova pomenska celota; sklon je v teh primerih potreboval pomensko dopolnitev s prislovom, ki pa je pred sklonom postal predlog. Celotni potek opisanega je prikazan z zgledom: *zlega od rešiti* > *zlega odrešiti* / *od zlega rešiti* > *od zlega odrešiti*.

I

PROSTOMORFEMSKOST MED LEKSEMOM IN POVEDJO

Predložni prosti morfem je v odvisnostnem (interdependenčnem) razmerju naprej med sabo in glagolom,⁵⁴ potem med sabo in samostalnikom in s tem hkrati vzpostavlja še razmerje odvisnostno razmerje med glagolom in samostalnikom in obratno.⁵⁵ To pomeni, da se predlog kot prvenstveno glagolski prosti morfem dopolnjevalno navznoter leksikalizira v prostomorfemski glagol, npr. *temeljiti na*, *ukvarjati se z/s*, in določujoče oz. vezavnevezljivo navzven, npr. *dela na domu*, *dela na projektu*.

Poglavja v nadaljevanju:

- 1.1 Prostomorfemost s skladenjskobesedotvornega in pomenotvornega vidika
- 1.2 Prostomorfemskost z vidika vezljivosti, družljivosti in prisojanja
- 1.2.1 Tipi prostomorfemskosti z vidika vezljivosti, družljivosti in prisojanja
- 1.3 Prostomorfemost s pomensko- in funkcijskoskladenjskega vidika
- 1.3.1 Predlogi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*: o prostomorfemskosti s pomensko- in funkcijskoskladenjskega vidika

---

⁵⁴ Vprašanje soodvisnosti med predporskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih je na konkretnih glagolih iz različnih glagolskih pomenskih skupin predstavljeno v članku Predporsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini (gl. III Priloga: referenčni članki).

⁵⁵ O tem podrobneje v članku Slovenski predlogi med leksemom in povedjo (gl. III Priloga: referenčni članki).

1.1 Prostomorfemskost s skladijskibesedotvornega in pomenotvornega vidika

Z glagolsko prostomorfemskostjo so neposredno pretvorbena povezane zlasti glagolske tvorjenke iz predložne zveze tipa *prizemljiti (se)*, *ukalupiti (se)*, *vknjižiti*, *vračunati*, *vtiriti (se)* ipd. Za ugotavljanje, koliko prislovnega in koliko zgolj razmerijskega (vezavnega) pomena lahko izraža prosti glagolski morfem ob konkretnem glagolu je pomenljivo pregledati pretvorbena razmerja med aktualno rabljenimi tvorjenkami in njihovimi skladijskimi podstavami.⁵⁶ Pretvorbena razmerja med tvorjenko in njeno skladijsko podstavo namreč lahko razkriva razloček med pretežno prislovno ali pretežno zgolj predložnorazmerno oz. vezavno vrednostjo prostega morfema v skladijski podstavi. Pretežno prislovno vrednost predložnega prostega glagolskega morfema v skladijski podstavi imajo glagolske sestavljenke kot *vstopiti* 'stopiti noter v',⁵⁷ pri katerih se vezavna vezljivost izrazi z neleksikaliziranim predložnim prostim glagolskim morfemom, npr. *vstopiti v*, vendar ta predložni prosti morfem ni vedno obvezno izrazljiv – njegova izrazna obveznost je odvisna tako od pomena glagola (s poudarkom na predponskem obrazilu) kot od pomena (konkretnega ali abstraktnega) samostalnika in tako lahko vsaj delno napovedljiva: neobvezno izražen ali neizražen: *naložiti (na) tovornjak*, *napasti sovražnika*, *preskočiti ogenj* nasproti obvezno izražen: *navaditi se na koga/kaj*, *namigniti na kaj* ipd.⁵⁸

⁵⁶ Gradivni prikaz soodvisnosti med predponskimi oz. predponsko-priponskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih je v članku Predponsk/oobraziln/e vrednosti pri glagolih (v slovenščini) (gl. III Priloga: referenčni članki).

⁵⁷ Nasproti *vstopiti v* imamo *včlaniti (se) v* ki ga lahko lahko skladijskopodstavno razložimo z 'postati_{Fz} član v', kjer predponsko obrazilo izraža tudi faznost dejanja.

⁵⁸ Obširno in tipološko o pretvornih vrednostih oz. besedotvornoskladijskih lastnostih slovenskih glagolskih sestavljenk in posledično o njihovih vezljivostnih zmožnostih A. Vidovič Muha (1993: 161–192). Vprašanje pretvorbene vrednosti, tj. ali prislovnih ali pretežno zgolj predložnorazmernih, je sprožilo delitev glagolskih sestavljenk še na »prave sestavljenke« tipa *protistaviti*, *predpripraviti*, ki po J. Toporišiču (1996: 109–123) z naglasom tudi na predpon-

Zgolj (predložnorazmerno) vezavno vrednost predložnega prostega glagolskega morfema v skladenjski podstavi pa lahko imajo tvorjenke iz predložne zveze kot *garažirati* 'dati/dajati v garažo', pri katerih ostaja vezavni prosti morfem neizražen, npr. *garažirati avto*. Lahko pa se tako prislovna kot slovnična vezavna vrednost predložnega prostega glagolskega morfema v skladenjski podstavi leksikalizirata v *dokončati* 'narediti do konca', npr. *dokončati povest*.

Pri tvorjenkah z istim korenskim morfemom in isto besedotvorno podstavo se lahko v skladenjski podstavi razkriva pomenski razloček najprej med prostimi morfemi in posledično še pomenski razloček med predložnim prostim morfemom v skladenjski podstavi in predponskim obrazilom ali predpono nastale tvorjenke, npr. *obliti steno* 'liti ob steni' nasproti *obliti steber* 'liti ob steber' in skladenjskopomensko ustrezneje 'liti okoli stebra'⁵⁹ nasproti *obnoviti* 'narediti (kaj) novo popolnoma', in *obrobiti prt* 'narediti rob ob koncu prta' nasproti *obkoliti vrt* 'dati kole okoli vrta', *izročiti* 'dati iz rok', *vročiti* 'dati v roke' nasproti *odročiti* 'dati roke stran od telesa', *predročiti* 'dati roke spredaj pred telo' nasproti *predpasati* 'dati pred pas'.

In če je glagolska sestavljenka *obliti* vzorčen primer za pomensko neenakovrednost homonimnih morfemov *obliti* ≠ *liti ob*,⁶⁰ bi bilo v so-

---

skem obrazilu izražajo neposredno pretvorbena vrednost prislova, nasproti »sestavljencam iz predložnih glagolov (tj. glagolov s predlogi)«, ki »so izpeljane bodisi iz predložne zveze *obglaviti* ← 'spraviti ob glavo' bodisi iz zvez glagola s predložnim predmetom ali prislovnim določilom: *napasti* sovražnika ← 'na sovražnika pasti', *vstopiti* v hišo ← 'v hišo stopiti', *dosluziti* ← 'do konca služiti' ipd.« Po A. Vidovič Muha (1985: 60) bi bilo tovrstno ločevanje oz. deljenje s pomensko-strukturnega vidika neupravičeno, saj imajo vse predpone ali predpomska obrazila in njihovi homonimni predložni glagolski morfemi prislovno podstavo.

⁵⁹ Na pomensko različnost med predponskim obrazilom (pri glagolskih sestavljenkah) ali predpono (pri tvorjenkah iz predložne zveze) in pogosto homonimnim predložnim prostim glagolskim morfemom v skladenjski podstavi, ki vpliva tudi na vezljivost glagolske tvorjenke, opozarja A. Vidovič Muha (1985: 53, 55; 1988: 23; 1993: 161–192).

⁶⁰ O tem A. Vidovič Muha (1985: 54, 1993: 172), ista avtorica postavlja različna vezavna razmerja med tvorjenim in netvorjenim glagolom *obliti steno* : *liti ob*

dobni rabi dobro preveriti razumevanje in rabo istokorenskih glagolov z obrazili *ob-* in *o-*, ki sta sicer z razvojnega vidika obravnavani kot alomorfa, npr. *obgraditi* (← *graditi* ob 'okoli, okrog') nasproti *ograditi* s prevladujočim skladenjskim opisom 'narediti/postaviti (o)grajo (okoli, okrog)'.

Tvorjenke tipa *dokončati*, *izročiti*, *vročiti*, *predpasati* potrjujejo, da se poobrazilita in leksikalizirata tako prislovna kot slovnična (vezavna) vrednost predložnega prostega glagolskega morfema iz skladenjske podstave, medtem ko se pri tvorjenkah tipa *obkoliti*, *obrobiti*, *odročiti*, *predročiti* poobrazilili in leksikalizira zlasti prevladujoča prislovna vrednost skladenjskopodstavnega predložnega prostega glagolskega morfema. In ta tvorjenki na novo dodana prislovna vrednost posledično spremeni njene vezljivostne lastnosti oz. zmožnosti, kar potrjujeta spremenjena vezava ali prehod v vezavno vezljivost ali družljivost, npr. *obkoliti zgradbo* : *dati kole ob zgradbo* | *dati kole okoli zgradbe*, *obrobiti blago* : *narediti rob okoli blaga* : *robiti blago okoli do konca*_{Fk}, *odročiti* : *dati roke stran od telesa* ipd.

Pri glagolskih sestavljenkah se tudi potrjuje pogosta spremenjena vezljivost in zato samo delna prekrivnost vezljivosti med tvorjenimi glagoli in njihovimi skladenjskopodstavnimi ustreznici *pisati iz knjige* ≠ *izpisati knjigo*, *čistiti (kaj) iz soda* ≠ *izčistiti sod*, *voziti žito iz države* ≠ *izvoziti žito (iz države)*, *jesti na 'popolnoma sebe'*_{Fk} *kruh* ≠ *najesti se kruha* (Vidovič Muha 1993: 163, 167, 170).⁶¹

steni in ju pretvorbno poveže z vključevanjem časovnosti oz. faznosti: *obliti steno* ← *liti ob steni* + *Fk*. Sicer pa že zgledi *obliti rastlino ob zidu okoli stebela* ali *obliti torto ob straneh* potrjujejo, da ima predlog *ob* kot relativni prislov različne prislovne vrednosti.

⁶¹ Primerjava vezljivosti glagolske tvorjenke, natančneje sestavljenke, in vezljivosti njenega skladenjskopodstavnega glagola je bila natančneje pokomentirana na obsežnem gradivu glagolskih sestavljenk iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Vidovič Muha 1993:161–192). Avtorica izhaja iz osnovne postavke, da skladenjskopodstavni glagol načeloma določa t. i. predložni prosti glagolski morfem, ki je izrazno prekriven s predponskim obrazilom glagolske tvorjenke, izjeme so večinoma *pre-/pro-*, *u-*, *raz-*.

O vlogi predložnega prostega glagolskega morfema (PPGM) med skladnjo in tvorjenko

Kaj o pomenski in slovnični vrednosti predložnega prostega glagolskega morfema izraža pretvorba v predponsko obrazilo (pri glagolskih sestavljenkah) ali v predpono (pri tvorjenkah iz predložne zveze):

poudarjena prislovna vloga PPGM

izstopiti ← stopiti iz 'ven'
dostaviti ← staviti do 'blizu'
odstaviti ← staviti od 'stran'
onaglasiti ← naglasiti okoli
obhoditi ← hoditi okrog/okoli
pristopiti ← stopiti pri 'zraven'
uiti ← iti v 'stran'
vbrizgati ← brizgati v 'noter'

poudarjena razmerijska vloga PPGM

izročiti ← dati iz rok
dopasati ← dati do pasa
dokončati ← narediti do konca
odročiti ← dati roke od (telesa)
občrtati ← narediti črte ob
obkrožiti ← narediti krog okoli
prizemljiti ← imeti pri zemlji
uokviriti ← dati v okvir
vtiriti ← dati v tir

Homonimnost med skladenjskopodstavnim predložnim prostim morfemom in predponskim obrazilom sestavljenke ali predpono izpeljanke skriva različne pomenske in slovnične vrednosti, ki se bolj jasno izrazijo v pretvorbenih razmerjih.

1.2 Prostomorfemska z vidika vezljivosti, družljivosti in prisojanja

Predlog je tako glede na svojo prislovnost kot glede na vezavnost prvenstveno sestavina glagolske oz. povedkove vezljivosti;⁶² predložni prosti morfem je torej izhodiščno del glagolske oz. povedkove vezljivosti.⁶³ Prostemu glagolskemu morfemu, izraženemu s predlogom, je ravno zaradi relativne relacijske prislovnosti, ki tudi pri pomenski izpraznitvi ohranja slovnični razmerijski pomen, prisojana vezljivost kot inherentna kategorialna lastnost.⁶⁴ Za predložni prosti glagolski morfem so, kot to velja za glagol, vezljivostni tako vezavni predložni predmeti kot zunanje okoliščine (prostorske in časovne), zlasti pa prvotne prostorske okoliščine. Torej predlog je kot del glagolske vezljivosti in hkrati prislovni morfem glagola bodisi označevalec konkretnega prislovnega pomena bodisi označevalec različnih predložnih razmerij, ki jim konkretnejšo vsebino določa predmetnopomenska beseda v jedru predložne zveze.

Skladenjskopomensko predlogi označujejo stičišče in hkrati križanje vodilne sredotežne vezljivosti glagolov v povedku in podrejene sredotežne vezljivosti samostalnikov v vlogi predmeta ali prislovnega določila (Abramov 1966: 35, 40); čeprav predlog v vlogi prostega glagolskega morfema prvenstveno izraža razmerje glagolske sredotežne vezljivosti, lahko v vlogi predložnega predmeta ali prislovnega določila izraža tudi prevlado sredotežne pomenske usmerjenosti udeleženca in takrat izstopi iz glagolske oz. povedkove vezljivosti in postane del družljivosti.

⁶² Sodobno jezikoslovje (Čermák 1996) potrjuje, da je predlog prvenstveno sestavina vezljivostnih razmerij, zlasti glagolske vezljivosti.

⁶³ Prosti morfem kot leksikalizirani glagolski morfem se v stavčni povedi nujno ponovi s predložnim razmerjem, kot povedkov neleksikalizirani morfem pa hkrati vzpostavlja tudi predložno razmerje.

⁶⁴ Pri analizi predložnih zvez v hrvaščini npr. Švačko (1993: 355) predložnim prostim glagolskim morfemom prisoja vezljivost kot inherentno kategorialno lastnost.

Predložni prosti glagolski morfem torej lahko deluje dopolnjevalno in določujoče in izraženo navzven (prehodnost oz. vezljivost, lahko povezana z leksikalizacijo, ali tudi neleksikalizirana vezavna vezljivost) ali neizraženo navznoter (obveznodružljiva prislovna določila ali modifikatorska dopolnila, natančneje opredelijo povedek). To potrjujeta tako povedkova vezljivost izhodiščno nevezljivih glagolov kot obvezna družljivost lastnostnih prislovnih zvez.

Izhajamo iz stališča, da je izhodišče celotne prostomorfemskosti glagol oz. zloženi povedek, kako pa se razdelijo slovnične in pomenske skladijske lastnosti konkretnega predloga v konkretnem razmerju med glagolom v povedku in samostalnikom v predmetu ali prislovnem določilu, pa je odvisno od skladijskega pomena v povedku uporabljenega glagola in samostalnika in pomemben je tudi izhodiščni prvotni pomen predlogov kot globinskih prislovov v prostomorfemski vlogi, npr. *pisati z računalnikom* : *pisati na računalnik*. Konkretno skladijskopomensko razmerje med glagolom v povedku in samostalnikom v določeni udeleženski vlogi torej usmerja in določa slovnično-pomensko (tj. prislovno in skladijsko) vrednost izbranega prostega predložnega morfema, ki glede na skladijske pomene glagola in imenskega dela prehaja od vloge prostega glagolskega morfema do osamosvojene slovnično-pomenske prislovne vloge v predložni zvezi: *delati na projektu* 'delati projekt' → *delati na polju* → *delati na roke* → *delati na pol* ipd.⁶⁵

Splošna definicija v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 413), da predlogi izražajo skladijska razmerja med besedami, in stališče, da je predlog kot prosti morfem praviloma morfem sobesedila, ne daje ta dovolj trdnega oz. enotnega izhodišča za vse nadaljnje natančnejše razločevanje med prosto glagolsko morfemskostjo in predložnozvezno rabo (Križaj Ortar 1989: 137).

Poudarjeno funkcijskost prostega morfema v smislu njegove razmerijske vrednosti med predmetnopomenskimi besedami lahko izražajo predložna razmerja. Tako leksikalizirani kot neleksikalizirani pro-

⁶⁵ Posamezni primeri so podrobneje pokomentirani v članku »Na meji med vezljivostjo in (obvezno) družljivostjo« (gl. III Priloga: referenčni članki).

sti morfem uvaja prvenstveno vezavno vezljivost; primeri kot *stopiti v stranko* – *stopiti v sobo* pa v vezavno vezljivost vključujejo tudi, in še zlasti, prostorska razmerja (prim. Konečná 1974: 261). Ločevati je torej treba med neleksikaliziranimi primeri, ko prosti morfem kot izhodiščno glagolski morfem ohranja svojo prislovnost: npr. *včlaniti se v skupino* (neleksikalizirana vezavna vezljivost) nasproti *včlaniti se na novo* (nevezavna/primična družljivost, ki je posledica družljivosti dveh potencialnih povedkov (izraženga in neizraženga) *včlaniti se + biti na novo (član)*). V teh primerih je družljivo razmerje izraženo s samostalniško predložno zvezo in zato na prvo mesto postavlja predložno razmerje z samostalnikom; družljivost je posledica družljivosti dveh povedkov, tj. soobstoja izraženga in neizraženga povedka, tako da izraženi povedek vzpostavi s prostim morfemom neizraženga povedka primičnodružljivo razmerje; zgledi za primičnodružljivo predložno razmerje so *Vse to dela na silo / brez vesti* ‘Vse to dela + Pri tem uporablja silo / ne uporablja vesti’.

V zvezah tipa *ograja iz lesa* gre v bistvu za prisojevalno razmerje, kjer to pomensko-slovnično soodvisnost potencialnega razmerja osebka (*ograja*) in povedka (*biti iz*) v povedi *Ograja je iz lesa* in predložni zvezi *ograja iz lesa* izraža ravno prosti morfem v vlogi predloga *iz*, ki vzpostavlja razmerje med *ograjo* in *lesom*.⁶⁶ Sicer pa pri enosmerni vezavni vezljivosti ali družljivosti prosti morfem lahko opravlja vlogo globinskega prislova glagola in hkrati vzpostavlja predložno razmerje med glagolom in samostalniškim predmetom; svojo prislovno pomensko vrednost v smislu spreminjanja (leksikalizacije) glagolskega/povedkovega pomena ali v smislu poudarjenega (neleksikaliziranega) izražanja ene od pomenskih sestavin glagolskega/povedkovega pomena skladenjsko dopolnjuje s splošnejšim razmerijskim pomenom v vlogi predloga, ki skupaj s konkretnim samostalnikom nastalo predložno zvezo prislovno pomen-

⁶⁶ V recenzijem članku o Toporišičevi monografiji *Nova slovenska skladnja* (1982) A. Vidovič Muha (1984: 145) ugotavlja, da predložni roditeljski prilastek lahko izraža vse pomene svojilnosti, snovnost, sestavinskost, npr. (*kaj/kdo*) *od očeta*, (*ograja*) *iz lesa*, (*zbor*) *iz učiteljev*, nasprotno pa roditeljski glagolski morfem npr. ciljnost, izvornost oz. izhodiščnost, npr. *priti od soseda/ta*, *oditi iz hiše / od tam* ipd.

sko konkretizira. Potencialna sopojavnost dveh povedkov (izraženega in neizraženega) je tudi v primerih kot *precediti po treh urah / čez tri ure* 'precediti (kaj) in to biti/zgoditi se po treh urah / čez tri ure' pa polnompomenski glagol *biti* ali *zgoditi se* pogosto ostaja neizražen. Prav češko in slovaško jezikoslovje poudarja pogosto propozicijskost predložnih zvez ne samo znotraj iste propozicije, ampak tudi v smislu osamosvajanja v vzporedno propozicijo z osamosvojeno sporočilno vrednostjo (Petr 1987: 523; Grepl, Karlík 1998: 312; Kačala 1989: 161):

Stal je na pragu z rokami v žepih
Hčerka se je vrnila iz šole brez torbe
Našel ga je v gozdu
Ulegel se je v obleki
Na privreditev je prišel s spremljevalko
Knjigo je vrnil brez ovitka
Na njih se je ozirala z občutkom krivde

V zgornjih zgledih dodana predložna zveza v vlogi primičnodružljivega prislovnega določila načina z dodajanjem nove vzporednega sporočila oslabi konkretni specializirani pomen glagola v matičnem povedku; lahko bi trdili, da dodana predložna zveza v vlogi prislovnega določila načina v obstoječo propozicijo vključuje vzporedno propozicijo (z neizraženim povedkom) in s tem ob vezljivost matičnega povedka uvaja tudi vzporedno vezljivost, ki je izražena le s predložnim morfemom neizraženega povedka, npr. *Po stanovanju hodi v čevljih*, *Za pečjo sedijo v plaščih* ipd.

F. Čermák (1996: 32) pri tovrstnih drugopropozicijskih predložnih zvezah govori o »adpropozicijski ali adverbialni vezljivosti«,⁶⁷ ki pa je z vidika matičnih povedkov v povedi lahko zgolj družljivost, ki jo omogoča predložni morfev neizraženega družljivega (drugega nematičnega) povedka: *vrniti se iz šole brez torbe*, *stati na pragu z rokami v žepih* ipd.

⁶⁷ F. Čermák (1996: 33) v tovrstnih primerih zagovarja inkluzijo dveh nivojsko različnih vezljivosti: višje glagolske vezljivosti in njej podrejene predložne vezljivosti.

Slednje spoznanje in vse predhodno povedano lahko utrjuje misel, da predlog vedno označuje izvorno povedkove proste morfeme. Predlogi so naprej in zlasti globinski prislovi glagolov, njihova relativna prislovnost oz. razmerijski pomen pa se slovnično-pomensko konkretizira v prislovnih predložnih zvezah; raba pa dokazuje tudi stopnje slovnično-pomenskega prehajanja od proste glagolske morfemskosti do prislovnodoločilne predložne zveze do prislovne predložne zveze. Najvišjo stopnjo slovnično-pomenske osamosvojenosti označuje predlog kot neleksikalizirani glagolski morfem v predložnopredmetni vezavi. V vsakem primeru je predlog globinski prislov glagola – izraženega (zato v prostomorfemski vlogi) ali neizraženega (zato kot predlog v predložni zvezi); ob neizraženem glagolu *biti* v pomenu ‘obstajanja’ se v celoti uresniči njegov prislovni pomen, ki omogoča okoliščinsko oz. prislovno zvezo.

Predlog je vedno sestavina glagolske oz. povedkove vezljivosti v povedi in besedilu, kar lahko izrazimo v zgledu *Na poletje vedno misli na svoje počitnice na morju* ‘Ko se bliža /pog. Ko gre na/ poletje, vedno misli na počitnice, ki jih preživlja na morju’. Z vidika matičnega povedka *misliti na*, je neposredni *na* kot prosti glagolski morfem vezavnovezljiv, druga dva predloga *na* pa z *misliti* vzpostavljata primičnodružljivo razmerje, in to prek družljivosti neizraženih neistopropozicijskih povedkov (kar je zgoraj izraženo z razvezavo prvotne stavčne povedi v večstavčno (medpropozicijsko) poved).⁶⁸

---

⁶⁸ S funkcijskega vidika na različne vloge predlogov v razmerju do matičnega povedka opozarja npr. Čermák (1996: 32–33). Tako je predložno razmerje glede na matični povedek različno: *dati v hišo* (istopropozicijsko) – *dati v hiši* (medpropozicijsko), *dati za koga* (istopropozicijsko) – *dati za njim* (medpropozicijsko), *poslati za koga* (istopropozicijsko) – *poslati za njim*, *poslati za kaj* (medpropozicijsko) ipd.

1.2.1 Tipi prostomorfemosti z vidika vezljivosti, družljivosti in prisojanja

Po nastanku lahko ločujemo (a) **izraženo glagolsko prostomorfemskost** in (b) **neizraženo in zato prikrito glagolsko prostomorfemskost**. Neizražena oz. prikrita glagolska prostomorfemskost je lahko (b1) **primičnovezljiva**, ker zaradi skladenjskopomenskega premika predložnega prostega morfema proti samostalnikom skladenjskofunkcijsko poudari predložnosklonsko rabo in prislovni pomen predložne imenske zveze, ki se lahko tudi leksikalizira, npr. *živeti doma* (← *živeti na domu*), *biti zdoma* (← *biti z doma* ← 'biti zunaj doma'), *delati ponoči* (← 'delati v času noči'), *priti opoldne* (← *priti okoli poldne*), ali (b2) **primičnodružljiva**, ker se zaradi neizraženega (so)glagola (v vlogi kopredikata ali sopovedka) njegov predložni prosti morfem skladenjskopomensko približa samostalnikom in s tem skladenjskofunkcijsko poudari le predložnosklonsko rabo in pomen prislovne predložne imenske zveze, npr. *životariti brez denarja*,⁶⁹ *životariti po starem*. V obeh primerih pa prostomorfemskost prvenstveno skladenjskopomenski pojav, ki je izhodiščna predstopnja potencialne leksikalizacije.

Prostomorfemskost v dinamičnih in statičnih razmerjih ustreza konkretnim skladenjskim pomenom predmetnopomenskih besed in na tak način vzpostavlja in izraža možna razmerja: *delati iz lesa* : *biti iz lesa* : *delati iz veselja*. Dinamičnost in statičnost sta kot osnovni lastnosti povezani z dejanjem oz. stanjem in prostorom in natančneje se ubeseduje ta tudi s predlogi v različnih skladenjskopomenskih vlogah.

Predlog kot prosti morfem okoliščinskih razmerij (prostora, časa, vzroka in načina) z izhodiščem v povedku se vezljivo ali družljivo-stno premika med povedjem in udeleženci glede na aktualne udeležen-

⁶⁹ Pri glagolu s širokim pomenskim obsegom tipa *živeti* pa bi zgled *živeti brez denarja* bil lahko v pomenu 'biti brez denarja' vezavnovezljiv, v pomenu 'prebijati se brez denarja' pa vezavnodružljiv.

ske oz. stavčnočlenske vloge;⁷⁰ in drugače: če je prosti glagolski morfem homonimen s predlogom, se tudi skladenjsko obravnava, in sicer znotraj predložnih sklonov. Tako so vsakokratni predložni skloni oz. vsakokratna vloga predložnega prostega morfema povedka skladenjsko odvisni od skladenjskega pomena glagola, npr. *zavihteti se s tal / s postelje* v pomenu 'vstati' ima prislovno določilo kraja z vprašalnico *od kod?* nasproti *zavihteti se iz revščine / iz nesreče* ima predmet z vprašalnico *iz česa?* (Kačala 1989: 160); zadnji 'zavihteti se iz' se leksikalizira v *rešiti se*, kar hkrati pomeni prislovno izpraznjenost predloga *iz* in hkratno prevzemanje glagolske intence.

Vzemimo funkcije predloga *po*: v *plezati po* je *po* globinski prislov glagola *plezati*, ki glede na pomen glagola ohranja konkretno prislovno (propozicijsko) vrednost, in se zato posledično ne leksikalizira, in pomensko vezljivost oz. intenco; konkretno prislovnost ohranja v predložni zvezi in vedno so predlogi vsaj družljivi (ker so sicer sestavina vezljivosti neizraženega vmesnega glagola) ali pa so neleksikalizirano vezljivi (brez vmesnega glagola), to lahko dokazujejo besede kot naročje in podpazduha (ki so bile tvorjene s pomočjo smernega tožilnika). Intenco glagola odpira *po* v primerih *iti po zdravnika* 'iti iskat zdravnika'. V primeru *brepeneti po* je predlog *po* globinski prislov glagola, ki se glede na pomen glagola leksikalizira in se posledično pomensko izpraznjen, tj. brez konkretne (propozicijske) vrednosti, izraža kot njegova pomenska vezljivost oz. intenca, ki usmerja udeleženca.

Včasih prosti morfem samo delno spremeni oz. modificira obstoječi pomen, npr. ko s poudarjanjem samo določene pomenske sestavine glagola ali pridevnika hkrati uvaja dodatno vezljivost oz. vezavo glagolskega pomena, pri glagolih kot *lajati na*, nasproti leksikalizirani zvezi *sklicevati se na, ozirati se na* v pomenu 'upoštevati'.

Stalno izhodiščno navezanost prostega predložnega morfema na glagol dokazujejo primeri kot *Obiskovalec je odšel iz hiše brez kape*, kjer sicer dve različni skladenjski vlogi prostega morfema izhajata iz gla-

---

⁷⁰ Na skladenjskopomenske premike prostega predložnega morfema in na njegovo večjo ali manjšo slovnično-pomensko navezanost na povedje ali udeleženca vsaj posredno opozarja češka slovnica (Petr idr. 1987: 78, 80).

gola, kar dokazuje pretvorba *Obiskovalec je odšel iz hiše in bil je brez kape*;⁷¹ možna pretvorba *obiskovalec brez kape* opozori na dvojni status istega morfema *brez*: prosto glagolski morfem v *biti brez* 'ne imeti' in kot slovnično-pomensko osamosvojena sestavina predložne zveze *brez kape*, in v zgornji povedi zaradi izrazite prevlade *oditi iz*, je v drugem primeru težišče na predložni zvezi *brez kape* v vlogi prislovnega določila načina. Sicer pa prvotno izglagolskost prostega predložnega morfema dokazujejo tudi predložnozvezne soodnosnice v zloženih povedih tipa *Prekupčeval je, s čimer se je splačalo, Vplival je, na kogar se je lahko obrnil s svojimi idejami, Zgrabil je, za kar mu je bilo dovoljeno* ipd.

Prehod med vezljivostjo in družljivostjo lahko izražajo zveze s prislovnim določilom časa: *priti na pomlad, priti za dne, priti za časa, priti ob letu* nasproti že prislovnim določilom načina *biti za časom, oceniti na oko, oceniti na pamet* ipd. Skladenjsko-izrazno ujemanje predloga s sklonom v zgledih *priti na pomlad, priti ob letu, biti za časom* je lahko potrditev, da je predlog izhodiščno izglagolsko usmerjan kot prosti morfem.

Bolj pomensko osamosvojeni so tudi prehodi dejanja oz. dejavnosti v stanje, ki povzroči slovnično-pomensko osamosvojitvev prislovnodoločilne predložne zveze in posledično tudi možnost pretvorbe v prislov, t. i. poprislovljanje ali adverbializacija, npr. *(biti) iz lesa > biti lesen, (biti) v ilegali > (biti) ilegalno, (biti) v modi > modno*, prehodi samostalnika v prislovno stanjsko razmerje, npr. *(biti) na psu > (biti) pasje*. Stanjska razmerja oz. stanja sodijo v okoliščine, ki vključujejo tudi lastnosti; tako stanjske kot lastnostne okoliščine pa so del povedja oz. povedka. Prislovno določilo načina izraža v bistvu lastnostno okoliščino povedka. S tem, ko se predložni prosti morfem oddaljuje od dinamične usmerjenosti glagola v povedku, hkrati izstopa iz njegovega vezljivostnega polja, in tako ukinja tudi predložno predmetno vezavo ali prislovnodoločilno vezljivost ter postaja del povedkovih družljivostnih lastnostnih in načinovnih okoliščin.

⁷¹ Gre za združevanje oz. zlivanje propozicij tipa *Janez prihaja v šolo brez torbe in precej nerazpoložen*, kjer se povedki treh propozicij pomensko dopolnjujejo (Petr idr. 1987: 523). Medpropozicijsko dopolnjevanje povedkov v smislu pomenske družljivosti je predstavljeno v članku »Vezljivost in družljivost kot dopolnjujoča besedilna pojava v slovenščini« (gl. III Priloga: referenčni članki).

Leksikalizacija s pretvorbo v prislov, t. i. poprislovljenje

Leksikalizacija s pretvorbo v prislov, t. i. poprislovljenje oz. adverbizacija, je nasprotna skrajnost obvezni glagolski prostomorfemskosti. K leksikalizaciji prispeva sprememba skladenjskopomenske vloge predložnega prostega morfema: *iti na stran* (nasproti *iti stran*) ni isto kot *dati na stran*, *biti na strani* ipd. Tako bi z vidika skladenjskopomenske vloge predložnega prostega glagolskega morfema lahko ločevali prvotno leksikalizacijo, ki je poglagoljenje (verbizacija ali spreminjanje v glagol) in še drugotno leksikalizacijo, ki je lahko šele posledica obstoja predložnega prostega glagolskega morfema – to je poprislovljenje (adverbizacija ali spreminjanje v prislov). Med dejavniki za možno adverbizacijo se najpogosteje kot prvi dejavnik navaja sprememba skladenjskopomenske vloge, spremni in posledični dejavnik je sprememba pomena, npr. iz predmetnosti ali lastnosti v prostorsko ali še pogosteje v lastnostno okoliščino; verjetno tudi oslavljeni slovnično-pomenski predložni morfem prispeva tudi k opuščanju morfološke razločevalnosti (Rusínová 1972: 182–185). Pomenljivo tako z vidika prvotnega predložnega prostega glagolskega morfema kot z vidika prislovnih določil načina, ki izražajo notranje lastnostne okoliščine glagola v povedku, je, da se predložne zveze najpogosteje poprislovljajo v prislove lastnosti in načina, npr.:

delati po pameti

delati na pamet

delati na oko

imeti pri roki

imeti do rok

povedati po pravici

jesti čez mero

iti po/v vrsti

biti na vrsti

iti do konca

pluti s tokom

ljubiti do groba

zapraviti do centa

delati po starem

služiti na debelo

presekati na pol

delati po svoje

Zelo malo je adverbizacije prostorskih ali časovnih predložnih zvez, npr. *biti zdoma*, *priti na kant*, *priti za dan*, *dva*, *priti za dne*, *priti za časa* ipd.

Skladenjskofunkcijsko pričakovano (zaradi najobičajnejše rabe besed v povedku) je prostomorfemskost zlasti glagolska in pridevniška,

tudi izglagolska v primerih pridevniških in samostalniških abstraktnih poimenovanj tipa *izdelan za*, *nor na*, *ideja*, *pojem*, *načrt*, *račun*, *reklama*, pri katerih je motivacija pojavnost, lastnost, in tudi odglagolska v primerih kot *dober za*, *šef za* ipd., kjer vezni *biti* opravlja zgolj slovnično glagolsko vlogo. Prostomorfemskost je glede na skladenjsko vlogo naštetih besednih vrst desna oz. za korenskim morfemom (to tipično potrjuje povedkovodoločilna raba), medtem ko odglagolsko usmerjana predložna zveza z možnostjo leksikalizacije označuje prislovnodoločilni oz. prislovni skladenjski pomen.

Sklep: Prosti morfemi so prvotno glagolski in hkrati potencialno dvo-funkcijski, vendar se glede na konkretno skladenjskopomensko razmerje glagol – samostalnik lahko njihova predložnomorfemska slovnično-pomenska vrednost lahko uresniči tudi v poprislovljenju predložne imenske zveze, npr. *priiti za dne* (nasproti *priiti za njim*). To se lahko zgodi, ko prosti morfem glagola ubeseduje že v glagol vključeno pomensko sestavino, ki se lahko še ubesedi in hkrati slovnično-pomensko uresniči v predložni imenski zvezi, *delati + imeti veselje > delati z veseljem > veselo delati*; v takšnih primerih se med glagolom in prislovno predložno imensko zvezo vzpostavi družljivost.

1.3 Prostomorfemskost s pomensko- in funkcijkoskladenjskega vidika

Skrajnosti sta leksikalizirana prostomorfemskost glagola ali struktur-noskladenjska vezavnost predloga v prislovni predložni zvezi:

- 1 prosti glagolski morfemi obstoječi glagolski pomen dopolnjujejo v smislu leksikalizacije zunanje (prostorske oz. časovne) okoliščine in v vsakem primeru vplivajo na glagolsko vezljivost;
- 2 prosti glagolski morfemi, ki glede na določen skladenjski pomen v povedku ubesedujejo in s tem poudarjajo določeno (okoliščinsko) pomensko sestavino glagola, so povedkovi prosti morfemi – so pretežno vezljivi (vezavno izraženi ali neizraženi) prosti predložni morfemi, homonimni in sinonimni s predlogi v samostalniški predložni

zvezi tipa (*imeti*) v *misli*, (*vzeti*) v *misel*, (*priiti*) na *misel*, (*priiti*) za *dne*, (*iti*) v *ilegalo* in deloma lahko vezavnodružljivi v prislovni imenski zvezi tipa (*biti*) v *ilegali*; zlasti metonimična raba je lahko brez neubesedenega predložnega morfema, npr. *govoriti o čem* → *govoriti kaj* (Bajec 1959: 89), *govoriti (po) slovensko*. ipd.;

2.1 prosti predložni morfemi v imenski predložni zvezi kot povedkovo določilo in s tem hkrati del povedkove vezljivosti, npr. (*biti*) *nor na*, (*biti*) *v skrbi za*;

- 3 prosti predložni morfemi v metonimični rabi izražajo (možno) notranjo okoliščino glagola, ki glagol v konkretnem besedilu lahko pomensko modificira – so samo družljivi (izraženi vezavno ali neizraženi) predložni prosti morfemi v prislovnih predložnih imenskih zvezah tipa *z veseljem*, *z imenom* / *po imenu* v zgledih *delati z veseljem*, *ogovarjati koga z imenom* / *po imenu* → *imensko* / *poimensko* (Bajec 1959: 108).⁷²

Vezavnodružljivi prosti morfem s predložnim (sklonskim) pomenom pa lahko razlagamo tudi z medpropozicijskega vidika – kot morfem neizraženega družljivega glagola lahko postane primično družljiv morfem matičnega povedka (in mu je tako pridružen kot morfem oz. pomenska sestavina za stanjsko lastnost), npr.:

delati + biti vesel / imeti s tem veselje → *delati z veseljem* → *veselo delati*,
ogovarjati koga + delati to z imenom → *ogovarjati z imenom*,
klicati koga + delati to po imenu → *klicati po imenu* → *klicati poimensko*.

To navsezadnje potrjujejo tudi pretvorbe tipa *bati se česa* > *imeti strah pred čim*. Sem sodijo tudi zveze stanje + iz stanja izpeljana lastnost: *avto od očeta* ← *avto biti + biti od očeta*, *ograja iz lesa* ← *ograja biti + biti iz lesa* ipd.

⁷² To ima vzporednico z metonimično rabo predponskih obrazil, ki tudi ukinjajo vezljivost, npr. *o-*, *po-*, *pre-* (Vidovič Muha 1988: 22–23, 2011: 73–75).

Zakaj pride do metonimičnih premikov predložnih prostih glagolskih morfemov? Metonimija predlogov je verjetno posledica njihove izhodiščne prostorske vrednosti, ki se mora skladenjskopomensko prilagoditi vsakokratnemu konkretnemu glagolskemu pomenu oz. povedku.

Glede na do sedaj napisano lahko trdimo, da je družljivi prosti morfem posledica družljivega neizraženega glagola v povedku, gre za družljivost dveh povedkov, eden je izražen, drugi pa družljivo neizražen. Glede na skladenjskopomensko soodvinost glagolskega in predložnega pomena znotraj povedka Bajec (1959: 11, 14–16, 29, 35–40, 55, 73, 82, 108) opozarja na naslednje metonimične premike prostih predložnih morfemov, npr. *po slovensko govoriti*, *po domače se vesti* (v obeh primerih se *po* lahko izpusti), tudi sicer *po* izraža načinovno razmerje:

predpisovati po žličkah
po slovesu poznati
biti po volji
biti po duhu in telesu zdrav
pokonci hoditi
po dolgem položiti

In še drugi primeri:

izpovedati pod prisego
biti se na meč
prepričati se na lastne oči
smehljati se na vse grlo
na zalogo se najesti
na celo gaziti sneg
stepsti se na mrtvo
iti na skok, uiti za las
zgrešiti za malo
plačan od kosa
kuhati do mehkega
ustreči z veseljem

1.3.1 Predlogi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*: o prostomorfemskosti s pomensko- in funkcijskoskladenjskega vidika

Po svojih slovnično-pomenskih lastnostih so predlogi zlasti funkcijska besedna vrsta z neosamosvojenim oz. nesamostojnim pomenom, ki je vedno vezan na konkretno skladenjsko okolje, zato se pri obravnavi predlogov vedno križata slovar in slovnica.

Kljub opozorilom, da je pri obravnavi predlogov v ospredju raba oz. vloga (Panzer 1967: 43, 44), ne moremo mimo pomenskorazvojnega vidika, ki je bil v vsakem primeru vezan tudi na rabo.

Pomenskorazvojni vidik izhaja iz ugotovitve, da so se predlogi razvili iz krajevnih prislovov, torej so prvotno natančneje določevali glagolsko dejanje (Bajec 1959: 9). S funkcijskega vidika pa so predlogi predstavljeni kot označevalniki vezavnega razmerja in s tem tudi označevalniki vezljivostnega predložnega prostega glagolskega morfema, ki izhajajo iz glagola v povedku, in iz povedka tudi sicer izhajajo vsa razmerja v stavčni povedi. Predložni skloni lahko označujejo tako glagolsko oz. povedkovo prostomorfemskost kot tudi postopno oddaljevanje predložnega prostega morfema od povedka in hkrati od povedkove dinamične umerjenosti v prislovnodoločilno statično okoliščino.

Kako je torej pomenski in slovnični vidik predstavljen pri geslu predlogu in kako pri drugih besedah – geslih, ki imajo bolj ali manj ustaljeno predložno rabo?

Slovarski opisi predlogov v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) se vsaj do neke mere dopolnjujejo z dodanimi slovničnimi opredelitvami v *Slovenskem pravopisu* (SP 2001).⁷³ SSKJ s funkcijskimi razlagami predlogov tipa ‘za izražanje razmerja [...]’ dovolj eksplicitno pokaže na prvenstveno vlogo predloga kot glagolskega morfema oz.

⁷³ V *Slovenskem pravopisu* (SP 2001) je npr. oznaka oz. slovnični kvalifikator *vezljivostni* za skladenjskopomensko vlogo predloga uporabljena 23-krat.

takšna razlaga dejansko izhaja iz prislovnega pomena prostega glagolskega morfema, homonimnega s predlogom, ki umešča glagolsko dejanje v prostor in čas; hkrati pa funkcijski vidik razlage povsem naravno vključuje tudi Bajčevo pomenskorazvojno os pri predlogih v smiselni razvojni smeri prostor → čas → vzrok/način, in ta pomenskorazvojna os predložnih razmerij je potrjena npr. češčini, slovaščini, ruščini.⁷⁴

V spodnjem prikazu predlogov **Bajčevi pomenskorazvojni osi** sledijo **funkcijsko-pomenski poudarki** iz slovarskih razlag v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) in vsaj nekatera za predlog pomembnejša **slovnična pojasnila** v *Slovenskem pravopisu* (SP 2001). Z vidika funkcijsko-pomenske vloge predloga je problemsko razmerje med oznakama vezljivostni in povedkovniški – tudi na to bo sproti, pri konkretnih primerih, opozorjeno.

V nadaljevanju so z vidika vezljivostnih in družljivostnih razmerij skraćeno predstavljeni in sproti pokomentirani slovarski prikazi prvotnih in sinhrono netvorjenih predlogov, ki tudi sicer izražajo glavnino različnih možnih predložnih razmerij v slovenščini. Po tem lahko sklepamo, da so ti prvotni in sinhrono netvorjeni predlogi *v*, *na*, *z*, *iz*, *pod*, *za* tudi najpogosteje rabljeni.⁷⁵

⁷⁴ Za predloge ostaja izhodiščni prostorski pomen, ker prostor ponuja najbolj jasna pomenska razmerja in s temi (prostorskimi) razmerji se da najlažje opisati tudi druge pomene oz. razmerja v drugih pomenih (Nikitina 1979: 118).

⁷⁵ Isti predlogi so npr. tudi v sodobni češčini navajani kot najpogosteje uporabljani, tako posamič kot v različnih kombinacijah zvez v predložni rabi (Čermák 1996: 34, 36). Skladenjskopomenska sorodnost med slovenščino in češčino je tudi to, da se ti prvotni predlogi za drugotno predložnozvezno rabo enako prerazporedijo ob navadno abstraktne samostalnike, npr. *v primerjavi z*, *v neskladju z*, *v navezi z*, *v boju za*, *v težnji za*, *brez ozira na*, *pod okriljem* ipd. (Čermák 1996: 36).

Predlog *brez*

Pomenskorazvojna os predloga *brez* po Bajcu (1959): krajevni/časovni > odsotnost > način: *biti brez denarja, živeti brez staršev, živeti brez rednega prihodka, zaseči premoženje brez hiše.*

SSKJ

brez predl.

1. za izražanje odsotnosti, manjkanja koga ali česa: biti brez dela, Umrl je brez oporoke, Brez potrebe se razburjaš, izginiti brez sledu
2. z glagolskim samostalnikom za izražanje dejstva, da se dejanje ni zgodilo: iti v kino brez dovoljenja; ubogati brez odlašanja; oditi brez pozdrava
3. za izražanje pogoja, ki preprečuje nastop dejanja: Brez knjig mu je dolgčas, Brez njega bi ne mogla živeti
4. za izvzemanje: Tudi brez tebe nas bo dovolj, Imeli so deset jedi brez sadja in slaščic

SP 2001

brez

- a) lastnostni otrok brez staršev; človek brez vesti; oditi brez slovesa; napadati brez ozira na žrtve,
- b) vzročnostni iti v disko brez dovoljenja staršev, brez pomoči sosedov bi težko živel
- c) vezljivostni biti brez dela

Za dokazovanje prehoda med prislovom in predlogom je pomenljiva slovnično-pomenska vloga povedkovnika, s tem da tako slovnično kot pomensko težišče ostaja na predlogu *brez*:

SP 2001

brèz povdk. ostati brez 'ne dobiti, ne imeti'

Predlog *čez/preko*

Pomenskorazvojna os predloga *čez/preko* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > mere: *potovati čez mesto, skrivati se čez dan, iti čez rob, meriti čez dva metra, imeti čez in čez zadosti.* Tako *čez* kot *prek(o)* sta v SSKJ in SP besednovrstno obravnavana kot prislova in kot predloga, zato sta ta

dva prislova in predloga ekspliciten oz. neposreden primer smiselnega združevanja pomenskorazvojne in funkcijske vloge:

SSKJ

čez predl.

1. za izražanje gibanja ali smeri na drugo stran, nad čim, po čem, skozi kaj, okoli česa: skočiti čez jarek, Sklonil se je čezenj, odpraviti se čez morje, Smeh se razlije čez obraz, Voz pelje čez vas, tanka čez pas,
2. za izražanje časa a) po katerem se kaj godi: Čez nekaj časa ga boš spet videl, Vrnem se čez deset minut, b) v katerem se kaj godi: Sova se čez dan skriva, Prihaja samo ob nedeljah, Čez teden ga ni,
3. za izražanje presežene mere: Meri čez dva metra, Voda mu sega čez pas,
4. za izražanje nejevolje, nasprotovanja: pritoževati se čez draginjo

preko predl.

1. za izražanje gibanja ali smeri na drugo stran, nad čim, po čem, skozi kaj, okoli česa: Gledala je preko glav, Preko ceste so zavalili hlod, potegniti tančico preko obraza, potovati v Zagreb preko Novega mesta
2. za izražanje časa, v katerem se kaj godi: Kavarna je preko dneva zaprta, Preko zime se zemlja spočije
3. za izražanje presežene mere: piti preko mere, Ne piši preko roba / z nesklonljivim izrazom količine: Pot je dolga preko pet kilometrov, Ima preko šestdeset let
4. za izražanje vmesnega, prehodnega člena: opazovati življenje rastlin od cvetja preko oploditve do zorenja / tovarna dobiva kadre preko strokovnih šol iz
5. za izražanje sredstva, posrednika, *po*: vplivati na javno mnenje preko časopisja, poslati sporočilo preko kurirja

SP 2001

čez

- a) smerni prostorski ali prostorski poti skočiti čez ograjo, Sklonil se je čezenj; skočiti preko potoka
- b) časovni biti zdoma čez dan, vrniti se čez deset minut, preko zime počivati,
- c) vezljivostni zabavljati čez hrano, vpiti drug čez drugega,
- č) povedkovniški zrasti komu čez glavo, biti mu vsega preko glave,
- d) lastnostni biti visok čez/preko dva metra

Za dokazovanje prehoda med prislovom in predlogom je pomenljiva slovnično-pomenska vloga povedkovnika, s tem da tako slovnično kot pomensko težišče ostaja na predlogu *čez*:

SP 2001

čéz povdk., neknoj. pog.: posestvo *čez* dati 'izročiti, prepisati', imeti lju-di *čez* 'na skrbi'

Predlog *iz*

Pomenskorazvojna os predloga *iz* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > način/vzrok: *vzeti iz hiše, priti iz hiše, izhajati iz kmečke družine, potovati iz nedelje na ponedeljek, poznati iz mladosti, nagajati iz hudobije, delati iz navade, privoščiti iz srca.*

SSKJ

iz predl.

1. za izražanje premikanja iz notranjosti predmeta ali prostora navzen: skočiti iz grmovja, stopiti iz hiše, peljati se iz mesta na deželo, pod Gorjance, v vas
2. za izražanje a) izhodišča, izvora: izhajati iz kmečkega rodu, sin iz drugega zakona, b) pripadnosti, okolja: kava iz Brazilije, žuželka iz družine murnov
3. za izražanje prehajanja, spreminjanja: Iz teh celic so nastale krvničke, Iz otroka zraste mož; kaj boš naredil iz tega?
4. s pomožnim glagolom za izražanje stanja zunaj česa: Ta obleka je že iz mode 'ni več moderna'
5. za izražanje časovnega izhodišča: poznam ga iz šolskih let; spomini iz mladosti; utopija iz leta dva tisoč / kmeta pozna iz službovanja na deželi / iz mladega od mladega, od mladih let
6. za izražanje a) iz katere snovi je kaj: izdelati kipec iz bronu, izrezati iz lesa, b) iz katerih enot kaj sestoji: Priprava je iz več delov, Moštvo je sestavljeno iz igralcev treh klubov
7. za izražanje nagiba ali vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja: storiti kaj iz nagajivosti, strahu, usmiljenja; oditi iz protesta
8. za izražanje načina, kako se kaj dogaja: prerokovati iz kart, pogled iz ptičje perspektive

SP 2001

iz

- a) **izhodiščni prostor**. priti iz hiše,
- b) **časovni spomin** iz davnih dni,
- c) **vezljivostni** norčevati se iz njegove revščine,
- č) **izvorni** izhajati iz kmečkega stanu, hči iz drugega zakona, kruh iz grobe moke,
- d) **vzročnostni** storiti napako iz strahu, uboj iz malomarnosti,
- e) **lastnostni** čestitati iz srca, živeti iz rok v usta,
- f) **povedkovniški** dati iz rok, biti iz mode

Predlog *k*

Pomenskorazvojna os predloga *k* po Bajcu (1959): (prvotno samo podobarni členek s pomenom 'v prid': krajevni > časovni > primernost: *potovati k znamenitostim, nagibati se k večeru, priti k pameti, gnati si k srcu, ne biti k ničemur*.)

SSKJ

k predl.

1. za **izražanje cilja, ki (naj) ga gibanje doseže**: iti k oknu, iti k brivcu, steza pelje k vodi
2. za **izražanje dodajanja, dopolnjevanja**: dokupiti njivo k posestvu, pripombe k osnutku
3. za **izražanje pripadnosti**: Zajec spada h glodavcem, Prištevajo ga k modernistom
4. za **izražanje namena**: zbrati se k posvetovanju; iščemo delavca (za) k stroju, Kakšne rokavice nosiš k temu kostimu?
5. za **izražanje vzroka**: čestitati k diplomu, uspehu

SP 2001

k

- a) **smerni prostorski** sestri k peči, bratu, privezati k jaslím; stopiti h konju,
- b) **vezljivostni** pripisati obresti (h) glavnici, spadati h glodavcem,
- c) **vzročnostni** čestitati k diplomu, h godu, napravljati se k dežju,
- č) **povedkovniški** biti k pridu 'uporaben, koristen'

Predlog *med*

Pomenskorazvojna os predloga *med* po Bajcu (1959): *stopiti mednje, razdeliti kaj mednje.*

SSKJ

med predl.

I. s tožilnikom

1. za izražanje usmerjenosti v položaj, omejen z dvema mejnima točkama, ali dosege tega položaja: vložiti rastlino med lista, Pes stisne rep med noge
2. za izražanje razdeljevanja: razdeliti zemljo med kmete; razdati denar med reveže
3. za izražanje pripadnosti: šteti med najboljše; polh spada med glodavce; uvrstiti koga med prijatelje

II. z orodnikom

1. za izražanje stanja v položaju, omejenem z dvema mejnima točkama: Sestra stoji med bratoma, Potok teče med gozdom in travnikom, Hiša stoji med drevjem, Pot se vije med njivami
2. za izražanje pripadnosti: Ta jabolka so med najboljšimi, On je zmeraj med prvimi
3. za izražanje medsebojnega odnosa: Med seboj govorijo nemško, Otroci se kosajo med seboj,
4. za izražanje časa, ki ga omejujeta dve točki: Otroci med petim in desetim letom; priti na obisk med peto in šesto uro

SP 2001

med

- a) **mestovni prostorski ali smerni prostorski** med nebom in zemljo, cesta med Ljubljano in Vrhniko, držati med koleni; postaviti se med podboje, dati dve kolesci salame med rezini kruha,
- b) **časovni** med sredo in soboto, med božičnimi prazniki,
- c) **količinski** visok med 180 in 185 centimetri,
- č) **izbirni** najlepša med dekleti,
- d) **vezljivostni** sovraštvo med sosedi, podobnost med sinom in očetom, Polh spada med glodavce, šteti učenca med najboljše

Predlog *mimo*

Pomenskorazvojna os predloga *mimo* po Bajcu (1959): *iti mimo, delati mimo vsega*, ki kot prvotno ohranja vlogo prislova, to potrjuje tudi aktualna sodobna raba.

SSKJ

mímo prisl.

izraža premikanje v bližini in naprej; hoditi mimo; mimo grede se ozira po hišah; ustavil je mimo gredočega kmeta; tam mimo teče reka; elipt.: hotel je kar mimo; stopil je mimo in padel z zidarskega odra

In sledi konverzija, označena kot predlog:

za izražanje premikanja v bližini koga ali česa in naprej: Šel je mimo mene, ne da bi me pogledal; Sava teče mimo Zagreba

SP 2001

mimo

- a) **prostorski prislov poti ali razmeščenosti** hoditi, peljati se mimo, tam mimo, Hotela je kar mimo,
- b) **povedkovnik**, knj. pog., v zvezi biti mimo 'miniti, preiti': Prve jago-de so mimo; Nevarnost je mimo in kot
- c) **nepravi predlog** Sava teče mimo Brežic, delati kaj mimo veljavnih predpisov

Predlog *na*

Pomenskorazvojna os predloga *na* po Bajcu (1959): krajevni > usmeritev > sprememba > mera > namen > način: *biti na vasi, potrskati na vrata, znesti se na berača, iti na boljše, obračati se na slabše, približati se na dober streljaj, iti na sovražnika, iti na lov, igrati (na) klavir, raztreščiti na kose, prepričati se na lastne oči, dreti se na vse grlo, zaljubiti se na mrtvo, povedati (na) kratko, povedati (na) splošno.*

SSKJ

na predl.

I. s tožilnikom

1. za izražanje premikanja k zgornji strani česa, tako da nastane neposreden dotik, ali dosege takega položaja: na glavo dati; iti,

priti na goro, obesiti na steno, strop, opirati se na palico, skočiti na noge

2. za **izražanje cilja, h kateremu je usmerjeno premikanje**: oditi na deželo, na prsto, na zrak; hiteti na vlak, obrniti se na levo, okno na vrt / z oslabljenim pomenom iti na koncert

3. za **izražanje prehoda, prenosa v drug položaj, drugačno stanje**: Ptič skače z veje na vejo, Bolezen se prenaša z živali na človeka, Obrača se mu na bolje

4. za **izražanje končne meje, natančne mere**: približati se na deset korakov, Blaga je na cente

5. za **izražanje usmerjenosti duševne dejavnosti**: Spozna se na glasbo, opozoriti na napake, paziti na otroka

6. za **izražanje časovne določitve, opredelitve**: Na današnji dan se je začela vojna, Vrnil se bo na jesen 7. za **izražanje načina, kako dejanje poteka**: Časopis je na dolgo pisal o tem, na kratko ostrizen, igrati na klavir; delan na roko, na stroj, slikati na platno, hrom na obe nogi; slep na eno oko / prijeten na pogled

8. za **izražanje vzroka, zaradi katerega nastopi dejanje**: Na njegov krik se je ozrl, Uboga na (prvo) besedo

9. navadno z glagolskim samostalnikom za **izražanje namena, s katerim se izvrši dejanje**: iti na delo, na lov, Blago je na prodaj, igrati na zmag

II. z mestnikom

1. za **izražanje stanja v položaju, ko se kaj neposredno dotika zgornje strani česa**: Na cesti je gost promet, Na polju zori žito

2. z glagolskim samostalnikom za **izražanje dejavnosti, kot jo nakazuje določilo**: biti na lovu, na plesu, na pogrebu, na straži, Študira na univerzi; pog. nastopa na televiziji

3. s prislovnim določilom za **izražanje splošnega stanja, kot ga nakazuje določilo**: biti na boljšem, na gorkem; hiša stoji na samem; ležati na suhem / imeti na skrbi, na sumu

4. za **izražanje omejevanja glede na lastnost**: na enem očesu slep; bolan na pljučih; ekspr. zdrav je na duši in telesu

5. za **izražanje vzroka, zaradi katerega nastopi dejanje**: umreti na potu

6. za **izražanje sredstva ali orodja, s katerim se opravlja dejanje**: kuhati na olju / igrati na klavirju na klavir; pripeljati se na kolesu s kolesom / učiti se na napakah

SP 2001

na

- a) **mestovni ali smerni prostorski kruh** na mizi, ležati na zemlji, počitnice na deželi; sestiti na stol,
- b) **časovni ponesrečiti** se na poti domov, obiskati ga na vsake tri dni,
- c) **povedkovniški biti** na hrani, stanovanju; biti na lovu,
- č) **vzročnostni** umreti na porodu, poročiti se materino željo,
- d) **lastnostni zdrav** na duši in telesu, razlagati na dolgo in široko, Sadja je bilo na tone,
- e) **vezljivostni pog.** Na tebi je, kako bo delo potekalo 'od tebe je odvisno', Prepisati posestvo na sina, biti jezen na ves svet

Predlog *nad*

Pomenskorazvojna os predloga *nad* po Bajcu (1959): krajevni > usmeritev > čas > mere > način: *dvigniti kaj nad oblake, jeziti se nad otroki, čakati nad dve uri, ta je nad vse, biti skopuh nad skopuhi, biti nad povprečjem, biti nad pričakovanji.*

SSKJ

nad predl.

I. s tožilnikom

1. za izražanje premikanja k zgornji strani česa, ne da bi nastal neposreden dotik, ali dosege takega položaja: Nad naše kraje doteka hladen zrak, Balon se je dvignil nad oblake, Nesreča pride nadme
2. za izražanje premikanja, usmerjenosti s sovražnim namenom: iti z gorjačo nad koga, iti nad petelina, planiti nad nasprotnika
3. za izražanje presežene mere: Tehta nad sto kilogramov, čakati nad dve uri

II. z orodnikom

1. za izražanje položaja na zgornji strani česa, ne da bi obstajal neposreden dotik: Letalo kroži nad mestom, sklanjati se nad načrti, zmaga nad fašizmom, skopuh nad skopuhi
3. za izražanje področja (duševne) dejavnosti: maščevati se nad sovražnikom, zamisliti se nad vsebino romana, pregled nad položajem
4. za izražanje vzroka za čustveno stanje: jokati, vzdihovati nad kom, zgrazati se nad nedostojnim početjem, razočaranje nad kom

SP 2001

nad

- a) **mestovni ali ciljni prostorski** Letalo kroži nad mestom, sklanjati se nad načrti, Nad naše kraje priteka hladen zrak
- b) **vezljivostni** gospodovati, vladati nad kom, prevzeti poveljstvo nad enoto, zmaga nad fašizmom, biti razočaran nad prijateljem, hoteti se dvigniti nad druge, planiti nad sovražnika
- c) **lastnostni** biti skopuh nad skopuhi
- č) **količinski** plačati nad pet tisoč tolarjev, tehtati nad sto kilogramov, visok nad tri tisoč metrov, star nad petdeset let

Predlog *ob/o*

Pomenskorazvojna os predloga *ob* po Bajcu (1959) (← prvotni *ob*): bližina/ vsebina > čas > sredstvo/način: *udariti ob tla, obregniti se ob kogalkaj, vreči ob zid, položiti ob zid, biti ob vse, govoriti o čem, priti ob istem času, prihajati ob nedeljah, priti ob denar, odreveneti ob močnem poku, živeti ob krompirju.*

SSKJ

ob predl.

I. s tožilnikom

1. za izražanje premikanja v položaj, da pride do dotika s čim ovirajočim ali tesnega približanja: zadeti ob kamen, udariti s pestjo ob mizo, položiti leste ob zid
2. za izražanje izgube česa pozitivnega, vrednega: Preproga je ob barvo, Če bo šlo tako naprej, bomo ob vse

II. z mestnikom

1. za izražanje stanja v položaju, ko se kaj od strani dotika česa ali je v neposredni bližini česa: Klobuk ima ob straneh zavihane krajce, Ob njem se počuti varno, znamenje ob cesti, Železnica je speljana ob reki, Slak se ovija ob deblu, Medved si drgne hrbet ob drevesu
2. za izražanje časa, v katerem se kaj dogaja: Ob nedeljah hodi na sprehod, Srečujem ga ob vsaki uri
3. za izražanje primerjave: Ob njem je kakor pritlikavec
4. za izražanje okoliščin, ki spremljajo dogajanje: pogovarjati se ob kozarcu vina, Še zdaj se zgrozim ob misli na to nesrečo, Ob taki vzgoji ne pričakujte uspehov
5. za izražanje sredstva, s katerim se opravlja dejanje: hoditi ob berglah, Študiral je ob podpori sorodnikov, Ob vsem bogastvu je nesrečen, To se razume samo ob sebi

SP 2001

ob

- a) **mestovni ali smerni prostorski** sprehajati se ob živi meji, opombe ob robu, prisloniti lestev ob zid
- b) **časovni** ob novem letu, ob nedeljah, zbuditi se ob treh,
- c) **vzročnostni** Ob močnem puku si poškodovati bobnič,
- č) **lastnostni** živeti ob kruhu in vodi,
- d) **vezljivostni** obregniti se obnjo, biti ob barvo, denar 'izgubiti'

SSKJ

o predl., z mestnikom

1. za izražanje vsebine predmeta govornega, miselnega, pisnega obravnavanja a) **pri glagolih: govoriti, poročati, pričati, razpravljati o kom ali čem:** O tem dogodku je vztrajno molčal, Pela je o ljubezni, sanjati, soditi o čem, b) **pri samostalnikih, zlasti glagolskih:** govor o nujnih ukrepih, oddaja o naših pomorščakih, pomenek, posvet o čem
2. za izražanje časa, v katerem se kaj dogaja; ob: a) **z imeni (cerkvenih) praznikov:** o binkoštih, božiču, pustu, veliki noči; o svetem Martinu

SP 2001

o

- a) z **mestnikom:** govoriti, premišljati o prijatelju, sporazum o koaliciji,
- b) **varianta predl. ob, časovni** o pol treh, o pravem času, o božiču, šalj. o svetem nikoli 'nikdar'

Predlog *od*

Pomenskorazvojna os predloga *od* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > pripadnost > vzrok > način: *bežati od njega, oddaljevati se od svojih, slišati kaj od njega, biti od včeraj, poznati ga od tretjega leta, začeti od začetka, biti od prve matere, jokati od veselja, opotekati se od lakote, drgetati od strahu, smejati se od srca, želeti od srca, biti plačan od dneva, biti lepša od nje, biti od sile, živeti od miloščine:*

SSKJ

od predl., z roditeljskim

1. za izražanje premikanja iz položaja v neposrednem dotiku, stiku s kom ali čim ali v bližini koga, česa: odbiti se od kamna, pahniti od sebe, Čoln odrine od brega, Drevesa stojijo deset metrov drugo od drugega; nedaleč od studenca; uro hoda od vasi

2. za izražanje časovne meje, ki je začetek dogajanja: Od tistega časa me ne pogleda, Od nesreče je minilo deset let
3. pri izražih količine za izražanje začetne mere: desetice od dvajset naprej, dražiti od sto evrov navzgor, Takrat je imelo mesto od osem do deset tisoč prebivalcev
4. v zvezi z do za izražanje začetne in končne meje v prostoru, času ali pri količini: hoditi od enega do drugega, Od Kranja do Ljubljane je petindvajset kilometrov, Vstopnice prodajajo od 11. do 13. ure, šteti od ene do deset, vrednosti od nič do neskončno, V trgovini imajo v zalogi vse od žbljev do pohištva
5. za izražanje ločevanja, odstranjevanja: ločiti rudo od jalovine, meso od kosti, distancirati se od politike sile, oproščen od davkov
6. za izražanje izbora, odbiranja: eden od dijakov, Ima deset hektarov zemlje, od tega pet gozda
7. za izražanje izhodišča, vira: Prišlo je sporočilo od prijatelja, Od tujca ne vzemi ničesar
8. za izražanje pripadnosti ključ od omare, To mi je povedal nekdo od naših, Vse je sinovo, samo njiva je od starega
9. navadno s primernikom za izražanje primerjave glede neenakosti, različnosti: Ni slabši od drugih, Desno nogo ima krajšo od leve, Fant je drugačen od vrstnikov
10. za izražanje povzročitelja: rana od noža, zadet od kapi
11. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja: umirati od lakote, od utrujenosti; Drevo se šibi od sadja, Od strahu je omedlela
12. za izražanje načina, kako se kaj dogaja: plačevati od kosa, Od srca se nasmejati

SP 2001

od

- a) izhodiščni prostorski ali časovni oditi od doma, Veter piha od vzhoda, Od tistega prepira se nista več pozdravljala, delati do jutra do večera
- b) vršilski pohvaljen od učitelja, priznan od vseh, dobiti od brata
- c) izbirni eden od dijakov
- č) določevalni ključ od vrat; nekdo od naših
- d) vzročnostni tresti se od jeze
- e) merni Od srca se smejati, dati vse od sebe 'zelo se potruditi'
- f) načinovni To je naredil sam od sebe
- g) vezljivostni S težavo se odtrgati od doma

Predlog *do*

Pomenskorazvojna os predloga *do* po Bajcu (1959): krajevni > krajevni > časovni > mera > način: *priiti do kolen, čakati do zadnjega dne, veljati do včeraj, vztrajati do konca, priiti do roba, natančne do tisočinke grama, naštetii do deset, kuhati do mehkega, priiti do prepričanja, izpolniti vse do pike, do dobrega se seznaniti:*

SSKJ

do predl., z rodilnikom

1. za izražanje meje v prostoru **do** katere sega dejanje ali proti kateri je dejanje usmerjeno: priteči do cilja, Ne morem do njih, Imam prošnjo do vas

2. za izražanje meje v času, **do** katere sega dejanje: Do tega časa, trenutka se še ni vrnil, bedeti do jutra, Cesta bo asfaltirana do pod konec jeseni; do pred tremi dnevi se še ni vedelo; do pred kratkim je delal v tovarni

3. za izražanje količine: Tehtnica je do tisočinke grama natančna, naštetii do deset, Za ta prekršek je določena kazen do pet tisoč evrov, Drevesa so do trideset korakov vsaksebi

4. v zvezi z *od* za izražanje začetne in končne meje: Vlak vozi od Ljubljane do Beograda, Dela od šestih do dveh, Jutri bo rahlo do pretežno oblačno

5. za izražanje načina, posledice dejanja: Dež jih je do kože premočil, smejati se do solz, odkrit do brezobzirnosti

6. za izražanje razmerja, navadno čustvenega: Dekletu ni dosti do plesa, Veliko nam je do tega, da pridete

SP 2001

do

a) **dosegovni prostorski** priteči do cilja, Voda mu je segala do pasu, a1) **dosegovni časovni** Do novega leta je še daleč, Do volitev ne manjka veliko, a2) **dosegovni količinski** Do sto kilogramov težko breme, kazen do deset tisoč tolarjev,

b) **razmejevalni prostorski** od Celja do Žalca, b1) **razmejevalni časovni** od jutra do večera, b2) šteti od ena do deset,

c) **merni premočen** do kože, urezati se do krvi,

č) **določevalni** ljubezen do domovine, pravica do pokojnine,

d) **vezljivostni** Fantu je veliko do tega dekleta, Ni mu dosti do učenja

Predlog *po*

Pomenskorazvojna os predloga *po* po Bajcu (1959): neurejeno/usmerjeno premikanje, namen > hoditi po prstih (= prehodni primer) > način: *skočiti ponj, skočiti po zdravnika, hoditi po gozdu /po dežju, posedati po gostilnah, skrbeti (po) očetovsko, govoriti (po) nemško, oblačiti se po modi, pomagati po svojih močeh*.

Predlog *po* je na novo opisan v novem razlagalnem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (NSSKJ). Primerjalno z opisom v SSKJ je v rabi izkazana prevlada mestnika nad tožilnikom, kar je v novi redakciji tudi upoštevano. Iz SSKJ-evske obravnave predloga *po* se iz funkcijskih razlag razbere tako prednostna prostomorfemska glagolska vloga kot predložnozvezna vloga (glede ločevanja prostomorfemske prislovnosti od predložnozvezne rabe je pričakovano slovnično bolj ekspliciten SP 2001):

NSSKJ

po predl.

I. z mestnikom

1. izraža neusmerjenost, večsmernost gibanja, premikanja Stopljeno čokolado razmažite **po** hladni ploskvi, Poročali smo že, da se je **po** prostorih razširil plin in gasilci so morali vse zaposlene evakuirati, Na celodnevni izlet so se podali **po** slovenskih obmorskih krajih – Koper, Izola in Piran, Na novo so polagali ploščice v kopalnici in parket **po** obeh sobah,

1.1 izraža razpršenost nahajanja, umeščenost na več mestih V višjih legah bo topleje in povečini sončno, **po** nižinah pa se bo pojavljala megla, Na pustni torek so za umrlim Pustom žalovali **po** vsej občini,

1.2 izraža, da premikanje po površini česa poteka v vzdolžni smeri Po vzpenjanju **po** lesenem stopnišču zvonika čaka prijetna nagrada: čudovit razgled nad celotnim Piranom, Silovito ga je zgrabil za srajco, da je popokala **po** šivih, Ko bodo gradili **po** sedanji trasi in priključke, bo uporabna le stara obvozna cesta,

1.3 izraža namen gibanja, premikanja, ki navadno vključuje več kot eno mesto Pred petimi urami je šla **po** nakupih in je še vedno ni nazaj,

1.4 izraža, da se z gibanjem, premikanjem doseže cilj S prsti seže **po** zadrgi svoje trenirke, se sleče, povzpne na štartni blok, nagne naprej in začne stresati roke – ritual, ki se nikoli ne spremeni, Sprva nihče ni segel **po** skledah in krožnikih, čez nekaj časa pa so vse bolj grabežljivo segali **po** mesu, siru, solati in kruhu, Stavko si v izvorni obliki predstav-

ljamo kot skrajno sredstvo, **po** katerem posežejo delavci takrat, ko ne vidijo več izhoda iz svojih stisk,

2. izraža zaporednost dogodkov, časovnih obdobj **Po** kosilu navadno leže in nihče ga ne sme motiti,

Po doktoratu iz zgodovine leta 1978 se je strokovno izpopolnjeval v Franciji in ZDA, Zdravnika naj obiščejo le tisti, pri katerih bolezen in vročina trdovratno vztrajata tudi **po** treh dneh, Izvedelo se je, da je takoj **po** ropu poiskala zlatarno in ukradeni nakit prodala,

3. uvaja razmerje hotenja, volje, prizadetosti v odnosu do koga, česa Niti slučajno ne hrepenim **po** kakršni koli spremembi, Ali se nam lahko sploh toži **po** starih časih ali pa je današnje lagodno življenje bolj prikupno?, Ves čas smo se zavedali, da je povpraševanje **po** stanovanjih ogromno, razpoložljiva sredstva skromna, Predvsem bi vas prosil, da se ne bi toliko pljuvalo **po** starem režimu,

3.1 uvaja razmerje opredeljenosti z določenim pravilom, predpisom, soglasjem v odnosu do koga, česa V vrelo tekočino stresemo prašek za krompir in zmešamo **po** navodilih, **Po** scenariju bi morala poljubiti igralca, ki je bil v mladostniških letih njena fantazija,

3.2 uvaja razmerje v odnosu do koga, česa sploh Vedno več ljudi opremlja hiše z našimi izdelki, delamo pa v glavnem **po** naročilu, Sredi leta 1943 je umrl njegov svak, mož njegove edine sestre, ki je bil **po** poklicu učitelj,

4. uvaja razmerje vrednotenja, opredeljevanja z določenim merilom v odnosu do koga, česa Magnituda potresa je **po** oceni strokovnjakov dosegla stopnjo 2,8, Boksar je v sinočnjem dvoboju težke kategorije ubranil naslov prvaka, potem ko je **po** točkah premagal izzivalca, Gibanje cene delnice do konca leta je odvisno od poslovanja, kar bomo videli **po** polletnih in devetmesečnih rezultatih,

4.1 uvaja razmerje določanja, opredeljevanja glede na določeno lastnost, značilnost v odnosu do koga, česa Sem že kar **po** trkanju poznala, da si ti. Kako je šlo?, Predlog je ne samo **po** vsebini, ampak tudi **po** obliki milo rečeno nenavaden,

5. uvaja razmerje mere, obsega pri delitvi česa v odnosu do koga, česa Podjetje sedaj prodajajo **po** delih, posebej stroje in posebej stavbe,

5.1 uvaja razmerje mere, obsega sploh, navadno v zvezi s ceno Kvalitetne igrače za otroke različnih starosti so sedaj **po** nižji ceni, Sprehodili smo se **po** trgovinah in preverili, **po** čem lahko kupite šampanjec oziroma penino,

6. uvaja razmerje načina, sredstva v odnosu do koga, česa Izmed tinktur velja omeniti tinkturo česna v alkoholu, ki jo jemljemo **po** kapljicah pred jedjo, Tisk ga je napačno predstavil kot edinega najditelja, ker je meteorit dejansko našel neki domačin povsem **po** naključju na sprehodu,

6.1 **uvaja razmerje načina, poteka dejanja v odnosu do koga**, česa Hodila je pokončno in včasih sem imel občutek, da stopa **po** prstih, da se s peto nikoli ne dotakne tal, Še vedno lahko dam noge za vrat in še vedno lahko hodim **po** rokah,

7. **uvaja razmerje vzroka, posledice v odnosu do koga**, česa Denar so zbirali za petčlansko družino, kjer sta očka in mama, ne **po** svoji krivdi, brezposelna, **Po** neumnosti smo si privoščili zadetek iz protinapada in nato nepotrebno trepetali do konca,

8. **uvaja razmerje izhajanja, izvora v odnosu do koga**, česa Ekonomsko žilico sem dobil **po** očetu, ki je zelo sposoben, **po** mami pa sem dobil vztrajnost, **Po** možu imam zelo majhno pokojnino, zato si z denarjem, ki ga zaslužim na tržnici, pomagam prebiti skozi mesec,

9. **uvaja razmerje podobnosti, pripadnosti v odnosu do koga**, česa Sir je trd, a drobljiv in ima rahel okus **po** lešnikih, Neprijeten vonj **po** česnu preprečimo, če potem, ko ga pojemo, prežvečimo nekaj listov peteršilja, zrn sveže kave in mentol

II. s tožilnikom

1. **izraža, da gibanje, premikanje, navadno na določeno mesto, poteka z namenom dobiti, poiskati koga, kaj** Oškodovanec, ki je moral **po** pomoč k zdravniku, je o dogodku obvestil policijo, Zmenila sta se, da pride **ponj** ob osmih zjutraj, Ker tovorimo s seboj kup opreme, pride **po** nas taksi, Otroci kasneje zaznajo problem in se **po** pomoč obrnejo šele takrat, ko uvidijo, da res ne morejo več naprej, da so se znašli v brezizhodni situaciji,

2. **izraža način ravnanja, dojetanja, vrednotenja česa** Vedno mora biti vse **po** njegovo, Ljudem je treba dopustiti, da žalujejo **po** svoje, ne smemo jim vsiljevati stereotipnih načinov odzivanja, ki jim marsikdaj sploh ne ustrezajo

3. **uvaja razmerje mere, obsega, vrednosti v odnosu do koga**, česa Juho nalijte v skodelice in nanjo položite **po** eno žličko smetane in nekaj kock opečenca, Pred leti so izgubljali pred sezono **po** sedem, osem in celo devet igralcev, zdaj so vezani s pogodbami praktično vsi, na katere računajo. V tem turnir sistemu traja ena borba tri runde **po** tri minute

III. v predložni zvezi s prislovom **izraža način, kako kaj poteka, se dogaja, obstaja** Prav **po** očetovsko je skrbel za slehernega člana posadke, Bil je oblečen bolj **po** klošarsko, v vedno isti črtasti pullover, Veselil se je tekmovanja in **po** tiho upal, da bosta osvojila prvo nagrado

SSKJ

po predl.

I. s tožilnikom

1. za **izražanje premikanja z namenom, da pride oseba, stvar na cilju na izhodiščni položaj premikanja**: iti, poslati po zdravnika
2. s svojilnim zaimkom ali pridevnikom za **izražanje hotenja, volje, ki (naj) usmerja, vodi ravnanje**: Pri naši hiši bi bilo vse drugače, če bi šlo po moje
3. s pridevnikom srednjega spola ali pridevniškim prislovom za **izražanje načina, kako dejanje poteka**: po božje častiti; po bratovsko deliti

II. z mestnikom

1. za **izražanje neurejenega premikanja ali stanja** hoditi po gozdu, sprehajati se po mestu, parku, Ptice skačejo po vejah, Listje rumeni po drevju
2. za **izražanje usmerjenega premikanja na površini česa podolžnega**: stopati po cesti, Potok teče po dolini, Obleka se trga po šivih
3. za **izražanje premikanja, usmerjenosti na površini predmeta**: Od obupa se je tolkel po glavi, udariti psa po gobcu
4. za **izražanje premikanja seči** po knjigi, Pes hlastne po muhi
5. za **izražanje usmerjenosti duševne dejavnosti k predmetu** pogledati po vremenu, povprašati po zdravju, želja po popolnosti, žalovati po kom
6. za **izražanje časa, trenutka, ki mu sledi dogajanje**: Po petih letih ga prvič vidim, Po treh tednih se vrnem
7. za **izražanje merila, vodila**: spoznati koga po glasu, hoji, večji po postavi
8. za **izražanje sredstva, posrednika**: poslati po pošti, sporočiti po kurirju
9. za **izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja**: To se je zgodilo po tvoji krivdi, sloveti po lepoti
10. za **izražanje vira, izvora** čebelnjak diši po medu in vosku, okus po ananasu, vdova po profesorju
11. za **izražanje načina, kako dejanje poteka**: hoditi po prstih; plaziti se po trebuhu
12. za **izražanje mere**: jemati zdravilo po kapljicah, plačevati po kosu, razdeliti po enakih delih
13. za **izražanje cene**: prodajati po nizki ceni, Po čem je vino

SP 2001

po

z mestnikom ali tožilnikom

- a) **prostorski poti ali razmeščenosti** hoditi po pravi poti, potovati po svetu, tolči se po glavi,
- b) **časovni** po torku pride sredo, Pridite spet po 13. juniju,
- c) **vezljivostni** vreči se po materi 'biti ji podoben', seči po knjigi,
- č) **vzročnostni** zgoditi se po krivdi, po zaslugi koga, iti po zdravnika, seči v žep po denar,
- d) **lastnostni** hoditi po prstih, plačevati po kosu, dišati po jabolkih, govoriti po slovensko, narediti po svoje, V klopeh sedijo po trije učenci, inštruirati vsakega po eno uro,
- e) **izvirni** imeti oči po materi, pokojnina po možu,
- f) **povedkovniški** Ni mu bila po duši 'Ni mu bila všeč'

Predlog *pod*

Pomenskorazvojna os predloga *pod* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > metaforični prenos: *stati pod kapom*, *priti pod večer*, *hladiti se pod prho*, *navajati opombe pod črto* (prehodni primer), *vtakniti koga pod ključ*, *izpovedati pod prisego*, *priti do pod klanca*.

SSKJ

pod predl.

I. s tožilnikom

1. za izražanje premikanja, usmerjenosti k spodnji strani česa ali dosege takega položaja s posrednim ali neposrednim stikom Zlezal je pod mizo, Voda sega do pod kolena, Pod kozarec je podložil krožnik, Pot vodi pod vrh hriba, priti do pod klanca
2. za izražanje prikrivanja, posrednega predstavljanja: Kdo se je skrnil pod ta psevdonom, Prestopek spada pod člen 8 obravnava ga člen 8
3. za izražanje nedosežene mere, stopnje: Življenjski standard je padel pod minimum
4. za izražanje podreditve, prehoda v odvisnost: priti pod tujo oblast, Polk je prišel pod poveljstvo sposobnega starešine
5. za izražanje približevanja časovni meji, *proti*: Pod jesen se začnejo zbirati lastovke, Pride pod večer

II. z orodnikom

1. za izražanje položaja na spodnji strani česa s posrednim ali neposrednim stikom vedriti pod drevesom, Metla je pod mizo, Blazino ima pod glavo, Pod jopičem ima volneno srajco,
2. za izražanje prikrivanja, posrednega predstavljanja: Kaj razumeš pod to besedo, Ladja plove pod tujo
3. za izražanje nedosežene mere, stopnje: Ni vstopnic pod trideset evrov, otroci pod desetimi leti, Stanje vode je pod normalo
4. za izražanje odvisnosti, podrejenosti: Vojska je pod sposobnim poveljnikom, orkester pod taktirko znanega dirigenta
5. za izražanje razmer, časa, v katerem se kaj dogaja: Pod Napoleonom se je zelo okrepila narodna zavest južnih Slovanov
6. za izražanje sredstva ali orodja, s katerim se opravlja dejanje: opazovati pod mikroskopom, Omrežje je pod napetostjo; lokomotiva je pod paro
7. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja: opotekati se pod težkim bremenom, Jez je popustil pod pritiskom vode
8. za izražanje okoliščin, ki spremljajo dogajanje: kupovati pod ugodnimi pogoji, Pod takimi pogoji ni mogoče gospodariti

SP 2001

pod

I. z orodnikom

- a) mestovni prostorski vedriti pod drevesom, nad in pod črto, nad črto in pod njo,
- b) časovni Pod tujo vladavino je bilo ljudstvu težko,
- c) načinovni odpeljati pod stražo,
- č) vzročnostni popustiti pod pritiskom vode, zgruditi se pod udarci,
- d) povedkovniški Seja bo pod predsedstvom varuha pravic

II. s tožilnikom

- a) smerni prostorski umakniti se pod streho, skriti pod plašč,
- b) časovni odleteti pod jesen,
- c) vezljivostni priti pod tujo oblast, spraviti vse pódse,
- č) povedkovniški vzeti pod svoje varstvo

Predlog *pred*

Pomenskorazvojna os predloga *pred* po Bajcu (1959): krajevni > čas > vzrok > način: *postaviti pred vrata, položiti predenj, vstati pred šesto uro, omagati pred naporji, rešiti se pred revščino*. Enako razvrstitev predložnih razmerij in njihove razlage v češkem slovarju obravnava npr. P. Pit'ha (1977: 15–16), kar seveda samo še potrjuje sklednjskopomensko podobnost slovenščine in češčine:

SSKJ

pred predl.

I. s tožilnikom

1. za izražanje premikanja, usmerjenosti k sprednji strani česa, ne da bi nastal neposreden dotik, ali dosege takega položaja: Položil je knjigo pred mater, spremiti do pred hiše, stopiti pred javnost
2. za izražanje prednosti pri razvrščanju, vrednotenju: Treba je postaviti koristno pred prijetno, Naš tekmovalec se je uvrstil pred evropskega prvaka

II. z orodnikom

1. za izražanje položaja na sprednji strani česa, ne da bi obstajal neposreden dotik: Pes teče pred lovцем, Na mizi pred njim leži knjiga, Pred zakonom smo vsi enaki
2. za izražanje prednosti pri razvrščanju, vrednotenju: Na cilj je pritekel petdeset metrov pred drugimi, V kmetijstvu je ta dežela pred drugimi
3. za izražanje časa, trenutka, do katerega dejanje sega ali se uresniči: Pred poldnevom bom doma, Vstaja pred šesto uro, Pred petimi minutami sem ga srečal, Rakek je pred Postojno
4. za izražanje prihodnjega, pričakovanega: Vse življenje imaš pred seboj, Smo pred uganko
5. za izražanje vira, izvora čustvovanja: Groza me je pred teboj, imeti spoštovanje pred kom
6. za izražanje česa negativnega, čemur se je treba izogibati, česar delovanje, vpliv je treba preprečiti, odvrniti: Tu smo varni pred dežjem, zavarovati pred mrazom, kapitulirati pred močnejšim nasprotnikom

SP 2001

pred

I. z orodnikom

- a) **mestovni prostorski** vodnjak pred magistratom, sedeti pred hišo
- b) **časovni** pred tremi urami, noč pred torkom
- c) **načinovni** 100 metrov preteče pred vsemi
- č) **vezljivostni** strah pred smrtjo, skrivati se pred ljudmi; biti pred tekmeči

II. s tožilnikom

- a) **smerni prostorski** stopiti pred mater; postaviti avto pred izhod
- b) **vezljivostni** zrinuti se pred vse druge

Predlog pri

Pomenskorazvojna os predloga *pri* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > način/vzrok: *živeti pri starših, biti pri sebi, spati pri belem dnevu, krasti pri luči, ne biti povsem pri pameti, omagati pri hudi konkurenci.*

SSKJ

pri predl., z mestnikom

1. za **izražanje stanja v položaju, ko je kaj v neposredni bližini česa**: sedeti pri mizi, stati pri oknu, ležati na klopi pri peči
2. za **izražanje pripadnosti osebi, stvari**: udi pri človeku, ročica pri plugu, ovratnik pri srajci, Pri tem učitelju se bo treba veliko učiti
3. za **izražanje bivanja, obstajanja**: Pri Slovencih to ni v navadi, Pri nas pravimo temu tako v našem kraju, Otroci so pri sosedovih, Stanuje pri starših
4. za **izražanje lastnosti ali stanja osebk**a: biti pri zavesti
5. za **izražanje okoliščin, ki spremljajo dogajanje**: Pogovarjala sta se pri kozarcu vina, Pri tolikih stroških konkurenca ni mogoča
6. za **izražanje povezanosti s kom, čim**: Pri hiši je treba še dosti narediti, Pri otrocih ni dobro popuščati, Pri igri so se sprli
- 7 za **izražanje dejstva, ki bi moglo ali moralo kaj preprečiti, pa ne prepreči**: Pri sivih laseh je videti kar mlad
8. za **izražanje časovne točke, v kateri se kaj zgodi**: V šolo je šel pri šestih letih, Pri slovesu so vsi jokali
9. za **izražanje razmerja, sorazmerja**: Zaslužil je pet evrov pri kilogramu, Blago se je podražilo za deset evrov pri metru
10. za **izražanje sklicevanja na kaj**: Prisegel je pri svojih otrocih, Pri moji duši, da ni res

SP 2001

pri

- a) **mestovni prostorski** sedeti pri mizi, biti pri vojakih
- b) **časovni** Pri pouku je nepazljiv, Pri petdesetih je začel kaditi
- c) **vezljivostni** obisk pri prijatelju, varčevati pri hrani
- č) **vzročnostni** spotiti se pri teku

- d) določevalni stikalo pri elektromotorju
- e) povedkovniški biti pri pameti, pustiti pri miru
- f) medmetni Pri moji duši
- g) količinski glava pri glavi

Predlog *proti*

Pomenskorazvojna os predloga *proti* po Bajcu (1959): *končati proti pričakovanjem*.

SSKJ

próti prisl.

1. **izraža nasprotovanje, odpor:** biti, govoriti proti, glasovati proti, Nekateri so za, drugi proti

proti predl., z dajalnikom

1. za izražanje cilja, h kateremu je usmerjeno premikanje: iti proti domu, Dim se vzdiguje proti nebu, Okno gleda proti jugu
2. za izražanje premikanja, ki je nasprotno drugemu premikanju: jadрати, pluti, veslati proti toku, Vso pot so vozili proti vetru
3. za izražanje bližine, približevanja časovni meji: Napad pričakujejo proti jutru, Pride proti večeru
4. za izražanje odpora, sovražnosti: gibanje proti fašizmu, upreti se proti okupatorju okupatorju,
5. za izražanje česa negativnega, čemur se je treba izogibati, česar delovanje, vpliv je treba preprečiti, odvrniti: ukrepi proti druginji, tablete proti glavobolu, boj proti raku
6. za izražanje neujemanja z merilom, vodilom: To je proti moji navadi, uspeti proti vsem oviram 'kljub'
7. za izražanje odnosa do česa: biti neodporen proti infekciji, Snov je odporna proti ognju
8. za izražanje razmerja, navadno čustvenega, *do*: politika Avstrije proti Slovencem
9. za izražanje omejitve na navedeno osebo: Proti meni se je tako izrazil
10. za izražanje sorazmerja: Domače moštvo je zmagalo s pet proti tri
11. za izražanje okoliščin, pogoja za uresničitev kakega dejanja: opravljati kaj proti plačilu 'za plačilo'

Sicer je predlog *proti* v SP slovnico obravnavan kot povedkovnik ali kot predlog:

povdk
biti proti 'nasprotovati'

- predl
- a) **smerni prostorski** iti proti domu, cesta proti Postojni
  - b) **časovni** priti proti večeru
  - c) **vezljivostni** glasovati proti predlogu, odporen proti okužbi
  - č) **vzročnostni** proti pričakovanju, proti svoji volji
  - d) **lastnostni** fotografirati proti svetlobi, Moje skrbi so majhne proti tvojim nasproti
  - e) **povedkovniški** Dela gredo proti koncu

Predlog *v*

Pomenskorazvojna os predloga *v* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > načinovni: *iti v mesto, zavleči se v zimo, priti v soboto, bi ti v tolažbo in zabavo, vpiti v en glas*.

SSKJ

v predl.

I. s tožilnikom

1. za **izražanje usmerjenosti navznoter**: priti v hišo, metati v jamo, pogled v dvorano, vzeti v roko
2. za **izražanje usmerjenosti kam sploh**: gledati vanj, streljati v tarčo, udarec v obraz
3. za **izražanje mesta kakega stanja, lastnosti**: zrediti se v trebuh, rdeč v obraz
4. za **izražanje določenega časa**: Prireditev bo v nedeljo, pog. dogovoriti se za v soboto
5. za **izražanje načina dejanja**: iti v gosjem redu, igrati v troje
6. za **izražanje namena**: dati v najem, povedati v opravičilo, večerja v čast gosta, strašilo za v proso
7. za **izražanje sredstva**: brisati si roke v predpasnik, zaviti v odejo
8. za **izražanje predmeta, na katerega je usmerjeno določeno dejanje**: zaljubiti se v sošolko, upanje v uspeh

9. za izražanje predmeta prehajanja, spremembe: Breg se preveša v dolino, Pomlad prehaja v poletje, preračunati iz dolarjev v evre, prevajati iz nemščine v slovenščino

10. za izražanje predmeta, ki pomeni dejanje, stanje: spustiti se v boj, poseči v dogajanje, vmešati se v delo

11. za izražanje zveze s celoto, ki vključuje koga ali kaj kot del: To spada v redno delo, pog. vzeti v račun

II. z mestnikom

1. za izražanje mesta znotraj česa: ostati v hiši, stvar v škatli, tavati v megli, oblečen v belo

2. za izražanje mesta kakega dejanja: skrčiti noge v kolnih, zlomiti se v sredini

3. za izražanje mesta, pojmovanega kot sestav, katerega del je kdo ali kaj: biti v odboru, vladi, otrok v družini, pesmi v zbirki

4. za izražanje mesta, področja delovanja, nastopanja: delati v administraciji, turizmu, ohraniti v spominu

5. za izražanje določenega časa: umreti v mladosti, najtoplejši dan v zadnjih desetih letih

6. za izražanje okoliščin dejanja: potovati v dežju, reči v jezi, delo v vročini

7. za izražanje načina dejanja: plesati v parihi, Vse je v redu, ekspr. Ravnati s kom v rokavicah 'obzirno, previdno', Veter piha v sunkih

8. za izražanje sredstva: čistiti zarjavele dele v bencinu, voziti v vozičku

9. za izražanje količine: Vsega imajo v izobilju

10. za izražanje stanja, položaja: biti v formi, zanosu, živeti v pokoju; biti v sorodstvu, biti v delu, čokolada v prahu

11. za izražanje predmeta, na katerega je dejanje omejeno: zmagati v teku, napredovati v znanju, v vsakem oziru, pogledu

12. za izražanje istovetnosti, enakosti: v meni imaš dobrega prijatelja; v vseh ljudeh vidi sovražnike

SP 2001

v

I. z mestnikom

1. **mestovni prostorski** stanovati v bloku, nastop v Celju, bolečina v prsih; delati v turizmu,

2. **časovni** v četrtek, v prihodnjem letu, v davnih časih, v času kuge; v košnji otave 'med košnjo', sprehajati se v dežju

3. **povedkovniški** biti v stiski, ostati v dvomih

4. **vzročnostni** V jezi si puliti lase, uboj v samoobrambi

5. **lastnostni** iti v parihi, pomagati v denarju, V tretje gre rado

II. s tožilnikom

1. **smerni prostorski** priti v hišo, vpreči v jarem
2. **mestovni prostorski** rdeč v obraz, ranjen v ramo
3. **časovni** vrniti se v soboto
4. **vezljivostni** zaljubiti se v sošolko, Zaupam vanjo
5. **povedkovniški** spremeniti se v žabo, spraviti v red
6. **vzročnostni** dati v najem, povedati v opravičilo, vabiti v goste, obleka za v cerkev
7. **lastnostni** živeti v dvoje, zaviti v brisačo

Predlog z/s

Pomenskorazvojna os predloga *z/s* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > družilnik/sredstvo > način/vzrok: *umakniti se s poti, sneti puško z rame, oditi z doma, vračati se sprehoda, biti že s petega avgusta, naučiti se s petimi leti, pisati s svinčnikom, sprehajati se z otroki, delati s kljubovanjem.*

SSKJ

z predl.

I. z roditeljskim

1. za izražanje usmerjenosti stran z zgornje strani, z zgornjega dela česa, od površine ali od kod sploh: Veter mu je odnesel klobuk z glave, pasti z mize, s strehe, vzeti knjigo s police, umakniti se s ceste, poti, vstati z ležišča, oditi z doma, Prišli so z vseh koncev
2. za izražanje izhodiščne časovne meje: Zgodilo se je v noči s četrtega na petek
3. za izražanje ozira, omejitve presojudati kaj s stališča tehnike, gledati na kaj z ekonomskega stališča
4. za izražanje izvora: Bolezen se prenaša z živali na človeka, obračati se z boka na bok

II. z orodnikom

1. za izražanje sredstva, orodja, pripomočka, s katerim se dejanje opravlja: kopati s krampom, pokriti streho z opeko, igrati se z žogo / okužiti se z bacili,
2. za izražanje načina poteka dejanja: brati, govoriti s hripavim glasom, voziti s preveliko hitrostjo
3. za izražanje medsebojnega odnosa, razmerja: strinjati se s kom, Lepo so ravnali z njim

4. za izražanje družjenja, spremstva: na obisk je prišel sin z družino; plesala je s fantom; peljati se s kom v dvigalu; šel je na sprehod z otroki / svinja s prašički; prodati kravo s teletom
5. za izražanje prisotnosti kakovosti, lastnosti, vsebine, dodatka: konj z dolgo grivo, fant s kuštravimi lasmi, vreča z apnom, piti čaj z limono, rumom
6. za izražanje časa, v katerem se dejanje začene ali poteka: Z današnjim dnem veljajo novi predpisi, Brati se je naučila s petimi leti
7. v brezosebni stavki za izražanje slovnicega osebk: Zanimalo jih je, kako je z materjo, S stricem je zelo hudo

SP 2001

z/s

1. nasprotnostni par je brez: fantek z labodom, s piščalko, z otroki, s hčerjo
2. vezljivostni pogovarjati se z gospodarjem, s šefom, družiti se z delavci, s poštenjaki, deljivo z 8
- 3.a) *od*: Z današnjim dnem veljajo nove cene b) *ko*: Z nočjo so prišli strahovi
4. načinovni umiti se z mrzlo, s toplo vodo, delati z glavo, s pametjo
5. ležati z gripo |gripoznen|; predavati s prehladom |prehlajen|

Predlog *za*

Pomenskorazvojna os predloga *za* po Bajcu (1959): krajevni > časovni > vzrok > namen > mera > način: *sesti za mizo, biti komu za petami, priti za dne, živeti za časa monarhije, priti za pol ure, narediti zanj, igrati za denar, žalovati za sinom, umreti za steklino, boriti se za domovino, imeti ga za prijatelja, veljati za danes, uiti smrti za las, znati za odlično, zdeti se zamalo.*

SSKJ

za prisl.

izraža soglasje, pritrditev: biti, govoriti za, glasovati za, dobro premisliti vse, kar govori za in proti

za predl.

I. z roditelnikom za izražanje časa, v katerem se dejanje dogaja: Za časa Marije Terezije, Domov je prišla še za dne 'podnevi'

II. s tožilnikom

1. za izražanje premikanja, usmerjenosti k drugi, zadnji strani česa, ne da bi nastal neposreden dotik, ali dosege takega položaja: skriti se za drevo, plot, Sonce je zašlo za goro, oblake
2. za izražanje smeri, cilja prevoznega sredstva: Ladja za Dubrovnik bo odplula zjutraj,
3. za izražanje predmeta, na katerega se nanaša dejanje: Ni se menil za njene besede, Vleči za lase, zanimanje za koga, prošnja za podporo
4. za izražanje funkcije, položaja: biti za pričo, imeti koga za prijatelja; določiti, šteti se za Slovenca
5. za izražanje omejevanja dejanja na predmet: Nobenih težav niso imeli za denar, Za ta letni čas je razmeroma mrzlo, Zame to ni vseeno
6. za izražanje omejitve lastnosti na stališče osebkca: imeti koga za bogatega, neumnega; veljati za poštenjaka; izdaja se za zdravnika / tako ravnanje imam, štejem za napačno; razglasiti listino za neveljavno
7. za izražanje namena: pripraviti meso za pečenje, Klop ima tudi za ležišče, boj za obstanek
8. za izražanje odnosa: ima jo za ljubico, vzeti koga za moža
9. za izražanje obstajanja česa pri osebkcu, kar omogoča dejanje, kot ga določa samostalniki ali nedoločniki: Imate kaj za popravilo, pog. imeti kaj za nabrusiti, za obleči
10. za izražanje količine časa: Dela ima za tri dni, Odpotovali so za ves teden, Obišče nas za novo leto *čez*: Solata bo za nekaj dni zunaj, Za četrto ure bova tam
11. za izražanje lastnosti, vrste: občutek za čas, hitrost, mero; honorar za članek, zaboj za drva, prostor za kadilce
12. za izražanje načina, kako dejanje poteka: prodati za gotovino, Za silo razume nemško, naseliti se za stalno
13. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja: Za tiste besede ti bo žal, Nimaš se za kaj bati
14. za izražanje mere: umakniti se za korak, biti za ped manjši, biti močen za dva
15. za izražanje zamenjave: Bom jaz plačal za brata; prodajati šmarnico za cviček, Zanj je podpisal tajnik
16. za izražanje vrednosti česa: Angleščino je znal za odlično, Za vse na svetu nikakor ne proda
17. za izražanje podkrepitve trditve: Za božjo voljo, pazi na svoje besede, Kaj, za vraga, naj vam še dam

III. z orodnikom

1. za izražanje položaja na zadnji strani česa, na notranji strani česa ali v neposredni bližini česa: Za hišo imajo lep vrt, Otroci so stali v vrsti za materjo, Za srajco je imel skrit zvezek, Za reko raste jelševje,
2. za izražanje stvari, ki povzročajo, da kaj ni neposredno razvidno: Za cinizmom se skriva nežnost,
3. za izražanje sledenja v času: Za dnevom pride noč, Za torkom je sreda, Najhujše je že za nami; za seboj je imel dolgo pot; zapreti vrata za seboj
4. nav. ekspr. za izražanje ponavljanja sledenja: Tako je šlo dan za dnem, Pila je počasi, požirek za požirkom
5. za izražanje, da kdo ni prvi lastnik česa: podedovati za očetom
6. za izražanje usmerjenosti duševne dejavnosti k predmetu, *po*: poi-zvedovati, povpraševati za kom, Obšla ga je želja za potovanjem, Hudo mu je za materjo
7. za izražanje namena ali cilja glagolskega dejanja: Stikal je po smeteh za hrano, lov za bogastvom, srečo
8. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja: umreti za rakom, steklino

Sicer je predlog *za* v SP 2001 slovnično obravnavan tudi kot povedkovnik:

zá povdk.

glasovati za, premisliti o vsem, kar govori za in proti, biti za 'soglašati'

SP 2001

za predl.

I. z orodnikom

1. mestovni prostorski vas za gozdom, sedeti za mizo
2. časovni v noči za torkom, nositi čevlje za sestro; za Karla Velikega, za dne
3. vezljivostni povpraševati za ubežnikom, žalovati za sinom
4. načinovni leto za letom
5. vzročnostni umreti za rakom, zboleti za gripo
6. povedkovniški zdeti se za malo 'zamalo'

II. s tožilnikom

1. smerni prostorski umik za gozd, kapljati za vrat
2. ciljni prostorski vlak za v Maribor
3. vezljivostni stresti soseda za ramo, zavzeti se za šolarje
4. vzročnostni jokati za vsako malenkost, krompir za seme
5. načinovni len za delo, delo za tri dni

Predlog *zaradi*

Pomenskorazvojna os predloga *zaradi* po Bajcu (1959): *skrbeti zaradi obrambe*.

SSKJ

zarádi in *zaradi* predl.

1. za **izražanje vzroka**: Zaradi megle in neprimerne hitrosti se je zgodilo več nesreč, Najboljši igralec zaradi poškodbe ni nastopil v tekmi
2. za **izražanje namena**: Šli so v klet zaradi pijače, To nalogo so mu dali samo zaradi tega, da bi ga onemogočili, *glede*: Šel se je posvetovat zaradi nakupa avtomobila
3. ekspr. za **izražanje ozira**: Zaradi nas lahko še ostanete, Zaradi tega psa lahko vsak pride v hišo
4. v vezniški rabi za **izražanje vzročno-sklepalnega razmerja**, *zato*: Niso bili zbrani, zaradi tega so naredili dosti napak

SP 2001

zaradi

1. Zaradi megle letalo ni vzletelo, ne nastopiti zaradi poškodbe, biti v skrbeh zaradi otrok
2. govoriti z ljudmi zaradi volitev glede, *v prislovni rabi* Jezili so se, vendar samo zaradi lepšega 'ne zares'
3. Zaradi nas lahko še ostanete
4. *v vezniški rabi* Niso se dobro pripravili, zaradi tega so tekmo izgubili zato

Prislov ali predlog

Kot prislov in hkrati kot predlog so v SSKJ predstavljeni *blizu, čez, mimo, po, poleg, proti, skozi, vzdolž, za, znotraj, zraven, zunaj* ipd. Drugotno predložno vlogo navadno dobijo prislovi, ki svoj siceršnji prislovni pomen razširijo še na skladenjski pomen razmerja do koga ali česa (o tem za češčino in ruščino tudi Jelínek 1968: 48).

Posebnost so dvoji predlogi: *priiti do pod klanca, podstavek za pod vazo* 'nameniti za biti pod', *za naprodaj, v vodi do nad kolen; biti do pod brade; Do pod vrh hriba je še dobro uro, do pred kratkim, dogovoriti se za v soboto, biti dovolj za čez vso zimo*; možno izpuščanje predloga:

izpod tudi spod predl., [Etim: je sklopljeno iz pslovan. *jъz 'iz' in *podъ 'spodnja stran, pod'; prvotni pomen je *'od spodaj navzgor' z roditeljskim
1. za izražanje usmerjenosti iz položaja pod čim: potegniti pismo izpod knjige, Luč visi izpod stropa
2. publ. za izražanje nedosežene mere, pod: Mladini izpod osemnajstih let vstop prepovedan, kupovati blago izpod vrednosti

počez prisl. [Etim: 'prek, čez' 'ne naravnost', temveč *'postrani, v prečnem rezu, počez']

1. vzporedno s krajšo stranjo, osjo predmeta, ki določa tak položaj ali pride v tak položaj: Avtomobil stoji počez na cesti, pretrgati list podolgem in počez / ekspr. Šel je (kar) na počez čez polje po najkrajši poti
2. navadno v zvezi s kupiti, prodati brez merjenja, podrobnega obročuna izraža približno ocenitev: Ljudi ne smemo ocenjevati (kar) počez

Drugotni predlogi

Bajec (1959: 139–141) s funkcijskega in pomenskorazvojnega vidika našteje še drugotne predloge s komentarjem: »Samostalniki in pridevniki v okamnelih sklonih ali predložnih zvezah so često otrpnili v adverb in nato v prepozicijo«, npr. *dno* (dno jezera), *glede* (glede plačila), *konec* (konec vasi), *kraj* (kraj potoka/ceste), *krog* (krog vasi), *mesto* 'namesto' (mesto njega), *stran* 'zastran' star. (stran mene), *tik* (tik njega), *vrh* (vrh tega) ipd.

Drugotni predlogi kot rezultat leksikalizacije prvotnih predlogov z drugo besedo: *namesto*, *spričo*, *vpričo*, *vprek*, *zavoljo*.⁷⁶

Pomensko-funkcijski prenos predložnih zvez v drugotne sklopne predloge v smislu popredloženja (prepozicionalizacije) potrjujeta tudi še v sklopu ohranjeni besedotvorna in pomenska prozornost prvotnih sestavin; v novonastali predložni zvezi pa se najpogosteje dodaja roditeljnik,⁷⁷ npr. *povrhu česa*, *skonca česa*, *vsled česa*, *zavoljo česa* in te novonastale zveze z drugotnimi predlogi najpogosteje izražajo različna prostorska razmerja in različne vrste vzročnosti (prim. Jelínek 1968: 49–53).⁷⁸

⁷⁶ Etimološke osvetlitve so vzete iz *Slovenskega etimološkega slovarja* M. Snoja (2009).

⁷⁷ Primerjalno najširše razmerne možnosti, ki jih v predložni zvezi lahko izraža roditeljnik, se ugotavljajo tudi za sodobno češčino (Čermák 1996: 38).

⁷⁸ Predvsem tvorjeni (t. i. nepravilni) predlogi so lahko obravnavani kot podvrsta prislovov. Tu je treba poudariti, da sinhrona obravnava jezika kot tvorjenost

Drugotno tvorjenost predlogov še dovolj prozorno potrjuje tudi razvoj. Razvojno se tudi jasno potrjuje razmerje med pomenskostjo in funkcijskostjo, ki je v razlagalnem slovarju potrjena z besednovrstnimi oznakami *prislov* (PRISL.), *predlog* (PREDL.) in s slovničnimi pojasnili *v povedkovniški rabi*, *v členkovni rabi*, *v vezniški rabi*.

namésto predl. [Etim.: Sklopljeno iz zveze na mesto (16. stol.), ki vsebuje predlog na in tož. ednine samostalnika mésto.] z roditeljskimi za **izražanje zamenjave**: napisati pismo namesto matere, Pojdi tja namesto mene // **v vezniški rabi**, v zvezi z da za izražanje nasprotja s prej povedanim: Namesto da bi delal, postopa

navkljúb prisl. [Etim.: predl. z daj. lat. ‘adversus’, star. kljubi (15. stol.), vkljúb, navkljúb, kljubováti (17. stol.)] **izraža, da je dejanje namerno drugačno, kot se želi, pričakuje**: delati komu navkljub / **v členkovni rabi** To dela vsemu svetu navkljub povdk. delati navkljub **navkljúb** predl. z dajalnikom *kljub*: Navkljub težavam so ohranili dobro voljo

povfhu prisl. [Etim.: vřh -a m in predl. z rod. lat. ‘cacumen, culmen, apex’ (15. stol.), povfhu, zvfha] **izraža stanje na zgornji strani česa ali premikanje v tak položaj**: Nosil je jopico, povrh pa bundo, Vzeli so mu tihotapsko blago, povrh so ga pa še zaprli, Mož je bil hišnik in čevljar pa še igralec povrh **2. v členkovni rabi izraža dodajanje, stopnjevanje**: Plačal mu je za delo in povrhu dal nekaj za otroke, Dan bo dolg in povrhu vroč **3. na hitro, površno**: Knjigo sem prebral samo povrhu

povfhu predl. z roditeljskimi **1. za izražanje stanja na zgornji strani česa**: Povrhu jopice nosi suknjič **2. za izražanje dodajanja, stopnjevanja**: Ker je v pijanosti povzročil nesrečo, so mu povrhu vsega vzeli vozniško dovoljenje / **v vezniški rabi** Odselil se je neznano kam, povrhu vsega pa pustil še dolgove, Od kupčije ima samo škodo, povrhu tega pa še jezo

---

označuje sinhrono zaznavanje motiviranosti in kot netvorjeno označuje izrazje, ki v rabi nima več izkazane vzporedne sinonimne tvorjenke – to je sinhrona netvorjenost; ta vidik seveda ni prekriven z diahronim vidikom, ki izrazom dejansko išče pomensko in izrazno izhodišče (Uryson 2017: 37–38).

skónca prisl.

1. **od začetka, na začetku:** Skonca je molčal, potem se je pa le oglasil, Jama je skonca tako visoka, da lahko stojiš

2. **na koncu, ob koncu:** Bodice so skonca rdeče

skónca predl. z rodilnikom

na koncu, ob koncu: Stala sta skonca njive

spríčo in spríčo predl. [Etim: spríčo predl. z rod. lat. 'ob, propter, causa' (19. stol.),. spríčo (19. stol.) in vpríčo (16. stol.) pa je treba izhajati iz sorodnega pomena 'prisotnost'] 1. publ. **zaradi:** Spríčo pomanjkanja dokazov so ga oprostili, Ta problematika spríčo spremenjenih okoliščin ni več aktualna / v **vezniški rabi** Zunanjetrgovinski primanjkljaj se je zelo povečal. Spríčo tega je vlada omejila uvoz 2. **ob, poleg:** Spríčo njega je bil kakor pritlikavec 3. star. **vpríčo:** Spríčo vseh ga je udaril

vpríčo prisl. [Etim: spríčo predl. z rod. lat. 'ob, propter, causa' (19. stol.),. spríčo (19. stol.) in vpríčo (16. stol.) pa je treba izhajati iz sorodnega pomena 'prisotnost'] **izraža navzočnost, prisotnost:** Vpríčo sem bil, ko se je to zgodilo, Vpríčo ga je ozmerjala; govori z njim in se mu vpríčo zlaže

vpríčo in vpríčo predl. z rodilnikom 1. **za izražanje navzočnosti, prisotnosti:** Vpríčo drugih so lepo ravnali z njo; vpríčo otrok ne bi smeli tako govoriti, Ošteti, udariti koga vpríčo vseh 2. publ. **zaradi:** Vpríčo nastalega položaja je bilo treba nekaj ukreniti

vsled predl., z rodilnikom, star. **zaradi:** Vsled bolezni ni prišla; vsled inventure je trgovina zaprta / postaral se je vsled dela in skrbi od / v **vezniški rabi, zato** Ugotovil je, da ga zasledujejo. Vsled tega je postal previden

zarádi in zaradi predl. [Etim.: sklopljeno iz za 'zaradi' (kakor v zatô, zatêgadêlj, zavôljjo) in râdi 'zaradi', kar je enako s cslovan. radi 'zaradi', hrv., srb. râdi, rus. râdi 'zaradi, zavoljo, v imenu'.] z rodilnikom 1. **za izražanje vzroka:** Zaradi megle in neprimerne hitrosti se je zgodilo več nesreč, Najboljši igralec zaradi poškodbe ni nastopil v tekmi, Zaradi njega je mnogo pretrpela 2. **za izražanje namena, cilja:** Ostal je samo zaradi dobrega vtisa, Šel se je posvetovat zaradi nakupa avtomobila, Govoril je z ljudmi zaradi volitev // v **prislovni rabi:** Branil se je samo zaradi lepšega, potem pa je vse pojedel, Jezili so se, vendar le zaradi lepšega, vse je bilo že prej dogovorjeno

zastrán in zastran predl. [Etim.: stranĭ ž lat. ‘pars, latus, pagina’ (16. stol.), stránski, stranĭca, postránski, pristrán, pristránski, pristránost, odstranĭti, odstranjeváti, odstranjeváti, zastrán] (ã) star., z rodilnikom *zaradi*: Prepirali so se zastran poti, Oglasil se je zastran plačila, Tega ne pravim samo zastran lepšega

zavóljo predl. [Etim.: vólja -e ž lat. ‘voluntas’ (10. stol.), voljân (15. stol.), zavóljo (16. stol.)] z rodilnikom *zaradi*: Roke se mu tresejo zavóljo bolezní, V gostilno zahaja zavóljo lepe natakariče / v **prislovni rabi** To je rekel zavóljo lepšega / v **vezniški rabi** Bilo jo je strah. Zavóljo tega ni mogla spatí zato

Leksikalizacija predložnih zvez: samostalniki in prislovi kot rezultat leksikalizacije predložnih zvez

a) Leksikalizirane posamostaljene predložne zveze

Nekateri leksemi, npr. *naročje*, *okrilje*, *pazduha*, *podpazduha*, *pest*, že v svoji pomenskosestavinskosti vključujejo neko prostorsko razmerje, ki ga dodani predložni morfemi samo še poudarijo oz. konkretizirajo, npr. *vzeti v naročje*, *nesti v naročju* ipd. Razvojno (po etimološkem slovarju) so obravnavani:⁷⁹

naročje

[Pslovan. *naróčĭje je izpeljano iz predložne zveze *na rócĕ ‘na roki’ (Be II, 214)],

okrilje

[krĭlo -a s lat. ‘ala’ in novolat. ‘gunna, gunnella’ (16. stol.), krĭlce, krĭliti, krĭlät, krĭlätec ‘angel’ (10. stol.), nadkrĭliti, okrĭliti, okrĭlje (prvotno ‘prostor pod /materinim/ krilom ali /ptičjimi/ krili’) (16. stol.)],

pazduha

[Pslovan. *pǎzduxá je verjetno zloženka iz *paz-, kar je moralo pomeniti ‘spodaj, kasneje’ (ta element se v slovan. pojavlja še v *pazderĭ ‘pezdir’ in *pǎznogŭtĭ ‘krempelj’), in besede, sorodne s stind. dóĭ ‘roka’, av. daoš- ‘rama’, stir. doč, rod. doat ‘roka’. Prvotni pomen je torej **del telesa pod roko, pod ramo’ (Be III, 17).],

⁷⁹ Etimološke osvetlitve so vzete iz *Slovenskega etimološkega slovarja* M. Snoja (²2009).

zatlje

[tīlnik -a m lat. 'cervix' (19. stol.), zatīlnik (16. stol.). Izpeljano prek prid. tīlen iz tīl 'zadnja stran vratu', iz česar je izpeljano tudi zatīlje],

pest

[pĕšt pestī ž lat. 'pugnus' (16. stol.), peščīca, pestīti, zapĕštje, zapĕstnica. Prvotni pomen je torej '*stanje petih (prstov skupaj)' (Be III, 28, M. S. pri Be III, 28, deloma drugače NIL, 566 s.)]

Ti že sami vključujejo neko prostorsko razmerje, ki ga dodani prosti glagolski (predložni) morfemi samo še poudarijo oz. konkretizirajo, npr. *vzeti v naročje*, *nesti v naročju*, *držati v pesti* ipd.

b) Leksikalizirane poprislovljene predložne zveze tipa *nanovo*, *začuda*

Leksikalizirane poprislovljene zveze lahko z matičnim povedkom vzpostavijo le primično družljivost. Če je glagol v povedku dovolj širokopomenski, obstaja tudi večja možnost, da družljivost ostane znotraj iste propozicije, medtem ko je pri pomensko bolj specializiranih glagolih večja možnost, da družljivost uvaja tudi novo propozicijo; meje propozicijskosti (še istopropozicijskost ali že medpropozicijskost) so torej odvisne od pomenskosti konkretnega matičnega povedka.

Pri vsaki tovrstni leksikalizaciji predloga pride tudi do njegovega vsaj majhnega pomenskega premika v smer posplošene razmerne vrednosti, ki ga izzove jedrna beseda prislovne predložne zveze (iz druge izdaje SSKJ):

docéla prisl.

popolnoma, čisto: docela drugačen, neznan, prepričan; docela izsekan gozd, Obrazov nisem docela razločil

domála prisl.

skoraj: Otok je domala brez zelenja, domala plešast / v členkovni rabi Domala vsi so tukaj, Domala vse je uničeno⁸⁰

⁸⁰ Prislov in členek, tj. odvisno od stopnje objektivnosti (prislov) oz. subjektivnosti (členek) izraženega.

dopóldne prisl.

v času od jutra do poldneva: Dopoldne je bil pri nas, V šolo hodi dopoldne, Nesreča se je zgodila včeraj dopoldne

dozdàj in do zdàj prisl.

do tega časa, trenutka: Dozdaj je šlo vse dobro, Prizadeval si bo bolj kakor dozday

doslêj in doslèj prisl.

do zdaj: Doslej se še ni vrnil

kvišku prisl.

izraža gibanje ali smer navpično navzgor: držati roko kvišku, Veje štrlijo kvišku, Plamen švigne kvišku

medtém in medtèm prisl.

izraža, da se dejanje v enem stavku dogaja, zgodi v istem času kakor dejanje v drugem stavku: Malo posedi, jaz pa bom medtem skuhalo kavo

namàh tudi namáh in na màh tudi na máh prisl.

1. *v trenutku, v hipu*: Namah razumeti položaj, se strezniti, utihniti, Prejšnji način je zavrgel, pa ne namah 2. ekspr. *hkrati*: Zavpila sta oba namah, Vse namah je navalilo nanj

hkráti prisl.

izraža istočasnost: Govorijo vsi hkrati, Vse hkrati je prišlo nad nas, Hkrati s sejmom bo modna prireditev *obenem*, Preskakuje po tri stopnice hkrati *naenkrat* // *izraža vzporedno različnost*: Rad te pohvali, hkrati ti pa ne zamolči napak

obênem prisl.

izraža istočasnost: Obenem sta prišla domov oče in sin, Oba sta skoraj obenem zastavila isto vprašanje // *izraža vzporedno različnost*: Je pravnik, moral pa bi biti obenem ekonomist

naênkrat stil. naenkràt prisl.

1. *izraža trenutnost*: Naenkrat je bil čisto siv od prahu, Zdaj je bilo naenkrat dovolj kruha pri hiši // *izraža nepričakovanost*: Naenkrat, da sam ni vedel kako, se je znašel pred tovornjakom; naenkrat je začel govoriti popolnoma drugače 2. *izraža istočasnost*: prišli sta obe naenkrat; učenci so odgovorili vsi naenkrat / preskakuje po tri stopnice naenkrat hkrati

nanôvo in na nôvo prisl.

1. **izraža ponovitev dejanja**: na novo izdati knjigo, na novo prepleskati okna, Treba je začeti na novo *znova* 2. **izraža, da je opravljeno novo dejanje**: tovarna je na novo sprejela deset delavcev / na novo ustanovljeno podjetje; na novo zavzete dežele

znôva prisl.

izraža, da kaj nastopi, se zgodi še enkrat po čem drugem iste vrste: Stroj znova deluje, znova se pritožiti, prositi // **izraža novo izhodišče, nov začetek dejanja brez povezave s prejšnjim**: Gospodarstvo je propadlo, treba bo začeti znova

vnôvič prisl.

knjiž. *znova*: Vnovič mu je nalila kozarec, Vnovič in vnovič so se ji zahvaljevali

napóti prisl

kot povedkovnik **izraža, da je kaj, kdo ovira pri gibanju**: Umakni se od vrat, da ne boš napoti, Pri plezanju mu je nahrbtnik napoti

napródaj in na pródaj prisl.

v smer povedkovnika **izraža, da je kaj namenjeno za prodajo**: Hiša je naprodaj, gnati kravo naprodaj *prodat*, prinesiti pridelke naprodaj, sekati drva za naprodaj *za prodajo*

nadvse prisl.

izraža najvišjo mero, stopnjo: Nadvse rada pleše, To ga je nadvse zanimalo, Znašel se je v nadvse smešnem položaju

ponôven -vna -o prid.

ki nastopi, se zgodi še enkrat po čem drugem iste vrste: Bolezen so odkrili ob ponovnem pregledu, ponovna cenitev **ponôvno** prisl.: tovarna ponovno obratuje; ponovno poudariti pomen dela; ponovno se pritožiti, prositi

popóldne prisl.

v času od **poldneva do večera**: popoldne bo predavanje, Popoldne bomo šli na sprehod, Srečal sem ga včeraj popoldne

odslêj in odslej prisl.

od zdaj: Odslej ne boš šla nikamor več sama

opóldne prisl.

sredi dneva med sončnim vzhodom in zahodom, ob 12. uri: Nosila mu je hrano zjutraj, opoldne in zvečer, Dela od osmih do opoldne

poléti prisl.

v poletnem času: Poleti bomo šli k morju, obleka za poleti

potíhem in po tíhem prisl.

1. izraža, da se dejanje dogaja malo slišno ali neslišno: po tihem jokati, Prišel je čisto po tihem 2. ekspr. izraža, da se dejanje dogaja okolici prikrito, neopazno: Po tihem dela proti meni // izraža, da je osebno mnenje ali razpoloženje drugim prikrito: Po tihem upa, da se bo srečno izteklo

sčasoma prisl.

izraža, da se kaj zgodi po določenem času: Sčasoma smo postali prijatelji, Sčasoma se vse izve // polagoma, počasi: Zanimanje za to je začelo sčasoma upadati

spomládi prisl.

v pomladanskem času: Spomladi sejemo, jeseni spravljamo letino, zgodaj spomladi

spótoma prisl.

1. izraža, da kdo kaj opravi medtem, ko kam gre: Kruh in mleko je kupila spotoma, Šel je za njo in se spotoma oblačil *med potjo, med hojo* // v povedni rabi Ko greš na postajo, stopi na pošto, je prav spotoma *ob poti, blizu* 2. ekspr. z lahkoto, brez težav: Članek je kar spotoma napisal 3. *takoj*: Kar mu naročiš, vse spotoma pozabi

vpρέk prisl. 1.

povprek: Razpoka se vleče vprek čez vso grapo, drevo leži vprek na stezi 2. ekspr. izraža a) **splošnost**: S posnemanjem vsega vprek so naredili veliko škode b) **hkratnost**: Vsi vprek govorijo, se pozdravljajo, pijejo

povprék prisl.

1. vzporedno s krajšo stranjo, osjo a) **predmeta, ki določa, predstavlja tak položaj**: Povprek čez pot napeta vrv, pretrgati list podolgem in povprek b) **predmeta, ki pride v tak položaj**: Tram leži povprek // *usevprek, vsekrižem*: Zabavlja kar povprek

povrsti in po vrsti prisl.

1. **izraža zapovrstnost, zaporednost**: Učitelj kliče učence povrsti, Bil je predsednik deset let povrsti, Šli so povrsti drug za drugim 2. **ekspr.**, v zvezi z ves **poudarja polnoštevilnost, popolnost**: Vsi povrsti so bili manjši od njega, Vse povrsti je zlagano

vnemár tudi **vnémar** prisl.

knjiž. 1. navadno v zvezi s pustiti (puščati) **izraža ravnodušnost, brezbrížnost**: pustiti ljudi vnemar, pustiti vse vnemar in oditi 2. **izraža neskrbnost, malomarnost, neprizadevnost**: Vnemar opravljeno delo, vnemar zapisane besede

vrèd prisl.

v zvezi z z **izraža udeleženosť s še kom ali čim pri kakem dejanju, stanju**: zasmejati se z drugimi vred, vrniti dolg z obrestmi vred, S podaljškom vred meri dva metra, Vsi ste napačno razumeli s teboj vred // star. *hkrati*: Z nočjo vred je nastopil mráz

začúda in za čúda prisl.

1. **izraža nenavadno visoko stopnjo**: Začuda dobro skriva presenečenje, Te stvari so začuda malo raziskane 2. **izraža zelo veliko količino**: Pozna začuda takih zgodb 3. v členkovni rabi **izraža nepričakovanosť, presenetljivosť trditve**: Mati se začuda ni razjezila 4. v medmetni rabi **izraža presenečenje, začudenje**: Začuda, nismo je dolgo čakali

zamálo in za málo prisl.

1. v povedni rabi, s smiselnim osebkom v dajalniku **izraža občutek užaljenosti zaradi neprimernosti česa**: Tudi vam bi bilo zamalo, če bi vas obrekovali, Ne bo se mu zdelo zamalo, če ga boš ustavil na cesti 2. Obvestilo je bilo tako majhno, da ga zamalo ni prezrla 'bi ga skoraj'

zazdàj in za zdàj prisl.

za ta čas, trenutek: Zazdaj bi bilo to dovolj

zaênkrat tudi zaenkràt prisl.

pog. za *zdaj*: Zaenkrat imajo dovolj hrane, Zaenkrat se še ni nič spremenilo

zgráda prisl.

izraža, da se dejanje opravlja s silo, strogotjjo, grobotjjo: Zgrda so ga odgnali, Zgrda pri njem nič ne opraviš

zlépa prisl.

1. izraža, da se dejanje opravlja brez sile, strogosti, grobosti: Zlepa marsikaj opraviš pri njih, Poskušala je že zlepa in zgrda, a ni nič pomagalo
2. ekspr., v nikalnih stavkih izraža, da se dejanje redko uresniči: Zlepa ne dobite koga, ki bi bil tako prijazen kot ona, Take priložnosti zlepa ne bo več

zjútraj prisl.

v času od svita do dopoldneva: Zjutraj ga bom poklical, S poukom začnejo ob osmih zjutraj

zvečér prisl.

v času od večera do polnoči: Zvečer hodi na plesne vaje, Danes zvečer me ne bo doma, Bilo je že pozno zvečer

II

PROSTOMORFEMSKOST KOT SLOVNICA V SLOVARJU: SLOVARSKI PRIKAZ PROSTOMORFEMSKOSTI

Poglavja v nadaljevanju:

- 2.1 Slovarska tipologija prostomorfemskosti
  - 2.1.1 Tipologija predložne prostomorfemosti
s funkcijskoskladenjskega vidika glagolskega povedka
  - 2.1.2 Tipologija zaimenske prostomorfemskosti
s funkcijskoskladenjskega vidika glagolskega povedka
- 2.2 Slovarski prikaz prostomorfemskosti
  - 2.2.1 Predložna prostomorfemskost
  - 2.2.2 Zaimenska prostomorfemskost
  - 2.2.3 Prikazi na slovarskem gradivu

Če izhajamo iz ugotovitve, da je predlog prvenstveno morfem glagola, potem je to tudi ena izmed osnovnih usmeritev, da v slovarjih ločujemo predložnomorfemske lekseme z njihovo različno vezljivostjo in hkrati opozarjamo na predložne (sklonske) zveze z različno stopnjo ustaljenosti in leksikaliziranosti. Pri glagolih s prostomorfemskim *se* so povratnost (neprehodnost) dejanja, vzajemnost dejanja in nezamenljivost *se* z drugo udeležensko vlogo slovnico-pomenske nadlastnosti, ki lahko odločajo o leksikalni osamosvojitvi.

Skladenjskofunkcijsko pričakovano je predložna prostomorfemskost izvorno glagolska in pridevniška, tudi izglagolska in izpridevniška, samostalniška pa le v primerih abstraktnih poimenovanj tipa *ideja*, *osnova*, *pojem*, *načrt*, *račun*, *reklama*, *temelj*, pri katerih je motivacija dejavnost, pojavnost, lastnost; vezljivostno problemski so tudi samostalniki razmerij tipa *brat*, *oče*, *mati* ipd.

Zlasti širšepomenski glagoli dopuščajo širši izbor predložnih prostih morfemov, npr. *delati na/pri/z/za*, na drugi strani pa imamo širokopomenske glagole tudi s samo določenim predlogom, npr. *rav-*

nati z, upravljati z (in še *ravnati se po*), in tako eni kot drugi se lahko leksikalizirajo oz. opomenijo v leksem oz. v osamosvojeni leksemski pomen.

Nekateri leksemi, npr. *naročje, okrilje, pazduha, podpazduha, pest*, že v svoji pomenskosestavinskosti vključujejo neko prostorsko razmerje, ki ga dodani predložni morfemi samo še poudarijo oz. konkretizirajo, npr. *vzeti v naročje, nesti v naročju* ipd.

2.1 Slovarska tipologija prostomorfemskosti

Merila za leksemsko osamosvojitve prostomorfemskih glagolov in deloma pridevnikov

Obvezna prostomorfemskost daje glagolskim leksemom (nasproti neprostomorfemskim glagolom) poseben morfološki, skladijski in leksemski položaj, v slovarju je to vloga osamosvojene slovarske iztočnice oz. gesla ali slovarske podiztočnice s svojim pomenjem.

Vezljivost je skladijskopomensko merilo za osamosvojitve leksema kot samostojne slovarske iztočnice, npr. *temeljiti na*, ali da se znotraj posameznega leksema (iztočnice) lahko izloči posamezni pomen ali celo podiztočnica, npr. *lajati na, biti nor na, smučati se*; **vezavnost** pa je oblikoskladijsko merilo na izrazni ravni. Nasprotno pa se skladijskopomensko odmikanje predlogov od prvotnih glagolov v povedku v okoliščine izraža s poprislovljanjem predložne samostalniške zveze in tudi z možnim besednovrstnim prehodom samostalniške predložne zveze v prislov, npr. *v ilegali > ilegalno, v modi > modno, na psu > pasje*.

Pri glagolih s prostomorfemskim *se* so **povratnost (neprehodnost) dejanja, vzajemnost dejanja in nezamenljivost se z drugo udeležensko vlogo** slovnično-pomenske nadlastnosti, ki lahko odločajo o leksikalni osamosvojitvi.

2.1.1 Tipologija predložne prostomorfemosti s funkcijoskladenjskega vidika glagolskega povedka

Izhodišče prostomorfemskosti je torej glagol oz. širše povedek, in vsa opozorila rabe bi morala upoštevati to izhodišče: skrajnosti sta leksikalizirana prostomorfemskost glagola ali strukturnoskladenjska vezavna družljivost predloga v prislovni predložni zvezi:

- 1 **prosti glagolski morfemi kot glagolski leksikalizirani morfemi** dopolnjujejo obstoječi glagolski pomen v smislu leksikalizacije zunanje (prostorske oz. časovne) okoliščine in kot glagolski leksikalizirani morfemi sooblikujejo glagolsko vezljivost,
- 2 **prosti glagolski morfemi kot povedkovi prosti morfemi** glede na določen skladenjski pomen glagola v povedku ubesedujejo in s tem poudarjajo določeno (okoliščinsko) pomensko sestavino glagola – so pretežno vezljivi (vezavno izraženi ali neizraženi) predložni morfemi in homonimni s predlogi v samostalniški predložni zvezi tipa (*imeti*) v *mislih*, (*vzeti*) v *misel*, (*priti*) na *misel*, (*priti*) za *dne*, (*iti*) v *ilegalo* in deloma tudi vezavnodružljivi v prislovni imenski zvezi tipa (*biti*) v *ilegali*; zlasti metonimična raba ima lahko pre-tvorbno vrednost ali ostaja neubesedena, npr. *govoriti o čem* > *govoriti kaj* (Bajec 1959: 89), *govoriti (po) slovensko* ipd., (2.1) lahko so del povedkovodoločilne imenske predložne zveze in s tem tudi del povedkove vezljivosti, (*biti*) *nor na*, (*biti*) v *skrbi za*,
- 3 **prosti predložni morfemi v metonimični rabi** izražajo (možno) notranjo okoliščino glagola, ki glagol v konkretnem besedilu lahko pomensko modificira – so samo družljivi (izraženi vezavno ali neizraženi) predložni prosti morfemi v prislovnih predložnih imenskih zvezah tipa *z veseljem*, *z imenom / po imenu* v *zgledih delati z veseljem* → *veselo*, *ogovarjati koga z imenom / po imenu* → *imensko / poimensko* (Bajec 1959: 108).⁸¹

⁸¹ To ima vzporednico z metonimično rabo predpinskih obrazil, ki tudi ukinjajo vezljivost, npr. *o-*, *po-*, *pre-* (Vidovič Muha 1988: 22–23; 2011: 73–75).

Vezavnodružljivi prosti morfem s predložnim (sklonskim) pomenom lahko razlagamo tudi z medpropozicijskega vidika – kot morfem neizraženega družljivega glagola lahko postane pramično družljiv morfem matičnega povedka (in mu je tako pridružen kot morfem oz. pomenska sestavina za stanjsko lastnost), npr.

*delati + biti vesel / imeti s tem veselje > delati z veseljem > veselo delati,
ogovarjati koga + delati to z imenom > ogovarjati z imenom,
klicati koga + delati to po imenu > klicati po imenu > klicati poimensko.*

To potrjujejo tudi pretvorbe tipa *bati se česa > imeti strah pred čim*. Sem sodijo tudi zveze stanje + iz stanja izpeljana lastnost:

*avto od očeta < avto biti + biti od očeta,
ograja iz lesa < ograja biti + biti iz lesa*

2.1.2 Tipologija zaimenske prostomorfemskosti s funkcijskoskladenjskega vidika glagolskega povedka

Pri zaimenski prostomorfemskosti lahko izhajamo iz predpostavke, da so pri glagolih s prostomorfemskim *se* izhodiščne slovnično-pomenske kategorialne lastnosti (a) **povratnost (neprehodnost) dejanja**, (b) **vzajemnost dejanja** in (c) **samodejnost dejanja**.⁸² Spremnost skladenjsko-pomensko merilo pa je /ne/zamenljivost *se* z drugo udeležensko vlogo, ki izraža spremembo vezljivosti in s to spremembo hkrati kaže stopnjo pomenske osamosvojitve konkretnega glagola.

Z vidika a) 'prehodnosti dejanja' se ločujejo neprehodni povratni, npr. *jokati se, lotiti se, prizadevati si (za)* in prehodni povratni *bati se, sme-*

⁸² Tovrstna izhodiščna delitev lahko dovolj na široko zaobjame tako slovnične kot pomenske lastnosti teh prostomorfemskih glagolov, ki jih v nadaljevanju lahko dodatno specificiramo, sicer že začetno ločevanje oblikoslovnoskladenjskih in pomenskih lastnosti ne dovoli zaobjeti in združiti vseh bistvenih lastnosti (prim. Tomišič 2010: 158).

jati se, z vidika **b**) 'vzajemnosti dejanja' ločujemo samo vzajemne, npr. *pogovarjati se*, *dogovarjati se*, *prepirati se*, in vzajemne ali nevzajemne, npr. *boriti se*, *srečevati se*, z vidika **c**) 'samodejnosti dejanja' se ločujejo glagoli telesnih in izventelesnih pojavov, npr. *spahovati se mu*, *bliskati se* ipd.

Z vidika **č**) /ne/zamenljivosti *se* z udeležencem v drugi konkretni udeleženski vlogi pa raba potrjuje različno stopnjo pomenske izrazjenosti *se* oz. *si*, ki je opomenjena v smislu leksikalne spremembe (**a–č**) ali **d**) skladenjske spremembe v smislu splošnega vršilca ali trpnega glagolskega načina.

Glede na (razločevalno)**pomenski prispevek povratnega prostomorfemskega** *selsi* k pomenskosestavinskosti glagola, lahko ločujemo:

- a) *se* 'samopremikanja' v *premikati se* (nasproti: *premikati kogalkaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti kogalkaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti kogalkaj*) ipd.,
- b) *se* 'samodelovanja' v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd.,
- c) *se* 'stanja (počutja)' v *bati se* (nasproti: *strašiti kogalkaj*), *veseliti se* (nasproti: *raz/veseliti koga*), *drzniti si/se*, *jokati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd.,
- č) *se* 'pojavnosti' v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se (komu)*, *zebati se (komu)* ipd.,
- d) *se* 'splošnovršilske navajenosti/navadnosti' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ali 'trpnosti' v *Pot se utrjuje* ipd.

Slovarski (SSKJ) opis *se* predstavi vse bistvene pomensko- in funkcij-skladenjske lastnosti (povratnost, vzajemnost, samodejnost) te besedice oz. morfema (spodaj so povzeti le izbrani zgledi). Te lastnosti se porazporedijo med glagole, ustrezno njihovim skladenjskopomenskim (povedkovim) zmožnostim:

se zaim.

I. 1. izraža predmet ali določilo glagolskega dejanja, kadar sta identična z osebkom dejanja [...] **pri prehodnih glagolih, navadno v krajši obliki**: gledati se v ogledalu; hraniti se, pohvaliti se, tolažiti se; Se redno umivaš?, greti se ob peči; skrivati se / namučiti se, razigrati se, naročiti si steklenico piva; tega si nikoli ne odpustim [...] 4. **izraža obojestransko, vzajemno dejavnost osebkov**: Vedno so se dražili, Sestre se bolj redko obiskujejo, Kmalu se bosta poročila, Sosedje se pripravajo, dogovoriti se s kom; mlad se je oženil, srečati se s kom, dopisovati si, mežikati si, seči si v roke

II. *se* kot morfem

1. nastopa pri glagolih a) ki brez tega morfema ne obstajajo: bahati se, bati se, bojevati se, kujati se, lotiti se česa, ozirati se, smejati se, usesti se, zavedati se, znebiti se, potiti se, bleščati (se), jokati (se), lagati (se), oddahniti se/si b) ki so tvorjeni iz nedovršnikov s predpono in s tem morfemom: izdišati se; načakati se, nahoditi se, naigrati se, najesti se, prenajesti se, razgovoriti se 2. za izražanje dejanja s splošnim, nedoločenim osebkom: Govori se, da bo on postal direktor, O tem se danes veliko piše // za izražanje pogostne uresničitve, možnosti dejanja: Tu se gre na Triglav, Tam se dobro živi 3. za izražanje neprehodnosti dejanja, ki ga osebek ni deležen po lastni volji: Izgubil se je v gozdu, Ubil se je v gorah, Steklenica se je razbila 4. za izražanje trpnega načina: Tu se dobijo ribe, Otava se kosi v avgustu, Večkrat se najde kaj koristnega, Nič se ne ve 5. za izražanje brezosebnosti: Dani se, Jasni se, Pokazalo se je, da ima prav 6. nav. ekspr., s smiselnim osebkom v dajalniku za izražanje dogajanja brez volje, hotenja osebka: Kolca se mi, Kar samo se mu smeje, Slabo mi je, Na bruhanje mi gre

III. *si* kot morfem

1. nastopa pri glagolih, ki brez tega morfema ne obstajajo, navadno za izražanje rahle osebne prizadetosti: drzniti si, opomoči si, prizadevati si, oddahniti si, odpočiti si 2. ekspr. za izražanje osebne, čustvene udeležbe pri dejanju: Kdo bi si mislil kaj takega, Ne morem si kaj, da ne bi ugovarjal, dajati si oprava z vrtom

2.2 Slovarski prikaz prostomorfemskosti

Prikaz prostomorfemskosti v razlagalnem slovarju

V uvodu *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) je povedano, da ima predlog »pomensko-funkcijsko razlago« (XVI). Kot podiztočnice pa so navedeni tudi »povratni glagoli s posebnimi pomeni« (XIII). Vsi nadaljnji komentarji in predstavitve se bodo nanašali na obstoječe slovarske sestavke v SSKJ; skladno s slovnično-pomensko obravnavo predlogov bodo izhodiščni slovarski sestavki ob sprotnih komentarjih tudi ustrezno prirejeni oz. predelani.

2.2.1 Predložna prostomorfemskost

V slovarju bi morala biti dvopomenskost oz. dvofunkcijskost (slovarska prislovnost in skladenjska predložnost) istega prostega morfema izražena iztočniško (ko gre za obvezno prostomorfemskost na ravni leksema) ali podiztočniško (ko gre za pogoste in razširjene pomene) oz. s posebnim slovarskim pomenom in svojo pomensko razlago, ali pa skladenjskopomensko s kvalifikatorjem oz. kvalifikatorskim pojasnilom in z zgledi.

V slovarju se torej označuje (a) poleg glagolov s prostim predložnim morfemom (navadno leksikaliziranih prostomorfemskih glagolov) še (a1) udeleženske predložne (skladenjske) vloge, ki so posledica glagolske prostomorfemskosti, (b) vezavnovezljive ustaljene predložne zveze (vezavnovezljiva prislovna določila kraja, redko tudi časa), ki niso leksikalizirane, in (c) vezavnodružljive in primičnodružljive predložne zveze, ki se lahko uporabljajo že poprislovljeno, tj. kot leksikalizirani predložnozvezni prislovi (navadno kot načinovni ali lastnostni modifikarji povedkovega glagola).

Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki je konceptualno nastal že v sredini šestdesetih let prejšnjega stoletja (koncept slovarja je bil objavljen 1964), je tako s pomenskimi razlagami kot s kvalifikatorskimi pojasnili in kvalifikatorji opozarjal na posebnosti predložnomorfemske rabe, vendar glagolske prostomorfemskosti kot celovitega pomensko-skladenjskega pojava še ni mogel predstaviti.⁸³ Zakrita stavčna razlaga v smislu opisa rabe konkretnih predlogov, npr. 'za izražanje premikanja k zgornji strani česa /.../' dejansko temelji na globinski prislovni vlogi predlogov kot predložnih glagolskih morfemov – izhaja namreč iz pomena prostega glagolskega morfema, homonimnega s predlogom, ki umešča glagolsko dejanje v prostor, čas, kot npr. *biti pri vratih* 'zraven'. Izvorni pomen tovrstnih krajevnih (in časovnih) prostih glagolskih morfemov je vezan na tvorni prvini govornega dejanja – krajevnost glede na mesto nahajanja govorečega, časovnost glede na trenutek govorjenja (Vidovič Muha 2000: 75–77, 2006: 36–39).

⁸³ To je podrobneje obravnavano v članku Prostomorfemski glagoli kot slovarska gesla (gl. III Priloga: referenčni članki).

Pri predlogih gre torej za **dvojno funkcijo: kot prosti glagolski morfemi** uvrščajo glagolsko dejanje ali stanje v prostor, čas (v prostoru), ki ga konkretizira samostalnik (okolščinski pomen – funkcija prislovnih določil) oz. usmerjajo dejanje ali stanje glagola glede na tak samostalnik (usmerjevalni pomen – funkcija predmeta); **kot predlogi** so omejeni samo na izražanje podredja, kar se kaže v določeni obvezni izbiri neimenovalniške vezave sklonske končnice samostalnika oz. samostalniške zveze – gre v bistvu za različno (vezljivostno ali družljivostno) vezavo glagolov s predložnim prostim morfemom, ki jo narekuje globinskoprislovni pomen tega morfema, npr. *vzpenjati se na goro* ‘gor’ : *biti na gori* ‘zgoraj’ (prim. Vidovič Muha 2007: 400).

Razmerja med prislovi in predlogi in zmožnost slovnično-pomenskih prehodov med njimi

Posebnosti glede na obstoječe stanje v SSKJ. Glede razmerja rabe besednovrstnih oznak **prisl. : predl.** pri iztočnicah *po, čez, za, mimo, poleg, proti* prevladuje predložni oz. predložnozvezni pomen, medtem ko pri iztočnicah *blizu, okrog/okoli, vzdolž, zraven, znotraj, zunaj* pričakovano prevladuje osamosvojeni prislovni pomen vrste umeščenosti, in zato je pri slednjih po E. V. Uryson (2017: 42) utemeljena zgolj ena celovita slovarska iztočnica: ta je v izhodišču prislov, ki prek prislovne rabe prehaja v predložno rabo in s tem lahko konvertira v predlog ipd., v ruskem jezikoslovju so to tudi predlogotvorni prislovi («предлогообразные наречия»). Vzpostavi se dvojna odvisnost (glagol ↔ prislov, prislov ↔ predložna zveza) v zgledih kot *potekati vzdolž kolon – potekati vzdolž s kolonami, postaviti vzdolž toka – postaviti vzdolž s tokom* v smislu dvakratne vzajemne odvisnosti v razmerjih glagol ↔ prislov ↔ predložna zveza. Še zlasti pri teh t. i. predlogotvornih prislovih je treba jasno ločevati predložno rabo od prislovne, npr. *biti zunaj hiše* (predl. raba) in *biti zunaj pred/za hišo* (prislovna raba).⁸⁴

⁸⁴ Za opredelitev predlogov je odločilna skladenjska funkcija, ki je hkrati bistvena pomenskorazločevalna tudi pri ločevanju predlogov od prislovov (Uryson 2017: 37). Zagotovo je ena odločilnih tudi oblikovnih lastnosti predlogov njihova vezavnost s sklonom oz. vezavno usmerjanje sklona, npr. *Ljudje so stali okrog ognja* (nasproti: *Ljudje so stali okrog*), *Živijo daleč od Moskve* (nasproti:

Slovnično-pomske lastnosti, ki omogočajo konverzijo prislova v predlog⁸⁵

- 1) Predložna raba prislov veže na določeno mesto tik pred imensko zvezo, npr. *Ljudje so stali okrog ognja*, in ne **Okrog so ljudje stali ognja* ipd.;
- 2) Najbolj očitne morfološke spremembe (poleg končniških) so npr. v zvezah z zaimki *blizu/zraven/vzdolž njega/nje*;
- 3) Omogočajo tvorbo imenskih zvez tipa *drug zraven/blizu/vzdolž drugega*;
- 4) Ne dopuščajo vrinjanja členkov oz. z vrinjenim členkom prvotni pomen predložne zveze razpade, npr. *že zraven/blizu/vzdolž drugega – zraven/blizu/vzdolž že drugega*;
- 5) Še vedno precejšnje stopnjo prislovnosti dokazuje to, da ne morejo v predložni rabi nastopati neposredno pred prislovom, npr. **priti zraven/blizu/vzdolž tu/tam* (nasproti navadni predložni rabi *priti do tu/tam*).

Razmerja med prislovi in predlogi

To besednovrstno razmerje kaže na višjo (v prislovni vlogi) ali nižjo (v predložni vlogi) stopnjo skladenjskopomske osamosvojenosti obravnavane besede; skladno s prevlado ali prislovnega pomena ali predložnega skladenjskega razmerja se giblje tudi raba. To pomeni, da se lekseme, kjer prevlada prislovni pomen, v slovarskem sestavku prvenstveno besednovrstno obravnava kot prislove in šele drugotno kot predloge; in obratno: da se lekseme, pri katerih prevlada predložni pomen, v slovarskem sestavku prvenstveno besednovrstno obravnava kot predloge in šele drugotno kot prislove – pod **a**) in **b**) so predstavljeni tipični slovarski zgledi, kjer bi morali biti pri postavitvi hierarhije pomenov še posebej pozorni na razmerje **prislov – predlog**.

Živijo daleč), *Zraven jelke sta v dvorišču rastle še dve brezi* (nasproti: *Jelka je stala v dvorišču in zraven sta rasli še dve brezi*). Prislov, v nasprotju s predlogom, torej ne vpliva na oblikoskladenjsko vlogo možne imenske zveze in s tem v zvezi ni vezan na določen položaj v stavčni povedi, npr. *Okrog so stali ljudje – Ljudje so okrog stali – Ljudje so stali okrog*, nasprotno pa je predložna raba vezana na položaj pred imensko zvezo, npr. *Ljudje so stali okrog ognja*, in ne **Okrog so ljudje stali ognja* ipd.

⁸⁵ Prim. Uryson (2017: 51–53).

a) Predložni pomen prevladuje, prislovni pomen je primerjalno s predložnim minimaliziran v primerih

čez prisl.

1. izraža a) gibanje od enega kraja do drugega, na drugo stran: čez priti, Čez vozi vlak, b) stanje na drugi strani, *onkraj*: Smo že čez, Tam čez leži vas 2. izraža preseženo mero: Snega je do kolen in čez, Ura je poldne ali malo čez

► PRIMERJALNO Z

preko prisl.

1. izraža a) gibanje od enega kraja do drugega, na drugo stran, *čez*: Preko se je prepejel s čolnom b) stanje na drugi strani: Tam preko je Amerika 2. izraža preseženo mero: Ostal je na obisku do noči in še preko

mímo prisl.

izraža premikanje v bližini in naprej: hoditi mimo, Mimo grede se ozira po hišah, Tam mimo teče reka

póleg prisl.

zraven: Na mizo položi kruh in poleg nož, Po poti hodi otrok, pes teče poleg

Pri iztočnicah *proti* in *za* je za dokazovanje prehoda med prislovom (prisl.) in predlogom (predl.) pomenljiva slovnično-pomenska vloga povedkovnika (povdk.), s tem da tako slovnično kot pomensko težišče ostaja na predložni rabi:

próti povdk.

1. izraža nasprotovanje, odpor: biti proti, govoriti proti, glasovati proti, Pred odločitvijo so preudarili vse, kar govori za in proti

zá povdk.

izraža soglasje, pritrditev: biti za, govoriti za, glasovati za, Dobro premisliti vse, kar govori za in proti, Nekateri so za, drugi proti, glasovi za, dokazi za in proti

b) Prislovni pomen prevladuje nad predložnim (t. i. nepravi predlogi) v primerih

blízu prisl.

1. **izraža majhno razdaljo a) pri mirovanju:** Ljudje so blizu, Hiše stojijo zelo blizu skupaj, Tu blizu ni nikogar **b) pri premikanju:** priti blizu, Sprl se je z nami, pa ga ni več blizu

2. **izraža majhno časovno oddaljenost:** Pomlad je blizu

3. s čustvenim dajalnikom **izraža prijazno razmerje, duhovno sorodnost:** Te države so nam zelo blizu in prijateljske

4. **izraža precejšnje približevanje določeni polni meri, skoraj:** Mesto ima blizu sto tisoč prebivalcev, Tehta blizu dve kili

► NASPROTI

blízu predl. z rodilnikom

1. **za izražanje majhne razdalje:** delati blizu doma, vas blizu Metlike, krogi blizu vlade

2. **za izražanje majhne časovne oddaljenosti:** Načrt je blizu uresničenja, Blizu osmih je, Mož je že blizu tridesetih

okróg prisl.

1. **izraža položaj v (širšem) krogu, ki v celoti obdaja kaj v središču:** miza in okrog postavljeni stoli, Okrog je čudovit razgled, obrniti se okrog in okrog, okrog postopati

2. z izrazom količine **izraža približnost:** okrog pet stopinj pod ničlo, tehtati okrog sto kilogramov, Star je okrog šestdeset let

► NASPROTI⁸⁶

okrog predl. z rodilnikom

1. **za izražanje položaja v (širšem) krogu, ki v celoti obdaja kaj v središču:** Družba je zbrana okrog mize, ozreti se okrog sebe, Vse misli se mu vrtijo okrog jedi in pijače, razpravljanje okrog pokojnin / o pokojninah

2. **za izražanje položaja v delu kroga vzdolž koga ali česa:** Zavijte okrog tega bloka na desno, sedeti okrog peči, Burja brije okrog oglov, Tesno ji je okrog srca 3. z izrazom količine **za izražanje približnosti:** Pride okrog enajstih, enajste (ure), okrog novega leta, temperature okrog nič

⁸⁶ S slovničnega vidika je tvorjeni predlog lahko osamosvojena slovarska iztočnica, medtem ko se s pomenskega vidika, ki v slovarskih obravnavah prevladuje, predlog tipa *okrog* izpeljuje iz prislova (prim. Uryson, 2017).

skózi tudi skóz prisl.

1. izraža premikanje ali usmerjenost z ene strani na drugo a) **glede na širino, globino**: Bila je taka gneča, da sem se komaj prebil skozi, Žebelj je prišel skozi, ker si premočno udarjal b) **glede na omejeno, zoženo površino**: Ko bomo potovali skozi, se bomo ustavili pri vas, On je zanesljiv, le spustite ga skozi
2. pog. **nenehno, ves čas**: Skozi je imel občutek, da je nekaj narobe
3. nižje pog., navadno v zvezi iti, priti skozi **izraža uspešen, pozitiven potek, konec glagolskega dejanja**: S tem denarjem ne pridemo skozi, Poceni je prišel skozi

► NASPROTI

skózi tudi skóz predl., s tožilnikom

1. za izražanje premikanja ali usmerjenosti z ene strani na drugo a) **glede na širino, globino česa**: izvrtati predor skozi led, steno, Ličinka se pregrize skozi ovoj / preriniti se skozi gnečo b) **glede na omejeno, zoženo površino**: iti po bližnjici skozi gozd, voziti skozi mesto
2. za izražanje časa, v katerem se a) **kaj godi, čez**: Opravil je vse, kar se mu je nabralo skozi teden b) **z oslajenim pomenom kaj godi nepretrgano**: varčevati skozi ves mesec // ekspr. Tu me boli, je izdavila skozi jok
3. za izražanje načina, kako dejanje poteka: Govori razločno in ne skozi nos, ocenjevati kaj skozi prizmo današnjega okusa po današnjem okusu // za izražanje sredstva, posrednika: opazovati okolico skozi daljnogled
4. star. za izražanje vzroka, zaradi katerega se kaj dogaja, **zaradi**: Ta organizacija je postala pomembnejša skozi kritike nasprotnikov
5. nav. ekspr., s širokim pomenskim obsegom, navadno v zvezi z iti za izražanje, da je kdo omejen čas deležen tega, kar določa sobesedilo: Pred vojno je šel skozi številne ječe je bil pogosto zaprt; elipt. Kdor hoče uspeti, mora skozi šolo truda in znoja
6. za izražanje natančnejše določitve, razvrstitve v okviru celote: Stanuje v Rožni dolini, Cesta dve skozi dvaindvajset, poštni predal pet skozi ena [5/1]

vzdólž prisl.

vzporedno z daljšo stranjo, osjo predmeta, ki določa, predstavlja tak položaj: Ob steni sta bili dve mizi: ena počez, druga vzdolž, V sobi so ležali po vseh kotih, vzdolž in počez

► NASPROTI

vzdólž predl. z rodilnikom

za izražanje vzporednosti z daljšo stranjo, osjo predmeta, ki določa, predstavlja tak položaj: Vzdolž velike dvorane stojijo stebri, Vzdolž reke rastejo topoli

znótraj prisl. 1. **na notranji strani:** znotraj kosmat usnjen plašč, Deblo je znotraj trhlo, Stal je pred hišo in čutil, da ga nekdo od znotraj opazuje
2. **izraža omejitve na to, kar zajema pojem:** Stranka je navzven delovala enotno, znotraj pa je s težavo mirila nezadovoljne člane

► NASPROTI

znótraj predl. z roditeljskim

1. **za izražanje položaja, ki je v mejah določenega predmeta ali prostora:** hiše znotraj obzidja, zadrževati se znotraj stavbe
2. **za izražanje omejenosti na kako skupnost, celoto:** nesoglasja znotraj stranke, delitev dela znotraj skupnosti

zráven prisl.

1. **izraža položaj, prostor v neposredni bližini, sosedstvu česa:** Na mizo je postavila čajnik in zraven položila prtičke, Slikali se bodo, stopite še vi zraven, Kupil je konja in vse, kar spada zraven
2. **izraža navzočnost, udeležnost pri čem:** Bil je zraven, ko so jih obsodili, Pri vsaki stvari je zraven, Igrala sta karte in se zraven prepirala hkrati / *v vezniški rabi:* Že po naravi je bil razburljiv, zraven pa je živel v nevarnem času

► NASPROTI

zráven predl. z roditeljskim

1. **za izražanje položaja v bližini česa ali premikanja v tak položaj:** Sedela sta drug zraven drugega, Zraven hiše raste velik oreh; postavila se je zraven njega
2. **za izražanje dodajanja:** Pesnika je zraven ljubezni do izvoljenke navdajala še ljubezen do domovine / *v vezniški rabi* V šoli je med najboljšimi, zraven tega pa precej pomaga doma
3. **za izražanje primerjave:** Zraven drugih je bil pravi velikan

zúnaj prisl.

1. **na zunanji strani:** Hiša je znotraj in zunaj lepo pobeljena
2. **izraža kraj, mesto, ki ni v mejah stavbe, predmeta, ograje:** Ti pojdi v hišo, mi pa ostanemo zunaj, Sedeli so zunaj pred bajto, Zunaj je pomlad, Cel dan je delal zunaj
3. **izraža kraj, prostor, ki ni v območju doma, domovine:** jesti zunaj, Večer za večerom prebije zunaj, vmešavanje od zunaj

► NASPROTI

zúnaj predl. z roditeljskim

1. **za izražanje položaja, ki ni v mejah določenega prostora ali predmeta:** imeti delo zunaj hiše, Te države so zunaj vojaških blokov, Stanuje zunaj Ljubljane

2. za izražanje položaja, ki ni v mejah določenega časa: Zunaj sezone so cene precej nižje pred sezono in po njej

3. za izražanje položaja, ki ni v mejah določenega pojma: Stvari se ne da postaviti zunaj časa in prostora, Vse drugo je zunaj naših moči presega naše moči

2.2.1.1 V novejših razlagalnih slovarjih lahko glede na dosedanje ugotovitve bolj natančno ločujemo različne rabe predlogov.

a) Predložnomorfemski glagoli

Z vidika celotnega pomenja določenega glagola lahko govorimo o abso-lutni leksikalizaciji prostomorfemskega glagola (kot slovarska iztočnica) in o leksikalizaciji nekaterih prostomorfemskih rab določenega glagola – to so posamezni prostomorfemski skladenjski pomeni glagola, ki imajo svojo slovarsko pomensko razlago (kot slovarska podiztočnica).

Leksemsko osamosvojeni **kot iztočnice** (zaradi obvezno izražene prostomorfemskosti):

temeljiti na -ím na nedov.

1. **imeti kaj za temelj, osnovo:** Obtožba temelji na dejstvih, Komediya temelji na zamenjavanju glavnih oseb

ukvárjati se z/s -am se z/s nedov.

1. **delati kaj v zvezi s tem, kar izraža določilo:** ukvarjati se s pripravami na potovanje, ukvarjati se z bolniki, S to risbo se ukvarja že več tednov, ukvarjati se z načrtom za beg

Pomensko osamosvojeni **kot podiztočnice:**

glédati na -am na nedov. prisojati čemu pomembnost: Pri ženitvi ni gledal na bogastvo, Samo na svoj dobiček gledajo; gledati na vsako malenkost

glédati po in glédati za -am po in -am za nedov., ekspr. pog., kazati zanimanje za osebo drugega spola: Je že začela gledati po fantih, Njen mož gleda za drugimi

tiščáti za -ím za nedov., ekspr. vsiljivo približevati se komu: Množica je tiščala za njim, Dekleti tiščita za moškimi
tiščáti v -ím v nedov., ekspr. vztrajno, vsiljivo spraševati, prositi, pri-govarjati: Nепrestano je tiščal vanjo, tiščati v koga z vprašanji

nòr na nôra -o na prid., ekspr., navadno v povedni rabi imeti zelo rad: Nor je na živali
nòr od nôra -o od prid., ekspr., navadno v povedni rabi zaradi močne-ga čustva zelo razburjen: Ves nor je od veselja

Znotraj slovarskih sestavkov bi lahko bile **poenotene oznake za nelek-sikalizirane predložne morfeme.**

b) Vezavnovezljive predložne zveze (z vezljivim glagolom, samostalni-kom, pridevnikom), ki vzpostavljajo tudi s predlogom vezljivo razmerje:

kipéti -ím nedov., ekspr., s predlogom iz močno odtekatí, liti: Voda kar kipi iz tal, Iz oči so ji kipele solze

lájati -am nedov. 1. s predlogom z lajanjem izražati nejevoljo nad pri-sotnostjo koga: Čuvaj laja na vsakega tujca, Pes laja v luno 2. s pre-dlogoms surovo, zadirčno govoriti s kom: lajati drug na/v drugega, Nепrestano laja na nas

idêja -e ž navadno v zvezi z o rezultat najvišje umske dejavnosti, ki nakazuje človekov odnos do materialnega ali duhovnega sveta: njegova ideja o lepoti, opredeliti idejo o nasprotju med umetnikom in družbo

klepèt -éta in -éta m, nav. ekspr. živahen, sproščen pogovor o nepo-membnih stvareh: Za klepet o aktualnih družabnih dogodkih vedno najde čas

občútljív -a -o prid., v zvezi z za pri katerem pod vplivom česa nastane sprememba, reakcija: Zelo je občutljiv za vsako kritiko

c) **Vezavnovezljive in primičnodružljive predložne zveze** (tj. *s predlogom vezljivo kot samostalnik ali prislov* kot posledica vezavnovezljivih glagolov premikanja in stanja) še znotraj iste propozicije. Tu je že treba ločevati istopropozicijskost in medpropozicijskost:

klepèt -éta in -êta m, nav. ekspr. živahen, sproščen pogovor o nepomembnih stvareh: *s predlogom vezljivo kot samostalnik* Za klepet vedno najde čas // v zvezi z *na* družabni sestanek ali pogovor: Pridi popoldne na klepet // sinhrona komunikacija med uporabniki interneta: program za klepet po internetu, Osebni stik v današnjem času velikokrat zamenjamo za internetni klepet

ilegála -e ž navadno s predlogom stanje, za katerega je značilno tako delovanje: *znotraj iste propozicije – s predlogom vezljivo kot prislov*: Organizacija je prešla v ilegalo, Organizacija je bila v ilegali // *medpropozicijskost – s predlogom družljivo kot prislov*: bojevati se iz ilegale;

izvídnica -e ž navadno v zvezi z *iz, na, v* v izvidniška akcija: *znotraj iste propozicije – s predlogom vezljivo kot prislov*: priti iz izvidnice, iti v izvidnico, biti na izvidnici, biti v izvidnici

č) **Primičnodružljive predložne zveze kot predložnozvezni prislovi** (tj. *s predlogom družljivo kot prislov*)

To so primičnodružljive predložne zveze, ki v vlogi prislovnih določil načina tvorijo še drugotno nematično propozicijo s pomenom lastnostne okoliščine:

napróđaj in **na próđaj** prisl., navadno v povedni rabi izraža, da je kaj namenjeno za prodajo: Hiša je naprodaj, imeti posestvo naprodaj, gnati kраво naprodaj 'prodat', prinesiti pridelke naprodaj, sekati drva za naprodaj

hudíč -a m, pog., ekspr., s predlogom v prislovni rabi izraža visoko stopnjo: Do hudiča vse so podrli, Cesta se od hudiča vleče, Bilo je od hudiča vroče

hítrica -e ž, s predlogom v prislovni rabi izraža veliko hitrost: Brez hitrice se je odpravil, na hitrico pripraviti kaj, V hitrici je napisal odgovor, delati z največjo hitrico

dnò -à s, ekspr., s predlogom v prislovni rabi izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti: Iz dna duše je prepričan, sovražiti iz dna srca, V dno duše ga je bilo sram, V dnu svoje duše se je čutil ponižanega Dogodek ga je do dna pretresel, Spoznal ga je do dna

2.2.2 Zaimenska prostomorfemskost

V slovarju bi kot iztočnice lahko bili tisti prostomorfemski glagoli z obveznim morfemom *se*, ki ni niti pomensko niti slovnično zamenljiv z udeleženskim *sebe*, npr. *smejati se*. Zelo redko je lahko zamenljiv s *si*, npr. *držniti silse*, še redkeje pa izrazno izpustljiv, npr. *jokati (se)*, *lagati (se)*. Samostojne iztočnice izražajo leksemsko osamosvojenost, npr. *lotiti se*, *nahajati se*, ki je pogosto lahko povezana tudi s prehodom glagola v drugo vrsto glagolskega dejanja, npr. *dogovoriti se*, *pogovoriti/pogovarjati se*; in z leksemsko osamosvojenostjo se hkrati vzpostavi tudi izhodiščno navadna nezaznamovana raba.

Samostojne iztočnice bi tako s pomenskega kot morfološkega vidika morale biti tudi *jasniti se*, *mračiti se*, ker je pomenje obeh vezano na naravne pojave, druge rabe so drugotne in preneseno zanamovane. Primerjalno pa leksemom tipa *bliskati se*, *svetiti se*, *temniti se*, *upati silse* ustreza vloga podiztočnic.

Primeri samostojnih slovarskih iztočnic:⁸⁷

smejáti se smêjem se tudi -ím se nedov.

1. z izrazom na obrazu, navadno z raztegnjenimi ustnicami, in glasovi kazati zlasti veselje, srečo: Ljudje so se pogovarjali in se smejali, smejati se domislicam, smejati se sam pri sebi, ekspr. smejati se do solz, ekspr. iz srca se čemu smejati, pren. Prihodnost se mu je prijazno smejala

⁸⁷ Spodnje predstavitve so deloma predelani slovarski sestavki iz SSKJ. Izbrani in le delno predelani deli slovarskih sestavkov iz SSKJ poudarjajo različne možne (še) prostomorfemske rabe.

dogovoríti se -ím se dov. z **dogovorom doseči soglasje**: Velja, kakor sva se dogovorila, Dogovorila sta se za sestanek, dogovoriti se o odškodnini, dogovoril sem se s predsednikom (Raba brez *se* ni več aktualna, npr. *Komaj je dogovoril te besede, Ustavil jo je, preden je dogovorila misel*)

pogovarjati se -am se nedov. **izmenjavati mnenja, misli z govorjenjem**: pogovarjati se o glasbi, Z njim se lahko odkrito pogovarja, Večkrat se pogovarja sam s seboj (Raba brez *se* ni več aktualna, npr. *Pogovarjali so jo, da bo še vse dobro* 'tolažili', *Pogovarjal jo je, naj ga le vzame* 'nagovarjal')

mračíti se -ím se nedov.

1. brezoseb. **prehajati iz dneva v mrak**: Mračí se, Začelo se je mračíti

2. **postajati mračen, temen**: Nebo se mračí

► NASPROTI

mračíti -ím nedov.

1. knjiž. **delati mrko, neprijazno**: Težko življenje mu je mračilo obraz, Kaj se mračíš?

jasníti se -ím se nedov.

1. brezoseb. **postajati bolj svetlo**: Jasni se, lep dan bo

2. s smiselnim osebkom v dajalniku **prihajati do spoznanja, začenjati razumevati**: Začelo se mu je jasnití, da stvar ni popolnoma v redu; otroku se v tej starosti že jasni, kaj sme in česa ne sme; brezoseb. počasi se je začelo jasnití v njegovi preprosti pameti

3. **postajati bolj določen, opredeljen, razviden**: V diskusijah se pojmi jasnjíjo, Razmere se jasnjíjo

► NASPROTI

jasníti -ím nedov.

1. **delati, da je kaj brez oblakov**: Veter jasni nebo

V smeri **pomenske osamosvojitve v samostojno iztočnico** gre tudi glagol *vesti se* v pomenu 'obnašati se':

věsti se vědem se nedov.

1. **izražati, kazati svoje razpoloženje, svoj odnos do ljudi, okolja**: Tako se ne smeš vesti do nikogar, z nikomer, spodobno se vesti

2. knjiž., navadno s prislovnim določilom, s širokim pomenskim obsegom **pri uporabi, delovanju kazati, dokazovati določene lastnosti**,

značilnosti: Umetna snov se pri nizkih temperaturah vede drugače kot les ali pločevina (Raba brez *se* je zaznamovana (knjiž.), npr. *Ta pot nas vede do vrha* 'vodi, pelje', *vesti koga za roko, pod roko* 'peljati')

Znotraj slovarskih sestavkov bi lahko bile poenotene oznake za *se* kot **neobvezno sestavino**, npr. v zgledih bi bili *se* v oklepajih:

jókati (se) tudi **jokáti (se)** -am (se) nedov.

1. **izražati veliko čustveno prizadetost, zlasti žalost, ali telesno bolečino s solzami in glasovi:** Otrok (se) je jokal in se oklepal matere, jokati (se) ob slovesu, ekspr. jokati (se) dan in noč; jokati (se) iz usmiljenja, od ganjenosti, jeze, veselja, žalosti, Še zmeraj (se) joka za starimi časi

lagáti (se) lážem se nedov.

1. **zavestno izjavljati, govoriti kaj neresničnega z namenom zavajati v zmotu:** Na obrazu se mu je videlo, da (se) laže, Lagal (se) jim je, da ga ni videl, predrzno lagati (se)

2. ekspr. **biti neresničen, napačen, varljiv:** Te številke lažejo

lagáti si ekspr. z neutemeljenimi razlogi ustvarjati v samem sebi **prepričanje, da je stanje drugačno kot v resnici, navadno boljše:** Slabo kaže, kaj bi si lagali, Nikar ne laži sam sebi

Podobno še pri glagolih *ogledovati (si)*, *misliti (si)*, v *Ogledoval (si) je prostor*, *Lahko (si) misli, da ga ne marajo*

Podiztočnica izraža drugotno leksemsko slovnično-pomensko osamosvojenost izraza, ki znotraj prostomorfemskega glagola kot nove vrste glagolskega dejanja že lahko izkazuje večpomenskost in tudi sicer omogoča pomensko širitev, npr. *sončiti se, svetiti se, premikati se, temniti se, ubiti se* ipd.

Prostomorfemske podiztočnice so praviloma prvotno prehodni glagoli, ki jim dodani morfem *se* vzpostavlja 'povratnost' ali 'vzajemnost' zavestnega (redko nezavednega) dejanja, npr. *ubiti se, iz/mo-titi se, razjeziti se, srečati se*, ali 'samodejnega dejanja',⁸⁸ npr. *izgubiti*

⁸⁸ Zlasti na kategorijo 'samodejnega dejanja' je pri delitvi »glagolov s morfemom

se, utopiti se, zмести se, in ni več pomensko zamenljiv z udeleženskim (zaimenskim) *sebe*, kar pa je (še) možno npr. pri glagolih tipa *umiti sel/galjo, obleči sel/galjo*; sprememba udeležencev in udeleženske hierarhije izraža tudi spremembo pomena. Oblikoslovnoskladenjski pokazatelj v smer povratnosti in s tem neprehodnosti glagola, ki je sicer prvotno prehodni, je prevladujoča raba kratke naslonske oblike povratnoosebnega zaimka *se* oz. *si*. Sem sodi tudi skupina brezosebkih telesnih in izventelesnih pojavov s skupno kategorijo 'samodejne pojavnosti', npr. *mešati sel/vrteti se (komu), temniti se zunaj / temniti se komu pred očmi* ipd.

Opozoriti velja na *napiti* in *najesti*, pri katerih v obeh primerih prevladuje prostomorfemska raba *napiti se, najesti se*, in prostomorfemska raba se posledično tudi pomensko razvija; pri *razjeziti* zaenkrat še ni opažena prevlada prostomorfemske rabe *razjeziti se*.

Prostomorfemska raba je lahko tudi zaznamovana v smislu pogovornosti npr. *narisati se* v pomenu 'prikazati se' v *Da se mi jutri narišes pravočasno na delovnem mestu*. Primeri slovarskih podiztočnic so:

premikati se -am se nedov. **spreminjati položaj v prostoru v določeni smeri**: Neki predmet se je premikal po vodi, premikati se s hitrostjo osemdeset kilometrov na uro

► NASPROTI

premikati -am nedov.

1. **delati, da pride kaj na drugo mesto, v drug položaj**: Knjig ne premikajte, da se lažje najdejo, premikati pohišstvo v sobi, Nekateri stroji se lahko premikajo, drugi pa so pritrjeni

---

se« opozorila Shigemori Bučar (1992: 149), sicer pa so bile upošteevane kategorije: 1 neprehodno dejanje [+ volja] *jokati se, smejati se*, 2 prehodni glagoli, ki izražajo odnose ali lastnosti [- sprememba] *bati se, veseliti se*, 3a samodejni pojav [- volja, + sprememba] *odpreti se*, 3b povratno dejanje[+ volja, + sprememba] *obleči se*, 4 vzajemno dejanje [+ volja] *pogovarjati se, srečati se*, 5 naravni pojav [- volja, + sprememba] *mračiti se*.

sónčiti se ekspr.

1. **biti, nahajati se kje obsijan s soncem:** Na pobočju se sonči vas
2. v zvezi z v **biti v veliki meri deležen naklonjenosti koga:** sončiti se v ljubezni staršev, sončiti se na terasi

► NASPROTI

sónčiti -im nedov. **izpostavljati telo, del telesa delovanju sončnih žarkov:** sončiti bolno nogo, Fantje plavajo in se sončijo

ubíti se ubíjem se dov.

1. **zaradi padca, udarca ob kaj umreti:** Padel je s strehe in se ubil, ubiti se z avtomobilom
2. **namerno povzročiti svojo smrt, zlasti z udarcem, s silo:** Obupal je in se ubil, ubiti se s strupom
3. ekspr. **izgubiti svojo moč, intenzivnost, zlasti zaradi delovanja nasprotnih sil:** Valovi so se ubili ob obali

► NASPROTI

ubíti ubíjem dov.

1. z **udarcem, s silo povzročiti smrt:** Napadalec je potnika ubil, namer-no ubiti koga s kamnom, ubiti prašiča z električnim tokom, Novica o sinovi smrti je mater skoraj ubila brezoseb. Ubilo ga je v rudniku

úpati si in **úpati se** -am si/se nedov. **biti dovolj pogumen za kako de-janje:** Upa si odpoditi žival, Upam si trditi, da se motite, Pridi gor, če se upaš!

► NASPROTI

úpati -am nedov. **biti v duševnem stanju, ko se vidi možnost za rešitev iz težkega položaja:** Dolgo časa je upal, nazadnje je obupal, Upal je, da se bo vrnil, upati na dobro plačilo

veselíti se -ím se nedov.

1. **biti v stanju veselja:** Ljudje se veselijo ali jokajo, hrupno se veseliti s sosedi v zidnici; hrupno se veseliti
2. **biti v stanju prijetnega pričakovanja česa:** Veseli se počitnic, Od srca se veseli lepe knjige

► NASPROTI

veselíti -ím nedov. **delati, povzročati, da je kdo vesel:** Pogled na bela pobočja jih veseli; uspehi otrok starše veselijo

dolgočasiti se -im se nedov. **čutiti, občutiti dolgčas**: Na plesu se je dolgočasila, Pri takih pogovorih se vedno zelo dolgočasi

► NASPROTI

dolgočasiti -im nedov. **povzročati komu dolgčas**: Dolgočasiš me s to statistiko

Podiztočniško izražen je pomenski premik pri *smučati se* in *drsati se* nasproti *smučati, drsati*, kjer je raba pomenskorazločevalna v smislu, da je v *On smučal/drsa* prednostni pomen 'znati/obvladovati', aktualiziran pomen 'voziti se' pa je izražen v *On se smuča po strminah, Drsa se na bližnjem jezeru*:

smučati se -am se nedov. **voziti se s smučmi**: Nekaj časa se je smučal, potem je šel domov

► NASPROTI

smučati -am nedov. **ukvarjati se s smučanjem**: Smuča že od otroških let; pozimi veliko smuča)

drsati se -am se nedov. **hitro se premikati v čevljih ali na drsalkah po ledu**: Otroci se kepajo in drsajo

► NASPROTI

drsati -am nedov. 1. **premikati (se) po čem z dotikanjem**: Drsati s palico po tleh, Nog ni več privzdigovala, samo drsala je 2. **ukvarjati se z drsanjem**: Drsa že od otroških let)

Večje pomenske premike povzroča *se* še pri glagolih:

obirati se -am se ekspr. 1. **obotavljati se, omahovati**: Pohiti, kaj se tako obiraš, obirati se z odhodom, obirati se pri delu 2. s prislovnim določilom **biti, zadrževati se**: Že več dni se obira okoli naše hiše

► NASPROTI

obirati -am nedov. 1. s **trganjem odstranjevati sadeže, plodove z drevesa, rastline**: obirati češnje s strojem, obirati ob suhem vremenu; obirati s strojem, obirati suho cvetje, poškodovane liste 2. **odstranjevati, spravljati s česa**: obirati gosenice z zelja, Pes si obira bolhe)

premisliti se/si -im se/si v mislih **spremeniti prvotno odločitev**: Kaže, da se je premislil, ne bo prišel, Hotel je nekaj reči, pa se je premislil

► NASPROTI

premisliti -im dov. **usmeriti dejavnost v zavesti v kaj** Njegove trditve je temeljito premislil, preden mu je odgovoril, Vsako stvar do konca premisli // **presoditi, oceniti**: Če premislimo nastalo situacijo, ni rešitve)

Skladenjske spremembe v smislu splošnega vršilca ali trpnega glagolskega načina se lahko označujejo zgolj z oblikoskladenjsko opombo, ki je slovnično pojasnilo, in zgleodom:

- **se v vlogi splošne vršilskosti**:
govoriti se nedov., 3. os edn. **širiti kaj**, navadno s pripovedovanjem: Ni prav, da se govori take stvari, O njem se je govorilo, da je hudoben človek.
- **se kot izraz trpnega načina**:
Knjiga se tiska.

2.2.3 Prikazi na slovarskem gradivu (osnova so slovarski sestavki v SSKJ)

Prostomorfemskost z vidika možnosti glagolske, pridevniške ali prislovne (predložnosamostalniške) leksikalizacije

Prostomorfemskost je dovolj izčrpno označena in opisana že v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ I–V, 1970–1991), tako s slovničnimi kvalifikatorji in kvalifikatorskimi pojasnili kot s pomenskimi razlagami. Z vidika ugotovitev sodobnejšega jezikoslovja zadnjih treh desetletij so vsaj delnih sprememb v smislu ustrežnejše in natančnejše opredelitve slovnično-pomenskih razmerij potrebna zlasti slovnična pojasnila.

Obstoječe slovnično kvalifikatorsko pojasnilo s **predlogom** izraža skladijskopomensko širšo opredelitev, ki nakazuje širšo možnost izbire glede na prosti predložni morfem in korenski morfem leksema; navadno to ne napoveduje možnosti leksikalizacije. Slovnično kvalifikatorsko pojasnilo v **zvezi z** izraža skladijskopomensko določnejšo in zato tudi konkretnješo opredelitev, ki navadno napoveduje točno določen prosti morfem glede na korenski morfem leksema in njegov konkreten skladijski pomen; ta natančnejša oz. konkretnješa opredelitev napoveduje tudi možnost leksikalizacije. Za obe pojasnili pa lahko trdimo, da nista dovolj skladijsko razločevalni glede na vezljivost ali družljivost z izhodiščnim nosilnim leksemom, ki je sicer najpogostejše glagol, takoj za njim pa zlasti pridevnik.

Ugotovitve zadnjih desetletij omogočajo nekatere spremembe in dopolnitve, ki bi tako predložne kot zaimenske proste morfeme lahko natančneje skladijsko in posledično leksemsko opredelile.

Tako bodo dosedanjim slovničnim pojasnilom tipa s **predlogom** ali v **zvezi z**, označenim s **pripisom** (SSKJ), dodana na novo predlagana slovnična pojasnila s **pripisom** (SLOVNICA), ki poudarjajo slovnično-pomenska razmerja, tako da uvajajo večjo in zato natančnejšo razločevalnost med različnimi skladijskopomenskimi vlogami predložnih prostih morfemov glede na uporabljeni glagol v matičnem povedku. Izglagolsko motivacijo (vezljivo ali družljivo) predložnega morfema, ki je usmerjana iz matičnega povedka, pa bolj ali manj natančno izražajo pomske razlage.

Znotraj rabe obeh prevladujočih slovničnih pojasnil s **predlogom** in v **zvezi z** so naprej obravnavani glagoli, nato vsi izglagolsko motivirani leksemi (z besedotvnimi pomeni dejanja, vršilca, lastnosti, rezultata ipd.), potem pridevniki, samostalniki in tudi prislovi – naprej so torej obravnavani leksemi, ki skladijskopomensko omogočajo najširšo možnost uporabe prostih morfemov.

V nadaljevanju je na slovarskih sestavkih (prirejenih in omejenih zgolj na prostomorfemskost) prikazano in hkrati opozorjeno, koliko povedna so slovnična pojasnila v sedanjem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) – kaj vse sporočajo ali vsaj nakazujejo in kaj je treba še dopolniti in popraviti za natančnejši prikaz prostomorfemskosti zlasti glagolov, izglagolskih tvorjenk in pridevnikov.

V predstavitevno obravnavo so bili vključeni vsi slovarski sestavki, ki vključujejo slovnično pojasnilo s predlogom ali v zvezi ali pa kar obe pojasnili:

- a) **Izrazno-pomensko osamosvojitvev v podiztočnico** napove pomenska razlaga (pogosto je kot oznaka pomenskega odmika od izhodiščnih pomenov in siceršnje zaznamovane rabe dodan še kvalifikator *ekspr.*); **pri na novo predlaganih podiztočnicah je pomenska razlaga izpisana krepko**, ker je, kot že napisano, pomen odločilen izrazitelj leksikalizacije glagola s prostim morfemom.
- b) Izrazno-pomensko spreminjanje skladenjskih razmerij znotraj predložne prostomorfemskosti je zlasti (b1) z vidika **glagola** (v povedku) označeno s predlogom **vezljivo/družljivo** (razmerje)⁸⁹ (s predlogom (IZRAZ) **vezljivo/družljivo** (POMEN) razmerje (SKLADNJA)); (b2) z vidika **samostalniških dopolnil** v udeleženskih vlogah delovalnikov ali okoliščin pa z oznakami:
  - s predlogom **vezljivo** kot **samostalnik**,
  - s predlogom **vezljivo/družljivo** kot **prislov**,
  - s predlogom **družljivo** kot **prislov, prilastek**, ki nakazujejo skladenjsko-pomenske premike predložnega morfema in s tem tudi spremembo skladenjskega razmerja med povedkom in dopolnilni.

2.2.3.1 Najprej so obravnavani leksemi (tj. slovarske iztočnice) oz. znotraj njih posamezni leksemski pomeni s pojasniloma **s predlogom** (SSKJ) in **v zvezi z** (SSKJ); uporaba **obeh** pojasnil znotraj istega leksema (slovarske iztočnice) kaže tako na vezljivostne kot družljivostne zmožnosti posameznih pomenov znotraj istega leksema.

SSKJ

glédati -am nedov.

6. ekspr., v **zvezi z na** (SSKJ) prisojati čemu pomembnost: Pri ženitvi ni gledal na bogastvo, Če je šlo za sina, ni gledal na stroške, Gleda bolj na

⁸⁹ To slovnično pojasnilo je tudi pri izglagolskih tvorjenkah in pridevnikih v vlogi dela povedka in tudi pri drugih besedah, ki v bolj posredni povezavi z glagoli ohranjajo ali imajo lastno vezljivost, npr. *ideja, načrt* ipd.

zabavo kot na korist / Samo na svoj dobiček gledajo, gledati na vsako malenkost 8. pog., s **predlogom** (SSKJ) kazati zanimanje za osebo drugega spola: Je že začela gledati po fantih, Njen mož gleda za drugimi, Samo za ženskami je gledal

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

glédati na -am na nedov. **prisojati čemu pomembnost**: Pri ženitvi ni gledal na bogastvo, Samo na svoj dobiček gledajo; gledati na vsako malenkost

glédati po in **glédati za** -am po in -am za nedov., ekspr. pog., **kazati zanimanje za osebo drugega spola**: Je že začela gledati po fantih, Njen mož gleda za drugimi

SSKJ

planíti in **plániti** -em

3. ekspr., s **predlogom** (SSKJ) napasti: Ko se je prikazal izza hiše, so planili po njem, Planil je nanj kot lev, ris // ostro, grobo, žaljivo nastopiti proti komu: Kritiki so planili po njem

5. ekspr. s silo se zadeti ob kaj: Nenadoma je planil vanj veter / Stopil je iz teme in vanj je planila močna sončna svetloba / V nosnice mu je planil vonj po trohnobi

6. ekspr., v **zvezi s po** (SSKJ) začeti hlastno jemati, si prisvajati: planiti po plenu, zlatu / Po očetovi smrti so otroci planili po posestvu / planiti po jedi in pijači 'začeti hlastno, obilno jesti, piti' / Bralci so kar planili po znanstveni fantastiki 'zelo so jo brali'

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

planíti po in **planíti na** in **planíti v** -em po/na/v

1. **napasti**: Ko se je prikazal izza hiše, so planili po njem, Planil je nanj kot lev, ris, Nenadoma je planil vanj

2. ekspr. **začeti hlastno jemati**, **si prisvajati**: planiti po plenu, zlatu / Po očetovi smrti so otroci planili po posestvu / planiti po jedi in pijači 'začeti hlastno, obilno jesti, piti'

SSKJ

tiščáti -ím nedov.

7. ekspr., s **predlogom** (SSKJ) vsiljivo približevati se komu: Sédi tam in ne tišči k nama, Množica je tiščala za njim / Ovce so tiščale za pastirjem // v **zvezi z za** (SSKJ) zelo, vsiljivo si prizadevati pridobiti ljubezensko naklonjenost koga: Dekleti tiščita za moškimi, Že dolgo tišči za njo // v **zvezi z v** (SSKJ) vztrajno, vsiljivo spraševati, prositi, prigovarjati: Nепrestano je tiščal vanjo, kaj ji je, Tiščali so vanj, naj jim pove

- **PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:**
tiščáti za -ím za nedov., ekspr. **vsiljivo približevati se komu:** Množica je tiščala za njim, Dekleti tiščita za moškimi
tiščáti v -ím v nedov., ekspr. **vztrajno, vsiljivo spraševati, prositi, pri-govarjati:** Neprestano je tiščal vanjo, tiščati v koga z vprašanji

Glagolskim in izglagolskim iztočnicam predlagano dodati slovnični pojasnili (1) s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) ali (2) s **predlogom družljivo** (SLOVNICA):

- trǵati se** -am stil. trǵem se nedov.
 4. ekspr. odhajati, oddaljevati se: posamezniki so se drug za drugim trgali od skupine // s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo** (SLOVNICA) težko zapuščati kaj, se poslavljati od česa: trgal se je od prejšnjega življenja / naši ljudje so se težko trgali od domovine, s svoje zemlje
 5. ekspr., s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) v presledkih prihajati: Tanki so se trgali iz soteske, Izza ovinka so se trgale zelene uniforme / Iz megle, mraka so se trgale postave postajale vidne, se počasi prikazovale
 6. ekspr. ruvati se, prerivati se: Fantje se radi trgajo
 ► **PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:**
trǵati se za -am stil. trǵem se za nedov. 6. ekspr. **zelo si prizadevati pri-dobiti kaj, koga:** Trgala sta se za žogo, Otroci so se trgali za bonbone, Trgali so se za čast, plačilo, Trgali so se za oblast, Trgali so se za tega strokovnjaka

Neglagolskim iztočnicam predlagano dodati slovnični pojasnili »**vez-ljivo kot ...**« (SLOVNICA) ali »**družljivo kot ...**« (SLOVNICA):

- kràj** krája m
 č) v **zvezi z na** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža manjši del površine česa sploh: Na enem kraju se madež še pozna, Zofa je bila na več krajih raztrgana
 3. v **zvezi z na** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža manjši del zemeljske površine sploh: Ključje je spravil na varen kraj, Na ta kraj bodo postavili spomenik, publ. priti na kraj nesreče // v **zvezi na kraju samem** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) tam, kjer se kaj zgodi, je: Storilca so prijeli na kraju samem, Skupina je gradivo zbirala na kraju samem

4. s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža največjo oddaljenost od

a) središča: Potegnil ga je h kraju, Čisto pri kraju je hodil / Na obeh krajih so bili ljudje / Stal je na, ob kraju (ceste)

b) izhodišča, začetka: Prišel je do kraja (poti) / Na kraju se soteska zoži / Svetilka je na kraju mize / čisto na drugem kraju mesta // **nav. ekspr.**, v **zvezi z do** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža visoko stopnjo: Do kraja sem se naveličal, To je do kraja hudoben človek / dognati kaj do kraja, Do kraja se moramo zmeniti

5. s **predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža

a) nastop dejanja, začetek: Od kraja smo stanovali skupaj / Začel je pripovedovati od kraja

b) približevanje prenehanju dejanja, konec: Avgust je šel h kraju / Nevarnost je pri kraju / Na kraju se je vse dobro izteklo

náglica -e ž

2. nav. ekspr., s **predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža veliko hitrost: To je treba delati brez naglice, delati z mrzlično naglico, Dogodki se vrstijo z bliskovito naglico / V naglici se obleči, V naglici je pozajtrkoval in odšel// v **zvezi z v** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da je pomanjkanje časa vzrok čemu: V naglici je delo le napol končal

rôka -e ž

4. v **zvezi na roko, na roke** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da se delo opravlja z rokami ali z določenim orodjem, ki se drži v rokah, ne pa s strojem: delati čevlje na roko, okopavati, žeti na roke; na roko tkani prti 'ročno'

5. ekspr., s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo** (SLOVNICA) izraža ročno opravljanje določenega dela ali konec, začetek takega opravljanja: Cel dan ima metlo v rokah, Rada vzame pletenje v roke / dati vajeti iz rok, umreti s puško v roki

6. ekspr., s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da kdo ima, razpolaga s čim, kar se prime, drži v rokah: Zdaj imam vsa potrdila v rokah / dobiti dober dokaz v roke

7. ekspr., s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo** (SLOVNICA) izraža, da kdo vodi kaj, odloča o čem: Izlet ima v rokah tajnik, Vzgoja je v njihovih rokah, Predsednik je vzel stvar v roke / Odločitev je v vaših rokah, Zadeva je že v rokah sodišča, Komaj se je rešil iz njihovih rok, Otrok je v dobrih rokah

9. ekspr., v zvezi **biti, imeti pri roki** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da je komu kaj glede na dejanje, pri katerem se uporablja tudi roka, blizu, na primernem mestu: Orodje ima urejeno, da je takoj pri roki, Nobenega zemljevida ni pri roki / Izgovor ima zmeraj pri roki

10. pog., v zvezi **biti od rok** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da je komu kaj glede na določeno dejanje daleč, na neprimer- nem mestu: Trgovina je precej od rok

srće -á s, tož. ed. v prislovni predložni zvezi tudi **sřce**

2. ekspr., s **predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti: Iz srca se na- smejati, Ljubi jo iz vsega srca, Od srca mu to privoščim, Z vsem srcem sem na vaši strani, Nanj se je navezala z vsem srcem 'zelo ga ljubi' // v zvezi **do dna, iz dna, družljivo kot prislov** (SLOVNICA) V dno iz dna srca sem ti hvaležen, Užaljen je do dna srca, V dno srca ga je sram

strán -í ž

5. s **predlogom, s prilastkom** (SSKJ), **del predložne zveze, vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža položaj, lego česa glede na določeno smer, usmerjenost česa drugega: Na zadnji strani hiše je vrt / Na obeh straneh ceste se širi gozd; videti ljudi na drugi strani reke / usesti se na levo stran koga

6. s **predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža smer lege izhodišča, ki določeni smeri česa ni enaka ali nasprotna: Od strani opazovati; s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNI- CA) pripeljati s strani / Cesta zavije na stran 'proč od določene smeri'

8. v zvezi **na eni strani – na drugi strani, po eni strani – po drugi strani** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) poudarja dvojnost ali različnost nasprotja: Na eni strani zdravilo pomaga, na drugi strani škoduje / Po eni strani bo delo lažje, po drugi (strani) pa nevarnejše

9. s **prilastkom, v zvezi s po** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža sorodstveno razmerje glede na merilo, kot ga določa prilastek: Sta- rega očeta po materini strani ni poznal, Po očetovi strani je Hrvat

10. [...] // v zvezi **z na** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža položaj koga glede na sodelovanje, soglasnost z eno od oseb, skupin z nasprotnim, različnim ciljem: Na obeh straneh so bili mrtvi in ranjeni, Glede tega je na moji strani, prestopiti na partizansko stran, na stran partizanov / Zmaga se nagiba na nasprotnikovo stran 'nasprotnik zma- guje', Sreča je bila na naši strani 'imeli smo srečo'

Iztočnice tipa *dno* (dno jezera), *sreda*, *sredina* (*po sredilsredini ceste, do srede/sredine marca*) in *vrh* (*na vrhu česa : vrh tega*) so v vlogi nepravilnih predlogov lahko del predložne zveze in ta skupna slovnična lastnost bi morala biti tudi enotno opisana. Kopičenje slovničnih pojavnosti v nizu *v prislovni rabi, s predlogom, v zvezi* (v SSKJ) preveč bremeni naslovnika, zato je treba slovnične podatke ustrezno združiti v čim bolj bistveno informacijo:

dnò -à s v prislovni predložni zvezi (SSKJ), del predložne zveze, družljivo kot prislov (SLOVNICA)

4. ekspr., s **predlogom, v zvezi dno duše, srca** izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti: Iz dna srca sem ti hvaležen, V dno duše, srca ga je bilo sram // **v zvezi do dna** popolnoma, čisto: Dogodek ga je do dna pretresel; spoznal ga je do dna

Glede na *dnò* pa leksem npr. *globína* kljub podobni skladijski vlogi ne more biti v vlogi nepravilnega predloga:

globína -e ž 7. ekspr., v prislovni predložni zvezi (SSKJ), del predložne zveze, družljivo kot prislov (SLOVNICA) izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti: Iz globine srca ga je preziral, V globino duše mu je žal

sréda -e ž v prislovni predložni zvezi (SSKJ), del predložne zveze, vezljivo kot prislov (SLOVNICA)

1. mesto, točka, ki je enako oddaljena od dveh ali več mejnih točk: Priti do srede mostu, Voz se je ustavil na sredi klanca, Sedi v prvi vrsti na sredi // del, predel ob tem mestu, ob tej točki: iti proti sredi trga, Stopil je na sredo sobe, Karta ima na sredi znak, Speljati cesto po sredi travnika

2. kar je približno enako oddaljeno od izhodišča, začetka in konca a) glede na čas: plačati račun do srede marca, Vrnil se je v sredi noči 'sredi' b) glede na dogajanje: Roman je prebral le do srede, Tekme ni gledal do konca, ampak je na sredi odšel

3. s **predlogom (SSKJ), vezljivo kot prislov (SLOVNICA)** izraža položaj, omejen z dvema ali več mejnimi točkami: Na obeh straneh sta okni, v sredi pa vhod, Skupina šolarjev z učiteljem v sredi

sredína -e ž (í) v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **del predložne zveze**, **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA)

1. mesto, točka, ki je enako oddaljena od dveh ali več mejnih točk: Žoga se je skotalila čez sredino igrišča / priti do sredine mostu, Ustavila sta se na sredini poti 'na sredi' // del, predel ob tem mestu, ob tej točki: iztrgati list iz sredine zvezka, stopiti na sredino sobe na sredo; cesta pe-lje po sredini vasi; kost je v sredini votla // notranji, središčni del česa: sredina jabolka je gnila; žareča sredina zemlje
2. kar je približno enako oddaljeno od izhodišča, začetka in konca a) glede na čas: povest iz sredine stoletja 'iz srede' b) glede na dogajanje: Prenehaj je z branjem na sredini romana 'na sredi'
3. s **predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža po-ložaj, omejen z dvema ali več mejnimi točkami: Ob straneh sta hodila oče in mati, otrok pa v sredini

vrh -a stil. -á m

4. v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **del predložne zveze**, **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža površino, gladino: Na vrhu kisa se je naredila tanka kožica / speljati napeljavo po vrhu stene / Zajemati vodo z vrha 'z dela ob površini', Potopil se je in kmalu priplaval na vrh // s **predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža položaj, ko je kaj glede na drugo najvišje: Zloži stvari v kovček tako, da bodo srajce na vrhu / Ta del okenskega krila mora biti na vrhu 'zgoraj', Vze-mite list in na vrh napišite naslov 'na del ob robu, kjer se začne pisati'
5. v **zvezi z do** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža skrajni zgornji del ob odprtini: naliti kozarec do vrha, do vrha napolniti vrče / Lava je v ognjeniku priklopela do vrha // v **zvezi do vrha** (SSKJ), **dru-žljivo kot prislov** (SLOVNICA) popolnoma, zelo: do vrha natovorjena ladja / ekspr. Do vrha se najesti

2.2.3.2 Kvalifikatorsko pojasnilo s **predlogom** (SSKJ) izraža skladenjskopomensko širšo opredelitev, ki nakazuje širšo možnost izbire glede na prosti predložni morfem in korenski morfem leksema; širše možno-sti izbire predložnih prostih morfemov ob istem glagolu navadno hkrati zožujejo oz. manjšajo možnosti leksikalizacije. Možno **leksikalizacijo** določenih pomenov in s tem pomensko osamosvojitve v podiztočnico napove **pomenska razlaga** (izpisana krepko).

Glagolskim in izglagolskim iztočnicam predlagano dodati slovnični pojasnili »vezljivo« (SLOVNICA) ali »družljivo« (SLOVNICA):

kipéti -ím nedov. 2. ekspr., s **predlogom iz** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) močno odtekati, liti: Iz rane kipi kri, Ta voda kar kipi iz tal / Iz oči so ji kipele solze

lájati -am nedov. 1. oglašati se s kratkimi, odsekanimi glasovi: [...] // s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) z lajanjem izražati nejevoljo nad prisotnostjo koga: Čuvaj laja na vsakega tujca / Pes laja v luno 2. slabš. govoriti z ostrim, zadirčnim [...] // s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) surovo, zadirčno govoriti s kom: lajati drug na drugega, v drugega, Nprestano laja na nas

zalájati -am dov. 1. oglasiti se s kratkim, odsekanim glasom: // s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) z lajanjem izraziti nejevoljo nad prisotnostjo koga: Pes je na vsakega prišleca renčeče zalajal, zalajati nad kom, v koga

renčáti -ím nedov. 2. slabš. govoriti z nizkim, neprijaznim glasom: [...] // ss **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) neprijazno, zadirčno govoriti s kom: renčati drug na drugega, v drugega

režáti -ím nedov. 3. slabš. govoriti z odsekanim, zadirčnim glasom: [...] // s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) odsekano, zadirčno govoriti s kom: Režal je na mater, Ves dan je režala vanjo, režati nad kom

zarežáti -ím dov. 2. slabš. reči z odsekanim, zadirčnim glasom: [...] // s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) odsekano, zadirčno spregovoriti s kom: Zarežal je na sosedove otroke, Jezno je zarežal nad dekletom

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

škílti na in **škílti** v -im na in -im v nedov.

3. ekspr. **skrivaj si želeti, prizadevati a) pridobiti kaj, polastiti se česa**: Že dolgo škilijo na naš gozd **b) priti kam**: Eni škilijo v zakon, drugi iz njega

třgati se od -am od stil. třžem od nedov.

4. ekspr. **odhajati, oddaljovati se**: Posamezniki so se drug za drugim trgali od skupine // **težko zapuščati kaj, se poslavljati od česa**: Trgal se je od prejšnjega življenja / Naši ljudje so se težko trgali od domovine, s svoje zemlje

2.2.3.2.1 Glagoli s prevladujočo usmerjeno dejavnostjo, premikanjem z različnimi prostimi morfemi izražajo različne usmerjenosti in z njimi tudi različna prostorska razmerja. To so praviloma prostomorfemski glagoli in nekateri njihovi pomeni se lahko leksikalizirajo in s tem pomensko osamosvojijo v podiztočnice

poglédati -am dov.

1. upreti, usmeriti pogled kam: pogledal je proti hribom; pogledati na vse strani; pogledati skozi okno; pogledati v obraz, oči, Od sramu je pogledal v tla, Pogledal je za odhajajočimi, pogledati okoli sebe, stran; postrani pogledati; pren., ekspr. pogledati v preteklost // upreti, usmeriti pogled kam z namenom, da se kaj

a) vidi, zazna: Pogledal je sliko, pa mu ni bila všeč; pogledati kaj pod mikroskopom, Pogledala se je v ogledalu

b) ugotovi, spozna: Pogledal je k sosedu, če je oče tam, Pogledali so v klet in na podstrešje, pa ga ni bilo nikjer; pogledati v slovar, kaj pomeni kaka beseda

4. nav. ekspr. izstopiti, biti za krajši čas potisnjen iz svoje okolice: Krilo ji je pogledalo izpod plašča, Žebelj je pogledal na drugi strani deske ven, Zvončki so že pogledali iz zemlje 'rastoč prišli iz zemlje na površje'

5. **pog.**, s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) pokazati zanimanje za osebo drugega spola: Rad pogleda kako dekcle, za kakim dekletom / Ne bo mogel biti dolgo sam, bo moral pogledati za kako žensko 'začeti iskati, poiskati'

pogledováti -újem nedov.

1. večkrat pogledati: V zadregi je pogledoval v tla, pogledovati za odhajajočimi, Pogleduje kvišku in nekaj mrmra; pogledovati na vse strani, okoli sebe; pogledoval je zdaj enega, zdaj drugega

5. **pog.**, s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) večkrat pokazati zanimanje za osebo drugega spola: Že dalj časa pogleduje za njo

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

poglédati za -am za dov.

5. **pog.**, s **predlogom** **pokazati zanimanje za osebo drugega spola**: Rad pogleda kako dekcle, za kakim dekletom / Ne bo mogel biti dolgo sam, bo moral pogledati za kako žensko 'začeti iskati, poiskati'

pogledováti za -újem za nedov.

5. **pog.**, s **predlogom** **večkrat pokazati zanimanje za osebo drugega spola**: Že dalj časa pogleduje za njo

pognáti se na/v -žênem na/v dov.,

3. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) hitro, sunkovito se premakniti h komu z namenom napasti ga: Dva orjaka sta se pognala name, Pognal se je vanj in ga začel daviti

prebíti se -bíjem se dov., nav. ekspr.

1. s težavo priti skozi kaj ovirajočega: Vozilo se je komaj prebilo skozi gnečo, Tanker se je prebil skozi ovire // kljub oviram priti kam: Kljub neurju so se prebili do koč, Do zasutih tovarišev so se prebili z velikim trudom / reka se prebije do morja; pren. prebiti se do uspeha

2. kljub oviram, težavam poklicno, družbeno uspeti: Prebil se je in si ustvaril ime; brez njihove pomoči bi se težko prebil // s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) z delom, prizadevanjem doseči določeno stopnjo, mesto: prebiti se do znanstvenega naslova, Tekmovalec se je prebil na drugo mesto

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

prebíti se do/na -bíjem do/na se dov., nav. ekspr.

2. kljub oviram, težavam poklicno, družbeno uspeti: [...] s **predlogom z delom, prizadevanjem doseči določeno stopnjo, mesto**: prebiti se do znanstvenega naslova, Tekmovalec se je prebil na drugo mesto

preíti -ídem dov.

2. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) spremeniti, menjati: a) okolje: Vsi potniki so prešli iz prvega v zadnji vagon / Cela četa je prešla k nasprotniku b) način dela, delovanja: Podjetje je prešlo na nov način računanja stroškov / Od vina je prešel na žganje začel je piti žganje / Takoj so prešli na dnevni red (sestanka) c) način obstajanja: Pri delu mišic je prešel sladkor v mlečno kislino / Tu preide hrib v ravnino, Cesta nenadoma preide v stepo / Bela barva je prešla v sive odtenke č) nav. ekspr. lastništvo, pripadnost: Po očetovi smrti bo imetje prešlo na sina, Hiša je prešla v last občine // nav. ekspr., z oslabiljenim pomenom izraža začetek dejanja, kot ga določa samostalniik: Prešli so v napad, v obrambo, Zabava je prešla v bučno razgrajanje / Učiteljica je prešla od razlage k spraševanju

prehájati -am nedov.

2. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) spreminjati, menjavati: a) okolje: Začeli so prehajati v sosednji oddelek, Gostje so počasi prehajali v senco / prehajati od znanosti k politiki

preskočiti -skóčim dov.

2. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) s skokom priti na drugo mesto: preskočiti s čolna na breg / preskočiti z noge na nogo / Iskra je preskočila na zaveso, pren. Bolezen je iz Azije preskočila v Evropo, Misli so ji preskočile od moža na otroke

3. nav. ekspr., s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) spremeniti, menjati predmet dela, delovanja: Opazil je njeno zadrego in preskočil na manj kočljiv problem, Pil je vino, kasneje pa preskočil na žganje 'je začel piti žganje'

preskakovati -újem nedov.

2. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) s skoki prehajati na druga mesta: preskakovati z drevesa na drevo, z veje na vejo / preskakovati z noge na nogo; pren. Misli so mu preskakovale od bojev na dom

3. nav. ekspr., s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) spreminjati, menjavati predmet dela, delovanja: V pogovoru je hitro preskakoval z enega predmeta na drugega

prestopíti in **prestópiti** -im dov.

2. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) med potovanjem iti z enega prevoznega sredstva na drugo: V Ljubljani moraš prestopiti; prestopiti z vlaka na avtobus, Do tukaj sem dvakrat prestopil

3. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) spremeniti, menjati: a) okolje glede na delovanje, aktivnost: iz tega kluba je več nogometišev prestopilo k Olimpiji; prestopiti na drugo šolo / vsa skupina je prestopila k nasprotniku; prestopiti na stran zaveznikov b) pripadnost glede na (nazorsko) prepričanje, čustvovanje: prestopiti v protestantsko vero / prestopiti k opoziciji; prestopil je v nasprotni politični tabor

prestópati -am nedov.

2. med potovanjem hoditi z enega prevoznega sredstva na drugo: Na Pragerskem sem moral prestopati, Ljudje so prestopali z vlaka na avtobus

3. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) spreminjati, menjavati: a) okolje glede na delovanje, aktivnost: Nogometni igralci so začeli prestopati v druge klube b) pripadnost glede na (nazorsko) prepričanje, čustvovanje: Začeli so prestopati v novo vero / Prestopajo na nasprotnikovo stran

težíti -ím nedov.

4. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) biti gospodarsko, prometno usmerjen k določenemu središču: Okoliške vasi težijo k mestu // biti usmerjen k čemu sploh: Rastline težijo k svetlobi

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

težíti k/za/po -ím k/za/po nedov.

5. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) prizadevati si doseči, uresničiti kaj: Država teži k obnovitvi zgodovinskih mej, Človek teži po spoznanju resnice, Teži za nedosegljivim

zagánjati se -am se nedov.

2. **navadno prislovnim določilom** (SSKJ), **družljivo** (SLOVNICA) s silo, sunki se premikati z enega mesta na drugo: Zaganjal se je od skale do skale, Žival se je zaganjala po strmini navzgor

3. s **predlogom** (SSKJ) **družljivo** (SLOVNICA) hitro, sunkovito se premikati k čemu: Ptič se je zaganjal proti oknu, vendar ga ni dosegel // s takim premikom udarjati ob kaj, v kaj: Lev se je zaganjal ob mrežo, Valovi so se zaganjali v skale

4. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) hitro, sunkovito se premikati h komu z namenom napasti ga: Zaganjal se je vanj in ga tepel / Bik se je zaganjal v rdečo cunjo, Pes se je zaganjal proti tujcu

zaglédati se -am se dov. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA)

1. za določen čas upreti, usmeriti pogled kam: zagledati se predse, v tla, Podprl si je glavo in se zagledal sam vase

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

zaglédati se v -am se v dov.

2. ekspr. **zaljubiti se**: Zagledal se je v sosedovo hčer // čustveno pozitivno, trajno se navezati na kaj: Že v mladih letih se je zagledal v znanost

zagnáti se -žênem se dov.

1. ekspr., **navadno prislovnim določilom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) z veliko silo, sunkom iti, se premakniti kam: Zagnal se je iz sobe, Zagnal se je proti hiši, po stopnicah / Plezalci so se zagnali v strmino // s silo, sunkom se premakniti z enega mesta na drugo: Zagnal se je na okno, Dohitel je avtobus in se zagnal na stopnico / Zagnal se je v vodo 'skočil'

2. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) hitro, sunkovito se premakniti h komu z namenom napasti ga: Zagnala se je vanj in ga zlasala, Zagnal se je vanj kakor tiger / Pes se je zagnal proti tujcu

zapodíti se -ím se dov., ekspr. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA)
 1. začeti se hitro premikati: Učenci so se zapodili iz razreda, Zapodil se je po stopnicah navzdol; zapoditi se za kom // skočiti, pognati se: zapoditi se čez potok, zapoditi se na konja; zapoditi se komu pod noge
 2. hitro, sunkovito se premakniti h komu z namenom napasti ga: Zapodil se je vanj in ga udaril, Sovražnik se je zapodil nad sestradano

2.2.3.2.2 Samostalniki z bolj ali manj ohranjeno izglagolsko motivacijo, ki ohranja tudi glagolsko prostomorfemskost in vezljivost

precèp -épa m

4. ekspr., s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) položaj, ko samostojno ukrepanje, odločanje ni mogoče: Zaradi te izjave ga je dobil v precep, imeti koga v precepu / biti v precepu nemoči

prehòd -óda m

1. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) glagolnik od preiti, prehajati: Povečalo se je število prehodov čez mejo, prehod čez progo je prepovedan, prehod od manufakturnega načina dela na industrijskega / Pospeševati je treba prehod na ekonomske cene, prehod na decimalni sistem, Pred prehodom na dnevni red so izvolili člane nekaterih komisij // **navadno s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) čas, ko kaka doba preneha obstajati in se začne nova: Zgodilo se je na prehodu iz devetnajstega stoletja v dvajseto, ob prehodu starega veka v srednji vek

prelòm -òma m

1. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) glagolnik od prelomiti: prelom s preteklostjo, Ta knjiga pomeni popoln prelom s pesniško tradicijo
 4. ekspr., **navadno s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) čas, ko kaka doba preneha obstajati in se začne nova: Bilo je na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja, ob prelomu starega veka v srednji vek / v prelomu časa

prelómnica -e ž (ô)

1. nav. ekspr., s **predložnim prilastkom** (SSKJ) **vezljivo** (SLOVNICA) kar povzroči veliko spremembo v čem: Vstop v šolo je velika prelomnica v otrokovem življenju, Mehanizacija predstavlja odločilno prelomnico v kmetijstvu
 2. knjiž., **navadno s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) čas, ko kaka doba preneha obstajati in se začne nova, *prehod, prelom*: To se je zgodilo na prelomnici devetnajstega in dvajsetega stoletja, ob prelomnici starega veka v srednji vek

spomín -a m

6. v **zvezi s predlogom** *v, za* (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da je namen določenega dejanja, stvari spominjanje na koga ali kaj: postaviti kip v spomin na pesnika, praznik v spomin na zmago / dobiti kaj za spomin, posvetiti knjigo komu v spomin

začétek -tka m

1. **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) prvi trenutek obstajanja kakega a) dela, dejavnosti: Vstopili so po začetku predvajanja filma, Pot, ki jo opravi vozilo od začetka zaviranja / obdobje pred začetkom šolanja / Pri tem delu smo šele na začetku 'smo ga šele začeli opravljati' b) dogajanja: začetek predstave, zasedanja; do začetka prireditve manjka še deset minut // trenutku najbližji del, obdobje obstajanja česa: V začetku bolezni se pojavijo izpuščaji, filozofska smer z začetka dvajsetega stoletja / Priprave so trajale od začetka leta do srede marca

5. s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža prvi trenutek, prvo obdobje obstajanja česa: Od začetka je kazalo, da je trud zaman, Že na začetku je bil tak, Rana je bila v začetku videti hujša b) da je povedano glede na potek dogajanja na prvem mestu: Od začetka se je udeleževal pogovora, nato pa je utihnil, Na začetku se je zelo bal

2.2.3.2.3 Predložno rabljeni samostalniki v razmerju do predložnih morfemov, ki so izhodiščno vključeni v pomen matičnega povedka, lahko vzpostavljajo različna skladenjskopomenska razmerja.

Neglagolskim iztočnicam predlagano dodati slovnicihna pojasnila: »**vezljivo kot ...**« (SLOVNICA) ali »**družljivo kot ...**« (SLOVNICA) ali »**v prislovni predložni zvezi**« (SSKJ), »**vezljivo (ali družljivo) kot prislov**« (SLOVNICA):

hítrica -e ž

1. sorazmerno velika hitrost pri opravljanju kakega dela: zaradi hitrice je nastalo precej napak // v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža veliko hitrost: Brez hitrice se je odpravil; na hitrico narediti, pripraviti kaj, V hitrici je napisal odgovor, delati z največjo hitrico

Primer, ko predložno razmerje izraža vrednotenjsko okoliščino, ki nakazuje prehod med prislovno in členkovno rabo:

hudíč -a m

6. pog., ekspr., v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža visoko stopnjo: Do hudiča vse so podrli, Cesta se od hudiča vleče, Bilo je od hudiča vroče

vrag -a m

7. pog., ekspr., v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža visoko stopnjo: Do vraga vse uniči, Pot se od vraga vleče, Od vraga hiter

ílegála -e ž organizirano politično delovanje, ki ga oblast prepoveduje: [...] // **navadno s predlogom** (SSKJ) **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) stanje, za katerega je značilno tako delovanje: Bojevati se iz ilegale; **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) Organizacija, stranka je prešla v ilegalo / publ. Organizacija je bila v ilegali 'ilegalna'

konkurénca -e ž

2. **navadno s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) akcija, pri kateri se ugotavlja kvaliteta koga v razmerju do drugega, tekma: Bil je izločen iz konkurence / publ. Filmi so prišli v uradno konkurenco // **navadno s predlogom** (SSKJ) **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) V razmeroma močni konkurenci je osvojil prvo mesto, ogled filma v konkurenci

patrúlja -e ž [...] // **navadno s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) sistematično opazovanje, pregledovanje položaja, stanja na določenem področju: oditi na patroljo, pošiljati vojake na stražo in v patrolje

móda -e ž [...] // v **povedkovi predložni zvezi** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža stanje, da kaj ustreza splošnemu okusu določenege časa: Tako oblačenje je iz mode, Športna krila so letos v modi / Ta poklic je iz mode, Ta izraz je zelo v modi

pès psà m

4. ekspr., v **povedkovi predložni zvezi** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža zelo nizko stopnjo: Njihova morala je na psu, Umetniška raven predstave je pod psom

progám -a m [...] // s **predlogom**, s **širokim pomenskim obsegom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža uresničitev, uresničevanje določene enote takega skupka del, nastopov, oddaj glede na čas, *sporèd*: V kinu je na programu ljubezenski film, Ob torkih zvečer je na programu zabavna glasba / Igro so morali umakniti s programa

škřípec -pca m

2. nav. mn., ekspr., s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) neprijeten, zapleten položaj: pomagati komu iz škripcev, znajti se v hudih škripcih

têmelj -a m

4. ekspr., v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) popolnoma, čisto: uničiti kaj do temelja, temeljev, Njegovo življenje se je v temeljih spremenilo

težáva -e ž

2. [...] // nav. mn., s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) položaj, v katerem je kdo deležen česa neugodnega: rešiti se iz težav, priti v denarne težave; ekspr. zabresti v težave, znajti se v težavah; s **predlogom** (SSKJ) **družljivo kot prislov ali prilastek** (SLOVNICA) pomagati ljudem v težavah

tír -a m

5. ekspr., s **predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) ustaljen način življenja, delovanja: Ti dogodki so jih vrgli iz tira, vživeti se v vsakdanji tir družinskega življenja

tírnica -e ž

4. nav. mn., ekspr., **s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) ustaljen način življenja, delovanja: Življenje se vrača v stare tirnice, Prodaja teče po starih tirnicah

voják -a m (á)

2. kdor opravlja določen čas trajajoče obvezne dejavnosti v vojski: **vezljivo kot samostalnik** (SLOVNICA) potrdili so ga za vojaka // mn., **s predlogom** (SSKJ) **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) opravljanje določen čas trajajoče obvezne dejavnosti v vojski: priti, vrniti se od vojakov / vpoklicati k vojakom; biti pri vojakih

zràk zráka m

6. v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža prostor zunaj stavbe, v naravi: iti malo na zraku, igrati se na zraku, na zraku sušiti les, sprehajati se po svežem zraku

2.2.3.2.4 Leksikalizirane posamostajene predložne zveze, ki že vključujejo neko prostorsko razmerje, ki ga dodani predložni morfemi samo še poudarijo oz. konkretizirajo:

naróčje -a s

2. **s predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) prostor med eno ali obema upognjenima rokama in prednjim delom telesa: Drva so ji začela padati iz naročja; vzeti otroka v naročje; držati, nesti v naročju; **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) hodila je po sobi z dojenčkom v naročju

okrilje -a s

1. knjiž. **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) varstvo, zaščita: iti iz mesta pod okriljem vojaške enote, sklicati posvetovanje pod okriljem Unesca; **s predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) biti pod okriljem zidov / zateči se pod okrilje močnejšega // pokroviteljstvo: vzeti mladega pesnika pod svoje okrilje
2. publ. **s predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) področje, območje: suniti koga iz pred puškami varnega okrilja / prestopiti iz družinskega okrilja v družbo odraslih / z oslavljenim pomenom:

vračati se v okrilje samote 'v samoto'; **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) Gorski reševalci delajo v okrilju Planinske zveze; Čez progo so šli v okrilju teme

pázduha -e ž [...] // **s predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) predel med prsnim košem in nadlaktjo: Izpod pazduhe je potegnili šop popisanih listov; stisniti dežnik pod pazduho / **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) držati, prijeti koga pod pazduho

podpázduha-e ž 2. **s predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) predel med prsnim košem in nadlaktjo: V podpazduhi je nosil prepognjen časopis / **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) držati, prijeti se koga za podpazduho

Zelo blizu glede na pomensko sestavinsko prostorskost so sicer sinhrono netvorjeni samostalniki, prislovi tipa *pest*, *roka*, *polovica*, *pol* ipd.:

pést -í ž 2. **s predlogom** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) prostor med skrčenimi prsti in upognjeno dlanjo: izbiti komu kamen iz pesti, V pesti je tiščal nekaj drobiža / ekspr. Stisnil mu je kovanec v pest

pól prisl.

1. izraža enega od obeh enakih delov [...] // **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža mesto, glede na katero se deli celota na dva enaka dela: prerezati limono čez pol / preganiti polo na pol tako, da se obe polovici natančno prekrivata / povedati resnico samo do pol / stroške si bova delila na pol

polovíca -e ž

1. del na dva enaka dela razdeljene celote: // **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) mesto, glede na katero se deli celota na dva enaka dela: Članek je prebral ravno do polovice, Sunil je žogo nekaj metrov čez polovico, biti na polovici poti / prerezati kruh čez polovico

spolovína -e ž pravn., v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža delitev pridelka na pol med lastnikom zemlje in zakupnikom: dati, obdelovati zemljo na spolovino / Njivo imata na spolovini

tretjína -e ž

1. del na tri enake dele razdeljene celote: [...] // **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža mesto, glede na katero se deli celota na tri enake dele: Roman je prebral do tretjine; biti na tretjini poti

kùp kùpa m

1. s prilastkom kar je navadno brez reda združeno v obliko polkrogle: [...] // **s predlogom** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) določena količina kake snovi, predmetov: zložiti kaj v kupe; knjige, zložene v treh kupih 2. v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da se kaj navadno brez reda združuje v obliki polkrogle: nametati kaj na kup, Dračje je nosil, spravljal na kup / Seno je že na kupu // ekspr. v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **vezljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža, da je kaj drugo poleg drugega: Še nikoli ni bilo na kupu toliko ljudi / Ima veliko denarja na kupu // mn., ekspr. v **prislovni predložni zvezi** (SSKJ), **družljivo kot prislov** (SLOVNICA) izraža veliko količino, množino: Takega blaga je na kupe, Zasluži na kupe denarja

2.2.3.3 Kvalifikatorsko pojasnilo v **zvezi z** (SSKJ) izraža skladenjskopomensko ožjo in zato določnejšo opredelitev, ki napoveduje točno določen prosti morfem glede na korenski morfem leksema in na njegov konkreten skladenjski pomen. Glede na to, ali je predložni prosti morfem del morfemskega sestava glagola (vezljivost ali celo leksikalizacija/poglagoljenje) ali se oddaljuje v okoliščinski prislov (družljivost ali leksikalizacija/poprislovljenje); ta natančnejša opredelitev napoveduje tudi večjo možnost leksikalizacije, in sicer zlasti poglagoljenje, veliko manj je poprislovljenja. Spodaj predlaganim rešitvam bodo dodana različna pojasnila:

- glagolskim in izglagolskim iztočnicam slovnična pojasnila: »**s predlogom vezljivo**« (SLOVNICA) ali »**s predlogom družljivo**« (SLOVNICA);
- predlagana pomenska osamosvojitve v podiztočnice: *boríti se za*, *dajáti na*, *drézati v*, *gluh za*, *zrel za* ipd., ki razkrivajo leksikaliziranost v predložnomorfemski glagol (redkeje: pridevnik) v smislu izrazne in pomenske osamosvojitve;
- neglagolskim iztočnicam predlagano dodati slovnična pojasnila: »**vezljivo kot ...**« (SLOVNICA) ali »**družljivo kot ...**« (SLOVNICA) ali »**v prislovni predložni zvezi**« (SSKJ), »**vezljivo (ali družljivo) kot prislov**« (SLOVNICA).

2.2.3.3.1 Glagoli

boríti se -ím se nedov. 1. udeleževati se oboroženega spopada, boja: s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) boriti se s sovražnikom, boriti se s težavami, Več ur se je boril z valovi, s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) Bataljon se je boril do zadnjega moža, boriti se na nož, na življenje in smrt, boriti se sam s seboj;

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

boríti se za -ím se za nedov. **zelo si prizadevati za kaj**: Tekmovalec se bori za prvo mesto, boriti se za kruh, za obstoj, za pravice, Bori se, da bi obdržal svoj položaj

boríti se z/s -ím se z/s nedov. s **težavo upirati se čemu**: boriti se s solzami, s spancem

dáti na dám na dov., nedov., ekspr. **prisojati komu vrednote, ceniti**: Sosed da veliko name, nase / Veliko da na poštenost, prijateljstvo, Jezi ga, da ne dajo na njegovo besedo

dajáti na dájem na nedov., ekspr. **prisojati komu vrednote, ceniti**: Vsak, kdor kaj daje nase, bo prišel

delíti z/s -ím z/s nedov. **ne imeti česa sam, ampak skupaj s kom**: deliti sobo s prijateljem / Z nikomer noče deliti oblasti, odgovornosti / ekspr. Delila je z možem veselje in žalost // **dajati kaj od svojega**: Vsak grižljaj je delila z njim, Kar je imel, je delil z reveži, Vedno je našel koga, da je delil z njim

dorásti za -rástem za in -rásem za dov. **postati sposoben, primeren za kaj**: Ko so sinovi dorastli za delo, je bilo lažje, Komaj je dorastel za pastirja, je moral z doma

dozoréti -ím dov. 2. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) dobiti dokončno podobo, razviti se: Fant je dozorel v moža / knjiž. Stvar je dozorela do vrhunca / Dekle je v trpljenju dozorelo

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

dozoréti za -ím za dov. **postati sposoben, pripravljen za kaj**: Ta človek še ni dozorel za življenje / Spor je končno dozorel za rabsodbo

držáti v -ím v nedov., ekspr. **hitro se bližati čemu slabemu**: držati v polom, propad / Ko so ga izključili iz šole, je naglo držal navzdol 'propadal'

drégati v-am v nedov., ekspr. **vsiljivo spraševati, ogovarjati**: Dregala je vanj, dokler ni začel govoriti

dréti dêrem nedov. 2. ekspr., s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) zelo hitro, množično in neurejeno se premikati: Ljudje so trumoma drli iz cerkve, Vse je drlo na plesišče, Otroci so kar drli v cirkus / Dekleta kar derejo za njim 'se navdušujejo zanj'

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

dréti v dêrem v nedov. **zelo hitro se bližati čemu slabemu**: dreti v propad, nesrečo, pogubo

drézati v -am v nedov., ekspr. **vsiljivo spraševati, ogovarjati**: Toliko časa je drezal v hčer, da mu je vse povedala, Nisem maral več drezati vanj

drséti v -ím v nedov., ekspr. **hitro se bližati čemu slabemu**: drseti v propad / vedno bolj drsi v dolgove

drvéti -ím nedov. s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) zelo hitro se premikati: Avtomobili drvijo po cesti, Vlak drvi proti postaji, Otroci drvijo za vozom, Ljudje so kar drveli na veselico 'hiteli, drli' s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) drveti na konju, na smučeh, drveti z avtomobilom

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

drvéti v -ím v nedov. ekspr. **hitro se bližati čemu slabemu**: drveti v nesrečo, v pogubo

držáti na-ím na nedov., nižje pog. **ceniti, dati na kaj**: Ljudje držijo nanj, držati na svojo čast

fokusírati -am dov. in nedov.

2. s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) usmerjati zaznavo, pozornost: fokusirati pogled na bližnje predmete // usmerjati prizadevanje, aktivnost, *osredotočiti*: okusirati pozornost na neizpolnjene obveznosti, Podjetje se je fokusiralo na elektroniko in računalništvo, fokusirati se na proizvodnjo smučí

glédati na -am na nedov., ekspr. **prisojati čemu pomembnost**: Pri ženitvi ni gledal na bogastvo, Če je šlo za sina, ni gledal na stroške, Gleda bolj na zabavo kot na korist / Samo na svoj dobiček gledajo

gnáti v žênem v nedov. **razvijati se, rasti**: Ajda žene v cvet, Žita ženejo v klas

goréti -ím nedov.

4. ekspr., s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) biti, obstajati v veliki meri: V njem je gorea ljubezen, strast, V srcu je gorelo sovraštvo / Še vedno je gorelo upanje v njej // kazati se v veliki meri: V očeh ji gori radost, zaničevanje je gorelo v njegovih pogledih

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

goréti od -ím od nedov. **biti zelo čustveno vznemirjen**: goretí od hrepenenja, ljubezni, Ves je gorel od jeze, nestrpnosti, razburjenja, sovraštva / Gori od želje, da bi jo videl

goréti za -ím za nedov., ekspr. **izražati, kazati veliko prizadevnost, navdušenje**: Gorel je za domovino, goretí za resnico, svobodo / Ves gori za šport

gradíti na -ím na nedov. **delati, ustvarjati kaj z upoštevanjem določenih izhodišč**: graditi politiko na mednarodnem sodelovanju, Ta balet gradi na bogati ljudski plesni umetnosti, graditi na veri v ustvarjalno moč množic

hodíti hódim nedov.

1. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) premikati se s korakanjem: Hodi že brez bergel, Ljudje so brezbrizno hodili mimo bogate izložbe, Dve dobri uri sem hodil od doma do mesta, Hodil je okrog hiše in gledal v razsvetljena okna

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

hodíti z/s hódim z/s nedov., pog. **biti v ljubezenskem odnosu**: Že tri leta hodi z njo, Že hodi s fanti

hodíti za hódim za nedov., pog., **prizadevati si pridobiti ljubezensko naklonjenost koga**: Ona hodi za drugim, Že dolgo hodi za njo

hraníti se in hrániti se -im se s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) jesti, uživati: Hijene se hranijo z mrhovino, Ptice se hranijo z žuželkami, hraniti se z rastlinsko hrano / hraniti se v menzi, doma / rastlina se hrani iz zemlje 'vsrkava hranilne snovi' pren., knjiž. Literatura se hrani ob dediščini preteklosti

igráti se -ám se nedov.

1. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) udeleževati se otroške dejavnosti za razvedrilo, zabavo: igrati se z avtomobilčki, punčko, žogo / Vse

popoldne se igra z otrokom / Mačka se igra s klobčičem volne; pren., ekspr. Veter se je igral z listjem // ekspr. neresno, brez večjega zanimanja ukvarjati se s čim: Nimaš časa igrati se s tem 'pretirano dolgo in natančno ukvarjati se s tem'

2. s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) nehoteno premikati kaj in s tem izražati zadrego, vznemirjenje: Zamišljeno se je igrala z obeskom na verižici, Nervozno se je igral s prsti, Ves čas pogovora se je igral z vžigalnikom / Nprestano se igra s ključi

igráti se z/s -ám se z/s nedov., ekspr. **imeti lahkomiseln, neresen odnos do česa**: Samo igra se z ljubeznijo, Ne igray se z zdravjem / igrati se z življenjem / Dekle se samo igra s fantom

iméti za imám za nedov.

1. z oslavljenim pomenom, s povedkovim določilom **izraža omejitev lastnosti, značilnosti na stališče osebk**a: imeti koga za bogatega, za poštenjaka; to trditev imam za resnično; imajo se za nekaj posebnega / imeti kaj za svoje / to imam za pomembno / publ. imeti za potrebno obsoditi kaj

2. z oslavljenim pomenom izraža a) z glagolskim samostalnikom **da je kaj predmet dejavnosti, kot jo določa samostalnik**: konja ima za jahanje; To vrv imam za obešanje perila; pog. Kaj se imate za učiti // Ribe imamo za večerjo b) **namembnost, kot jo določa samostalnik**: Klop ima tudi za ležišče, Telečje meso imamo za zrezke // **izraža, da je osebek s kom v takem odnosu, kot ga določa samostalnik**: Ima jo za ljubico, Koga imaš za moža, za profesorja

interesírati se za -am se za nedov. prizadevati si, zavzemati se: Turistični delavci se zelo interesirajo za gradnjo novega hotela

intervenírati -am dov. in nedov.

1. [...] // s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) posredovati, prositi: Večkrat je uspešno interveniral zanj 2. s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) z dejanjem, ukrepom (odločilno) vplivati na notranje ali zunanje zadeve druge države, vmešati se: intervenirati z orožjem

iskríti se -ím se nedov.

3. ekspr., s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) pojavljati se v visoki stopnji, veliki meri: Njegova novejša proza se kar iskri od domislic, Kar je napisal, se iskri od duhovitosti

íti za nedov. in dov., brezoseb. **izraža, da je kaj predmet dela, prizadevanja**: Kadar gre za človeka, se je treba bolj potruditi, kot pa če gre za stvari / Gre za to, da bo vsak človek čim bolj svoboden / ekspr. Šlo je za življenje in smrt naroda // pog., s smiselnim osebkom v dajalniku **prizadevati se, truditi se**: Gre mu za čast, Njemu gre za človeka; nižje pog. Gre se mu za to, da bi bilo vse prav // **izraža istost, opredelitev**: Tu ne gre za nesrečo, pač pa za prekršek, V tem primeru gre za zanemarjanje službene dolžnosti

izdájati se za -am za nedov. nav. ekspr., **z besedami, ravnanjem kazati, da kdo kaj je, kar v resnici ni**: Izdaja se za zdravnika, Izdaja se za boljšega, kot je

izgoréti -ím dov.

2. ekspr., **s predlogom vezljivo** (SLOVNICA) izčrpati se zaradi (pre) velike prizadevnosti, vneme: Izgorela je za svoje otroke, Izgorel je za revolucijo, Izgorel je v dobroti

izgorévati -am nedov.

1. ekspr. **s predlogom družljivo** (SLOVNICA) približevati se koncu gorenja: izgorevati od hrepenenja 2. ekspr., **s predlogom vezljivo** (SLOVNICA) izčrpravati se zaradi velike prizadevnosti, vneme: izgorevati za domovino, svobodo; izgorevati v delu, skrbi za družino

izlájati se -am dov. **s predlogom vezljivo** (SLOVNICA) z lajanjem izraziti nejevoljo nad prisotnostjo koga: Pes se je izlajal na prišleca

izoblikováti se v -újem se dov. **izraža, da osebek dobi vsebino, obliko, kot jo določa določilo**: Zgornja plast kože se je izoblikovala v luske / Misel se je izoblikovala v trden sklep

iztřgati -am dov.

1. **s predlogom vezljivo** (SLOVNICA) s trganjem spraviti iz česa: Iztrgati list iz bloka // ekspr. ločiti, vzeti del teksta iz celote: iztrgati posamezne stavke iz razprave Iztrgati prizor iz zgodbe

4. ekspr. **s predlogom vezljivo** (SLOVNICA) spraviti koga iz neprijetnega položaja, stanja: Iztrgati ljudstvo iz nevednosti; Hvaležen mu je, ker ga je iztrgal iz revščine // proti njegovi volji spraviti koga iz kakega stanja sploh: iztrgati koga iz zamišljenosti

izvréči se v tudi zvréči se v -vržem se v ekspr. **spremeniti se** (v kaj slabšega), *sprevréči se*: Oblast se je izvrgla v tiranstvo, Moja žalost se je izvrgla v bolezen

jáhati na -am na pog., ekspr. **pretirano poudarjati, vztrajno zahtevati**: Jaha na disciplini, na poštevanke, Oficir jaha na preiskavi

jemáti jêmljem nedov.

8. pog., z oslabiljenim pomenom s **predlogom družljivo** (SLOVNICA) delati kaj za predmet dela: Tekla je po stopnicah in jemala po dve hkrati 'preskakovala'

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

jemáti za jêmljem za nedov. **uporabljati, imeti**: Za osnovo jemlje grob material, Za svoje slike jemlje vedno le motive iz narave

klícati klíčem nedov.

2. s **prislovnim določilom** (SSKJ) s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA)⁹⁰ izražati željo, zahtevo po a) prisotnosti na kakem mestu: Mati klíče otroke v hišo / Direktor ga klíče v pisarno) / Starše so klicali v šolo, Že večkrat so ga klicali na sodišče / Začeli so klicati k vojakom / v namenilniku: Hodi jo klicat za v šolo; pren., ekspr. Delo, važen opravke ga klíče b) z glagolskim samostalnikom kaki dejavnosti: Klical jih je k delu, Klical ga je na pomoč / Klical ga je na odgovor, zagovor / sodišče ga klíče za pričo / pren., ekspr. Sirena klíče na delo, Zvon klíče k molitvi c) vznes. določenem stanju, lastnosti: klicati blagoslov na polje, klicati prekletstvo na(d) sovražnika / klicati kazen na koga

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

klícati po klíčem po nedov., ekspr. **kazati veliko potrebo, željo**: Številna vprašanja klíčejo po vsebinski in oblikovni obdelavi / Izsušena zemlja klíče po dežju

koketírati -am nedov. in **koketirati** z/s -am z/s nedov.

1. nav. ekspr. s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) izražati naklonjenost, simpatijo do druge osebe, navadno z opaznim vedenjem ali go-

⁹⁰ Ker slovníčno pojasnilo v zvezi z napoveduje prevladujočo leksikalizacijo prostomorfemskih glagolov, sta od tu naprej pri **dodanem slovníčnem pojasnilu** s pripisom (SLOVNICA) kot pri **že obstoječem pojasnilu** s pripisom (SSKJ) ukinjena pripisa (SLOVNICA) in (SSKJ), ki sta zaradi porasta predlaganih (leksikaliziranih) prostomorfemskih podiztočnic postala odvečna.

vorjenjem, spogledovati se: Sedela sta v slaščičarni in koketirala / Rad je koketiral z mladimi dekleti / Igralec je koketiral z občinstvom // izkazovati, imeti površen, neresen ljubezenski odnos, *ljubimkati*: Vse poletje koketira s sošolcem

2. **koketirati z/s** ekspr. izražati naklonjenost, simpatijo do česa sploh: Koketirali so z idejo trializma / Koketira z mislijo na uspeh / Ta filozofija koketira z idealizmom

koncentrirati se -am se nedov. in dov. s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) (miselno) zbirati se, osredotočati se na kaj: Ženske se pri delu bolj koncentrirajo kot moški

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

koncentrirati se na -am se na nedov. in dov. **usmerjati prizadevanje, aktivnost**: Ves se je koncentriral na to opravilo, Koncentrirali smo se samo na najvažnejše naloge, Letalstvo se je koncentriralo na sovražnika ob njegovem izkrcavanju

krmáriti -im nedov. s **predlogom vezljivo** določati, omogočati gibanje s krmilom v določeni smeri, navadno vodnemu vozilu: Previdno je krmaril čoln proti bregu / pren., ekspr. Dobro je krmaril med nasprotnima taboroma // določati smer plavanja, letenja: Riba krmari s plavutmi, krmariti z repom

krónati -am dov. in nedov. s **predlogom družljivo** podeliti, priznati komu vladarski naslov s simbolično položitvijo krona na glavo: Kronali so ga z vsemi častmi, Prestolonaslednika so kronali za cesarja, Dal se je kronati za kralja obeh dežel / S trnjem so ga kronali

krstíti in křstiti -im dov. in nedov. s **predlogom družljivo** v krščanskem okolju s krstom sprejeti koga med kristjane, podeliti zakrament krsta: Sina je krstil na svoje ime, Krstil ga je za Tomaža; pren., ekspr. Krstili so ga za očeta idealizma

léči léžem dov. s **predlogom vezljivo** namestiti se, spraviti se v vodraven položaj: Leči na posteljo, v travo, leči v senco / s **predlogom družljivo** leči na hrbet, vznak

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

léči na léžem na dov. **povzročiti slabo duševno ali telesno počutje**: Leta so legla nanj s svojo težo, Vsi ti dogodki so moreče legli nanje, brezoseb. Težko je leglo nanj

ležáti z/s -ím z/s nedov., pog., opravljati spolno združitev, imeti spolne odnose: Leži z drugimi

lésti lézem nedov. s predlogom družljivo premikati se, dotikajoč se podlage s telesom: Gosenica leze po listu, Po poti lezejo deževniki; pren., ekspr. Temen oblak leze čez sonce / ekspr., **s predlogom vezljivo** počasi se bližati čemu (slabemu): Poletje že leze v jesen, Mož že leze proti sedemdesetemu letu, Bolj in bolj so lezli v revščino

létati -am nedov. s predlogom družljivo premikati se (sem in tja ali večkrat) po zraku z letalnimi organi, zlasti s perutmi, krili: Čebele letajo iz panja, Metulj leta od cveta do cveta, Mušice letajo nad vodo, Jadralna letala letajo nad mestom

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

létati za -am za nedov. ekspr. prizadevati si pridobiti ljubezensko naklonjenost koga: Ali še vedno leta za njim, Že leta za dekleti

letéti -ím nedov.

1. **s predlogom družljivo** premikati se po zraku z letalnimi organi, zlasti s perutmi, krili: čebela, ptič leti; ranjeni golob ne more več leteti; lastovka leti nad dvoriščem; leteti mirno, visoko / **s predlogom vezljivo** žerjavi letijo na jug; pren., ekspr. misli letijo v domači kraj

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

letéti na -ím na nedov. izraža, da se dejanje, ki ga izraža osebek, nanaša na določeno osebo, stvar: Očitki letijo name, Pritožbe kupcev letijo na slabo postrežbo, Šale neprestano letijo nanj

levíti se v -ím se v nedov., ekspr. opuščati dosedanje lastnosti, značilnosti in prevzemati drugačne: Iz skromnega človeka se je levil v domišljavca

ločiti se od -im se od dov. in nedov., ekspr. nehati uporabljati, uživati: Nerad se je ločil od svojega starega klobuka, Otrok se težko loči od dude / Težko se je ločil od posestva

lovíti se za -ím se za nedov., ekspr. zelo si prizadevati za dosego česa: loviti se za dobičkom, rekordi, srečo / loviti se za ženskami

luščíti in lúščiti -im nedov. s predlogom vezljivo odstranjevati zrna s storža: spravljati manjši predmet iz snovi, v kateri je, tiči: luščiti kamenčke iz zidu; pren. luščiti bistvo iz celote

manevrírati -am nedov. s **predlogom družljivo** spreminjati smer, način vožnje za doseg česa: Tovorni vlak manevrira na postaji, Letalo manevrira nad letališčem / ekspr. Natakár je spretno manevriral med mizami s polnim pladnjem // ekspr., s **predlogom vezljivo** delati gibe, ravnati: Gledal je, kako manevrira z volanom, Slabo je manevriral z nožem

mánjkati do -am do nedov. **biti še potreben do polne mere, do določene meje**: Do roba manjka še dva centimetra, Do svitanja manjka še pet ur / ekspr. Še veliko mu manjka do tega, da bi bil strokovnjak

márati za -am za nedov. navadno z nikalnico, ekspr. **zanimati se, meniti se**: Nobeden ni maral za njegove ideje / Ne maram za njene lepe besede, Ne mara za vreme

mejíti na -ím na nedov., ekspr. **biti zelo podoben**: Njegovo pisanje meji na reportažo / To meji že na blaznost

meníti se za in **méniti se za** -im se za nedov.

3. navadno z nikalnico **imeti, kazati željo, pripravljenost spoznati kaj, ukvarjati se s čim**: Nihče se ne meni za njegove ideje, ekspr. Za ženske se ni nikoli dosti menil // **skrbeti za kaj, ukvarjati se s čim**: Še za lastne otroke se ne meni

4. navadno z nikalnico **biti do česa v takem odnosu a) da vpliva na ravnanje**: Ni se menil za njene besede, nasvete, svarila, ampak je vztrajal pri svojem **b) da vzbudi čustven odziv**: Ne meni se za trpljenje ljudi

mériti -im nedov.

4. s **predlogom vezljivo** ocenjevati lego, oddaljenost cilja pred streljanjem, metanjem: meriti v drevo, glavo / Vojaki niso merili na demonstrante, ampak v zrak, pren. S tem vprašanjem meri na domače razmere // knjiž. na tihem želeti, pričakovati kaj: Ta ekipa meri na najvišje lovorike, Tudi on meri na to službeno mesto

► **PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO**:

mériti na -im na nedov. **izraža, da se dejanje, ki ga izraža osebek, nanaša na določeno osebo, stvar**: Očitki merijo nanj / publ. Vsi ukrepi merijo na utrditev gospodarstva

metáti méčem nedov.

6. ekspr., z oslabljenim pomenom, z glagolskim samostalnikom (SSKJ) s **predlogom vezljivo** (SLOVNICA) izraža dejanje, kot ga določa samostalnik: Metal je očitke na vse strani / Zvon je metal otožne

glasove po dolini / Jezno je metal bliske iz oči, Stavke je kar metal iz ust / metati poklone na levo in desno // povzročati, da kdo prehaja v stanje, kot ga nakazuje določilo: Nasprotovanje ga meče v bes, To ga meče v omamo

7. navadno s prislovnim določilom (SSKJ) s **predlogom vezljivo** povzročati, delati, da kaj kje je: Ogenj je metal odsev na njegov obraz, Drevesa so metala gosto senco na cesto

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

metáti na méčem na nedov. **povzročati, da se na kaj gleda, o čem misli tako, kot nakazuje določilo:** Njegova izjava meče čudno luč na podjetje, To meče senco negotovosti na sporazum / to meče sum nanj

mísliti -im nedov. s **predlogom družljivo** biti dejaven v zavesti: Misli še vedno v domačem jeziku // s **predlogom vezljivo** izraža usmerjenost take dejavnosti: Mislil je na bolečine, ki ga čakajo, Vedno misli na domovino, Skušal je misliti na kaj drugega, Večkrat misli nanjo

pomísliti -im dov. s **predlogom vezljivo** izraža usmerjenost take dejavnosti: Večkrat pomisli na dom, prijatelje;

môči mórem nedov

7. ekspr., s **predlogom vezljivo** izraža zanikanje odgovornosti, krivde za kaj: Ne morem za to, da nerazločno govorim, Kaj morem za to, če me pozdravlja, Kaj morem jaz, če so naju spodili

mudíti se z/s -ím se z/s nedov. **porabljati čas za kaj, kar je ovira pri določenem delu:** Matere so se mudile z otroki, namesto da bi kuhale, Imam dosti dela, ne utegnem se muditi z vami

pomudíti se z/s -ím se z/s dov. **porabiti čas za kaj, kar je ovira pri določenem delu:** Mati se je pomudila z otrokom, namesto da bi kuhala

múhati se okoli -am se okoli nedov. **dobrikati se, prilizovati se:** Kaj se pa danes tako muha okrog nje

nadaljeváti z/s -újem z/s nedov., nav. ekspr. izraža, da kaj sledi čemu: Začeli so s šalami, nadaljevali s prepirom in končali s pretepom

nadomestíti ím dov. s **predlogom vezljivo** napraviti, da drugi prevzame, dobi položaj, funkcijo česa: Nadomestiti tujo besedo z domačo / Pri marsikaterem delu so človeka nadomestili s strojem

naletéti na -ím na dov. **nehote, navadno nepričakovano srečati, najti koga**: V mestu je naletel na prijatelja, Celo tam smo naleteli na Slovenca // **nehote, navadno nepričakovano priti do česa, najti kaj**: Po dolgi hoji naletijo na sončno jaso, Vlak je naletel na mino

nameníti in **naméniti** -ím dov.

1. s **predlogom vezljivo** izraža namen osebk a) da kdo kaj dobi: Prav njega so ji namenili za moža b) da kdo kaj postane: Doma so ga namenili za zdravnika / ekspr. Prepričan je bil, da ga je usoda namenila za kaj večjega

2. s **predlogom vezljivo** skleniti, odločiti, da se kaj uporabi za kaj: Za rekreacijo so namenili tisoč dinarjev / Poslopje so prvotno namenili za urad

nanašati se na -am se na nedov. **biti v zvezi, povezanosti s čim**: Opisani dogodki se nanašajo na ta kraj, Razprava se posredno nanaša na to problematiko

naredíti -ím dov.

1. s širokim pomenskim obsegom s **predlogom vezljivo** z delom omogočiti nastanek česa: narediti kaj z brušenjem / iz smetane naredijo maslo // z določeno aktivnostjo, dejanjem doseči nastanek česa: krogla je naredila vdolbino v zid

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

naredíti za -ím za dov, pog. **izbrati, nameniti za kaj**: Naredil ga je za dediča / Naredili so ga za direktorja

naročiti se na -ím se na dov. postati (stalni) odjemalec, kupec: naročiti se na časopis, revijo, Na zbirko se lahko naročite vnaprej

naslánjati se na -am se na nedov. **imeti, dobivati pomoč, podporo**: Ta stranka se naslanja na delavce, naslanjati se na lastne sile

nasloníti na -slónim na stil. -ím dov. 2. publ. **napraviti, da je kaj odvisno**: Trditve je naslonil na trdne dokaze

navézati in **navezáti** -véžem dov. s **predlogom vezljivo** z vezanjem namestiti, dati na kaj: Na klobuk so mu navezali trakove, navezati tovor na osla, navezati si dereze, smuči // narediti, da je kdo privezan, pritrjen: navezati ladjo k obali

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

navézati na in **navézati na -véžem na** dov.

2. **narediti, povzročiti, da je kdo odvisen od koga, povezan s kom:** Z dobroto ga je skušala navezati nase, Z leti se je navezal na zemljo // **narediti, povzročiti, da ima kdo do koga pozitivna čustva:** Fanta je kmalu navezala nase, ekspr. Nanj se je navezala z vsem srcem / Ta dogodek ga je še bolj navezal na domači kraj

3. **narediti, da je kaj v zvezi s čim, osnova česa, nasloniti, opreti:** Misli je navezal na zadnje dogodke

norčeváti se -újem se nedov. s **predlogom vezljivo** navadno z besedami izražati neresen, nespoštljiv odnos do koga: norčevati se iz brata // imeti neresen, nespoštljiv odnos do česa: Norčuje se iz njegove revščine, norčevati se iz vsega

noréti ím nedov., ekspr. s **predlogom vezljivo** burno izražati svoja čustva: noreti od navdušenja, veselja / noreti nad kom

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

noréti za ím za nedov. **prizadevati si pridobiti ljubezensko naklonjenost koga:** Vsa dekleta so norela za njim // **biti zelo navdušen nad čim:** Mladina nori za tem pevcem

obésiti se na -im se na dov., ekspr. 1. **pretirano kritično razčlenjevati:** Obesi se na vsako besedo, Obesil se je na to napako, drugega ni videl / Obesili so se na njegovo obljubo 2. **zaljubiti se, poročiti se:** Ni se ji treba obesiti na prvega, ki pride

oblikováti se v -újem se v nedov. z oslABLJENIM pomenom, s povedkovim določilom **izraža, da osebek dobiva vsebino, obliko, kot jo nakažuje določilo:** Poroženeli deli kože se oblikujejo v luske / Misel se je oblikovala v vedno bolj trden sklep

obráčati se na -am se na nedov. **izraža, da osebek prihaja s kom v stik z določenim namenom:** Obračati se na koga za nasvete, s prošnjami, pisno se obračati na koga

obračúnati z/s -am z/s dov., nav. ekspr., s širokim pomenskim obsegom **izraža, da se odklonilen odnos konča z neprijetnim izidom za nasprotno osebo:** Vojska je obračunala s nasprotnikom, S sinom bo že doma obračunal

obrégati se -am se nedov., ekspr. s **predlogom vezljivo** vsiljivo, na nepri-
meren način se vmešavati v stvari, ki se govorečega ne tičejo: Ob vsakega
se obrega / obregati se ob način dela / obregati se nad stanovanjem

obrníti se na -em se na dov. **izraža, da osebek pride s kom v stik z do-**
ločenim namenom: Obrniti se na koga za nasvet, Javno se obrniti na
koga s pozivom / pisno se obrniti na sodišče

obsodíti za -im za dov., ekspr., z oslabljenim pomenom, s povedkovim
določilom **izraža omejitev lastnosti, značilnosti na stališče osebk:**
Obsodili so ga za sleparja, Obsodili so ga za neumnega

obstájati iz -am iz nedov. **izraža, da je, sestoji kaj iz več enot:** Kosilo je
obstajalo iz treh jedi, Priprava obstaja iz več delov

obstáti -stánem dov. s **predlogom družljivo** prenehati hoditi, se premi-
kati: obstati od presenečenja; obstati pred vrati, pri oknu, za drevesom
/ Voz obstane v blatu

oddaljíti se -ím se tudi oddáljiti se -im se dov. s **predlogom vezljivo**
postati drugačen po lastnostih, značilnostih: oddaljiti se od ljudi in nji-
hovega čustvovanja / Renesansa se je oddaljila od tradicije // prenehati
vztrajati pri čem, upoštevati kaj: oddaljiti se od prvotne teme

odlepíti se in odlépiti -im dov., ekspr., s **predlogom vezljivo** ne biti več
na določenem kraju, **ločiti se:** Odlepil se je od ograje in stekel, Komaj
se je odlepil od stola, Letalo se je odlepilo od tal // raziti se, posloviti se:
odlepiti se od slabe družbe, organizacije

odmákníti se od in odmákniti se od -em se od 1. **postati drugačen po**
lastnostih, značilnostih: odmakniti se od ljudi in njihovega čustvo-
vanja // **prenehati (popolnoma) vztrajati pri čem, (popolnoma) upo-**
števati kaj: odmakniti se od norm, stališč / odmakniti se od predmeta
pogovora / pri gradnji se je odmaknil od načrta

odmévati -am nedov.

1 [...] // nav. ekspr. s **predlogom družljivo** glasno slišati se sploh: V
daljavi odmeva grmenje topov, Pristrčen smeh odmeva med stenami
/ Koraki odmevajo po tlaku // biti poln (odmevajočih) glasov, hrupa:
Dolina odmeva od vriskov, Dvorana kar odmeva od ploskanja

odpásti na -pádem na dov.

4. s širokim pomenskim obsegom **izraža, da kdo je, postane deležen tega, kar izraža samostalnik**: Čim manj jih je, tem večji znesek odpade na osebo / publ.: Na travnike in pašnike odpade dobra četrtnina

odstópati od -am od nedov.

3. **prenehavati vztrajati pri čem, upoštevati kaj**: odstopati od svojih načel, navad // **prenehavati vztrajati pri uresničitvi česa**: odstopati od zahtev // publ. **biti neenak v primerjavi s čim**: Cene odstopajo od lanskega povprečja, To blago odstopa po kvaliteti / Po znanju zelo odstopa od drugih

odvrníti od in odvrniti od -em od dov.

1. **narediti, povzročiti, da kdo ne napravi, kar namerava**: Od poroke so ga odvrnili starši, Komaj so ga odvrnili od nevarnega vzpona / Glasba ga je odvrnila od učenja

2. **narediti, da kdo ni deležen česa, zlasti neprijetnega**: odvrniti nesrečo, sum od koga / odvrnil je nevarnost od nje

3. **narediti, povzročiti, da kdo preneha imeti naklonjena, prijateljska čustva do koga**: Prizadevala si je, da bi ga odvrnila od prijatelja

oglédati se za -am se za ekspr. **začeti iskati, poiskati**: Moraš se ogledati za kakim delom, Oglejte se za službo, Moramo se ogledati za stanovanjem / ogledati se za nevesto

ogoljufáti -ám dov. s **predlogom družljivo** okoristiti se z oškodovanjem koga ali z zavajanjem v zmoto: ogoljufati koga pri kupčiji // povzročiti, narediti, da kdo ne dobi, kar pričakuje, kar bi moral: ogoljufati koga za dediščino, doto, plačilo

ogradíti se od -ím se od

1. knjž. **narediti se nedostopnega za kaj**: ograditi se od zunanjega sveta, ograditi se od vplivov naturalistov, Ogradil se je od vseh in postal zelo samosvoj

2. publ. **pokazati, izraziti odklonilno stališče do česa, nepovezanost s čim**: ograditi se od izjave, sklepa

operírati z/s -am z/s nedov.

4. publ., z oslabljenim pomenom **izraža, da je dejavnost osebkva v zvezi s tem, kar izraža samostalnik**: Banke operirajo z denarjem vlagateljev, Umetnik operira z barvo, obliko / Operirati s številkami

opírati na -am na nedov.

1. **dajati, postavljati kaj v tak položaj, da se z dotikajočim se delom nekaj teže prenaša na kaj:** Sedel je v kotu in opiral brado na kljuko palice, opirati komolce na mizo

2. **imeti, uporabljati kaj za osnovo, izhodišče:** Svojo prošnjo opiram na naslednje / Sodba se opira na izpovedi prič

opírati se na -am se na

1. **držati se koga tako, da se ohrani pokončen položaj:** Vso pot se je opiral nanj // **biti v takem položaju, da se z dotikajočim se delom nekaj teže prenaša na kaj:** Stal je pri mizi in se z rokami opiral nanjo, opirati se na palico

2. nav. ekspr. **biti v prostorsko neposrednem stiku s čim:** Zadnja stran hiše se opira na strmo pobočje 3. **imeti, dobivati pomoč, podporo:** Tudi v nesreči se lahko opira nanj / opirati se na lastne sile, sposobnosti

osmúkati se ob ekspr. **na rahlo podrgniti se:** Pes se ji je osmukal ob noge

osredotóčiti -im dov. s **predlogom vezljivo**

1. **povečati količino, množino česa na določenem mestu, območju:** Poveljstvo je osredotočilo čete v bližini nasprotnikovih položajev, Ves kapital se je osredotočil v rokah peščice ljudi // **združiti na enem mestu, usmeriti v središče:** Njeno življenje se je osredotočilo okoli doma / knjiž. Vsi pogledi so se osredotočili v tisto smer / **osredotočiti pozornost, prizadevanje**

2. **usmeriti prizadevanje, aktivnost:** Razmere so jih osredotočile na gospodarska vprašanja, Popolnoma se je osredotočil na nalogo

ozírati se na -am se na nedov. **upoštevati pri svojem ravnanju, odločitvah:**

Pri tem se moramo ozirati tudi na druge; Premalo se je oziral na neizkušene sopotnike / Bil je preveč samozavesten, da bi se oziral na javno mnenje

ozírati se po -am se na nedov., ekspr. **prizadevati si doseči kaj, priti do česa, če osebek tega nima, iskati:** Na postaji se je oziral po taksiju, pa ga ni bilo, Tujci so se ozirali po naši zemlji

oznáčiti -im dov.

2. s **predlogom družljivo** navesti karakteristične lastnosti, značilnosti: S to besedo je hotel označiti vse težje živčne bolezni // z oslABLJENIM pomenom, s **predlogom vezljivo** izraža omejitve lastnosti, značilnosti na navedbo koga: označili so ga za poštenjaka

pásti pádem dov.

2. s **predlogom vezljivo** premikajoč se po zraku, zlasti v smeri navzdol, zaradi lastne teže priti kam: Bomba je padla na hišo, Gošča je padla na dno, Smet mu je padla v oko, Neka roka mu je trdo padla na ramo // s **predlogom družljivo** pri premikanju po zraku, zlasti v smeri navzdol, zaradi lastne teže udariti, priti z določenim delom na podlago: Skakalec se je v zraku obrnil in srečno padel na bok, Lahko bi padel na glavo in se ubil; maček pade na noge

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

pásti na pádem na dov.

10. nav. ekspr. **izraža, da kaj neprijetnega začne ali preneha a) biti obveznost za koga:** Dajatve so padle na ljudstvo, Skrb za otroka je padla na stare starše / pog.: Njeno delo je padlo nanj Odgovornost za nesrečo pade tudi na vas, Sum bo padel na vse **b) prizadevati koga:** Hudo gorje mu je padlo na glavo // pog. **priti v posest koga, postati last koga:** Po materini smrti je hiša padla na sina / Nekaj njegove slave je padlo tudi na druge

pásti v pádem v dov.

12. nav. ekspr., z oslajenim pomenom **izraža nastop stanja, kot ga nakazuje določilo:** pasti v duševno krizo, Padla je v apatijo, obup, pog. pasti v nezavest

plamenéti -ím nedov.

3. knjiž. s **predlogom družljivo** biti, obstajati v veliki meri, *goreti:* V njem je plamenela ljubezen, strast, V srcu je plamenelo sovraštvo / V očeh ji plameni radost

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

plamenéti od -ím od nedov. **biti zelo čustveno vznemirjen:** Ves je plamenel od jeze, nestrpnosti, razburjenja, sovraštva

plamenéti za -ím za nedov.

4. knjiž. **izražati, kazati veliko prizadevnost, navdušenje, goreti:** Plamenel je za resnico

pledírati za -am za nedov. knjiž. **prizadevati si, zavzemati se:** V diskusiji je plediral za pravično oceno dela / pledirati za mir

póčiti -im dov.

4. ekspr., s **predlogom družljivo** izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik: počiti od jeze, smeha

podelíti -ím dov.

2. s **predlogom vezljivo** dati kaj od svojega: Vse, kar je dobila, je podelila z otroki, Kosilo je podelil s sosedom

poglobíti se v nav. ekspr., z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: Poglobil se je v branje, Tako se je poglobil v delo, da ni slišal zvonca

pogrézniti v -em v dov.

2. nav. ekspr. **izraža povzročitev stanja, kot ga določa samostalnik**: Glasba ga je pogreznila v spanje, pogrezniti se v nezavest // *spraviti, pahniti*: Spoznanje ga je pogreznilo v grozo, Sporočilo ga je pogreznilo v obup, pogrezniti se v žalost

pogrézniti se v -em se v nav. ekspr.

2. z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: Znova se je pogreznil v branje, pogrezniti se v delo, učenje / Pogreznil se je v svoje misli, Od tedaj se je še bolj pogreznil vase

poigráti se

1. s **predlogom družljivo** krajši čas se udeležiti otroške dejavnosti za razvedrilo, zabavo: poigrati se na dvorišču, poigrati se z medvedkom; pren., ekspr. Veter se je poigral z vejami

2. s **predlogom vezljivo** nehoteno premakniti kaj in s tem izraziti zadržego, vznemirjenje: poigrati se z obeskom na verižici, Poigral se je z uro in jo spravil v žep

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

poigráti se z/s ekspr. **imeti lahkomišeln, neresen odnos do česa**: Malo se je poigrala s fantom

pokídati se ekspr.

1. s **predlogom družljivo** iztrebiti se: Ptič se je pokidal na njen najlepši klobuk

2. pog., s **predlogom vezljivo** ne ceniti, ne upoštevati: Pokidam se nanje, Na ta navodila se pokidajo

polágati na -am na nedov. **pripisovati, dajati**: Velik pomen polaga na zunanost / Na te rokopise sprva niso polagali važnosti

pomêsti z/s -mêtem z/s ekspr. **povzročiti, narediti, da kaj ne obstaja več**: Oblast je neusmiljeno pometla z nasprotniki

ponášati se z/s -am se z/s nedov. z govorenjem ali vedenjem izražati zadovoljstvo zaradi svojih pozitivnih lastnosti, uspehov, ugodnega stanja: **ponášati se z bogastvom, junaštvom, lepoto, znanjem, Rad se ponaša s svojimi otroki 2. z oslabljenim pomenom izraža, da kdo ima to, kar nakazuje določilo**: Naša ekipa se ponaša z drugim mestom na svetu

ponorčeváti se -újem se dov. s **predlogom vezljivo** navadno z besedami izraziti neresen, nespoštljiv odnos do koga: Rad se ponorčuje iz sebe, Hotel se je ponorčevati z njim

ponoréti od -ím od dov., ekspr. **postati zelo vznemirjen zaradi močnega čustva**: ponoreti od ljubezni, navdušenja, razburjenja, sreče, veselja

popókati -am dov., ekspr. s **predlogom družljivo** izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik: Poslušalci so skoraj popokali od smeha

porábíti in porábiti -im dov. s **predlogom družljivo** izraža način poteka, izteka določenega časa: Vse dneve je porabil za igro, Počitnice je porabil za plezanje po hribih 2. s prislovnim določilom količine izraža količino // nav. ekspr. s **predlogom vezljivo** izraža čas trajanja dejanja: Vzpenjača porabi za pot dvajset minut / Do vrha sta porabila pol ure

porábljati -am nedov.

1. [...] // nav. ekspr. s **predlogom družljivo** izraža način poteka, izteka določenega časa: Prosti čas porablja za izlete, igre / Večere porablja za branje

poríniti -em dov.

3. pog. s **predlogom vezljivo** spraviti kam, dati kam kaj odvečnega: Svoje izdelke so porinili v izvoz // spraviti koga v določen položaj, stanje, navadno brez njegove vednosti, privolitve: Porinili so ga v rezervo / Drugi so ga porinili v to

poskrbétí za -ím za dov. z **aktivnostjo omogočiti a) uresničitev, normalen potek česa**: Poskrbeti moraš za red; Poskrbel bom za varno pot / Poskrbeti je treba za kruh, Kdo bo poskrbel za večerjo

posloviti se od -ím se od dov., ekspr. **nehati uporabljati, uživati:** posloviti se od zastarelih prostorov / Voznik se je moral za več mesecev posloviti od vozniškega dovoljenja

posredovati -újem nedov. in dov. s **predlogom vezljivo** delati, pomagati, da se doseže sporazum, soglasje v kakí stvari, zlasti v sporu: Nerađ je posredoval med njima / Posreduje pri sklepanju pogodb / posredovati v sporu // skušati doseči za koga kaj pozitivnega, ugodnega: Posredoval je za zaprte študente / posredovati pri oblasteh

postaviti se za -im se za dov., nav. ekspr. **poskusiti doseči za koga kaj pozitivnega, ugodnega:** Na sestanku se je postavil za delavce svojega oddelka, Vedno se postavi zanj

postréči z/s -stréžem z/s dov., ekspr., z oslavljenim pomenom **izraža dejanje, kot ga določa samostalnik:** postréči z dokazom, odgovorom, Postregli so jim z zanimivo zgodbo

posúmiti na -im na dov. **pomisлити:** Ker ga ni bilo, so doma takoj posumili na nesrečo, Ob pregledu je zdravnik najprej posumil na žolčne kamne

potápljati se v -am se v nedov., ekspr., z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža, da osebek (večkrat) intenzivno opravlja dejavnost, kot jo določa samostalnik:** potapljati se v branje // **izraža stanje osebka, kot ga določa samostalnik:** potapljati se v molk, žalost / Vas se potaplja v tišino

potegníti in potégniti -em dov., ekspr. s **predlogom vezljivo** spraviti koga, navadno brez njegove vednosti, privolitve, v položaj, stanje, v katerem je osebek: Potegnili so ga v nevarno pustolovščino, Slaba družba ga je potegnila za seboj

potískati v -am v nedov., nav. ekspr. **spravljati koga v določen položaj, stanje, navadno brez njegove vednosti, privolitve:** Potiskali so ga v to, sam tega ne bi storil / S tem so domačine potiskali v revščino; To jih je potiskalo v mezđno razmerje

potláčiti v -im v dov., pog. **spraviti koga v določen položaj, stanje, navadno brez njegove vednosti, privolitve, potisniti:** Še njega so potlačili v komisijo, Potlačili so me v neprijetno situacijo / Drugi so ga potlačili v to

potoníti v tónem v dov., ekspr., z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža nastop stanja osebk, kot ga določa samostalnik: potoniti v sanje, spanec / Potonil je v dolgove

potopíti se v -ím se v dov., ekspr., z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža nastop a) **intenzivne dejavnosti osebk, kot jo določa samostalnik:** Potopil se je v branje, razmišljanje b) **stanja osebk, kot ga določa samostalnik:** Potopil se je v molk, žalost

potrdíti in potrdíti -im dov. s predlogom družljivo pokazati pravilnost, točnost česa: potrditi teorijo s poskusi, Z novo zmago so naši tekmovalci potrdili svojo premoč // narediti, da je kdo bolj prepričan o upravičenosti česa: potrditi koga v domnevi, To ga je še bolj potrdilo v prepričanju, da ima prav

potrkati se -am se dov. s predlogom vezljivo s trkanjem, rahlim udarjanjem po določeni stvari izraziti to, kar določa sobesedilo: Pameti jim manjka, se je potrkal po čelu, To za nas ni nič, se je potrkal po denarici, To smo pa mi, se je potrkal po prsih

povléči v -vléčem v dov., ekspr. **spraviti koga, navadno brez njegove vednosti, privolitve, v položaj, stanje, v katerem je osebk:** Povlekli so ga v svojo družbo / Povleči državo v vojno

povzéti -vzámem dov.

3. knjiž. **s predlogom vezljivo sprejeti, vzeti:** Motiv za strop je povzel po neki grafični predlogi // **ugotoviti, spoznati:** Iz pogovora je povzel, da je vdova, Iz tega se lahko povzame, da je tudi sam kriv

prásniti v -em v dov.

4. ekspr., z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža nastop intenzivne dejavnosti osebk, kot jo določa samostalnik: Vsi navzoči so prasnili v krohot, Ko jih je zagledal, je prasnil v smeh

prebudíti iz -ím iz dov. povzročiti prenehanje stanja, kot ga določa samostalnik: Prebudil ga je iz kratkega dremeža / Skušal jo je prebuditi iz nezavesti // knjiž. **narediti, povzročiti, da kdo kaj spozna, se česa zave:** prebuditi delavske množice iz otopenosti, Narod se je takrat prebudil iz zasanjanosti

predélati -am dov. s **predlogom vezljivo**

1. narediti iz česa izdelek, izdelke: predelati mleko v maslo in sir / Kvasnice predelajo sladkor v alkohol // narediti iz določene stvari drugo stvar: predelati plašč v suknjič; predelati posteljo v kavč, skladišče v stanovanje

predramíti iz in **predrámiti iz** -im iz dov. **povzročiti prenehanje stanja, kot ga določa samostalnik**: predramiti iz počitka; predramiti se iz nezavesti / predramiti iz zamišljenosti / predramiti koga iz pasivnosti // ekspr. **povzročiti, da kdo kaj spozna, se česa zave**: predramiti delavske množice iz otopelosti

prehranjeváti se -ujem se nedov. s **predlogom vezljivo jesti, uživati**: Zanimalo nas je, s čim se te živali prehranjujejo, prehranjevati se z izrazito živalsko hrano

prekalíti se v -ím se v dov., ekspr. **postati bolj utrjen, sposoben za kaj, navadno zaradi vplivanja težkih razmer**: borci so se v številnih bojih prekalili; prekalil se je v trpljenju // **postati izkušen, izurjen**: Prekalil se je v pravega znanstvenika / Počasi se je prekalil v hudodelca

prekrojíti -ím dov. s **predlogom vezljivo** narediti iz določenega oblačila drugo oblačilo: prekrojiti krilo v telovnik

prelágati -am nedov. s **predlogom vezljivo** delati, da postane kdo drug deležen česa: Vse skrbi prelaga nanjo

prelámljati -am nedov. s **predlogom vezljivo** delati, povzročati, da kaj preneha obstajati in se začne kaj novega, drugačnega: prelamljati s starim načinom življenja / ekspr. prehajati v kaj drugega: Tu se breg iz strmine prelamlja v položno pobočje, Na ovinku se cesta prelamlja v dolino

preletéti -ím dov., nav. ekspr. s **predlogom družljivo** 6. z očmi, pogledom na hitro pogledati, pregledati: Oficir je z očmi preletel vojakovo opremo 8. nav. ekspr. na hitro, v kratkem času premisliti, preudariti: Preletel je v mislih mogoče posledice / V mislih je preletel vsebino govora

prelevíti se v -ím se v dov., ekspr. **opustiti dosedanje lastnosti, značilnosti in prevzeti drugačne**: Iz skromnega, prijaznega fanta se je prelevil v domišljavca / Iz kmeta se je kaj hitro prelevil v meščana // **preiti v kaj drugega**: Jesen se je prelevila v zimo / Hrup se je prelevil v tišino

prelíti v -lījem v dov., knjiž., ekspr. **izraziti, izpovedati kaj tako, da nastane to, kar določa samostalni**k: preliti svoja čustva, doživetja v pesmi, skladbe, verze // **dati čemu, zlasti umetniškemu delu, drugo, drugačno obliko**: preliti novelo v dramo / preliti pesnitev v drug jezik

prelomíti z/s -lómim z/s dov. **narediti, povzročiti, da kaj preneha obstajati in se začne kaj novega, drugačnega**: prelomiti s starimi navadami, preteklostjo, Prelomil je z vsem, kar ga je vezalo nanjo, Dokončno so prelomili s starim načinom življenja / Z njim je prelomil

prelomíti se ekspr., s **predlogom vezljivo** preiti v kaj drugega: Tu se je breg iz strmine prelomil v položno pobočje / Glas se ji je v grlu prelomil v pretresljiv jok / Poletje se hitro prelomi v jesen

preložíti -ím dov. s **predlogom vezljivo** narediti, da postane kdo drug deležen česa: preložiti skrbi na drugega / reševanje teh problemov so preložili na krajevne skupnosti / ekspr. preložiti odgovornost na pleča, rame drugega

prenaredíti -ím dov. s **predlogom vezljivo** narediti, da ima kaj drugačno obliko, uporabnost, **predelati**: prenarediti plašč v suknjič / prenarediti klet v delavnico

prenêsti -nêsem dov. s **predlogom vezljivo** imeti kaj na sebi, v sebi in povzročiti, da to dobi (še) kdo drug: Njegov nemir se bo prenesel tudi nanje / Muha lahko povzročitelja te bolezni prenese na človeka / s **predlogom družljivo** Klice se prenesejo tudi z dotikom 5. s **predlogom vezljivo** narediti, da postane kdo drug deležen česa: prenesti odgovornost na druge, Nekatero zadevo se lahko prenesejo na krajevno skupnost

preobléči -obléčem dov., s **predlogom vezljivo** obleči v drugo oblačilo, perilo: preobleči se za nastop // obleči v drugo oblačilo, da nosilec ne bi bil prepoznan: Kurirja so preoblekli v železničarja; preobleči se v moškega

prepésniti -im dov., ekspr. s **predlogom vezljivo** preoblikovati kako umetniško delo tako, da nastane to, kar izraža dopolnilo: prepesniti znani ep v simfonijo / prepesniti igro v filmski jezik

preračúnati -am dov.

2. s **predlogom družljivo** z računanjem ugotoviti določeni količini, vrednosti sorazmerno količino, vrednost glede na merilo, ki ga izraža

dopolnilo: preračunati letno porabo mesa na štiričlansko družino // s **predlogom vezljivo** z računanjem ugotoviti določeni količini, vrednosti enakovredno količino, vrednost česa drugega: preračunati dolarje v evre; preračunati kubične metre v litre

prerásti v -rástem v dov. **doseči višjo stopnjo glede na intenzivnost, obseg:** Poznanstvo je preraslo v prijateljstvo, Meddržavni spor je prerasel v vojno

pretendírati na -am na nedov., knjiž.

1. **izražati zahtevo po naslovu, položaju:** pretendirati na mesto voditelja v stranki

2. **izraža namen, hotenje osebka, da uresniči dejanje, kot ga nakazuje določilo:** pretendirati na znanstveno spoznavanje družbe / Črtica ne pretendira na globljo psihološko analizo

preuredíti -ím dov., s **predlogom družljivo** drugače, na novo urediti: stroj je preuredil na električni pogon // s **predlogom vezljivo** narediti iz določene stvari drugo stvar: Skladišče so preuredili v plesno dvorano

prevájati -am nedov., knjiž. s **predlogom vezljivo** delati, da kaj nastopa, se pojavlja v drugačni obliki: prevajati glasbo v barve, prevajati literaturo v filmski jezik

prevalíti -ím dov., ekspr. s **predlogom vezljivo** narediti, da postane kdo drug deležen česa: Vso krivdo za neuspeh so prevalili nanj / Večji del bremena so prevalili na ramena delavcev

prevésiti se v -im se v dov., ekspr. **preiti v kaj drugega:** Tam se breg prevesi v dolino / Poletje se je prevesilo v jesen

prevréči se v -vížem se v dov., knjiž. **spremeniti se, zlasti v kaj slabšega, sprevreči se:** Žalost se je prevrgla v bolezen, Smeh se je prevrgel v jok, Veter se prevrže v vihar

prežívljati se z/s -am se z/s nedov., knjiž. **jesti, uživati:** Ta žival se preživlja z rastlinsko hrano

prignáti do -žênem do dov., nav. ekspr. **narediti, povzročiti, da pride kdo v stanje, kot ga določa samostalnik:** Neozdravljiva bolezen jo je prignala do obupa / Osamljenost in potrtoost človeka lahko priženeta

do samomora // **narediti, da kaj doseže določeno stopnjo:** prignati kri-
zo do vrha / prignati zmošnjivost naprave do skrajne meje

prijéti za prímem za dov., ekspr. [...] // **izraža nastop opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik:** Če je treba, zna prijéti za delo, Je-
seni bom moral bolj prijéti za učenje // s širokim pomenskim obsegom
izraža nastop dejanja, kot ga določa sobesedilo: Spet bo treba prijéti za
knjige, Treba bo prijéti za kramp, Pisatelj je spet prijel za pero

prikleníti na -klénem na dov. **narediti, povzročiti, da je kdo odvisen**
od koga, povezan s kom: Z darovi ga je priklenila nase // **narediti, pov-**
zročiti, da ima kdo do koga pozitivna čustva: Dekle je hitro priklenila
nase / Ti dogodki so jih še bolj priklenili na dom

priletéti -ím dov. s **predlogom vezljivo** leteč priti: Ptič je priletel na
okno / Raketa ni priletela na cilj / Delegacija je danes priletela v Lju-
bljano // s prislovnim določilom (SSKJ) premikajoč se po zraku zlasti
zaradi sunka a) s **predlogom vezljivo** se zadeti v kaj: V okno je priletel
kamen / Nekdo ga je močno sunil, da je priletel z glavo ob zid b) s **pre-**
dlogom družljivo udariti, priti z določenim delom na podlago: Priletel
je na glavo in se ubil, Mačka je priletela na noge

priprāviti ob -im ob dov., ekspr. **narediti, povzročiti, da kdo česa nima**
več: pripraviti koga ob denar / pripraviti koga ob čast, pogum

priprāviti se k -im se k dov. **izraža nastop opravljanja dela, opravila,**
kot ga določa samostalnik: Komaj se je pripravila k šivanju, so jo že
zmotili, Teško se pripravi k delu

pristáti na -stánem na dov. **privoliti v kaj, soglašati s čim:** Na ločitev
ni pristal / pristati na ponudbo

príti prídem dov. s **predlogom vezljivo** pri širjenju, napredovanju začeti
nahajati se kje, do kod: Nevihta ni prišla do nas, Smrad iz tovarne ne
pride do naselja / pog. Z roko ne pride do tja // pog. biti, nahajati se v
prostoru do kod, *segati:* Gozd pride ponekod do doline, Lasje ji pridejo
do srede hrbta, Obleka ji pride do kolen / Cesta pride le do žičnice

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

príti do prídem do dov. **postati uspešen v prizadevanju, da se lah-**
ko s čim razpolaga: Nihče ni vedel, kako so ujetniki prišli do orožja,

S tožbo je prišel do parcele / Niso prišli do svojih pravic / Z računanjem priti do pravilnega rezultata / z oslabljenim pomenom: Prišel je do prepričanja, da ne more pomagati, priti do spoznanja, ugotovitve // pog., z glagolskim samostalnikom ali odvisnim stavkom **izraža nastop opravljanja dela, kot ga določa samostalni**: Odkar imajo televizijo, redko pridejo do branja, Ne pride do pospravljanja

príti na pridem na dov., pog. **izraža, da je kdo deležen česa pri razdelitvi**: Na eno vzgojiteljico je prišlo dvajset otrok / Koliko ti pride na uro // **izraža, da kaj začne biti obveznost za koga**: Vsa hlevska dela so prišla nanj, Stroški so prišli nanjo

príti ob pridem ob dov., pog. **izgubiti**: Pazi, da ne prideš ob čevlje, V vojni je prišel ob nogo / Blago je prišlo ob barvo, Krave so prišle ob mleko

príti pod pridem pod dov., pog. **začeti biti v območju česa**: Velik del slovenskega ozemlja je po prvi svetovni vojni prišel pod Italijo

pritiskati na -am na nedov., ekspr. z besedami, ravnanjem **izražati zahtevo, da kdo kaj naredi, pove**: Pritiskali so nanje, da bi se jim pridružili, moralno pritiskati na koga, Na volitvah so politično pritiskali na volivce /

pritiskati za -am za nedov., pog. z besedami, ravnanjem **izražati zahtevo, da kdo kaj naredi, pove**: Pritiskal je za novo obleko, Pritiskali so ga za plačilo

privésiti se na -im se na dov., ekspr. **biti pogostoma v družbi koga proti njegovi volji**: Fant se je privesil nanj

privézati na in **privezáti na** -véžem na dov., ekspr. **narediti, povzročiti, da je kdo odvisen od koga, povezan s kom**: S tem ga je hotela privezati nase, privezati otroke na grunt

priznáti za -znám za dov. **izjaviti, da je kdo to, kar izraža določilo**: Priznal ga je za sina / priznati kaj za dobro, pravilno

pulíti se za in **púliti se za** -im se za nedov., ekspr. **prizadevati si, potegovati se**: puliti se za čast, Ekipa se puli za prvo mesto

rabíti za in **rábiti za** -im za nedov. 3. z oslabljenim pomenom **izraža namenskost, kot jo določa samostalni**: Ta del hiše rabijo za skladišče // z glagolskim samostalnikom **izraža, da je kaj predmet dejavnosti, ki**

jo določa samostalnik: Kamen so rabili za obtežitev, Stole rabimo za sedenje, Ta ključ se rabi za odpiranje vhodnih vrat

rásti v rástem v tudi rásem v nedov. zaradi takega razvoja se razvijati v to, kar izraža dopolnilo: Grm že raste v drevo, Dekle raste v močno, postavno žensko / rasti iz fanta v moža

ravnáti z/s -ám z/s nedov. delati s čim tako, da opravlja svojo vlogo, da se dosega določen namen: Naučil ga je ravnati s kompasom, puško, Ne zna ravnati s temi stroji / Ne zna ravnati s konji, negospodarno ravnati z odpadki, surovinami

ravnáti se po -ám se po nedov.

1. **imeti za vodilo pravilnosti svoje dejavnosti dejavnost osebe, stvari, ki jo izraža dopolnilo:** Zmeraj se je ravnal po drugih / Njihova politika se ravna po uradni
2. **delati, vesti se v skladu s tem, kar izraža dopolnilo:** ravnati se po navodilih, ukazih, ravnati se po vremenu

razgánjati od -am od nedov., ekspr. z oslabiljenim pomenom izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa osebek: [...] // brezoseb. **izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik:** Razganja ga od ljubosumnosti, zdravja / Kar razganjalo ga je od smeha

razglasíti za -ím za dov.

2. [...] // **uradno sporočiti javnosti, da ima kdo določen položaj, naziv:** Razglasili so ga za častnega doktorja ljubljanske univerze / razglasiti območje za narodni park
3. **uradno priznati določeno dejstvo, ugotovitev:** razglasiti za neprištevne, polnoletnega
4. z oslabiljenim pomenom **izraža omejevanje lastnosti, značilnosti na navedbo koga:** Kritiki so film razglasili za pornografski, razglasiti koga za goljufa, javno razglasiti trditev za neresnično

razgnáti od -žênem dov., brezoseb., ekspr. izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik: Razgnalo ga bo od jeze, ljubosumnosti

raznêsti od -nêsem od dov., brezoseb., ekspr. izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik: Razneslo jo bo od jeze, radovednosti

razpóčiti se od -im se od dov., ekspr., **izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik**: Razpočil se bo od jeze, radovednosti, zavisti, Od smeha bi se skoraj razpočil

razrásti se v -rástem se v **preíti, razvíti se v to, kar izraža dopolnilo**: Grmovje se je razraslo v gosto živo mejo / V nekaj letih se je naselje razraslo v mesto / Veter se je razrasel v orkan / Zgodba se je razrasla v roman

razuméti se na -úmem se na nedov. **poznávati, obvládovati**: Razume se tudi na biologijo, Na svoje delo se dobro razume

rêči za rêčem za dov., pog. **vprašati, prositi**: reči v kuhinji za hrano / Večkrat mi je že rekel za denar

reducírati na -am na dov. in nedov. **narediti, da kako dejanje, dejavnost obsega samo to, kar nakazuje določilo, omejiti**: Govornik je vseh pet problemov reducirjal na enega samega, Življenje se ne da reducirati na mehaniko

reflektírati na -am na nedov., knjiž. **želeti si dobiti kaj**: reflektirati na drugo delovno mesto, reflektirati na splošno priznanje

resignírati -am dov. in nedov. prenehati si prizadevati za kaj zaradi prepričanja, da je uspeh nemogoč: **s predlogom družljivo** resignirati iz malodušja / **s predlogom vezljivo** resigniral je nad stvarnostjo vsakdanjega življenja

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

resignírati na -am na dov. in nedov., knjiž. **odpovedati se, odreči se**: Resigniral je na mesto upravnika / resignirati na pravice

ríniti -em nedov. [...] // ekspr., **s predlogom vezljivo** spravljati koga v določen položaj, stanje, navadno brez njegove privolitve: riniti sina v medicino, riniti koga v zakon

5. nav. slabš. **s predlogom vezljivo** zelo, vsiljivo si prizadevati pridobiti ljubezensko naklonjenost koga: Kaj rineš za menoj, Tudi on je rinil za mojo sestro

6. ekspr. **s predlogom vezljivo** vztrajno, vsiljivo spraševati, prositi, prigovarjati: Kadar se kuja, nočem riniti vanjo, Rinili so vanj, naj jim pove // vsiljivo, zelo prijazno se vesti do koga: Preveč je rinila v svoje sošolke

7. ekspr. **s predlogom vezljivo** nepremišljeno, trmasto se bližati čemu slabemu: Ne vidi, da rine proti pogubi, riniti v nesrečo, nevarnost

sestáti iz -stojím iz nedov. **biti sestavljen**: Človeško telo sestoji iz velikega števila celic, Voda sestoji iz kisika in vodika / Komisija sestoji iz petih članov

shájati -am nedov., navadno s prislovnim določilom (SSKJ), s **predlogom družljivo** 3. **biti potreben, nujen**: Brez matematike pri tem delu ni mogoče shajati, Brez očal ne more shajati, Brez znanja se ne da shajati

sílti za -im za nedov., nav. slabš. **zelo vsiljivo si prizadevati pridobiti ljubezensko naklonjenost koga**: Veliko deklet je sililo za njim, Že dolgo sili za poročeno žensko

simpatizírati z/s -am z/s nedov. **imeti pozitiven odnos do kake osebe ali stvari**: simpatizirati z opozicijo, simpatizirati z uporniki / Vse je simpatiziralo z našim moštvom

sklánjati se nad -am se nad nedov., ekspr., s širokim pomenskim obsegom **izraža opravljanje dela, opravila, kot ga določa sobesedilo**: Ves dan se sklanja nad delo, Pogosto se sklanja nad knjigo, Bolničarke so se sklanjale nad ranjenci

skliceváti se na -újem se na nedov. **imeti, navajati kaj kot vzrok, razlog za svoje ravnanje, odločanje**: sklicevati se na predpise, zakon / sklicevati se na svojo preteklost / sklicevati se na uglednega znanstvenika

skoncentrírati na -am na dov. **usmeriti prizadevanje, aktivnost**: skoncentrirati se na vožnjo

skopáti se skópljem se dov., ekspr. s **predlogom vezljivo ostro, grobo, žaljivo nastopiti proti komu, napasti**: Vsi so se skopali nanj / V članku se je spet skopal nad sodobno pesništvo;

skřčiti -im dov. s **predlogom družljivo** narediti, da kako dejanje, dejavnost obsega samo to, kar nakazuje določilo: skrčiti aktivnost mladine na kulturno-zabavno delovanje, Ves odpor se je skrčil na poulične demonstracije / ekspr. Vsa njegova razmišljanja so se skrčila na skrb za preživetje

slonéti na -ím na nedov. navadno s prislovnim določilom (SSKJ) 5. **imeti kaj za osnovo, izhodišče**: Državna ureditev sloni na demokraciji, Predavanje sloni na novih podatkih, Vse delo sloni na laboratorijskih raziskavah / ekspr. Njun zakon sloni na laži

smolíti se okoli -ím se okoli nedov., ekspr. **biti, zadrževati se kje z določenim namenom**: Smolil se je okoli matere, da bi dobil denar / Maček se ji je smolil okrog nog

smúkati se okoli -am se okoli nedov., ekspr. **hodeč, premikajoč se sem in tja biti, zadrževati se kje z določenim namenom**: Toliko časa se je smukala okoli očeta, da ji je dovolil iti na sprehod, Smukal se je okoli prodajalk, pa ni nič dobil

sónčiti se v -im se v nedov., ekspr. **biti v veliki meri deležen naklonjenosti koga**: sončiti se v ljubezni staršev

soočiti se z/s -im se z/s dov. **izraža, da postane kdo deležen zlasti česa neprijetnega**: Spoznal je, da se mora soočiti z dejanskim stanjem

spáti z/s spím z/s nedov. **opravljati spolno združitev, imeti spolne odnose**: Vprašal jo je, ali je spala z njim

spogledováti se z/s -ujem se z/s nedov., ekspr. **izražati naklonjenost, simpatijo do koga, česa**: spogledovati se z levičarji, spogledovati se z naprednimi nazori / spogledovati se z mislijo na uspeh

spomínjati na -am na nedov. **biti tak, da se v zavesti povezuje z določenimi lastnostmi drugega**: Ti izrastki spominjajo na črve, ekspr. Njegova soba spominja na brlog / To dekle me spominja na sestro

spopádati se z/s -am se z/s nedov., nav. ekspr., s širokim pomenskim obsegom **prizadevati si rešiti, odpraviti kaj težavnega, neprijetnega**: S temi težavami, vprašanji se spopada vsak dan / spopadati se s predsodki, z negativnimi težnjami

spoprijémati se z/s -am se z/s nedov., nav. ekspr. s širokim pomenskim obsegom **prizadevati si reševati, odpravljati kaj težavnega, neprijetnega**: Komisija se mora spoprijemati s številnimi problemi, vprašanji / Vsak dan se spoprijema s težkim delom, spoprijemati se z življenjem

spotakníti se ob in **spotáknniti se ob** -em se ob dov., ekspr. **izraziti svoje nezadovoljstvo, slabo mnenje o kom, čem**: V članku se je spotaknil ob nekatere besede, Ženske so se spotaknile ob njeno obleko, Večkrat se je spotaknil obenj

spoznáti se na -znám se na nedov. **imeti s študijem, raziskovanjem pridobljeno vednost o določeni dejavnosti, stvari ali področju:** spoznati se na delo, glasbo, modo

správití ob -im ob dov. ekspr. **narediti, doseči, da kdo kaj izgubi:** spraviti koga ob denar, premoženje / spraviti koga ob čast, ob živce
správití se na/nad pog. **napasti:** Trije so se spravili nanj, pa jim je bil kos / V časopisu so se spravili nanj, nadenj

sprejéti spréjmem dov. **s predlogom družljivo** narediti, da je kdo ob svojem prihodu deležen tega, kar izraža dopolnilo: sprejeti koga s pesmijo 4. **s predlogom vezljivo** narediti, da kdo, kaj kam pride, se kje vključi z določenim namenom a) **navadno s prislovnim določilom:** sprejeti nove delavce v delovno organizacijo / sprejeti koga v stranko / sprejeti koga na hrano in stanovanje, sprejeti koga pod streho / sprejeti pesem v zbirko b) **z glagolskim samostalnikom:** sprejeti čevlje v popravilo, sprejeti obleko v čiščenje // narediti, da pride kdo z osebkom v kak odnos: sprejeti koga za zeta / sprejeti otroka za svojega

spreletéti -ím dov., nav. ekspr.

3. **s predlogom družljivo** na hitro pogledati, pregledati: Z očmi je spreletel po dvorani, S pogledom je spreletela po zbranih

spremeníti v -ím v

3. **narediti, povzročiti, da kaj postane kaj drugega:** spremeniti sladkor v alkohol, Voda se spremeni v paro / Iz preprostega fanta se je spremenil v domišljavca / Ljubezen se je spremenila v sovraštvo

spréti se z/s -èm se z/s dov., ekspr. **storiti kaj v nasprotju s tem, kar izraža dopolnilo:** sprete se s predpisi, zakoni / sprete se s pametjo

sprevréči se v -vížem se v **spremeniti se, zlasti v kaj slabšega:** Oblast se je sprevgla v tiranstvo, Veter se je sprevgel v vihar / Veselje se je sprevglo v žalost

spustíti se v -ím se v dov., ekspr. **narediti, da je osebek deležen zlasti določenega stanja:** spustiti se v nevarnost, tveganje // z oslabljenim pomenom, z glagolskim samostalnikom **izraža nastop dejanja, kot ga določa samostalnik:** Konj se je spustil v dir, tek, spustiti se v beg / spustiti se v jok, klepet / spustiti se v politiko

státi pred stojím pred nedov. biti v položaju, ko se mora kaj opraviti:
stati pred težko nalogo / stati pred izbiro, odločitvijo

súkati se okoli -am se okoli nedov., ekspr. izraža, da je kaj središče ukvarjanja, zanimanja, spreminjajočega se glede na vidik, odnos: Njegove misli so se sukale okoli dekleta, Pogovor se je sukal okoli zadnjih dogodkov

šahírati z/s -am z/s nedov. onemogočati komu, da bi samostojno ukrepal, se odločal, zlasti na političnem področju: šahirati z malimi narodi

šáriti z/s -im z/s nedov., ekspr. pretirano, nepremišljeno porabljeni kaj: šariti z denarjem, Ne šari tako z vinom

škrípati od tudi škripáti od -ljem od in -am od nedov., ekspr. izraža visoko stopnjo stanja, kot ga določa samostalnik: Kar škripal je (z zobmi) od jeze, ogorčenja, zavisti

štéti za štêjem za nedov. z oslABLJENIM pomenom, s povedkovim določilom izraža omejitve lastnosti, značilnosti na stališče osebk, imeti: Tako ravnanje štejem za napačno, žaljivo / Sestri sta svojega brata šteli za nasprotnika, Štel se je za Slovence

štéti si v štêjem si v nedov. z oslABLJENIM pomenom izraža priznanje velike vrednosti ali veljave: V čast si štejem, da ste prišli, V posebno prijetno dolžnost si štejem, da vas lahko pozdravim med nami

távati v -am v nedov., ekspr. [...] // z oslABLJENIM pomenom izraža stanje, kot ga določa samostalnik: tavati v negotovosti; tavati v zablodi, zmotah, Ljudstvo je tavalo v temi

temeljíti na -ím na nedov. imeti kaj za temelj, osnovo: Obtožba temelji na dejstvih / To načelo temelji v zanikanju vsega

têpsti se têpem se nedov., ekspr.

2. s predlogom vezljivo biti se, bojevati se: Dve leti se je tepel na fronti, tepsti se s sovražno vojsko / tepsti se za pravico / tepsti se za izkoriščane, zapostavljene / dekle se je teplo z jokom

3. **biti v velikem neskladju:** Nova stavba se preveč tepe z okoljem / To se tepe z razumom

têpsti se za têpem se za nedov., ekspr. **zelo si prizadevati za uresničitev svoje želje ob enakem prizadevanju nasprotnikov:** Ljudje se kar tepejo za dobrega delavca, novi izdelek

tičáti v -ím v nedov., ekspr. **biti obut, oblečen v kaj:** tičati v preozkih hlačah / Nogi sta ji tičali v copatah

tiščáti -ím nedov., ekspr., s **predlogom vezljivo** vsiljivo približevati se komu: Sédi tam in ne tíšči k nama, Množica je tiščala za njim / Ovce so tiščale za pastirjem

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

tiščáti v -ím v nedov., ekspr. **vztrajno, vsiljivo spraševati, prositi, prigovarjati:** Neprestano je tiščal vanjo, kaj ji je, Tiščali so vanj, naj jim pove / tiščati v koga z vprašanji

tiščáti za -ím za nedov., ekspr. **zelo, vsiljivo si prizadevati pridobiti ljubezensko naklonjenost koga:** Dekleti tiščita za moškimi, Že dolgo tišči za njo

tólči po tólčem po nedov. *kritizirati, napadati:* Če le more, tolče po svojih nasprotnikih / Kritika tolče po idejni osnovi dela

tólči se po tólčem se po nedov., ekspr. **z močnim udarjanjem po kakem delu na sebi izražati podkrepitev tega, kar določa sobesedilo:** Tolkel se je po prsih in se hvalil, kaj je napravil, Vse to sem sam zaslužil, se je tolkel po denarnici

toníti v tónem v nedov., ekspr., z oslabljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastopanje stanja osebka, kot ga določa samostalnik:** toniti v spanje, toniti v žalost / Njegovo ime je tonilo v pozabo

transcendírati v -am v nedov. in dov., knjiž. 3. ***prehajati, preraščati:*** Družba transcendirala v državo

trepetáti -ám nedov., ekspr. čutiti strah, skrb zaradi česa: Trepetal je, da bo vprašan // s **predlogom vezljivo** biti v skrbeh, bati se za koga ali kaj: Trepeta za moža, Trepeta za sinovo usodo, za zdravje // s **predlogom vezljivo** čutiti strah pred kom ali čim: Trepeta pred očetom, šefom, Trepeta pred operacijo

trésti se trésem se nedov., ekspr. čutiti strah, skrb zaradi česa: Trese se, da ne bo naredila izpita, Tresla se je, kaj bo rekla mati // **s predlogom vezljivo** biti v skrbeh za koga ali kaj: Starši se tresejo za svoje otroke, tresti se za imetje, službo // **s predlogom vezljivo** čutiti strah pred kom ali čim: tresti se pred kaznijo, trese se pred očetom, profesorjem

trgati se -am se nedov., ekspr. **s predlogom vezljivo** ruvati se: Fantje se radi trgajo za žogo / Otroci so se trgali za bonbone / Trgata se zaradi njive

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

trgati se za -am se za nedov., ekspr. **zelo si prizadevati pridobiti koga za sodelovanje**: Trgali so se za tega strokovnjaka, Zanj so se kar trgali s ponudbami // **prizadevati si za kaj**, **potegovati se za kaj**: trgati se za čast, plačilo

trkati na -am na nedov., ekspr. **prizadevati si vzbuditi kaj**: trkati na čustva, poštenost ljudi, trkati na slovensko narodno zavest

trkati se na -am se na nedov., ekspr. **z rahlim udarjanjem po kakem delu na sebi izražati podkrepitev tega, kar določa sobesedilo**: Jaz sem to storil, se je trkal na prsi, Tebi tukaj malo manjka, se je trkal na čelo

trpéti za -ím za nedov., nav. ekspr. **imeti bolezen, kot jo izraža določilo**: trpeti za jetiko, malarijo, Že več let trpi za nespečnostjo

trzáti -am nedov. 1. **s predlogom družljivo** sunkovito se premikati zaradi nehotenega skrčenja mišice, mišic: Telo mu je trzalo v joku // nehoteno sunkovito se krčiti: Mišice na nogi, obrazu mu trzajo v nekaj-minutnih presledkih // **s predlogom vezljivo** delati sunkovite premike, gibe s kakim delom telesa: trzati z obrvmi, ustnicami / Konji trzajo s kožo / Plesalci ritmično trzajo s telesi

túnkati v -am v nedov., pog. 2. **spravljati koga v neprijeten, zapleten položaj, stanje**: V službi je takrat sebe reševal, njega pa tunkal / Drug drugega so tunkali noter

ubraníti in ubrániti -im dov. **s predlogom vezljivo** s svojo dejavnostjo preprečiti, da kaj kam pride, kaj poškoduje: Ubrani obraz pred čebelami, Ubrani rastline pred boleznimi

umírati za -am za nedov., ekspr. **zelo hrepeneti**: umirati za gore, Vsa dekleta so umirala za njim

umírati od -am od nedov., ekspr. **izraža visoko stopnjo tega, kar izraža dopolnilo**: Umiral je od ljubezni do dekleta, umirati od radovednosti

uporabíti in uporabiti -im dov. 4. s **predlogom vezljivo** narediti, da je kaj sredstvo za izdelavo, pridobivanje česa: uporabiti kamenje za skalnjak // z glagolskim samostalnikom izraža, da je kaj predmet dejavnosti, kot jo določa samostalnik: uporabiti konja za jahanje; uporabiti letališče za pristajanje športnih letal

► **PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO**:

uporabíti za in uporabiti za -im za dov. z oslavljenim pomenom, z glagolskim samostalnikom **izraža, da je kaj namenjeno za to, kar določa samostalnik**: Uporabil ga je za kurirja, Vsako malenkost uporabi za izgovor

uredíti -ím dov. s **predlogom vezljivo** narediti, da pride kaj v določen red tako, da nastane, kar izraža dopolnilo: urediti besede v stavke, pesmi v zbirko / urediti ljudi v vrste / urediti cvetje v šopek

usékati mimo -am mimo dov., pog. **ne zadeti bistva**: usekati mimo pri oceni; v napovedi, razpravi je usekal mimo

utápljati se v -am se v nedov., ekspr., z oslavljenim pomenom **izraža stanje osebka, kot ga določa samostalnik**: utapljati se v sreči, žalosti / Ljudstvo se utaplja v nevednosti, Mesto se utaplja v smeteh / utapljati se v črne misli

utrdíti -ím dov. [...] // s **predlogom družljivo** narediti koga v čem duševnem (bolj) trdnega: utrditi koga v dvomu, veri, Utrdil se je v prepričanju, da ima prav

utrdíti se -ím se dov. s **predlogom vezljivo** namestiti se, razporediti se na kakem terenu, v kakem objektu in ga z (dodatnimi) gradbenimi deli urediti za obrambo: Vojaki so se utrdili na položaju / Borci so se utrdili v stolpu

valíti na -ím na nedov., ekspr. **delati, da postane kdo drug deležen česa težkega, neprijetnega**: Svoje dolžnosti rad vali na druge, Krivdo za neuspeh valijo nanj / Bременa so valili na ramena delavcev

vdáti se vdám se dov. [...] // s **predlogom vezljivo** prenehati (notranje) nasprotovati kakemu stanju, položaju in začeti delati, živeti v skladu z razmerami: vdati se v razmere, usodo

veljáti za -ám za nedov. z oslABLJENIM pomenom, s povedkovim določilom izraža omejitve lastnosti, značilnosti na splošno mnenje, prepričanje: Ta beseda velja za nedostojno, Trditev velja za sporno / veljati za odločnega, poštenega človeka

verjéti v -jámem v nedov. in dov. **biti prepričan o uspešnosti, učinkovitosti koga ali česa**: Verjame v svoje otroke, verjeti v umetnika / verjeti v idejo, načrt

vézati in **vezáti véžem** nedov. in dov.

8. s **predlogom vezljivo** delati, povzročati, da je kdo odvisen od koga, povezan s kom: Trgovino so vezali na enega samega dobavitelja / S prijaznostjo jih je vezal nase, Nanjo ga ne veže nič več

9. s **predlogom vezljivo** delati, da je kaj v kaki zvezi, odvisnosti: vezati študij psihologije s pedagogiko, Stensko slikarstvo se veže z arhitekturo / vezati prodajo otrobov s prodajo moke

10. s **predlogom vezljivo** delati, da je uresničitev, veljavnost česa odvisna od uresničitve, izpolnjevanja česa drugega: Prenos posesti sta vezala na preskrbo starih staršev / vezati pogodbo na pogoje, rok

vidéti -im nedov. in dov.

8. s **predlogom vezljivo** biti mnenja, da kaj kje je, obstaja: V njegovi prijaznosti vidim le hinavščino, V novem poklicu vidi možnost za dober zaslužek / V njem so videli velikega pesnika, V ženski vidijo predvsem mater

viséti -ím nedov.

6. ekspr., s prislovnim določilom (SSKJ) s **predlogom vezljivo** biti, zadrževati se kje: Vsak dan visi pri prijatelju, v gostilni // delati, kar izraža določilo: Cele dneve visi na računalniku, Ure in ure visi na telefonu

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

viséti med -ím med nedov.

7. ekspr. **biti glede na svoje lastnosti vmes med čim**: Televizija visi med gledališčem in filmom, Njihova družina je visela med kmeti in bajtarji // **biti v stanju, ko se lahko uresniči slabša od dveh možnosti**: Svet visi med vojno in mirom

viséti na -ím na nedov.

6. ekspr. [...] // **skrbno obdelovati kaj**: Visi na vsaki besedi, vsakem stavku 9. ekspr. **biti čustveno zelo navezan na koga, kaj**: Visi bolj na stricu kakor na očetu, Kmet z vsem srcem visi na svoji zemlji, Zelo visi na otrocih

viséti nad -ím nedov.

8. ekspr. **biti v stanju, ko lahko kaj koga prizadene**: Nad človeštvom visi atomska vojna / Nad njim visi poguba

vkleníti v vklémem v dov., ekspr. **narediti, povzročiti, da je kdo čemu podrejen**: vkleniti nove države v regionalni okvir / Življenje ga je vklenilo v družbene norme // **spraviti v neprijetno stanje, kot ga določa samostalni**: vkleniti koga v odvisnost, suženjstvo / Pomanjkanje ga je vklenilo v pesimizem // **glede na raznovrstnost, pestrost preveč togo izraziti**: Pisatelj je značaje junakov vklenil v kalupe, sheme / vkleniti življenje v besede

vléči na vléčem na nedov., ekspr. **imeti zelo majhno mero lastnosti, ki jo izraža dopolnilo**: Papir vleče na rumeno, Vino vleče na kisló

vnémati za -am za nedov., ekspr. **povzročati pri kom veliko veselje, voljo, pripravljenost zlasti za kako delo, dejavnost**: vnemati kmete za živinorejo **vnémati se za -am se za, nedov.**, ekspr. **začenjati čutiti močen, navadno pozitiven odnos do česa**: vnemati se za tehniko / vnemati se za prijazno dekle

vnéti se za dov., ekspr. **začutiti močen, navadno pozitiven odnos do česa**: Takoj se je vnel za predlog / vneti se za dekle

vréči vížem dov.

9. ekspr., z oslABLJENIM pomenom, z glagolskim samostalnikom s **predlogom vezljivo** izraža dejanje, kot ga določa samostalni: Za njim je vrgel jezno kletev / Sonce je vrglo zadnji žarek skozi okno / Lažeš, je vrgel iz sebe
10. navadno s prislovnim določilom (SSKJ) s **predlogom vezljivo** povzročiti, narediti, da kaj kje je: Gora je vrgla svojo dolgo senco na melišča, Smreke so vrgle sence po pobočju

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

vréči na vížem na dov. [...] // povzročiti, da se na kaj gleda, o čem misli tako, kot nakazuje določilo: Tako ravnanje je vrglo čudno luč nanj, To je vrglo senco na vse sodelavce / vréči na koga sum

vréči v vížem v dov. [...] // povzročiti, da kdo preide v stanje, kot ga nakazuje določilo: Ta dogodek ga je vrgel v bes, obup

vréči se na vížem se na dov., nav. ekspr.

2. **hitro, sunkovito se premakniti h komu z namenom napasti ga**: Vrgel se je nanj in ga začel tepsti, vréči se na koga kot ris

4. navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti, kot jo določa samostalni**: Z vso vnemo se je vrgel na delo, v študij / Vrgel se je v beg

vrtati v -am v nedov.

4. ekspr. z **vztrajnim poizvedovanjem, izpraševanjem skušati izvedeti**: Vrtal je, kako se je to zgodilo / Je to vse, vrta sodnik // **vztrajno izpraševati**: Ne vrtaj vame, ne bom ti odgovarjal

vrtéti se okoli -ím se okoli nedov.

6. ekspr. **izraža, da je kaj središče ukvarjanja, zanimanja**: Mati se kar naprej vrti okoli otroka / Pogovori se vrtijo okoli gospodarjenja / Vse misli se vrtijo okrog počitnic

vstáti od vstánem od dov., ekspr. **prenehati delati kaj v sedečem položaju**: vstati od dela, učenja / Težko vstane od knjige

vstáti proti vstánem proti dov., ekspr. **upreti se, začeti nasprotovati komu**: Ljudstvo je vstalo proti taki odredbi, vstati proti krivici

vzdrámíti in vzdrámíti -ím dov.

1. s **predlogom družljivo** povzročiti prehod iz spečega stanja v budno, zbuditi: vzdramiti se od bolečin, vzdramiti se ob petih / Sredi takega razmišljanja jo je vzdramil zvonec // s **predlogom vezljivo** povzročiti prenehanje stanja, kot ga določa samostalni: vzdramiti iz prijetnih sanj, vzdramiti se iz spanja

vzdržáti -ím dov.

2. s **predlogom družljivo** biti, ostati živ, nepoškodovan kljub odsotnosti, pomanjkanju česa, potrebnega za življenje: Ponesrečenci so vzdržali brez hrane cel teden, Boš že vzdržal kak dan brez kosila // biti tak, da nima (večjih) negativnih posledic zaradi odsotnosti, pomanjkanja česa, potrebnega za življenje: Kamela dolgo vzdrži brez vode / To cvetje vzdrži brez vode samo nekaj ur

vzétí v vzámem v dov., ekspr. **izraža nastop dejanja, kot ga določa so-besedilo**: Rada vzame pletenje v roke / Šele zvečer je lahko vzel knjige v roke / Preden ga je vzel v roke inštruktor, ni znal voziti // **izraža, da kdo vodi kaj, odloča o čem**: Predsednik je zadevo sam vzel v roke

vzétí za vzámem za dov. naredíti, da pride kdo z osebkom v kak odnos: vzeti koga za družabnika, hlapca / vzeti koga za svojega, vzeti za moža // **poročiti se s kom**: Vzela ga je, čeprav je precej starejši od nje 9. pog. **narediti kaj za predmet dela, uporabiti**: Za merilo je zmeraj vzel ceno kruha

vživéti se -ím se dov. s **predlogom vezljivo** priti v stanje, ko kaj ni več težko, neprijetno: vživeti se v delo, novo dolžnost; vživel se je v misel, da je bolan 3. navadno v zvezi z v priti v stanje, ko se kaj dobro razume, čustveno podoživlja: vživeti se v čustvovanje, položaj koga / vživeti se v nekdanje čase / vživeti se v film; vživeti se v vlogo

zabíti v -bíjem v dov., ekspr. z **vztrajnim razlaganjem doseči, da se kdo česa nauči, si kaj zapomni**: zabiti komu podatke v glavo

zabíti se/si v -bíjem se v dov., ekspr. z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: Tako se je zabil v študij, da ni mislil na nič drugega / zabiti se v knjige / zabiti si v glavo

zabúbiti se v -ím se v dov., ekspr., z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: zabubiti se v delo, razmišljanje

zadéti -dénem dov. s **predlogom vezljivo** narediti, da kaj pride kam z namenom, da se prenese: zadeti koš na hrbet, zadeti puško na ramo

zagoréti -ím dov.

4. ekspr. s **predlogom vezljivo** pojaviti se, začeti obstajati v veliki meri: V njej zagori hrepenenje, strast, V srcu mu je zagorelo sovraštvo / V deželi je zagorel velik upor // pokazati se v veliki meri: V očeh mu zagori ogenj, posmeh, Kar zagorela je v radovednosti, zmagoslavju

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

zagoréti od -ím od dov.

4. ekspr. // **čustveno se zelo vznemiriti**: Zagorel je od presenečenja, upornosti **zagoréti za** -ím za dov.

5. ekspr. **izraziti, pokazati veliko prizadevnost, navdušenje**: V hipu je zagorel za nov načrt, za pravično stvar / Zagorel je za sosedovo hčerko

zagrábíti za in **zagrábiti za** -ím za dov.

3. ekspr. [...] // z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivnega opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik**: Vsi so zagrabili za delo

zagrêbsti se v -grêbem se v dov., ekspr., z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: Ves se je zagrebel v delo, študij

zagrísti se v -grízem se v dov.

3. ekspr., z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža **nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: zagrísti se v delo, učenje / Spet se je zagrízel v svoje misli

zainteresirati za -am za dov. vzbuditi pri kom zanimanje, nagnjenje za kaj, navdušiti, pridobiti: zainteresirati mladino za glasbo, šport // **spodbuditi k čemu, pridobiti za kaj**: Zainteresirati delavce za večjo proizvodnjo / To ga je zainteresiralo za nadaljnje sodelovanje

zainteresirati se za -am se za dov. dobiti, pokazati zanimanje, nagnjenje za kaj: zainteresirati se za računalništvo

zakadíti se -ím se dov.

5. ekspr. s **predlogom vezljivo** steči, zdirjati: Vsi so se zakadili proti izhodu, zakaditi se navkreber // z veliko silo, s hitrim premikanjem priti kam: Zakadil se je napadalcu pod noge, da ga je podrl / Veter se je zakadil v hišo

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICO:

zakadíti se v -ím se v dov., ekspr. [...] // silovito napasti: zakaditi se v nasprotnika, kot ris se zakaditi v koga / Kritiki so se zakadili v razstavo

zakopáti v -kópljem v dov., ekspr.

3. narediti, da kaj duševnega, zavestnega na zunaj ni več opazno: zakopati trpljenje vase, zakopati kaj globoko v sebi, v svojem srcu

zakopáti se v -kópljem se v dov., ekspr.

5. ekspr., z oslABLJENIM pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža **nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: zakopati se v delo, študij / zakopati se v knjige

zalečí za -léžem za nedov. in dov.

2. biti glede na obseg, vrednost dovolj velik za kaj: prispevek bo zalegel za več številik revije / živež je zalegel za vso zimo / posestvo ni zaleglo za ves dolg

3. ekspr., v zvezi z za **biti glede na svoje delo, uporabnost enakovreden čemu**: on zaleže za dva delavca / nadstrešek mu je zalegel za garažo

zaletéti se v -ím se v dov. 4. ekspr. **vznemirjeno, razburjeno izraziti pomisleke glede česa**: zaleteti se v besedilo, program

zaljubíti se v in zaljúbiti se v -im se v dov.

2. ekspr. **čustveno se navezati na kaj tako, da se vidijo, upoštevajo predvsem lepe, dobre strani**: Zaljubil se je v te kraje / Zaljubil se je v lov

zamakníti se v in zamáknniti se v -em se v dov. (i á)

4. ekspr., z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža **nastop intenzivne dejavnosti osebk, kot jo določa samostalnik**: zamakniti se v poslušanje glasbe / Zamaknil se je v knjigo

zamísliti se nad -im se nad dov. **izraža usmerjenost take dejavnosti**: Zamislili so se nad njihovimi trditvami, Zamisliti se nad seboj / ekspr. Nad tem dejstvom bi se morali zamisliti

zamudíti se z/s -ím se z/s dov.

3. **porabiti za koga ali kaj daljši čas, kot se predvideva, pričakuje**: zamuditi se z malenkostmi, zamuditi se z oblačenjem otrok / Z iskanjem podatkov se je zamudil več let, Uslužbenka se je s stranko zamudila pol ure

zanésti se na -něsem se na dov. **biti prepričan, da kdo dela, ravna tako, kakor je najbolje, primerno, zaželeno**: Na svoje ljudi se zanese, Nanj se ni mogoče zanesti; popolnoma // **pri svojem ravnanju zelo upoštevati kako lastnost, stanje**: zanesti se na molčečnost, poštenost koga / Zanesel se je na njihovo spanje

zapásti -pádem dov.

3. ekspr., z oslavljenim pomenom [...] // **s predlogom vezljivo izraža začetek dejavnosti, kot jo določa samostalnik**: zapasti v brezdelje, sanjarjenje

zapeljáti -péljem dov.

6. **s predlogom vezljivo narediti, povzročiti, da kdo naredi kaj prvotno nenameravanega, navadno neprimernega**: zapeljati koga h kraji, v zločin // ekspr. povzročiti, da kdo pride v kako stanje: zapeljati koga v skušnjava, zmoto / zapeljal ga je na napačno misel / **s predlogom družljivo zapeljati koga s slabim zgledom**

zapičíti se v -im se v dov.

2. ekspr. **vsestransko, natančno pregledati, proučiti**: Carinik se je zapičil v njegovo prtljago, V vsako stvar se zapiči // z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebk, kot jo določa samostalnik**: zapičiti se v raziskovalno delo, zapičiti se v določen problem

zaplávati v -am v dov. postati deležen visoke stopnje stanja, kot ga določa samostalnik: zaplavati v navdušenje, sanjarjenje, srečo / zaplavati v težaven položaj // z oslavljenim pomenom, z glagolskim samostalnikom izraža nastop dejanja, kot ga določa samostalnik: Zaplavala sta v pogovor, zaplavati v reševanje problema

zaplésti -plêtem dov.

5. ekspr. s **predlogom vezljivo** narediti, povzročiti, da postane kdo udeležen pri čem: zaplesti državo v vojno, zaplesti se v škandal // narediti, povzročiti, da je kdo deležen česa: zaplesti koga v neprijetnosti, težave // z glagolskim samostalnikom narediti, povzročiti, da kdo začne delati, kar izraža samostalnik: zaplesti koga v pogovor; zaplesti se v prepir

zaplésti se z/s -plêtem se dov.

4. ekspr. **prii v ljubezensko razmerje s kom:** Zapletel se je s precej mlajšo žensko

zaplúti v -plôvem v dov.

4. ekspr. **postati deležen visoke stopnje stanja, kot ga določa samostalnik:** Dežela je zaplula v krizo / zapluti v spanec

zapráší se -ím se dov., ekspr. steči, zdirjati: Otroci so se zaprašili po bregu / Napadalec se je zaprašil proti nam // z veliko silo, hitrim premikanjem **prii kam:** Pes se mu je zaprašil med noge// **silovito napasti:** Zaprašil se je vanj in ga tepel, Zaprašila se je vanj kakor mačka

zaprêsti -prêdem dov.

4. s **predlogom vezljivo** narediti, povzročiti, da postane kdo udeležen pri čem, **zaplesti:** zapresti koga v kako zadevo // z glagolskim samostalnikom narediti, povzročiti, da kdo začne delati, kar izraža samostalnik: zapresti koga v pogovor, razpravo

zaríti se v -ríjem se v dov.

2. ekspr., z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom, v zvezi z **izraža nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik:** zariti se v delo / zariti se v knjige

zatopíti se v -ím se v dov., ekspr., z oslavljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža nastop a) intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik: zatopiti se v delo, molitev, zatopiti

se v pogovor s kom, Tako se je zatopil v branje, da ni slišal trkanja b) stanja osebka, kot ga določa samostalnik: zatopiti se v molk, žalost

zatrepetáti za -ám za dov. (á â, ê)

2. ekspr. **začutiti strah, skrb za koga ali kaj**: Zatrepetal je za sina; Zatrepetali so za svoja življenja

zatřzati -am dov. [...] // s **predlogom družljivo** narediti sunkovite premike, gibe s kakim delom telesa: zatřzati z ustnicami

zavalíti se na -ím se na dov.

4. ekspr. **izraža, da kaj neprijetnega začne prizadevati koga**: Vsa teža odločitve se je zavalila na njegova pleča, Včasih se res preveč zavali na enega človeka

zavíti v -vým v dov.

5. ekspr. **povzročiti, da pride kaj v stanje, ki zmanjšuje, preprečuje vidljivost**: Nevihta je zavila mesto v temo, Kolona se je zavila v oblak prahu

zavozláti se v -ám se v dov.

3. knjiž., ekspr. **navadno v zvezi z v zaiti, spraviti se v zapleten, težko razrešljiv položaj**: zavozlati se v neprijetnosti

zavřtati -am dov.

3. ekspr. s **predlogom vezljivo** začeti vztrajno poizvedovati, izpraševati o čem: Z odgovori ni bil zadovoljen, zato je zavřtalo naprej // začeti vztrajno izpraševati: Po predavanju so zavřtali vanj z vprašanji

zavřtati se v -am se v dov.

2. ekspr., z oslabiljenim pomenom, navadno z glagolskim samostalnikom izraža **nastop intenzivne dejavnosti osebka, kot jo določa samostalnik**: zavřtati se v problem

zavzétí se za -vzámem se za dov.

2. **pokazati, izraziti voljo, hotenje, da se kaj doseže, uresniči**: Zna se zavzeti za svoje cilje, ideje // z izražanjem volje, hotenja **poskusiti doseči za koga kaj pozitivnega, ugodnega**: zavzeti se za brezposelne, zavzeti se za koga pri oblasteh / knjiž. Po smrti staršev so se za otroke zavzeli sorodniki

zbudíti -ím dov. s **predlogom družljivo** povzročiti prenehanje stanja, kot ga določa samostalnik: zbuditi koga iz globokega spanja / skušal jo je zbuditi iz nezavesti

zbudíti se -ím se dov. s **predlogom družljivo** prenehati biti v stanju, kot ga določa samostalnik: zbuditi se iz trdnega spanja / zbuditi se iz nezavesti / zbuditi se iz otopelosti, razmišljanja

zdrámíti in **zdrámíti** -ím dov. s **predlogom družljivo** povzročiti prenehanje stanja, kot ga določa samostalnik: zdramiti koga iz spanja / zdramiti ponesrečenca iz nezavesti / Ropot ga je zdramil iz razmišljanja

zdrfkníti v -em v dov. 6. ekspr., z oslabljenim pomenom **izraža nastop stanja, kot ga nakazuje določilo**: zdrkniti v nezavest, zdrkniti v spanec

zdrvéti v -ím v dov. 2. ekspr. **hitro priti v kaj slabega**: zdrveti v finančni polom

zdržáti -ím tudi **izdržáti** -ím dov. (á í)

2. s **predlogom družljivo** biti, ostati živ, nepoškodovan kljub odsotnosti, pomanjkanju česa, potrebnega za življenje: zdržati brez hrane cel teden // biti tak, da nima (večjih) negativnih posledic zaradi odsotnosti, pomanjkanja česa, potrebnega za življenje: Ta rastlina dolgo zdrži brez vode

zgorévati -am nedov.

3. ekspr. s **predlogom družljivo** izčrpavati se zaradi velike prizadevnosti, vneme: zgorovati za svoje ideje, zgorovati v skrbi za otroke / zgorovati v ljubezni

zgrabíti in **zgrábiti** -ím dov.

4. s **predlogom družljivo** začeti intenzivno delati, **zagrabití**: Fantje, zdaj bomo pa zgrabili za tri

zgrabíti za in **zgrábiti za** -ím za dov. [...] // z glagolskim samostalnikom **izraža nastop intenzivnega opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik**: Z veseljem so zgrabili za delo / Spet so zgrabili za vesla

zgradíti na -ím na dov.

3. **narediti, ustvariti kaj z upoštevanjem določenih izhodišč**: zgraditi družbo na demokratičnih načelih, Svojo filozofijo je zgradil na materialistični osnovi / zgraditi zakon na ljubezni

zídati na tudi **zidáti** na -am nedov. (í á í)

3. **delati, ustvarjati kaj z upoštevanjem določenih izhodišč, graditi:**
zidati družbo na demokratičnih temeljih

zlíti v **zlíjem** v dov.

2. knjiž., ekspr. **izraziti, izpovedati kaj tako, da nastane to, kar določa samostalnik:** zlíti svoja čustva v pesmi / Svoje gorje je zlíla v besede

zmeníti se za in **zméniti se za** -im se za

2. navadno z nikalnico **pokazati željo, pripravljenost spoznati kaj, ukvarjati se s čim:** Ptič se še zmenil ni za meso / Ne zmeni se za znance, živi sam zase / Za ženske se ne zmeni // **poskrbeti za kaj:** Tudi za lastne otroke se ni dosti zmenil

3. navadno z nikalnico **vzpostaviti do česa tak odnos a) da vpliva na ravnanje:** Ni se zmenil za nevarnost, svarila **b) da vzbudi čustven odziv:** Za njene solze se ni zmenil

znêsti se nad znêsem se nad dov., ekspr. z **besedami, dejanji izraziti jezo, nezadovoljstvo:** Znesel se je nad otroki / Ker niso mogli drugega, so se znesli nad avtomobilom / Nad dolino se je znesla huda nevihta

zrásti v zrâstem v in zrâsem v dov. **zaradi takega razvoja se razviti v to, kar izraža dopolnilo:** Zrasla je v lepo dekle, Otroci so zrasli v delovne ljudi

zreducírati na -am na dov.

2. **narediti, da kako dejanje, dejavnost obsega samo to, kar nakazuje določilo, omejiti:** zreducirati problematiko na tri bistvena vprašanja, Razprava se je zreducirala le na nekaj vodilnih delavcev

zríniti -em dov.

1. s **predlogom vezljivo** z rinjenjem spraviti kam: zriniti koga k vratom, zriniti pohišstvo na sredino sobe, zriniti sneg s pločnika // ekspr. spraviti koga v določen položaj, stanje, navadno brez njegove privolitve: zriniti sina v medicino

zvalíti -ím dov.

2. ekspr. s **predlogom vezljivo** dati, vsiliti komu kaj težkega, neprijetnega: zvaliti delo drugemu / zvaliti odgovornost s sebe // narediti, da postane kdo drug deležen česa težkega, neprijetnega: zvaliti dolžnost, odgovornost na druge, zvaliti krivdo na prijatelja

zvrníti in **zvrniti** -em dov.

4. s **predlogom vezljivo** narediti, imeti koga drugega za povzročitelja, nosilca česa neugodnega, negativnega: zvrniti krivdo, odgovornost na druge, Vse je zvrnila nanj

živéti -ím nedov. s **predlogom vezljivo** imeti materialne možnosti za obstoj: Na tej kmetiji ne more živeti, Z invalidnino bo težko živeti / živeti na tuje stroške, na škodo drugega // pridobivati materialna sredstva za preživljanje: Živelí so od izdelovanja suhe robe; živeti od kmetijstva / Ta dežela živi od turizma

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

živéti v -ím v nedov.

6. [...] // z oslajenim pomenom, z glagolskim samostalnikom **izraža**, **da je osebek v stanju, kot ga določa samostalnik**: živeti v ljubezni, živeti v velikem strahu, živeti v zmoti

živéti z/s -ím z/s nedov.

8. **biti v skupnosti s kom**: Žena ne živi več z možem, Z njimi se da živeti // ekspr. **imeti spolno razmerje, navadno za daljši čas**: Pol leta je živel z njo, Živi z več moškimi 9. **biti dejavno, čustveno povezan s čim**: Zemljo naj obdeluje tisti, ki živi z njo / živeti z gorami, naravo / živi s knjigami

živéti za -ím za nedov.

9. [...] // **porabljati v veliki meri svoje sposobnosti, čas za kaj**: živeti za glasbo, živeti za otroke, za svoj poklic

žonglírati z/s -am z/s nedov., ekspr. **spretno ravnati s čim**: Natakár je žongliral s kozarci / žonglirati z ljudmi; pren.žonglirati z besedami, s podatki

2.2.3.3.2 Samostalniki z ohranjeno glagolsko motivacijo

ántirekláma za -e za ž

2. ekspr. **kar kaže, dokazuje slabe lastnosti koga, česa in s tem navadno odvrča kupce, uporabnike, obiskovalce:** Moštvi sta na zadnji tekmi prikazali antireklamo za prvoligaški nogomet

gónja za -e za ž

3. ekspr. **pretirano prizadevanje za dosego česa:** gonja za dobičkom, za materialnimi dobrinami, gonja za uživanjem

gledé na prisl. **izraža stališče, s katerega se kaj presoja:** preizkus materiala glede na odpornost, oceniti delo glede na njegovo umetniško vrednost // **izraža primerjavo, nasprotje:** Število naročnikov je glede na lansko leto močno padlo

nègledé na prisl. **izraža stališče, ki se ne upošteva:** enake pravice za vse neglede na spol ali narodnost, Tiskajo vse, neglede na to, ali je kaj vredno // Neglede na različnost mnenj je sodelovanje mogoče

interesènt za -énta za in -énta za m **kdor si prizadeva, se zavzema za kaj, navadno za pridobitev česa:** Tudi on je interesent za parcelo; število interesentov za stanovanje je precej naraslo / agrarni interesent ki se ob agrarni reformi poteguje za dodelitev zemlje

izvídnicá -e ž

2. s **predlogom vezljivo kot prislov** izvidniška akcija: priti iz izvidnice, iti v izvidnico, biti na izvidnici, v izvidnici

klepèt -éta in -éta m, nav. ekspr. s **predlogom vezljivo kot samostalnik** živahen, sproščen pogovor o nepomembnih stvareh: za klepet vedno najde čas / iz sobe je bilo slišati klepet // družabni sestanek ali pogovor: Pridi popoldne na klepet // sinhrona komunikacija med uporabniki interneta: program za klepet po internetu, Osebni stik v današnjem času velikokrat zamenjamo za internetni klepet

klíc -a m s predlogom družljivo

2. glasno izražena želja, zahteva po a) prisotnosti: klic v sili b) kaki dejavnosti: klici na pomoč; zaslíšal je klic k večerji / ekspr. klic k orožju, pripravljenosti / **s predlogom družljivo kot prislov** Na njegov klic so vsi prihitali

klíc po -a po m // [...] ekspr. **velika potreba, želja**: klic po aktualnosti in sodobnosti v umetnosti / Vse tri pesnitve so glasen klic po svobodi

kriík -a m

1. **s predlogom družljivo kot prislov** močen, rezek glas: Z boleznim krikom se je zgrudil, pretresljiv krik od bolečine, groze / **s predlogom družljivo** krikri na pomoč // ekspr. **s predlogom vezljivo kot samostalnik**: ženske so planile v krik

kriík po -a po m [...] // **velika potreba, želja**: krik po ljubezni, krik po življenju

likvidácija -e ž

2. jur. prenehanje obstoja gospodarske organizacije: [...] // **s predlogom vezljivo kot samostalnik** postopek za to prenehanje: iti, preiti v likvidacijo; biti v likvidaciji, zadruga v likvidaciji

ljubézen -zni ž

4. **s predlogom družljivo kot prislov** močen pozitiven odnos do česa: [...] / z ljubeznijo obdelovati zemljo, Jed je bila skromna, a pripravljena z ljubeznijo

ljubézen do -zni do ž

4. **močen pozitiven odnos do česa**: Cenila je njegovo ljubezen do glasbe, gledališča, knjig, ljubezen do poklica, evfem. Vsi poznajo njegovo ljubezen do denarja

lòv na/za lôva na/za m

5. ekspr. **veliko prizadevanje za dosego česa**: lov na gostinske delavce, lov za bogastvom, srečo, lov za zaslužkom, To je bil čas lova za zlatom

lòvec na -vca na m

2. nav. ekspr. **kdor si zelo prizadeva, da si kaj pridobi**: Obstopili so ga lovci na avtograme, lovec na denar, odlikovanja / publ. lovci na daljave (smučarski) skakalci / lovci na zlato, za zlatom

mísel -sli ž

5. s **predlogom vezljivo** prisotnost česa v zavesti kot posledica najvišje umske dejavnosti: [...] / Vsiljuje se mu misel o nacionalni zatiranosti

10. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejevanje glagolskega dejanja na miselno področje: Ves čas je v mislih ponavljal izpitno vprašanje / v mislih sem z vami / samo v mislih je bil pogumen

mísel na -sli na ž [...] // **trajnejša, intenzivnejša prisotnost česa v zavesti**: Misel na ljubezen, boljše prihodnost mu daje pogum, Misel nanjo ga je dvigala

naméček -čka m ekspr. s **predlogom družljivo** kar se doda k določeni, dogovorjeni količini: [...] / Dajal mu je hrano, stanovanje in še kak nameček v denarju // s **predlogom družljivo kot prislov** izraža dodajanje, stopnjevanje: Lepo ga je pogostil, za nameček pa mu je dal stotak

občútek za -tka za m

5. **spodobnost za dojetanje, presojanje česa**: imeti občutek za čas, izgubiti občutek za hitrost / pridobiti si občutek za orientacijo

obrís -a m

2. nav. mn. s **predlogom družljivo kot prislov** kar kaže, nakazuje kaj brez podrobnosti: Argumentacija se je gibala v meglenih obrisih // [...] Stvar je povedal le v obrisih / V glavnih obrisih razložiti načrt, Problem so prikazali le v grobih obrisih

odnòs -òsa m

5. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejitev, izhodišče pri opredeljevanju: [...] / oceniti koga v odnosu do drugega v primerjavi z drugim, industrijske panoge v odnosu na zunanji trg

odnòs do -òsa do m

4. **kar se izraža, kaže v ocenjevanju, presojanju česa**: oblikovati učenčev odnos do kulture, spremeniti človekov odnos do narave, umetnosti

oprávek z/s -vka z/s m

2. nav. ekspr. **izraža, da a) je kdo s kom, s čim v odnosu, zvezi**: S tem dogodkom nimam nobenega opravka, z njim nočem imeti opravka, imeti opravka s policijo **b) kdo kaj dela**: Ima veliko opravka s čiščenjem, imeti opravka z vrtom // **izraža vzročno odvisnost, povezanost**: Ima to kaj opravka z mojo izjavo

ozír -a m

2. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejitev trditve na določeno: V tem oziru ni prav nič boljši od njega, V nobenem oziru ga ne prekaša 3. s **predlogom družljivo kot prislov** glede na: Z ozirom na prej omenjena dejstva ni mogoča drugačna sodba, Z ozirom na razvoj narodnega vprašanja delimo ta čas v dve razdobji

pogled -éda m

6. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejitev trditve na določeno: V tem pogledu ni prav nič boljši od njega / V estetskem pogledu je knjiga zanimivo delo

7. nav. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov, prilastek** izraža ocenitev, presojo a) s kratkotrajnim vidnim zaznavanjem: Na pogled bi mu prisodil petdeset let b) z nekritičnim dojemanjem, mišljenjem: Na pogled preprosta stvar // izraža, da se dejanje zgodi v kratkem času: ljubezen na prvi pogled

pogòn -óna m

3. z oslavljenim pomenom s **predlogom vezljivo kot prislov** začetek premikanja, delovanja: spraviti motor, stroj v pogon / Mlatilnica je že v pogonu

pomóč -i in -í ž

4. z oslavljenim pomenom s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža, da je kaj narejeno s tem, kar določa samostalnik: S pomočjo krajevne skupnosti so organizirali izlet za invalide, S pomočjo svojega vpliva pri vodstvu je dosegel, kar je hotel

predstáva o -e o ž

2. [...] // **kar nastane v zavesti kot posledica izkušenj, védenja, miselne ali čustvene dejavnosti**: ustvariti si predstavo o najnovejši literaturi, subjektivna predstava o svetu / Ta cesta ustreza naši predstavi o dobri poti

pretèk -éka m

2. ekspr. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža zelo veliko količino, množino: Blaga je na pretek; časa, Vsega ima na pretek

préža -e ž

2. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža položaj telesa, značilen za prežanje: Mačka se je postavila v prežo, s **predlogom družljivo kot prislov** Sključil se je v prežo in zadržal dih

primér -a m

1. s **predlogom družljivo kot prislov** stvar, enota, po kateri se lahko očitno, neposredno spozna, dokaže kak splošnejši pojem, pravilo: [...] // v členkovni zvezi na primer izraža, da je kaka stvar, enota navedena z namenom ponazoriti kak širši, splošnejši pojem: Dobro se je ukvarjati s kakim športom, na primer [npr.] s kolesarjenjem, plavanjem 5. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža, da se ob mogoči uresničitvi dejanja, položaja, kot ga določa prilastek, uresniči dejanje, kot ga izraža povedek: V najslabšem primeru ostanemo doma; V primeru dežja predstava odpade / V izjemnih primerih je to dovoljeno // izraža namen uresničitve dejanja, kot ga izraža povedek, glede na možnost uresničitve dejanja, položaja, kot ga določa prilastek: zavarovati se za primer poškodbe, smrti

priméra -e ž

2. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejitev lastnosti glede na primerjano: V primeri z njo je stara
3. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** ki se glede na kvaliteto ne da z ničimer enačiti, primerjati: On je matematik brez primere // v prislovni rabi *zelo*, *hudo*: trpeti brez primere

primerjava -e ž

2. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejitev lastnosti glede na primerjano: Naše težave so v primerjavi z njihovimi majhne

rába -e ž [...] // s **predlogom družljivo kot prislov** biti sposoben opravljati svojo funkcijo: Ta sod ni več za rabo / Ko ni bil več za rabo, so ga odpustili 3. s **predlogom družljivo kot prislov, prilastek** potreba, namen: narediti violino za domačo rabo, prirediti knjigo za šolsko rabo, predmeti za vsakdanjo rabo

razlíka -e

4. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža podkrepitev trditve: Povabil je vse, brez razlike 5. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejevanje prej povedanega: Brata sta si zelo podobna, z razliko, da je mlajši nekoliko večji

rekláma za -e za ž

2. ekspr. **kar kaže, dokazuje dobre, pohvalne lastnosti koga, česa in mu s tem prinaša ugled, koristi**: Ta dosežek je najboljša reklama za podjetje

sestav -áva m 1. [...] // **s predlogom vezljivo kot samostalnik** izraža, da je kaj sestavni del kake celote, *sestava*: izločiti motorizirano četo iz sestava brigade, Ozemlje je prišlo v sestav sosednje države, V sestav zavoda spadajo tudi različni oddelki

sklòp sklòpa in sklòpa m [...] // **s predlogom družljivo kot prislov** izraža, da je kaj sestavni del kake celote: v sklopu države oblikovana pokrajinska enota / z oslabljenim pomenom Ti objekti niso bili planirani v sklopu petletnega plana

slovó od -éša od s

2. ekspr. **izraža prenehanje obstajanja česa**: slovo od najine ljubezni, slovo od mladosti / V istem času se je začelo tudi pesnikovo slovo od dekadence

smísel za -sla za m

4. **sposobnost za dojemanje, presojanje bistva česa**: Ima smisel za glasbo, smisel za lepoto / Izgubil je smisel za čas, Nima nobenega smisla za njegove probleme // **posebna nadarjenost ali sposobnost za kaj**: Ima izrazit smisel za tehniko / Ima smisel za otroke

smísel -sla m

5. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža, da je kaj v skladu z resnično vsebino, namenom česa: napisati prošnjo v smislu dogovora

6. ekspr. **s predlogom družljivo kot prislov, prilastek** poudarja bistvene, tipične lastnosti česa, kot jih določa prilastek: Fant je neroda v pravem smislu besede

7. ekspr. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža omejitve trditve na določeno: V nekem smislu je bilo njegovo življenje zelo razburljivo

8. ekspr. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža nepotrebnost česa: Brez smisla se je pripraviti z njim

sovraštvó do -a do s **močen negativen odnos do česa**: sovraštvó do mačk / sovraštvó do matematike, reda

spréga -e ž

2. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža družbo, stike, povezavo z drugim: Novinarka je delovala v spregi s politiki

svítek -tka m

3. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža obstajanje, pojavljanje v prepleteni, obročasti obliki: Kača leži zvita v svitek / povezati, speti v svitek

šála -e ž

4. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža, da se kaj ne opravlja z resnim namenom: Za šalo je posnemal govornika, To je rekel le za šalo; v šali vprašati / govoriti napol za šalo, napol zares

škóda za -e za ž

2. ekspr. **izraža da kaj po vrednosti presega določen namen**: Te obleke je škoda za doma, Škoda je fanta za tako delo

ték -a m (ê)

3. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža čas trajanja kake časovne enote, kakega dogajanja, *v času, v obdobju*: Stvar bo končana v teku enega leta / v teku pogovora spoznati namen srečanja

uvòd v -óda v m

3. **kar uvaja v kako vedo, dejavnost**: uvod v filozofijo, matematiko

véra v-e v ž

6. nav. ekspr. **prepričanost o uspešnosti, učinkovitosti koga ali česa**: dati otrokom vero v življenje, Neuspeh mu je omajal vero v lastne sposobnosti

vesélje -a s

4. s **predlogom vezljivo kot samostalnik** pozitiven odnos, zaradi katerega se zdi kaj, ukvarjanje s čim prijetno, zaželeno: vzbuditi v kom veselje do glasbe, Na to šolo se je vpisal iz veselja do kemije / imeti veselje do vrta, za vrt, z vrtom / s **predlogom družljivo kot prislov** slikati iz veselja // *vnema, prizadevnost*: Z veseljem prebira njegova dela / kot vljudnostna fraza: Z veseljem sprejmemo vaše povabilo

vpoglèd v -éda v m

2. **pogled v kaj, ki omogoča spoznanje notranjih, globljih lastnosti**: To dejstvo, poročilo daje, odpira, omogoča vpogled v dogajanje, stanje // **globlje (s)poznati kaj**: dobiti, imeti vpogled v poslovanje, imeti širok vpogled v zadevo

zabáva -e ž

4. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža, da se kaj ne opravlja z resnim namenom: S slikanjem se ukvarja bolj za zabavo / s **predlogom vezljivo kot prislov** vse jim je le v zabavo

zagòn -òna m

1. [...] // s **predlogom vezljivo kot samostalnik** dejanje, s katerim se spravi kaj v stanje delovanja, teka: spraviti motor v zagon / s **predlogom vezljivo kot prislov** Stroj je v zagonu

zalóga -e ž

3. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža večjo količino od sproti potrebne, nujne: Okenske okvire izdelujejo na zalogo, kupovati vino na zalogo, ekspr. Hotel se je najesti na zalogo

zbòr zbôra m

7. s **predlogom družljivo kot prislov** vsi naenkrat: Učenci so brali, odgovarjali, recitirali v zboru / zdravo, je v zboru pozdravil ves razred

2.2.3.3.3 Pridevniki

Za vse spodaj obravnavane pridevnike je tipična tudi raba v povedku in od tod tudi njihova pridobljena (povedkova) vezljivost:

dóber dôbra -o prid.

7. s **predlogom vezljivo** ki ugodno vpliva, koristi: Čaj je dober proti prehladu, Mleko je dobro za otroke

9. pog. s **predlogom vezljivo** s širokim pomenskim obsegom izraža stanje, ki je v nasprotju s prejšnjim, navadno pozitivno: S tobakom sem dober za pol leta, ekspr. Če te zalotijo, si dober za dve leti

dojemljív za -a -o za prid.

1. [...] // s **predlogom vezljivo** *dovzeten, sprejemljiv*: Nekateri učenci niso dojemljivi za vzgojne ukrepe / Mladenič je bil za lepoto močno dojemljiv

dovzéten za -tna -o za prid.

1. **sposoben dojemati, občutiti**: do vzeten za glasbo, za lepoto, za šale / Za kritiko je malo do vzeten, do vzeten za vzgojne ukrepe

glúh za -a -o za prid.

2. ekspr. **ki noče dojeti, upoštevati česa**: Bil je gluh za vsak nasvet, gluh za sodobne probleme / Včasih je gluha in slepa za vse okrog sebe

idéntičen z/s -čna -o z/s prid. [...] // **ki po vrednosti, moči ni ne večji ne manjši**: Splošna metoda znanstvenega dela je identična s splošno sociologijo / S takšnimi trditvami postaja identičen s svojimi kritiki

interesánten za -tna za -o prid.

2. od katerega se glede na kak kriterij pričakuje uspeh, korist, *primeren*: Ti kraji so za turizem interesantni samo zaradi prenočišč

lákomen na -mna -o na prid. [...] // **ki čuti, ima strastno željo po kaki jedi**: biti lakomen na meso, Polhi so lakomni na hruške

lén za tudi lèn za léna -o za prid. 1. [...] // **ki nima želje, volje za kako opravilo**: Ti si len za hojo, pisanje

ljubosúmen na -mna -o na prid.

1. ki čuti bojazen, da bi izgubil ljubezen, naklonjenost kake osebe: Mož je bil ljubosumen na soseda

2. ki čuti nezadovoljnost zaradi uspehov, prednosti koga: biti ljubosumen na svoje tovariše / Ljubosumen je na njihove uspehe

nágnjen k -a -o k

2. z glagolskim samostalnikom a) izraža hotenje, voljo do določenega dela, dejavnosti: nagnjen je k branju, filozofiranju, lenarjenju / ekspr. K pijači je nagnjen že od mladega / Nagnjena je k ljubosumnosti **b) izraža možnost hitrejšega, pogostnejšega obolenja**: Nagnjen je k angini, pljučnici / h kapi nagnjeni ljudje

nèdovzéten za -tna -o za prid. ki ni dovzeten: nedovzeten za glasbo, lepoto / Za nasvete je nedovzeten / Za bolezen je na srečo nedovzeten

občutljív za -a -o za prid.

3. pri katerem pod vplivom česa nastane sprememba, reakcija: Vitamini so občutljivi za kemične vplive, za svetlobo občutljiva snov

odvísen od -sna -o od prid.

1. ki je v takem odnosu do koga, da ta skrbi za njegove potrebe: Mladič je dolgo odvisen od svoje matere, Zaradi bolezni je bila popolnoma odvisna od drugih // **ki je v takem odnosu do koga, da potrebuje od njega določeno pomoč**: Sin študira in je odvisen od staršev, biti finančno odvisen od koga / Preveč je odvisen od vašega mnenja

2. ki je v takem odnosu do koga, da mora upoštevati njegovo voljo, zahteve: Dokler prejema njihovo podporo, je od njih odvisen, Žena je bila v preteklosti odvisna od moža

3. ki je v takem odnosu do česa, da to omogoča njegovo uresničitev, določa stopnjo, lastnosti: Tudi od pridnosti je odvisen uspeh dela, Cena je odvisna od stroškov, Vidljivost je odvisna od čistosti ozračja

4. ki je zasvojen, zlasti z alkoholom, mamili: biti odvisen od moči, politike / biti odvisen od alkohola, drog

osnován na -a -o na

2. ki se opira na kaj, temelji na čem: Teorija je osnovana na načelu enakopravnosti, Delo je osnovano na ljudski motiviki

ponôsen na -sna -o na prid.

2. zadovoljen zaradi pozitivnih lastnosti a) samega sebe: Če sem se spomnil na svoje ravnanje, sem bil ponosen nase / Ponosna je na svoje lepe lase b) koga drugega: biti ponosen na sina

príden za -dna -o za prid. [...] // ki ima željo, voljo za kako opravilo: biti priden za delo, hojo, Za pisanje ni preveč pridna / ekspr. Te rože so pridne za cvetenje

skládén z/s -dna -o z/s prid.

3. ki ima prav take lastnosti, značilnosti, kot so določene, se pričakuje glede na izbrano merilo urejenosti, pravilnosti: Gospodarski razvoj je skladen s sprejetimi resolucijami, Njegova dejanja so skladna z govorjenjem

sorazméren z/s -rna -o z/s prid.

2. ki ima glede na dejstvo, s katerim se primerja, ustrezno mero, količino: Fantova majhna glava ni bila sorazmerna z njegovo veliko postavbo / Prešežek je bil sorazmeren z deležem zaposlenih

sprejémljív za -a -o za prid.

2. sposoben sprejemati: sprejemljiv za novosti / sprejemljiv za glasbo, lepoto / sprejemljiv za vzgojne vplive

udárjen na -a -o na

3. pog., ekspr. ki čuti, ima veliko željo po tem, kar izraža določilo: Udarjen je na denar, meso, Udarjen na ženske

usékan na -a -o na

3. pog., ekspr. **ki čuti, ima veliko željo po tem, kar izraža:** Usekan je na delo, biti usekan na meso / Usekana je nanj

vólčji na -a -e na prid.

3. ekspr. **ki čuti, ima strastno željo po čem:** biti volčji na gobe, meso / biti volčji na denar

združljív z/s -a -o z/s prid. [...] // ki ima take lastnosti, značilnosti, da s čim drugim sestavlja logično urejeno celoto: Novi sklep ni združljiv s prejšnjim, To je bolj malo združljivo z njegovim prepričanjem / Njegovo ravnanje ni združljivo z njegovo funkcijo

zrèl za in zrél -éla -o za prid.

6. **glede na telesno, duševno razvitost sposoben za kaj:** Otrok je zrel za šolo / Ni bil dovolj zrel za te misli ni jih mogel razumeti, sprejeti // **glede na doroslost, razvitost primeren za kaj:** Žito je zrelo za žetev // **ki ima ustrezne pozitivne ali negativne lastnosti za kaj:** Knjiga je zrela za tisk / ekspr.: Fant je zrel za zapor, Hiša je zrela za rušenje

2.2.3.3.4 Samostalniki

Samostalniki imajo znotraj prostomorfemosti najbolj različne skladenjskopomenske vloge.

blèf blêfa m ekspr. [...] // s predlogom družljivo kot prislov izraža opravljanje, izvrševanje česa brez vnaprejšnje priprave: govoriti na blef, Na izpit je šla kar na blef

debéli -a -o sam.: ekspr., pog. s predlogom družljivo kot prislov izraža veliko količino, obseg in pogostnost česa: Na debelo goljufajo, kradejo, prodajati na debelo, Na debelo je namazana s šminko, Zapadlo je na debelo snega

désna -e ž [...] //

2. **s predlogom vezljivo kot prislov** izraža desno stran: iti, kreniti, zaviti na, v desno, Vrata se odpirajo na, v desno, Ko greš čez cesto, poglej na levo in desno / Kroglja je priletela z desne / pren. Vodstvo stranke ubira pot na desno

desníca -e ž

1. [...] // **s predlogom vezljivo kot prislov** izraža desno stran: Posadil ga je na svojo desnico / imeti koga na desnici

léva -e ž

2. **s predlogom vezljivo kot prislov** izraža levo stran: pisati od leve proti desni, priti od leve, iti na, v levo, Vrata se odpirajo na, v levo / Krogla je priletela z leve, hoditi po levi; miza na levi je še prosta / pren. Politik je krenil v levo

levíca -e ž // **s predlogom vezljivo kot prislov** izraža levo stran: Posadil ga je na svojo levico / Na njegovi levici je sedelo lepo dekle

dojemljívo za -i za ž [...] // **dovzetnost, sprejemljivost**: Preseneča nas velika dojemljivost obiskovalcev za moderna gledališka dela

idéja o -e o ž

2. **rezultat najvišje umske dejavnosti, ki nakazuje človekov odnos do materialnega ali duhovnega sveta**: Njegova ideja o lepoti, pravičnosti se je v tem delu lepo izrazila / opredeliti idejo o nasprotju med umetnikom in družbo

izjéma -e ž

2. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža a) popolnost, neizjemnost česa: Njegove pesmi so brez izjeme take, da se lahko objavijo b) podkrepitev trditve: Prišli so vsi, brez izjeme 3. **razen**: Z izjemo dveh dvoran je bilo vse zasedeno, Časopis izhaja vsak dan z izjemo sobote / z majhnimi izjemami so vsi enaki

káva -e ž (á) [...] // **ekspr. s predlogom vezljivo kot prislov** družabni sestanek ali pogovor, pri katerem se pije navadno kava: povabiti na kavo

klóbcíč -a in klobčič -íča m

2. **s predlogom družljivo kot prislov** izraža obstajanje, pojavljanje v kroglasti obliki pri a) živali, človeku: Stisnjen je v klobčič kakor jež / Maček se je zvil v klobčič b) predmetu, stvari: Pas, zvit v klobčič

kônc -nca m

8. **s predlogom vezljivo kot prislov** izraža, da kaj je, se zgodi po vseh dejanjih iste celote: Prvi si ti, potem pride on in na koncu še jaz, Grozil je, da bo vsako uro ubil enega, na koncu pa še sebe

9. nav. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža najvišjo možno mero: Do konca izčrpan se je vrnil domov, To je do konca osamljen, pokvarjen človek // poudarja celotnost, polnost dejanja: Ne povej samo na pol, ampak do konca

kóst -í ž

4. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža visoko stopnjo doživljenja: Premražen sem do kosti / Obrali so jo do kosti

kozárec -rca m [...] // ekspr. s **predlogom vezljivo kot prislov** družabni sestanek ali pogovor, pri katerem se pije navadno alkoholna pijača: Povabil ga je na kozarec

krémpelj -plja m

1. nav. mn. s **predlogom družljivo kot prislov** roževinast ukrivljen izrastek na koncih prstov nekaterih sesalcev, ptičev, plazilcev: praskati s kremplji / zgrabiti s kremplji

3. nav. mn., ekspr. s **predlogom vezljivo kot prislov** močen vpliv, oblast: Težko se je rešil iz njegovih krempljev, Dobil ga je v kremplje

lahkôta -e ž

2. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža opravljanje, izvrševanje česa brez truda, napora: Z lahkoto je nosil vreče / On je z večjo lahkoto dobil službo kot jaz

méra -e ž

5. s **predlogom družljivo kot prislov** dopustna količina, stopnja česa: jedo brez mere, Do te mere je stvar sprejemljiva, Proizvodnja narašča v predpisanih merah // s **predlogom družljivo kot prislov** izraža preveliko, nesprejemljivo količino, stopnjo česa: Bilo je vsega čez mero / Čez mero se razburjati

načêlo -a s

3. s **predlogom družljivo kot prislov** poudarja bistveno, osnovno, ne glede na posameznosti, podrobnosti: Predlog so v načelu sprejeli, o podrobnostih pa bodo razpravljali pozneje / V načelu so vsi enakopravni, v resnici pa je marsikaj drugače

obílica -e ž [...] // s **predlogom družljivo kot prislov** izraža veliko količino, množino: Vsega je bilo v obilici

obilje -a s

2. [...] // s **predlogom družljivo kot prislov** v izraža veliko količino, množino: imeti vsega v obilju

oblíka -e ž

5. s **predlogom družljivo kot prislov, prilastek** izraža, da se kaj pojavlja, obstaja tako, kot nakazuje določilo: Pesmi so izšle tudi v knjižni obliki, Sir vsebuje vse bistvene sestavine mleka v koncentrirani obliki

obròk -óka m

2. s **predlogom družljivo kot prislov** znesek, ki se plačuje v določenih časovnih presledkih kot vračanje dolga in obresti: kupiti pohištvo na obroke // izraža, da se kaj opravlja v časovnih presledkih: Hišo dela na obroke, oddajati rokopolis po obrokih, jemati zdravila v obrokih

píka -e ž

5. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** zelo majhna količina: Za piko je manjkalo, da ga ni povozil // izraža najvišjo možno mero, stopnjo: Vse do pike je res, kar pravim / Do pike tako je bilo

pójem -jma m

4. nav. mn. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža omejenost na ocenjevanje, vrednotenje, kot jo določa prilastek: Za slovenske, naše pojme slaba hrana / ekspr. To za moje pojme sploh ni avto / To je za današnje pojme poceni

pomèn -éna m

2. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** poudarja bistvene, tipične lastnosti česa, kot jih določa prilastek: Prešeren je pesnik v najvišjem pomenu besede, On je prijatelj v pravem pomenu 4. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža nepotrebno česa: Brez pomena je govoriti o tem, ker je že vse odločeno

písi -i ž mn.

1. sprednji del človeškega ali živalskega trupa med vratom in trebuhom: // s **predlogom vezljivo kot prislov**: čutiti bolečine v prsih; boli, peče, zbada ga v prsih, V prsih mu hrope, piska / ekspr. Srce v prsih mu je veselo igralo / ekspr. Iz prsi so mu prihajali grgrajoči glasovi // ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** ta votlina kot središče čustvovanja, zavesti: Hotel mu je iztrgati skrivnost iz prsi

razmérje -a s

3. **odnos**: [...] // s **predlogom vezljivo** kar se izraža, kaže v ocenjevanju, presojanju česa: opredeliti razmerje do življenja // v prislovni rabi, navadno v zvezi v razmerju do izraža omejitve, izhodišče pri opredeljevanju: vsak človek v razmerju do drugih ljudi; oblast v razmerju do ljudstva 4. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža primerjanje, vrednotenje, presojanje: Zastavljeni načrti niso bili v pravem razmerju s sposobnostmi delavcev, biti v ustreznem razmerju

séme -éna in -na s

2. s **predlogom vezljivo kot prislov setev, razmnoževanje**: Ta krompir je za seme, pustiti žito za seme / s **predlogom družljivo kot prislov** Letos so pšenico sejali le za seme

sónce-a s (ô)

7. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov, prilastek** poudarja trditev: Ni ga človeka pod soncem, ki bi to zmoget, V tistem trenutku sem bil najsrečnejši človek pod soncem, Ti si največji lenuh pod soncem, Nič pod soncem ga ne zanima

srcé -á s

2. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti: iz srca se nasmejati, Ljubi jo iz vsega srca, Od srca mu to privoščim, Z vsem srcem sem na vaši strani / Iz dna srca sem ti hvaležen

štírje štíri -i štev.

2. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža položaj, ko je telo hkrati na rokah in nogah, kolenih: Spustil se je na vse štiri, da je lahko zlezel pod mizo / ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov** laziti po vseh štirih

3. ekspr. s **predlogom družljivo kot prislov zelo, močno**: Z vsemi štirimi se je branil iti domov, Ko so ga ujeli, se je otepal z vsemi štirimi

víža -e ž

3. s **predlogom družljivo kot prislov način**: Na vse viže se je trudil / Na tako ali drugačno vižo se bo rešil

vólk na -a na m

4. ekspr. **izraža, da kdo čuti, ima strastno željo po čem**: Prijatelj je volk na gobe, meso / biti volk na denar

vřh -a m

5. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža skrajni zgornji del ob odprtini: naliti kozarec do vrha, do vrha napolniti vrče / do vrha polna posoda do roba // *popolnoma, zelo*: do vrha natovorjena ladja

vřsta -e ř

7. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža mesto, položaj v zaporedju, na katerem je kdo ali kaj, ko more ali mora uresničiti, pretrpeti določeno dejanje ali stanje: priti na vrsto, biti na vrsti za plačilo / Nesreče so na vrsti vsak dan

8. [...] // s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža, da ima kaj prednost pred vsem drugim: V prvi vrsti so morali graditi šole / s **predlogom družljivo kot prislov** Knjiga je namenjena v prvi vrsti odraslim

známenje -a s

8. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža, da kaj zelo vpliva na kako dogajanje, obstajanje: Mesto je živel v znamenju priprav na kongres, Pogovori so potekali v znamenju sprave / Naš kraj je bil ves v znamenju premogovnika

žál za prisl. [...] // izraža nezadovoljstvo, pridržek ob porabi, uporabi, dajanju česa: Za knjige mu ni žal denarja // izraža boleče čustvo zaradi odsotnosti, izgube česa: Zapustil jih je, pa ni bilo nikomur žal po njim

2.2.3.3.5 Prislovi

V kombinaciji predloga in prislova se potrjuje prvotna oz. izvorna pripadnost predlogov glagolom in tudi posledična povezanost prislovnih okoliščin z glagolskim dejanjem/stanjem se izraža z različnimi skladenj-skopomenskimi vlogami predloga kot prostega morfema.

nóter prisl.

2. pog. s **predlogom vezljivo kot prislov prav, čisto**: Gozd sega noter do jezera; igrati noter do jutra / sejati noter v noč; iti daleč noter v Rusijo

nótri prisl.

2. pog. s **predlogom vezljivo kot prislov prav, čisto**: Volkovi so prihajali notri iz kočevskih gozdov

spróti prisl.

3. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža količino, mero, ki je potrebna, nujna: dobiti, imeti (denar, hrano) za sproti, Oba zaslužita komaj za sproti

srédi prisl.

1. s **predlogom vezljivo kot prislov** izraža stanje v položaju s približno enako oddaljenostjo od dveh ali več mejnih točk: Pot pelje sredi med njivami, Na trgu sredi med stojnicami stoji spomenik / Sedeli so sredi med nami

težkó za

6. s smiselnim osebkom v dajalniku [...] // **izraža obžalovanje**: Težko mi je zanjo, ker je dobro dekle, Za mlade ljudi mi je težko

védno prisl.

4. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža dokončnost, nepreklicnost: Brezskrbni dnevi so za vedno minili, Prišla bo za vedno domov

vréd prisl. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža udeleženosť s še kom ali čim pri kakem dejanju, stanju: vrniti dolg z obrestmi vred, S podaljškom vred meri dva metra

vsèlej prisl.

2. [...] // s **predlogom družljivo kot prislov** izraža dokončnost, nepreklicnost: Mnoge živali so za vselej izginile s sveta / priti domov za vselej / ekspr.: nehati, prepovedati enkrat za vselej

zméraj prisl.

4. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža dokončnost, nepreklicnost: dobiti kaj za zmeraj; oditi, ostati za zmeraj

zmérom prisl.

4. s **predlogom družljivo kot prislov** izraža dokončnost, nepreklicnost: Tam bo ostal za zmerom; Ta stvar je za zmerom izgubljena

zúnaj prisl. [...] // s **predlogom družljivo kot prislov** izraža usmerjenost iz prostora zunaj česa: Zastrli so okna, da jih ne bi od zunaj opazovali

2.2.3.4 Zaimenska prostomorfemskost

Iz SSKJ so v nadaljevanju obravnavani samo leksemi z izrazno obveznim *se* oz. *si*, kar jim določa status samostojne iztočnice. Leksemsko samostojnost omogoča tisti obvezni morfem *se*, ki ni niti pomensko niti slovnično zamenljiv z udeleženskim *sebe*, npr. *smejati se*.

Povratnost (neprehodnost) dejanja, vzajemnost dejanja in samodejnost dejanja, pospremljene z nezmožnostjo odpiranja udeleženske vloge, so slovnično-pomenske nadlastnosti, ki lahko odločajo o leksikalni osamosvojitvi.

V nadaljevanju so predstavljeni prostomorfemski glagoli, ki izpolnjujejo pogoje leksikalne osamosvojenosti in imajo status samostojne slovarske iztočnice z (a) zavestnim ali nezavednim samodelovanjem in (b) vzajemnim delovanjem.

a)

báhati se -am se in baháti se -ám se nedov. čez **mero se hvaliti**: Ta človek se rad baha, bahati se z zmagami // **postavljati se, ponašati se**: Kupila si je klobuk, da bi se bahala pred drugimi

báti se bojím se nedov.

1. **čutiti strah, biti v strahu**: Nič se ne boj, Na smrt se bojim; preh. **bati se sovražnika** // elipt.: nič se bati! pog. nič bati! // **čutiti spoštljiv strah**: Fant se boji samo očeta

dřzniti si -em si in dřzniti se -em se dov. z nedoločnikom **izraža, da kdo stori kaj kljub neprimernosti, neupravičenosti ali nevarnosti**: Pred vsemi si je drznil lagati / Ne drzni si nikoli več storiti kaj takega!

godíti se -ím se nedov.

1. nav. 3. os. **večkrat se zgoditi, dogajati se**: Čudeži se ne godijo, Take stvari se bodo vedno godile // **izraža obstoj, potek v prostoru in času**: Razločno sem vse videl, kar se je godilo na dvorišču / Povest se godi v šestnajstem stoletju

2. s smiselnim osebkom v dajalniku **biti, živeti v določenih gmotnih, zdravstvenih razmerah**: Dobro, slabo se mu godi, Godi se mu kot vrabcu v prosu

lotíti se in **lótiti se** -im se

1. z glagolskim samostalnikom napraviti **prve akte, prva dejanja pri kakem delu, opravilu**: Tega dela sem se komaj lotil, Popravljanja se ni pravilno lotil
2. z glagolskim samostalnikom **izraža nastop opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik**: Lotil se je kidanja snega, Lotili so se popravila strehe / z oslabiljenim pomenom: Pustil je šolo in se lotil kmetovanja // s širokim pomenskim obsegom **izraža nastop dejanja, kot ga določa sobesedilo**: Z odporom se je lotil knjige, Spomladi se je zgodaj lotil vrta
3. **napasti**: Trije so se ga lotili, pa jih je premagal, Večjih živali se ta zver ne loti / ekspr. Kod si hodil ves dan, se ga je lotila, takoj ko je vstopil
4. nav. 3. os., nav. ekspr., z oslabiljenim pomenom **izraža nastop telesnega, duševnega stanja, kot ga določa samostalnik**: Lotila se ga je bolezen / Lotila se ga je nepremagljiva želja, da bi odšel // **izraža nastop stanja, kot ga določa samostalnik, sploh**: Jabolk se je lotila gniloba

nahájati se -am se nedov. s prislovnim določilom **biti sem**: V knjigi se nahajajo napake / Predsednik se nahaja v pisarni / Nahajam se pred odločilnim obdobjem

obnášati se -am se nedov.

1. **izražati, kazati svoje razpoloženje, svoj odnos do ljudi, okolja, vesti se**: učiti otroke, kako se naj obnašajo, Ne zna se obnašati, Obnaša se po otročje // s prislovnim določilom **izraža, da kdo dela kretnje, ravna, kot nakazuje določilo**: Zadnje čase se čudno obnaša
2. navadno s prislovnim določilom, s širokim pomenskim obsegom **pri uporabi, delovanju kazati, dokazovati določene lastnosti, značilnosti**: Te gume se dobro obnašajo na novo zapadlem snegu / Nekatere pasme se pri nas dobro obnašajo

obotávljati se -am se nedov. **biti nesposoben, nezmožen za dokončno odločitev**: Fant se obotavlja, Obotavlja se iti k zdravniku / Nikar se ne obotavlja / Nikamor ne bomo prišli, če se boste tako obotavljali

oddahníti se in **oddáhniti se** -em se

1. **med kakim dejanjem, zlasti hojo, pitjem, govorjenjem (globoko) vdihniti ali izdihniti**: Oddahnil se je in nadaljeval svojo pripoved, Izpil je kozarec vina, ne da bi se vmes oddahnil
2. **umiriti dihanje s kratkim prenehanjem dela, gibanja**: Prenehal je kopati in se oddahnil // ekspr. **odpočiti se**: Vpokoju se boste oddahnili
3. nav. ekspr. **občutiti veliko olajšanje zaradi prenehanja česa neprijetnega**: Kar oddahnila se je, ko je prejela sinovo pismo

ozirati se -am se nedov. 1. **usmerjati kam pogled z obratom glave v drugo smer, kot je obrnjeno telo:** Otroci so se med poukom kar naprej ozirali, Ustavil se je in se oziral // s **predlogom vezljivo gledati, pogledovati:** Ozira se proti hribom, ozirati se za odhajajočim.

► PREDLAGANA POMENSKA OSAMOSVOJITEV V PODIZTOČNICE:

ozirati se na -am se na nedov. **upoštevati pri svojem ravnanju, odločitvah:** Pri tem se moramo ozirati tudi na druge / Bil je preveč samozavesten, da bi se oziral na javno mnenje

ozirati se za/po -am se za/po nedov., ekspr. **prizadevati si doseči kaj, priti do česa, če osebek tega nima, iskati:** Na postaji se je oziral po taksiju, pa ga ni bilo, Dolgo se je oziral za službo / Ozirali so se po naši zemlji

potíti se -ím se nedov.

1. **izločati pot, znoj:** Po vsem telesu se je potil, Vso noč se je potil, Roke se mu potijo

2. nav. ekspr. **na svojem površju delati kapljice:** Siri se potijo

3. ekspr. **truditi se, prizadevati si:** Vem, zakaj se potim, Pehajo in potijo se za kruh noč in dan

smejáti se sméjem se nedov.

1. z **izrazom na obrazu, navadno z raztegnjenimi ustnicami, in glasovi kazati zlasti veselje, srečo:** Ljudje so se pogovarjali in se smejali, smejati se domisljam, šalam

prizadévati si -am si nedov. **delati, biti aktiven za dosego, uresničitev česa:** Učenci so si prizadevali za čim boljši uspeh / prizadevati si za pravično družbeno ureditev / Prizadeval si je biti duhovit

ukvárjati se -am se nedov.

1. **delati kaj v zvezi s tem, kar izraža določilo:** ukvarjati se s pripravami na potovanje // Babica se je ukvarjala z dojenčkom, Zdravnik se je dolgo ukvarjal s ponesrečencem / ukvarjati se z delom, nalogo // ukvarjati se z mislijo na koga

usésti se usédem se dov.

1. **zaradi lastne teže a) postati nižji, gostejši:** Sneg se je usedel b) **premakniti se v smeri navzdol:** Gošča se hitro usede

2. **namestiti se, spraviti se v tak položaj, da je teža telesa pretežno na zadnjici:** Usedi se in se odpočij // **namestiti se, spraviti se v mirujoč**

položaj, dotikaje se podlage z nogami, s spodnjim delom telesa: Čebela se je usedla na cvet

3. nav. ekspr., s prislovnim določilom izraža, da osebek začne delati to, kar nakazuje določilo: usesti se h klavirju, k večerji

4. postati nameščen tako, da se dobro, trdno prilaga: Os prečke se mora usesti v ležaj

zavédati se -am se nedov.

1. biti v duševnem stanju, v katerem se neposredno ve za svoje obstajanje in svoja duševna stanja: Bolnik, ki je bil nezavesten, se spet zaveda

2. preh. imeti v zavesti vedenje o obstajanju koga ali česa: Zavedati se sebe, sveta, življenja / Odkar se zavedam, je bilo tako // imeti v zavesti vedenje o čem in ravnati v skladu z njim: Zavedati se svojega izvora, svoje narodnosti // na osnovi kritičnega presojanja imeti v zavesti vedenje o čem: zavedati se resnosti položaja

znebíti se -ím se navadno z roditeljskim narediti, povzročiti, da neprijetna, nezaželena oseba preneha biti v bližini, družbi osebkov: Tega človeka se moramo znebiti // narediti, povzročiti, da kaj neprijetnega, nezaželenega pri kom preneha obstajati: znebiti se bremena / znebiti se dolga / znebiti se bolezni / Ni se mogel znebiti misli, da ga nadzirajo

b)

pogovárjati se -am se nedov. **izmenjavati mnenja, misli z govorjenjem**: pogovarjati se o glasbi, Z njim se lahko odkrito pogovarja / pogovarjati se po telefonu, pogovarjati se v francoščini / Večkrat se pogovarja sam s seboj // **uradno izmenjavati mnenja, stališča**: Na svojem obisku se je minister pogovarjal s predstavniki vlade

prepírati se -am se nedov. **medsebojno izražati nesoglasje z izjavami, mnenjem drugega, navadno glasno, ostro**: Nehajte se prepirati, Nikoli se ne prepirata, ekspr prepirati se za prazen nič / O tem se ne bom prepiral s teboj / Prepirajo se zaradi premoženja / Ta ženska se rada prepira

2.2.3.4.1 Frazemi

(prostomorfemski besedni in udeleženski besednozvezni)

Besedni frazemi imajo morfem *ga* oz. *jo* že pomensko izpraznjen v smislu *biksati ga*, *kidati jo*, in naštetá morfema samo ob določenih glagolih (še) lahko ohranjata zaimensko udeležensko vrednost, kar dela frazem besednozvezni, npr. *odnesti jo* 'glavo' (← tudi: *Ni je zlahka odnesel*), podobno še *piti ga* 'vino' ali *napeti jih* 'očitke'. Vprašanje je, koliko frazemska dvosestavinska enota prispeva k temu, da v obeh primerih lahko že govorimo o prostem morfemu, ki je že pomensko izraznjen ali pa ima še predstavljlivo udeležensko vrednost.

Tako besedni kot besednozvezni glagolski frazemi pa se lahko delijo po temeljnih glagolskih pomenskih skupinah: (1) ravnanje: *biksati ga*, *kidati ga/jo*, *kronati ga*, *lomiti ga*, *pihniti ga*, *sekati ga* v pomenu 'počenjati neumnosti, lahkomišelnosti' s faznimi različicami *pokidati ga/jo*, *pokronati ga*, *polomiti ga/jo* v pomenu 'narediti neumnost, lahkomišelnost'; (2) premikanje: *pihniti jo*, *pobrisati jo*, *ucvreti jo* v pomenu 'steči, pobegniti', *pobirati jo* 'hitro iti', *pobrati jo*, *stisniti jo* 'hitro oditi, zbežati'; (3) rekanje: *razdirati jih* 'šaliti se', *napeti jih* 'ozmerjati'; (4) ovrednotenje stanja/lastnosti: *izkupiti jo/jih* 'biti deležen neprijetnega stanja', *odnesti jo* 'ostati živ, biti rešen'.

Kako pomenljivo: prevladujeta pomena 'ravnanja' in 'premikanja' s tem, da se v nekaterih primerih vzajemno v različnih razmerjih kombinirata, npr. *pobrati jo*; vprašanje je, koliko udeleženskosti je še ohranjene pri *odnesti jo* ipd.

bíksati ga -am ga nedov. pog., ekspr. **počenjati neumnosti, lahkomišelnosti**: Ta ga biksa, ta! / Žena mu ga biksa

cvréti jo cvrém jo nedov., ekspr. **teči, bežati**: Cvrli so jo po cesti z veliko naglico

izmakníti jo in **izmáknniti jo** -em jo dov., ekspr. **naskrivaj, neopazno oditi**: V ugodnem trenutku jo je izmaknil iz taborišča

kídati ga -am ga nedov., pog. **počenjati neumnosti, lahkomišelnosti**: Ta ga pa kida, ta, Spet ga kida

pokídati ga/jo -am ga/jo dov., pog., ekspr. **narediti neumnost, lahkomiselnost**: Že spet si ga pokídal

kréšniti jo -em jo dov., pog., ekspr. **začeti hoditi**: Kresnil jo je kar po bližnjici

krónati ga -am ga nedov., pog. **počenjati neumnosti, lahkomiselnosti**: Že kar preveč ga krona / Žena mu ga krona

pokrónati ga -am ga dov., pog.

1. **narediti neumnost, lahkomiselnost**: Če ga je kaj pokronal, se je zmeraj zatekel k njej // **narediti napako**: Bal se je, da ga bo pri nastopu kaj pokronal

2. **poveseljačiti**: Za slovo so ga še malo pokronali

lomíti ga lómim ga nedov., pog. **počenjati neumnosti, lahkomiselnosti**: Če ga bo še naprej lomil, bo izključen / Njegova žena ga lomi z drugimi // **delati napake**: Igralec ga je pri premieri lomil / Godba je dobro igrala, le boben ga je malo lomil

polomíti ga -lómim ga dov., pog. **narediti neumnost, lahkomiselnost**: Če ga fant kaj polomi, se lepo pomenita, ekspr. Pošteno ga je polomil // **narediti napako**: Igralec ga je na premieri polomil, Polomil ga je pri izpitu

máhati jo -am jo nedov. pog., ekspr. **iti, hoditi**: Malo je počakal in jo potem spet dalje mahal, mahati jo proti šoli, v šolo

odbrusíti jo in **odbrúsiti jo** -im jo dov., pog., ekspr. **iti, oditi**: Ko je to slišal, jo je hitro odbrusil

odcvírnati jo -am jo dov., pog., ekspr. **zbežati, uiti**: Ko bodo dobili puške, jo bodo pa odcvirnali / Odcvirnal jo je na varno

odkuríti jo in **odkúriti jo** -im jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Odkuriti jo skozi okno, v svet / Odkuril jo je s konjem

odmáhati jo -am jo dov., pog., ekspr. **iti, oditi**: Odmahala sta jo proti mestu

odnêsti jo -nêsem jo dov., pog., ekspr. **ostati živ, rešiti se, prestatí**: Vsi so padli, samo on jo je odnesel / Če te on dobi v roke, je ne boš odnesel

pobírati jo -am jo nedov., pog., ekspr. **hitro hoditi, iti**: Pobirati jo iz mesta, Ne veš, kako jo je pobiral / Začeli so jo pobirati drug za drugim

pobrání jo -bêrem jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Ob pretepu je najbolje, če jo pobereš

pobrisati jo -bríšem jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Pobrisati jo pred policijo / Zajec jo je z dolgimi skoki pobrisal v gozd / Planil je skozi vrata, da bi jo pobrisal

pocedíti jo -ím jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Brez besed jo je pocedila iz sobe, Pocedil jo je domov

pocítrati jo -am jo dov., ekspr., pog. **oditi, zbežati**: Pocitral jo je domov

pocvírnati jo -am jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Rad bi jo pocvirnal, pa ne more / Pazniku jo je pocvirnal

pocvréti jo -cvrêm jo dov., pog., ekspr. **steči, zbežati**: Nenadoma jo je pocvril po hodniku

podúrhati jo-am jo dov., pog., ekspr. **hitro oditi, zbežati**: Podurhal jo je z doma

pofúliti jo -im jo dov., pog., ekspr.

1. **vzeti, ukrasti**: Pofulil mu je denarnico

2. **naskrivaj oditi, pobegniti**: Pofulila sta jo, preden se je možakar vrnil

pohudíčiti ga -im ga dov., pog. **narediti napako**: Bal se je, da ga ne bi kje pohudičil

popíhati jo -am jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Hčerka jo je popihala z neznancem // **uiti**: Ujetniki so jo v temi popihali paznikom

posráti ga/jo -sérjem ga/jo dov., vulg. **narediti neumnost, lahkomiselnost**: Že spet si ga posral, To jo je posral

pošíniti ga/jo -em ga/jo dov., pog., ekspr. **dobro povedati, narediti**: To ga je pošinil, On jo je pa pošinil

potegníti jo in potégniti jo -em jo dov., pog., ekspr. *iti, oditi*: Potegniti jo spat / Čez mejo jo je potegnil

prásniti jo -em jo dov., pog., ekspr. *iti, oditi*: Prasnil jo je po cesti

pribásati jo -bášem jo dov., pog., ekspr. *priiti, prispeti*: Pozno v noč sta jo pribasala v kočo

pribrásati jo -bríšem jo dov., pog., ekspr. **hitro priiti, priteči**: Kmalu jo je pribrisala nazaj / Zajec jo je pribrisal iz gozda

prisékati jo -am jo dov., pog., ekspr. **hitro priiti**: Mimo jo je prisekal mlad fant / Kmalu jo je prisekal nazaj

rézati jo réžem jo nedov., pog., ekspr. **hitro iti, premikati se**: Rezala sta jo proti morju, Rezati jo je peš

sékati jo -am jo nedov., pog., ekspr. *iti, hoditi*: Kam jo pa sekaš; sekati jo peš

sékati ga -am ga nedov., pog., ekspr. **počenjati neumnosti, lahkomi-selnosti**: Če ga ne boš nehal sekati, boš kaznovan / Žena mu ga seka

sračkati ga -am ga nedov., pog., ekspr. **počenjati neumnosti, lahkomi-selnosti**: Lahko bi ga že nehali sračkati

sráti ga sérjem ga nedov., vulg. **počenjati neumnosti, lahkomi-selnosti**: Celo noč smo ga srali, Čas je že, da ga nehaš sрати // **delati napake**: V podjetju ga nekaj serjejo

stísnniti jo -em jo dov., pog. *oditi, zbežati*: Strah ga je bilo, pa jo je stisnil, Stisnil jo je z zabave

svírati ga -am ga nedov., pog. **počenjati neumnosti, lahkomi-selnosti**: Ne sviraj ga, Spet ga svira

ubírati jo -am jo nedov., pog., ekspr. *iti, hoditi*: Peš jo je ubiral za nji-mi, Hitro sta jo ubirala po strmini

ubrátati jo ubérem jo dov., pog., ekspr. *iti, oditi*: Ubral jo je kar po bližnjici, Ubrati jo za vojaki

ubrísati jo ubrišem jo dov., pog., ekspr. **hitro oditi, steči**: Ubrisal jo je proti dolini, Ubrisal jo je, kar so mu noge dale

ucedíti jo -ím jo dov., pog., ekspr. **hitro oditi, steči**: Ucedil jo je proti postaji, da bi ujel vlak // **steči, zbežati**: Ob šumu jo je napadalec ucedil

ucvírati jo -am jo nedov., pog., ekspr. **teči, bežati**: Zajec jo ucvira čez travnik

ucvréti jo ucvrèm jo dov., pog., ekspr. **hitro oditi, steči**: ucvreti jo proti postaji // **steči, zbežati**: Ob šumu jo je tat ucvril, Zajec jo ucvre čez travnik

udáriti jo -im jo dov., pog., ekspr. **iti, oditi**: Udarili so jo počez čez travnik, udariti jo v gore

udréti jo pog., ekspr. **hitro steči, oditi**: Udril jo je za njimi, udreti jo proti domu

urézati jo uréžem jo dov., pog., ekspr. **hitro iti, oditi**: Urezati jo proti domu

usékati jo -am jo dov., pog., ekspr. 1. **hitro iti, oditi**: usekati jo proti domu

užgáti jo užgèm jo dov., ekspr., pog. **hitro oditi, zbežati**: užgati jo proti domu, Hotel jo je užgati čez plot

zasráti ga/jo -sérjem ga/jo dov., vulg. **narediti neumnost, lahkomiselnost**: Upam, da ga nisi kaj zasral

zbrísati jo zbríšem jo dov., pog., ekspr. **oditi, zbežati**: Pravi čas so jo zbrisali

žéhtati ga -am ga nedov., pog., slabš. **piti (alkoholne pijače)**: Spet so ga žehtali

žíngati ga -am ga nedov., nižje pog. **počenjati neumnosti, lahkomiselnosti**: Vso noč ga žingajo

žréti ga žrèm ga nedov., pog. **veliko piti (alkoholne pijače)**: Kadar je slabe volje, ga žre

VIRI IN LITERATURA

- ABRAMOV = Абрамов, Борис Александрович, 1966: Синтаксические потенции глагола в сопоставлении с потенциями других частей речи. *Филологические науки* 3. 34–44.
- BAJEC, Anton, 1950–1959: *Besedotvorje slovenskega jezika I–IV: I Izpeljava samostalnikov (1950), II Izpeljava slovenskih pridevnikov (1952), III Zloženke (1952), IV Predlogi in predpone (1959)*. Ljubljana: SAZU.
- BĚLIČOVÁ, Helena, 1982: »Sémantická struktura věty a kategorie pádu«. V: *Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Academia.
- BĚLIČOVÁ, Helena, 1984/85: *K finálnímu významu předložek v spisovných jazycích slovanských*. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–XXVIII. Novi Sad. 69–75.
- BREZNIK, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec. 3. izd., Prevalje 1924: Družba sv. Mohorja. 4. pomnožena izd., Celje 1934: Družba sv. Mohorja.
- BUDAGOV = Будагов, Рубен Александрович, 1973: К теории синтаксических отношений *Вопросы языкознания* 1. 3–15.
- ČERMÁK, František 1996: System, funkce, forma a sémantika českých předložek. *Slovo a slovesnost* 57. 31–46.
- DULAR, Janez 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana. 1–259.
- DULAR, Janez, 1983a: Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov. *Slavistična revija* 31/4. 283–287.
- DULAR, Janez, 1983b: Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini. *29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 187–207.
- DULAR, Janez, 1983/84: Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola. *Jezik in slovstvo* 29/8. 289–293.
- Fran <<http://www.fran.si>>. Slovarski portal Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. (Dostop od 2. 1. do 18. 1. 2015.)
- Gigafida = Besedilni korpus slovenskega jezika <<http://demo.gigafida.net/>>. Dostop marec 2016.
- GREPL, Miroslav, Karlík, Petr, idr., 1998: *Skladba češtiny*. Praha: Votobia.

- HAVRÁNEK, Bohuslav, 1960: Řadění slovních druhů v mluvnici. *Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze, Jazyk a literatura II.* 465–470.
- HOOPER, Paul J., Traugott, Elizabeth C., 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ILC, Gašper, 2014: Gramatikalizacija prostorskih členic v angleščini in slovenščini. V: VIDOVIČ-MUHA, Ada (ur.), ŽELE, Andreja (ur.). *Prostor v jeziku in jezik v prostoru = Space in language and language in space*. Slavistična revija, letn. 62/3. 309–319.
- JELÍNEK, Milan, 1968: Nové výrazy předložkové povahy v češtině a ruštině. *Sborník prací Filologické fakulty Brněnské university* 16.47–57.
- KAČALA, Ján, 1989: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- KOMÁREK, Miroslav, 1982: K významu předložkových pádů v češtině. *Philologica* 46. 77–85.
- KONEČNÁ, Dana, 1974: O významech českých pravých předložek. *Slovo a slovesnost* 35. 261–264.
- KOPEČNÝ, František, 1958: *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina, 1982: Glagolska vezljivost. *Slavistična revija* 30/2. 189–213.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina, 1989: Vezljivost: iz pomena v izraz. *XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 129–140.
- KROUPOVÁ, Libuše, 1974: K diskusi o slovnědruhově povaze předložek a jejich klasifikaci. *Slovo a slovesnost* 35/4. 265–268.
- KROUPOVÁ, Libuše, 1980: Vztah významu gramatického a lexikálního u předložek. *Slovo a slovesnost* 41/1. 49–52.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2005: A type of minimal phraseological units characteristic of Slovene. *Linguistica XLV*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LOTKO, Edvard, 1982: Vazby s prostými předložkovými pády v současné češtině a polštině. *Philologica* 46. 87–102.
- NIKITINA = Никитина Серафима Евгеньевна, 1979, О семантическом варьировании русских предлогов – предмет задачи и способ описания. *Семантическое и формальное варьирование*. ред. В.Н. Ярцева. Институт языкознания. Москва: Наука.
- OREŠNIK, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- OREŠNIK, Janez, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- PANZER, Baldur, 1967: Der slavische Konditional. Form — Gebrauch — Funktion. Munchen: Fink.

- PETR, Jan, KOMÁREK, Miroslav, idr., 1986: *Mluvnice češtiny MČ 2 – Tvarosloví*. Praha: Academia.
- PETR, Jan, DANEŠ, František, idr., 1987: *Mluvnice češtiny MČ 3 – Skladba*. Praha: Academia.
- PIPER, Predrag, ²2001: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- PIT'HA, Petr, 1977: K popisu předložkových konstrukcí v češtině (předložka před). *Slovo a slovesnost* 38/1. 14–26.
- PROKŠOVÁ, Hana, 2018: Vývoj a konkurence vybraných typů předložkových vazeb v současné češtině. *Disertační práce*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. 110 s.
- RUSÍNOVÁ, Zdenka, 1972: O adverbializaci předložkových výrazů. *Jazykovědný časopis* 23/2. 182–185.
- SHIGEMORI BUČAR, Chikako, 1992: *Izražanje povratnega dejanja v japonščini in slovenščini*. SR XL/2. 143–157.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- SNOJ, Marko, ²2009: *Slovenski etimološki slovar*. 2. pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2001: Besedne družine predlogov in veznikov v besedotvornem slovarju. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 197–206.
- ŠVAČKO, Vanja, 1993: *Funkcija i status prijedložnih izraza*. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik XIX*. Zagreb. 353–361.
- TOMIŠIČ, Mojca, 2010: *Glagoli s se v slovenščini*. Doktorska naloga. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru. 239 str.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik I–IV*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1973: Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini. *Slavistična revija* 21/1. 105–112.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974/75: Esej o slovenskih besednih vrstah. *Jezik in slovnstvo* 20/8. 295–305.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1980: O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu BITI). *Linguistica* 20. 151–167.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika* (ESJ). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1996: Glagolske »sestavljeneke« iz zveze glagol + predložna zveza. *Razprave XV*. Ljubljana: SAZU. 109–123.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1978: *Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku*. *Slavistična revija* 26, 1978. 288–304.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika* (ESJ). Ljubljana: Cankarjeva založba.

- TOPORIŠIČ, Jože, 1996: Glagolske »sestavljenske« iz zveze glagol + predložna zveza. *Razprave XV*. Ljubljana: SAZU. 109–123.
- TOPORIŠIČ, Jože, ⁴2000: *Slovenska slovnica* (SS). Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2003: *Oblikoslovne razprave. Linguistica et philologica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2006: *Besedjeslovne razprave. Linguistica et philologica* 13. Ljubljana: Založba ZRC. ZRC SAZU.
- URYSON = Урысон, Елена Владимировна, 2017: Предлог или наречие? Частеречный статус наречных предлогов. *Вопросы языкознания* 5. 36–55.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1978: Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede. *Slavistična revija* 26/3. 253–276.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1981: Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov. *Slavistična revija* 29/1. 19–42.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistična revija* 32/2. 142–155.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1985: *Primeri tvorbenih vzorcev glagola*. XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 47–61.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1993: Glagolske sestavljenske – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). *Slavistična revija* 41/1. 161–192.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000, ²2012: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2007: Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija* 55/1–2. 399–408.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2009: Skladijska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija* 57/3. 251–261.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2011: *Slovensko skladijsko besedotvorje*. 2. Razširjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst. (Poudarek na povedkovniku in členu) *Slavistična revija* 63/4. 389–406.
- VINOGRADOV = Виноградов, Виктор Владимирович 1947: *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва: Ленинград.

PROSTOMORFEMSKOST V SLOVENŠČINI

(Povzetek)

Namen obravnave je predstaviti in opredeliti, katere besed(ic)e nastopajo v vlogah prostih morfemov, na katere polnopomenske besede se ti prosti morfemi navadno pomensko in skladenjsko navezujejo in kakšna in kolikšna je vloga prostih morfemov v slovenščini. Na vsa ta vprašanja vsaj do neke mere odgovarjajo obstoječi slovnični in slovarski priročniki, za prepoznavanje in razumevanje prostih morfemov pa je verjetno koristna ciljna obravnava, ki skuša čim bolj celovito zaobjeti pojav prostomorfemskosti v slovenščini. Namen te obravnave je tudi do neke mere usmeriti nadaljnje slovnične in slovarske predstavitve prostih morfemov v čim bolj jasno prepoznavanje pojava prostomorfemskosti.

Delo sestavljajo poglavja: Prostomorfemskost, Prostomorfemskost med leksemom in povedjo, Prostomorfemskost kot slovnica v slovarju: slovarski prikaz prostomorfemskosti in še priloga: referenčni članki. Naslovi usmerjajo iz teorije v prakso, osnovnemu besedilu pa so za posamezne osvetlitve še posebej, v prilogi, dodani članki, ki podrobneje razčlenjujejo posamezne pojave in probleme.

Prostomorfemskost je izražanje ločenih prostih morfemov navadno za besedo, s katero so v določenem pomenskem in slovničnem razmerju (besedotvorna ali oblikotvorna ali oblikoskladenjska vloga), in ta beseda je navadno glagol, npr. *misliti na*, *misliti si*, *zamisliti se nad*; prosti morfemi so zaradi vezljivosti predvsem ob glagolih, sorazmerno redko tudi ob pridevnikih, v stavčnočlenski vlogi povedka izražajo slovnično-pomenska razmerja, ki omogočajo oblikovanje besednozveznih in stavčnih enot. S tem je prostomorfemskost morfosintaktični pojav, ujet med paradigmo in sintagmo jezika, med leksikaliziranim pomenom *iti na sovražnika* 'napasti sovražnika' in neleksikaliziranim skladenjskim pomenom *naiti na* 'naleteti na'.

Pojav prostomorfemskeosti je tako lahko enkrat opisan v smeri leksikalizacije glagola, ko se glagol z dodajanjem prostega morfema pomensko dopolnjuje oz. spreminja v nov pomen ali leksem, drugač pa v smeri gramatikalizacije prostega glagolskega morfema, ko se predlog ali zaimek v vlogi prostega morfema postopno pomensko prazni oz. deleksikalizira, *imeti se lepo* nasproti *imeti se za*, *imeti za novo*, *imeti za norca* ipd.

Prostomorfemskeost je prvenstveno povezana s pomenjem glagola, tj. z vsem njegovim predmetnim in slovničnim (kategorialnim) pomenjem v povedju, in na ravni propozicije stavčne povedi še z vršilskostjo (prostomorfemsko izraženo s *se*) in okoliščinami (prostomorfemsko izraženimi s predlogi kot prislovnimi morfemi glagola). Ti dve vrsti prostomorfemskeosti – ena, izražena z zaimkom *se*, in zato zaimenska prostomorfemskeost in druga, izražena s predlogom, in zato predložna prostomorfemkost – imata z vidika funkcijske skladnje komplementarni vlogi, *se* namreč z zapiranjem oz. omenjevanjem udeleženskih vlog v povratno usmerjeno dejanje/stanje izraža nevezljivost *jokati se* ali omejitev na tožilniško vezavo *premikati se*, predlogi pa kot izrazi vezave hkrati označujejo zlasti vezljivost oz. vezavno vezljivost *ukvarjati se z/s*.

Tako predlog kot sklon sta oblikovna pokazatelja pomenskih razmerij, in vsekakor je predlog tudi potencialni funkcijski morfem sklon, zato je celovita slovnično-pomenska enota šele predložni sklon. Predlog kot prosti glagolski morfem prvenstveno upravlja s prostorom (prvenstveno je ob glagolu in izhaja iz glagola). Ko iz glagolske dinamične usmerjevalnorazmerne vloge prehaja v samostalniško statično predložno zvezo, zlasti vsebinsko in lastnostno konkretizira prostor, t. i. statična ali dinamična vezljivostna vrednost povedka se prenaša tudi na predlog, npr. *hiteti na vrt* ← ‘hiteti, da priti na vrt’, *sedeti na vrtu* ← ‘sedeti in se nahajati na vrtu’.

Ta slovnično-pomenski prehod predloga med dinamično in statično glagolsko prostomorfemskostjo je najbolje predstavljen z rabo glagola *biti*, ki je sposoben zaobjeti tako glagolsko dinamičnost kot statičnost. Ob oslavljenem *biti* se težišče skladenjskega pomena, zlasti pri izražanju statičnega razmerja ali lastnosti, prenese na predložni prosti glagolski morfem in ta izraža ‘pripadnost’, npr. *ključ (biti) od omare*, zemlja (biti)

od kmetov, 'izhodišče, sestav', npr. *spomin iz mladosti, kipec iz bronca, zbor iz upokoencev*, 'stanje zunaj česa' *obleka iz mode*, ali 'odsotnost' *otrok brez staršev, pot brez nevarnosti, noč brez spanca* ipd. Zgledi tudi potrjujejo, da glagol *biti* s svojim najširšim pomensko-skladenjskim obsegom od polnega pomena delovanja ali stanja do samo slovnične funkcijske vezi omogoča in hkrati potrjuje pomensko-skladenjsko razlago predlogov kot prvotno prostih glagolskih morfemov, ki se izražajo kot sestavina prostomorfemskih ali predložnozveznih leksemov.

Predlog je nosilec skladenjske kategorije vezavnosti. Izhodiščna površinskoizrazna vloga predloga se znotraj stavčne povedi potrjuje z vezavo (vezljivostno in družljivostno), ki je z vidika možnih pretvorb lahko izražena ali neizražena oz. pretvorbeno prikrita.

Možno medpropozicijskost pa najlažje razložimo v primerih dvojih predlogov – z vidika možne medpropozicijskosti so namreč dvojni dvoji predlogi (iz družljivosti izraženega in neizraženega povedka) lahko prosti glagolski morfemi: *prihi do pod klanca* ← '(kdo) prihi do klanca in biti pod klanecem', *podstavek za pod vazo* ← 'podstavek biti namenjen, da stoji pod vazo' ipd.

V razlagalnem slovarju so predlogi lahko predstavljeni kot glagolski globinski prislovi oz. prislovni morfemi glagola ali prosti glagolski morfemi zlasti a) z dodanimi pomenskimi pojasnili, ki opozarjajo na različne stopnje možne leksikalizacije (zlasti na prostomorfemske glagole in pridevnike), in b) z dodanimi slovničnimi pojasnili, ki opozarjajo na možna skladenjska razmerja (zlasti vezavnovezljivo in vezavnodružljivo).

V slovarju bi morala biti dvopomenskost oz. dvofunkcijskost (slovarska prislovnost in skladenjska predložnost) istega prostega morfema izražena iztočniško (ko gre za obvezno prostomorfemskost na ravni leksema) ali podiztočniško (ko gre za pogoste in razširjene pomene) oz. s posebnim slovarskim pomenom in svojo pomensko razlago, ali pa skladenjskopomensko s kvalifikatorjem oz. kvalifikatorskim pojasnilom in z zgledi. V slovarju bi kot iztočnice lahko bili tisti prostomorfemski glagoli z obveznim morfemom *se*, ki ni niti pomensko niti slovnično zamenljiv z udeleženskim *sebe*, npr. *smejati se*. Povratnost (neprehodnost) dejanja, vzajemnost dejanja in samodejnost dejanja, pospremljene z nezmožnostjo odpiranja udeleženske vloge, so slovnično-pomenske nad-

lastnosti, ki lahko odločajo o leksikalni osamosvojitvi. Prostomorfemske podiztočnice so praviloma prvotno prehodni glagoli, ki jim dodani morfem *se* vzpostavlja 'povratnost' ali 'vzajemnost' zavestnega (redko nezavednega) dejanja, npr. *ubiti se*, *lz/motiti se*, *razjeziti se*, *srečati se*, ali 'samodejnega dejanja', npr. *izgubiti se*, *utopiti se*, *zmesti se*.

Vse naštetu potrjuje, da prostomorfemskost do neke mere rahlja meje leksemov in tako odločilno vpliva na pomenska in slovnična razmerja med leksemi, s tem pa sgradi in sooblikuje slovensko skladnjo.

FREE-MORPHEMENESS IN SLOVENE

(Summary)

This discussion aims to demonstrate which words function as free morphemes and to which content words they are semantically and syntactically bound, in addition to determining their role in the Slovene language. Despite the fact that these issues have to some extent already been dealt with by existing grammatical handbooks and dictionaries, a more exhaustive treatment that specifically targets free morphemes in Slovene could be favorable both for the identification and better understanding of free-morphemeness in Slovene. The discussion furthermore works towards channeling the future grammatical and dictionary representations of free morphemes into the clearest possible descriptions of the phenomenon in question.

The current work contains the following chapters: Free-morphemeness, Free-morphemeness between the lexeme and the sentence, Free-morphemeness as the grammar component of the dictionary: the dictionary representation of free-morphemeness, and the Annex: reference articles. The titles guide the reader from theory to practice, which is why the base text is enriched with reference articles that provide in depth breakdowns of individual phenomena and problematic areas.

Free-morphemeness is the expression of separate free morphemes normally after the word with which they have a semantic or syntactic relationship (word-formational, verb-formational or morpho-syntactic role), most often a verb, e.g., *misliti na* “to think of”, *misliti si* “to think that”, *zamisli se nad* “to reflect on”. From the point of view of valency it is necessary to point out that free morphemes most often occur next to verbs and quite rarely next to adjectives. In the sentence-element role of the predicator, they express the grammatical-semantic relationships that enable the formation of multi-word units and sentences. Free-morphemeness is therefore a morphosyntactic phenomenon, caught

between the paradigm and the syntagm of language, between the lexicalized meaning *iti na sovražnika* ‘napasti sovražnika’ ‘to attack the enemy’ and the non-lexicalized syntactic meaning *naiti na* ‘naleteti na’ ‘to encounter’.

Free-morphemeness can thus be described from the point of view of verb lexicalization as well as the grammaticalization of the verbal free morpheme. In lexicalization the verb is semantically complemented with the addition of the free morpheme or a new meaning or lexeme is created. In grammaticalization the preposition or pronoun functioning as the free morpheme is semantically delexicalized, e.g., *imeti se lepo* ‘to have a good time’ vs. *imeti se za*, *imeti za novo*, *imeti za norca* ‘to think oneself, to regard something as new, to take somebody for a fool’.

Free-morphemeness is primarily associated with verbal meaning, i.e. with the verb’s lexical and grammatical (categorical) meaning within the predicate. Proposition-wise it is also associated with agentness (expressed with the free morpheme *se*) and circumstances (expressed with prepositions functioning as adverbial morphemes of the verb). The two types of free-morphemeness – one expressed with the pronoun *se* and thus described as pronominal free-morphemeness and the other expressed with a preposition and thus described as prepositional free-morphemeness – have complementary roles from the point of view of functional syntax. By restricting participant roles to a reversible action/state, the free morpheme *se* expresses non-valency, e.g., *jokati se* ‘to cry’, or restriction to accusative valency, e.g., *premikati se* ‘to move’. As expressions of valency prepositions simultaneously indicate valency or, rather, governed valency, e.g., *ukvarjati se z/s* ‘to deal with something’.

Form-wise both the preposition and the case are indicators of semantic relationships; the preposition is also a potential functional morpheme of the case, which consequently means that only the prepositional case can be considered a complete syntactic-semantic unit. As a verbal free morpheme the preposition provides information on place (it is positioned next to and is derived from the verb). When it transitions from the dynamic verbal role to the static noun prepositional phrase, it objectifies place. The so-called static or dynamic predicate valency value thus also relates to the preposition, e.g., *hiteti na vrt* ← ‘hiteti, da

priti na vrt ‘to rush to the garden ← to rush to come to the garden’, *sedeti na vrtu* ← ‘sedeti in se nahajati na vrtu’ ‘to sit in the garden ← to sit and be located in the garden’.

The preposition’s syntactic-semantic transition from dynamic to static verbal free-morphemeness is best shown with the use of the verb *biti* ‘to be’, which incorporates both. In the case of the weakened *biti* ‘to be’, the focus of the syntactic meaning, especially when expressing a static relationship or property, is redirected to the prepositional verbal free morpheme that expresses ‘belonging’, e.g., *ključ (biti) od omare* ‘the key (is) of the closet’, *zemlja (biti) od kmetov* ‘the land (is) of the farmers’, ‘the basis or structure of something’, e.g., *spomin iz mladosti* ‘a memory of one’s youth’, *kipec iz bronca* ‘a bronze statue’, *zbor iz upokojencev* ‘an assembly of retired workers’, ‘an outmoded state’ *obleka iz mode* ‘an out-of-fashion dress’, or ‘an absence’ *otrok brez staršev* ‘a parentless child’, *pot brez nevarnosti* ‘a risk-free road’, *noč brez spanca* ‘a sleepless night’, etc. The examples confirm that the verb *biti* ‘to be’ with its widest semantic-syntactic range, from the full meaning of an action or state to a purely grammatical functional link, enables and at the same time confirms the semantic-syntactic description of prepositions as primarily verbal free morphemes which are expressed as components of free-morpheme or prepositional phrase lexemes.

The preposition is the bearer of the syntactic category of government. Within a sentence the principal expressive role of the preposition is confirmed with government (valency- and optionality-wise), which can, with regard to possible transformations, either be expressed or unexpressed.

The possible inter-proposition can best be explained by double prepositions – from the viewpoint of the possible inter-proposition, double prepositions (from the combinability of the expressed and unexpressed predicator) can be verbal free morphemes: *priti do pod klanca* ← ‘(kdo) priti do klanca in biti pod klancem’ ‘to reach the lower part of the slope’, *podstavek za pod vazo* ← ‘podstavek biti namenjen, da stoji pod vazo’ ‘a mat to be put under a vase’, etc.

In an explanatory dictionary prepositions can be presented as verbal deep adverbs, i.e. adverbial morphemes of the verb, or free verbal

morphemes, particularly a) with additional semantic explanations, warning the user of the various degrees of lexicalization (especially of free-morpheme verbs and adjectives), and b) with additional grammatical explanations, warning the user of the possible syntactic relationships (especially of the governed valency and governed combinability).

In lexicographic terms the double functionality (dictionary adverbialness and syntactic prepositionality) of the same free morpheme should be expressed as a dictionary entry (particularly in cases involving obligatory free-morphemeness on the level of the lexeme) or a subentry (particularly in cases involving widely used meanings) or, rather, with a separate dictionary meaning bearing its own semantic explanation or semantically-syntactically with a qualifier or field label and examples. The free-morpheme verbs with the obligatory morpheme *se*, which cannot semantically or syntactically be replaced with *sebe*, indicating the participant, e.g., *smejati se* “to laugh”, could function as dictionary entries. The reflexivity, mutualness and automaticity of an action, accompanied by the incapability of opening a participant role, are syntactic-semantic super-features, which determine lexical independence. For the most part the free-morpheme subentries are transitive verbs to which the additional morpheme *se* adds the ‘reflexivity’ or ‘mutualness’ of the conscious (rarely subconscious) action, e.g., *ubiti se* “to kill oneself”, */z/ motiti se* “to make a mistake”, *razjeziti se* “to get angry”, *srečati se* “to meet up with someone”, or the ‘automaticity of an action’, e.g., *izgubiti se* “to get lost”, *utopiti se* “to drown”, *zmesti se* “to get confused”.

All this supports the conclusion that free-morphemeness to some extent weakens the limits of the lexeme and thus significantly influences the semantic and syntactic relationships between lexemes and, on this basis, co-shapes and co-creates the Slovene syntax.

III

PRILOGA

REFERENČNI ČLANKI

V to prilogo so vključeni že objavljeni članki (z navedenimi podatki o prvi objavi), ki podrobneje razčlenjujejo pojave, ki so z različnih vidikov in na različnih jezikovnih ravneh povezani s protomorfemskostjo. Članki so razporejeni v smislu vsebinskega dopolnjevanja in postopnega nadgrajevanja po jezikovnih ravninah, od leksema do besedila.

Članki so v prilogo dodani vsaj z dvojim namenom: izkazalo se je, da bi njihovo vključevanje v osnovno besedilo preveč podatkovno bremenilo in s tem rušilo koherentnost osnovne obravnave; sklicevanje na določene članke pa zlasti zahtevnejšemu bralcu omogoča izbirni vpogled v posamezne pojave in probleme, ki so v člankih podrobneje teoretično in gradivno predstavljeni.

3.1 Kazalo člankov

Slovenski predlogi med leksemom in povedjo.....	229
Prostomorfemski glagoli kot slovarska gesla	245
Predponsko-predložna razmerja:	
na primerih glagolov v slovenščini	265
O predponsk(oobraziln)ih glagolih v slovenščini	287
O propozicijskosti prislovov v slovenščini (z vidika slovanskega jezikoslovja)	321
Na meji med vezljivostjo in (obvezno) družljivostjo	341
Vezljivost in družljivost kot dopolnjujoča besedilna pojava v slovenščini.....	365

SLOVENSKI PREDLOGI MED LEKSEMOM IN Povedjo

Povzetek: Izhodišče celotnega razpravljanja o prostem predložnem morfemu bi lahko bilo, da je predlog morfem, in sicer prvenstveno glagola. Predlog kot prvenstveno glagolski prosti morfem se dopolnjevalno navznoter leksikalizira v prostomorfemski glagol, npr. *temeljiti na, ukvarjati se z/s*, in določujoče oz. vezavnovezljivo navzven, npr. *dela na domu, dela na projektu / dela doma, projektno dela*. Večjo skladenjsko-pomensko osamosvojenost predlogov omogočajo tudi besednovrstni prehodi iz samostalniške predložne zveze v prislov, ki pa je v vsakem primeru glagolska okoliščina, npr. *v ilegali > ilegalno, v modi > modno, na psu > pasje*. Tako je predlog vedno v dvojnem in dvojem razmerju upravljajočega in upravljaneга stavčnega člena. Skrajnosti sta leksikalizirana prostomorfemskost glagola ali strukturnoskladenjska vezavna družljivost predloga v prislovni predložni zvezi.

Ključne besede: predlog, glagolski prosti morfem, leksikalizirana prostomorfemskost, besednovrstni prehodi iz samostalniške predložne zveze v prislov

Аннотация: Отправной точкой рассуждений о свободной морфеме – предлоге могло бы быть следующее положение. Предлог является морфемой и в первую очередь глагола. Предлог как изначально глагольная свободная морфема в процессе дополнительного внутривлагольного развития лексикализируется в глаголе со свободной морфемой, напр., *temeljiti na, ukvarjati se z/s*, в своем внеглагольном развитии определяет управление и сочетаемость глагола, напр., *dela na domu, dela na projektu / dela doma, projektno dela*. Большой самостоятельности предлогов на семантико-синтаксическом уровне способствуют также частеречные переходы из сочетаний существительных с предлогами в наречия, которые в любом случае входят в приглагольное окружение, напр., *v ilegali > ilegalno, v modi > modno, na psu > pasje*. В силу этого предлог всегда находится в двойном и двойственном положении управляющего и

управляемого члена предложения. Здесь две крайности – лексикализация глагола с предлогом как свободной морфемой или структурно-синтаксическая сочетаемость предлога в составе сочетания предлога с наречием.

Ключевые слова: предлог, глагольная свободная морфема, лексикализация глагола с предлогом как свободной морфемой, частеречные переходы из сочетаний существительных с предлогами в наречия

Summary: The starting point of the the discussion related to the free prepositional morpheme can be the assumption that the preposition is a morpheme, typically of the verb. As a primarily verbal free morpheme the preposition is lexicalized into a free-morpheme verb in a complementary manner, e.g., *temeljiti na* 'to be based on [sth]', *ukvarjati se z/s* 'to deal with [sth]', and a determining manner, e.g., *dela na domu* 's/he works from home', *dela na projektu / dela doma* 's/he works on a project / s/he works at home', *projektno dela* 's/he does project work'. A larger syntactic-semantic prepositional independence is also enabled by word class conversions from the noun prepositional phrase into an adverb, which provides information about verbal circumstances, e.g., *v ilegali* > *ilegalno* 'to be illegal', *v modi* > *modno* 'to be in fashion > fashionable', *na psu* > *pasje* 'to be down on one's luck > unlucky'. The preposition therefore always functions both as the governing and governed sentence element. The two extremes are the lexicalized free-morphemeness of the verb or the semantic-syntactic governed combinability of the preposition in the prepositional phrase.

Key words: preposition, verbal free morpheme, lexicalized free-morphemeness, word class conversion from the noun prepositional phrase into adverb

Predlog ko nestavčnočlenska besedna vrsta izrazno označuje enkrat prosti morfem glagola, ki je pomensko glagolski globinski prislov, drugič pa predložno imensko zvezo s prislovnim pomenom, ki ga slovnično-pomensko prispeva ravno predložno razmerje. Razumeti in znati uporabljati pomenska in slovnična razmerja, ki se izražajo s predlogi, je vsaj do določene mere specifika vsakega jezika posebej. Prispevek utegne biti predvsem gradivno zanimiv za tujce, ker predstavlja pojav t. i. prostomorfemskosti v slovenščini.

1 Predlog kot prvenstveno glagolski prosti morfem

Izhodišče celotnega razpravljanja o prostem predložnem morfemu bi lahko bilo, da je predlog morfem, in sicer prvenstveno glagola, kar lahko potrdimo tako, da si v glagolu in drugih besednih vrstah zamišljamo skrit poseben slovnični predložni morfem, ki se s pretvorbo eventualno tudi pokaže, npr. *strašiti se bolezni* > *strah pred boleznijo* (Toporišič 1967: 111, 1982: 52, 333).⁹¹ Predlogi so se razvili iz krajevnih prislovov, torej so prvotno natančneje določevali glagolsko dejanje (Bajec 1959: 9).

O predlogih tudi kot o glagolskih morfemih («глагольные приклейки») je že v štiridesetih letih pisal B. B. Виноградов (1947: 678). Skladenjskofunkcijsko pričakovano je prostomorfemskost izvorno glagolska in pridevniška, tudi izglagolska in izpridevniška, samostalniška pa le v primerih abstraktnih poimenovanj tipa *ideja, pojem, načrt, račun, reklama*, pri katerih je motivacija dejavnost, pojavnost, lastnost.

Tako je predlog vedno v dvojnem in dvojem razmerju upravljajočega in upravljanega skladenjskopomenskega člena. Kot prvenstveno glagolski prosti morfem se predlog dopolnjevalno navznoter leksikalizira v prostomorfemski glagol, npr. *temeljiti na, ukvarjati se z/s*, in določujoče oz. vezavnevezljivo navzven, npr. *dela na domu, dela na projektu / dela doma, projektno dela*, ali vezavnodružljivo, npr. *dela z veseljem / dela veselo* > *veselo dela*; družjivost uvaja obvezno modifikacijsko dopolnilo. Večjo skladenjskopomensko osamosvojenost predlogov omogočajo tudi besednovrstni prehodi iz samostalniške predložne zveze v prislov, ki pa je v vsakem primeru glagolska okoliščina, npr. *v ilegalni* > *ilegalno, v modi* > *modno, na psu* > *pasje*. Z ohranjanjem svojega slovarskega pomena se predlog pomensko- in strukturnoskladenjsko oddalji od upravljajočega glagola, tako da ostane samo še začetna oz. izhodiščna glagolska

⁹¹ Da (vsaj eni) predlogi spadajo h glagolu, je J. Toporišič prvič jasno zapisal v SKJ 3 (1967: 111), kjer se k morfemskemu sistemu glagola prišteva tudi obrazilo povratnosti ali prehodnosti. Ugotovitev pa, da si je vso vezavnost najlažje predstavljati tako, da si v glagolu in drugih besednih vrstah zamišljamo skrit poseben slovnični predložni morfem, ki se s pretvorbo eventualno tudi pokaže, npr. *strašiti se bolezni* > *strah pred boleznijo*, pa je pri istem avtorju prvič eksplisitno zapisana v Novi slovenski skladnji (1982: 53).

motivacija brez slovnično-pomenskega vpliva, npr. *dati nekaj na stol / pod stol / za stol* (nasproti *dati nekaj na obljube / na prijatelje*) (Kroupová 1980: 51).⁹²

Z vidika leksikalizacije torej lahko prosti morfemi tvorijo stalno (pomensko dopolnjujočo oz. leksikalizirano) ali prosto (še s prostim morfemom pomensko poudarjajočo vezavnovezljivo ali vezavnodružljivo) zvezo z glagolom (tudi v Vidovič Muha ²2011: 96). Isti morfem ima dvojno vlogo, pomensko in slovnično – pomenska oz. prislovna pomensko umešča glagolsko dejanje, predložna oz. slovnična pa določa predložni sklon imenske zveze, tako da se slovnično-pomenska vloga predložnega prostega morfema odraža v vezavnovezljivem ali vezavnodružljivem skladenjskem razmerju, pri čemer slovnično vrednost izraža vezavnost, pomensko pa vezljivost in družljivost.

1.1 Tipologija predložne prostomorfemosti z vidika glagolskega povedka
 Skrajnosti sta leksikalizirana prostomorfemskost glagola ali struktur-noskladenjska vezavna družljivost predloga v prislovni predložni zvezi: 1) prosti glagolski morfemi kot glagolski leksikalizirani morfemi sooblikujejo glagolsko vezljivost (to so lahko slovnične iztočnice ali le podiztočnice kot leksikalizacija enega pomena), 2) prosti glagolski morfemi kot povedkovi prosti morfemi, vezani na določen skladenjski pomen glagola v povedku (v slovarju bi to označevalo pojasnilo »vezljive predložne zveze«), so pretežno vezljivi predložni morfemi in homonimni s predlogi v samostalniški predložni zvezi tipa (*imeti*) v *misli*, (*vzeti*) v *misel*, (*priti*) na *misel*, (*priti*) za *dne*, (*iti*) v *ilegalo*, (*biti*) v *ilegali*; zlasti metonimična raba ima lahko pretvorbno vrednost ali ostaja neubesedena, npr. *govoriti o čem* > *govoriti kaj*, *govoriti (po) slovensko* ipd., 2.1 lahko so del povedkovodoločilne oz. povedkove vezljivosti, (*biti*) *nor na*, (*biti*) v *skrbi za*, 3) prosti predložni morfemi v metonimični rabi so samo družljivi (vezavni ali neizraženi) prosti predložni morfemi v

---

⁹² Z vidika predložnih sklonov na modifikacijsko usmerjevalno moč oz. vpliv predlogov na konkretni skloni pomen opozarja Béličová (1982: 14, 85–86), obenem kaže na vezavno moč predlogov, ki sklonom širijo vezavnostne zmožnosti in hkrati širijo razločevalne zmožnosti pomenskih razmerij znotraj stavčne povedi.

prislovnih predložnih imenskih zvezah tipa *z veseljem, z imenom / po imenu v delati z veseljem, ogovarjati koga z imenom / po imenu > imensko / poimensko* (Bajec 1959: 108), to pa ima vzporednico z metonimično rabo predponskih obrazil, ki tudi ukinjajo vezljivost, npr. *o-, po-, pre-* (Vidovič Muha 1988: 22–23; 2011: 73–75). Vezavnodružljivi prosti morfem s predložnim (sklonskim) pomenom lahko razlagamo z dodanim neizraženim družljivim glagolom (v slovarju bi to označevalo s pojasnilo »družljive predložne zveze kot predložnozvezni prislovi«), npr. *delati + biti vesel / imeti veselje (s tem) > delati z veseljem > veselo delati, klicati koga + delati po imenu > klicati po imenu > klicati poimensko* ipd. Sem sodijo tudi zveze stanje + iz stanja izpeljana lastnost: *avto od očeta < avto biti + biti od očeta, ograja iz lesa < ograja biti + biti iz lesa* ipd.

2 Prostromorfemski pridevniki v povedkovi oz. povedkovniški rabi

To so pridevniki tipa *blazen od, bolan od, dober za/kot*, za katere je tipična raba s prostim predložnim morfemom, ki jim modificira tudi prvotni izhodiščni pomen. Povedkov stanjski oz. lastnostni pridevnik se dodatno okoliščinsko modificira še s prostim morfemom, ki je izražen s predlogom. Prosti morfem hkrati še potrди povedkovodoločilno vlogo določenega pridevnika, tako da povedkovodoločilni (stavčnopoložajni razmernotvorni/razmernostanjski) pomen preide v povedkovniški (kategorialni) pomen. O potencialnih povedkovnikih tako lahko govorimo v primerih pridevniških besed s prevladujočimi razmernotvornimi ali razmernostanjskimi pomeni. In povedkovodoločilna raba spodaj navajanih pridevnikov predvideva nujno zvezo z glagolom *biti*, ki pa pri spodnjih seznamih ob pridevnikih ni izpisovan:⁹³

⁹³ Zgledi so vključno z oznakami (*knjiž/nol, ekspr/esivno/, pog/ovorno/* ipd.) deloma vzeti iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ I–V), raba vseh zgledov v tem prispevku pa je potrjena tudi z besedilnim korpusom Gigafida <http://www.gigafida.net>, dostop 23. 9. 2016, z besedilno zbirko, ki pa je bila žal zadnjič ažurirana v letu 2011.

$R_{od/do}$ – *razmernostanjski duševnostni pomen:*

fair / *fair do* 'ki je v skladu z določenimi normami, pravili': On je fair, Bil je vedno fair do nje;

hladen / *hladen do* 'ki vsebuje, izraža nenaklonjenost, odklanjanje': Ta človek je hladen, Bil je hladen do gostov;

$T_{na/za}$ – *razmernostanjski-tvorni pomen z /namenskostjo/ciljnostjo/:*

divji / *divji na* (ekspr.) 'zelo jezen': Ves je divji / Nanj je ves divji;

dober / *dober za* 'ki glede na kak kriterij, normo, zahtevo ustreza, koristi': biti dober / biti dober za koga/kaj/kam/za koliko časa;

$M_{v/pri/na/po}$ – *okoliščinska (prostorsko-časovna/duševnostna):*

izveden v 'ki kako stroko, dejavnost dobro obvlada': Je izveden v državnih zadevah;

navzoč pri/na (z oslajenim pomenom) 'ki je v določenem času na določenem mestu': Inšpektor je bil navzoč pri pouku matematike, Na sestanku so bili navzoči vsi člani;

znan po 'ki vzbudi v osebkcu občutek identičnosti s tem, kar pozna, ve': Znan mi je le po obrazu;

$O_{z/s}$ – *razmernostanjski duševnostni pomen:*

domač / *domač z/s* / *domač pri* 'ki ne kaže strahu v občevanju z ljudmi': biti domač / biti z njim čisto domača / biti domač pri kom;

mehek / *mehek z/s* (ekspr.) 'obziren, popustljiv, prizanesljiv': Predstojnik je bil sumljivo mehek, Upravnik je bil mehek s kaznjenci.

Sopomenske predložnosklonske različice izražajo razmernostanjski duševnostni pomen:

T_{za}/R_{do}

imun za / *imun do* (knjiž.) 'neobčuljiv, odporen': Imun je za vse negativne vplive, Imun je do dogajanja na trgu;

T_{na}/R_{od}

nor na / *nor od* 'zaradi močnega čustva zelo razburjen': Čisto nor je na konje; Ves nor je od obupa/veselja;

$R_{od}/O_{z/s}$

pogojen od / *pogojen z/s* 'ki je v takem odnosu do česa, da to mogoča njegovo uresničitev, določa stopnjo, lastnosti; odvisen': Sporazum je pogojen od raznih momentov, Njegovo delovanje je pogojeno z družbeno usmerjenostjo;

$R_{do} / O_{z/s}$
ljubezniv do / ljubezniv z/s (ekspr.) 'ki vsebuje, izraža naklonjen čustveni odnos': Prodajalka je bila ljubezniva do kupcev, Zdravnik je ljubezniv z bolniki;
premrzel do / premrzel z/s (ekspr.) 'preveč mrzel': Je premrzel do njega; Je premrzel z njim;

$T_{za} / M_{po} / O_{pred} / O_{z/s}$
enak za / enak po / enak pred / enak z/s 'ki je v primerjavi drugega z drugim nobeden nima prednosti, večjih pravic': Zakon je za vse enak, Po zabavnosti mu je enak, Pred zakonom so vsi enaki, Je enak z drugimi.

2.1 Neobvezna vezava z neleksikaliziranimi predložnimi morfemi

Neobvezna prostomorfemska raba povedkovodoločilnega pridevnika izraža tudi neobvezno desno povedkovo vezljivost, kar hkrati pomeni, da prosti morfem bistveno ne spreminja skladenjski pomen pridevnika v povedku:

– *razmernostanjski/tvorni pomen z /namenskostjo/ciljnostjo/*
 $T_{na/za}$ / – razmernostanjski duševnostni pomen:
lušten / lušten za 'prijeten, zabaven': Razpoloženje je bilo lušno, Bil je lušten za družbo;
moderen / moderen za 'ki upošteva najnovejše norme svojega časa': Pisatelj jim ni dovolj moderen, Njegova glasba je za mnoge premalo moderna;
nared / nared za (prid. neskl., knjiž.) 'pripravljen': Vedno so nared, Sani so nared za vožnjo;
ugoden / ugoden za 'ki zaradi skladnosti svojih lastnosti, značilnosti s hotenjem, željami koga omogoča uspešno uresničitev določenega dejanja': Trenutek je ugoden, Vreme je ugodno za košnjo;
neumen /neumen za 'ki ni sposoben hitro dojemati, prodorno misliti': Preveč je neumen, Preveč je neumen za šolo;
primeren / primeren za 'ki je v skladu z določenimi normami, pravili': Njegovo vedenje ni primerno, Ta obleka za gledališče ni primerna;
zanimiv / zanimiv za 'primeren, sprejemljiv, vabljev': Cene so bile zanje zanimive, Ponudba je bila zanje zanimiva;

/R_(do)/D/T_{za}/ – razmernotvorni duševnostni pomen:

nevaren / nevaren za ‘ki lahko povzroči nesrečo, škodo ali kaj slabega, neprijetnega sploh’: Je nevaren družbi, Je nevaren za družbo;

dolžen / dolžen za ‘ki je obvezan komu kaj izkazovati, storiti’: Na vse strani je dolžen, Družbi je dolžen za vzgojo, Dolžni ste (mi) najemnino za pol leta;

odprt / odprt za / odprt do ‘ki ima do ljudi in pojavov razumevajoč, strpen odnos’: Ta človek je odprt in iskren, Kot človek je odprt za vsakogar, Mladi so zelo odprti do sveta okrog sebe;

prijeten / prijeten za ‘ki ima, kaže v odnosu do ljudi pozitivne lastnosti’: Njegova žena je prijetna, Bil je prijeten za družbo;

zmožen / zmožen za ‘ki ima lastnosti, značilnosti, potrebne za dobro opravljanje kake dejavnosti’: Ni zmožen pametne misli, Je zmožen za delo;

živ / živ za (ekspr.) ‘ki kaže veliko nagnjenje do spolnosti’: Preveč je živa, Premalo je živ zanjo;

/R_(do/od)/

– **razmernostanski duševnostni pomen:**

hudičev / hudičev od (ekspr.) ‘ki se mu posreči izpeljati tudi kaj navidez neresljivega’: Ta baba je vsa hudičeva, Bolj hudičev je od samega hudiča; *korekten / korekten do* ‘ki je v skladu z določenimi normami, pravili; spodoben, obziren’: Njegov nastop je bil korekten, Bil je zelo korekten do nje;

lojalen / lojalen do ‘ki izpolnjuje državljske obveznosti, zakone zaradi dolžnosti’: Bil je lojalen državljan, Bil je lojalen do države;

mlačen / mlačen do ‘ki ne izraža, kaže posebne čustvenosti, čustev’: V pesmih je zelo mlačen, Do nje je postal mlačen in nevljuden;

prijazen / prijazen do / prijazen z/s ‘ki ima, kaže do ljudi blag, prijateljski odnos’: Sosedje so prijazni, Učiteljica je bila prijazna do vseh učencev, Z vsemi sorodniki je bila prijazna;

– **razmernostanski prostorsko-časovni pomen:**

moker / moker do / moker od ‘polit ali prepojen z vodo ali drugo tekočino’: (evfem.) Otrok je moker, Bil je moker do kolen, (ekspr.) ‘znojen’: Od napora je postal moker;

obraten / obraten od ‘glede na potek dejanja’: Časovno zaporedje je lahko obratno, Časovno zaporedje je lahko obratno od navedenega;

/D_{proti}/ – **razmernostanski duševnostni pomen:**

imun / imun proti (med.) ‘odporen proti določeni okužbi’: Po ozdravitvi ostane za vse življenje imun, Za vse življenje je imun proti škrlatinki;

/M_{v/na/pri}/– **okoliščinska (prostorsko-časovna/duševna):**

običajen / običajen v / običajen na ‘ki se pogosto pojavlja na istem mestu, v enaki obliki, na enak način’: Ti zastoji v prometu so običajni, Te stvari so na deželi/v mestu že čisto običajne;

priden / priden pri / priden v ‘ki izpolnjuje dolžnosti, zahteve’: Sin je zelo priden, Pri delu je priden, V šoli je priden;

nagel / nagel v (nav. ekspr.) ‘ki reagira hitro, navadno nepremišljeno’: Je trmast in nagel, Je nagel v sodbi;

prenagel / prenagel v (nav. ekspr.) ‘ki reagira preveč hitro in navadno nepremišljeno’: Je prenagel, V sodbah je prenagel;

– **lastnost (telesna/duševna):**

lep / lep v ‘ki ima v estetskem pogledu pozitivne lastnosti’: Mnogo lepši je od nje, Bila je lepa v telo, v glavo pa ne;

slab / slab v ‘ki glede na kak kriterij, normo, zahtevo ne ustreza, ne zadovoljuje’: Naloga je slaba, Učenka je v matematiki slaba;

trden / trden v ‘ki ne omahuje’: Kljub prepričanju je ostal trden, Bil je trden v svojih sklepih;

/O_{z/s}/ – **razmernostanski duševnostni pomen:**

domač / domač z/s / domač pri ‘ki ne kaže strahu v občevanju z ljudmi’: biti domač / biti z njim čisto domača / biti domač pri kom;

mehek / mehek z/s (ekspr.) ‘obziren, popustljiv, prizanesljiv’: Predstojnik je bil sumljivo mehek, Upravnik je bil mehek s kaznjenci;

sladek / sladek z/s (ekspr.) ‘zelo, pretirano prijazen’: Je ves sladek, Na videz so bili sladki z njim;

soglasen / soglasen z/s ‘ki ima enako mnenje o čem, stališče do česa’: Udeleženci konference so bili soglasni glede glavnih vprašanj, Niso bili soglasni z njegovim pravopisnim načrtom;

tečen / tečen z/s (ekspr.) ‘ki z neprimernim vedenjem, govorjenjem povzroča komu neprijetnosti, slabo voljo’: Je tečen, Je tečen s svojimi vprašanji;

/O_{pred}/ – **razmernostanski duševnostni pomen:**

varen / varen pred ‘ki je v takem stanju, položaju, da mu ne grozi nevarnost, kaj neprijetnega’: Doma je varen, Varen je pred radovednimi pogledi/pred ognjem;

/T_{za}/O_{z/s}/ – **razmernostanski prostorsko-časovni pomen:**

kasen / kasen za / kasen z/s ‘ki ima do določenega časa, roka malo, premalo časa; pozen’: Bil je kasen, Kasen je za v gledališče, Kasen je z opravičilom;

pozen / pozen za / pozen z/s 'ki ima do določenega časa, roka malo, premalo časa': Zaspal je, zato je pozen, Pozni ste za gledališče, Pozen si z opravičilom;

zgoden / zgoden za /zgoden z/s 'ki ima do določenega časa, roka dovolj, veliko časa': Danes je zgoden, Zgoden je za gledališče; Danes je zgodna s kavo;

/M_{olV}/O_{z/s}/ – razmernostanski duševnostni pomen:

edin / edin o / edin v / edin z/s (dv. in mn.) 'ki je enakih misli, istega mnenja': Bili so (si) edini, Niso edini o tem/v tem, Edini so z njim.

2.2 Obvezna vezava z leksikaliziranim predložnim morfemom

Obvezna raba prostega morfema prisoja pridevniškim besedam obvezno prostomorfemsko rabo s specifičnim skladenjskim pomenom ob glagolu *biti*, kar dopušča samo povedkovodoločilno rabo.

T_{na/za/v} – razmernotvornil/-stanski pomen:

divji na (ekspr.) 'zelo jezen': Ves divji je nanj;

jezen na 'ki ima negativen, odklonilen odnos do koga/česa': Jezen je na starše/stripe;

lakomen na 'ki čuti, ima strastno željo po kaki jedi': Polhi so lakomni na hruške;

ljubosumen na 'ki čuti nezadovoljnost zaradi uspehov, prednosti koga': Mož je bil ljubosumen na soseda, Ljubosumen je na njihove uspehe;

mrtev na (pog., eksp.) 'zelo rad imeti': (Ves) mrtev je na klobase;

ponosen na 'zelo zadovoljen zaradi pozitivnih lastnosti sebe ali drugega': Ponosen je na svojo modrost, uspehe;

udarjen na (pog., eksp.) 'ki čuti, ima veliko željo po tem, kar izraža določilo': Udarjen je na denar;

volčji na (ekspr.) 'ki čuti, ima strastno željo po čem': Je volčji na denar/gobe; dovzeten za 'ki je sposoben dojemati, občutiti': Je dovzeten za glasbo;

gluh za (ekspr.) 'ki noče dojeti, upoštevati česa': Bil je gluha za vsak nasvet/za vse;

interesanten za (publ.) 'od katerega se glede na kak kriterij pričakuje uspeh, korist, primeren': Ti kraji so interesantni za turizem zaradi ugodne klime;

koristen za 'ki daje, prinaša ugodne, pozitivne posledice': Sadje je koristno za prebavo;

len za 'ki nima želje, volje za kako opravilo': On je len za hojo;

merodajen za 'pristojen, pooblaščen': Za to stvar je merodajno sodišče;
nujen za 'brez katerega določenega dela, dejavnosti ni mogoče zadovoljivo opravljati': Za to delo je nujna čelada;
obvezen za 'ki se po določenih normah, predpisih mora narediti, storiti, opraviti': Udeležba na predavanjih je za študente obvezna;
odgovoren za 'dolžen sprejeti sankcije, dati opravičilo': Ne more biti odgovoren za dejanja;
poklican za (nav. ekspr.) 'obvezan komu kaj izkazovati, storiti, dolžen': Odbor je poklican za ureditev;
poklican za (nav. ekspr.) 'izbran, določen': Človek je poklican za velike stvari;
pomemben za 'ki je sam po sebi ali v odnosu do drugega tak, da lahko vpliva na določena dejstva': Ta slikar je pomemben za razvoj umetnosti, Ta tekma je pomembna za uvrstitve v finale;
pooblaščen za 'ki ima uradno veljavno pravico opravljati kako (pravno) dejanje namesto koga ali v imenu koga': Je pooblaščen za to opravilo;
poskrbljen za 'biti uspešen za v prizadevanju priti do česa': Za izobrazbo otrok je poskrbljeno, V taki stavbi je poskrbljeno za prepih;
potraben za 'brez katerega določenega dela, dejavnosti ni mogoče zadovoljivo opravljati': Za to je potreben določen čas;
presvoj za (knjiž., redko) 'preveč samostojen, preveč neupogljiv': Za tako vlogo je presvoj;
priden za 'ki ima željo, voljo za kako opravilo': Je priden za učenje;
prikladen za 'primeren': Bil je prikladen za družabnika;
primeren za 'ki ima zaželene lastnosti, se sklada s pričakovanim': Je primeren za voznika tovornjaka;
pripraven za 'primeren, ustrezen za kak namen sploh': Je pripravna za delo;
pristojen za 'ki ima z zakonom dano pravico in dolžnost opravljati kako (pravno) dejanje, odločati o čem': Je pristojen za reševanje teh vprašanj;
rojen za (ekspr.) 'ki ima veliko mero sposobnosti, lastnosti za kaj': On je rojen za pilota; Ni bil rojen za meščansko življenje, Bil je kakor rojen za to vlogo;
slep za (ekspr.) 'ki ne opazi, dojame česa': Bil je slep za lepote narave;
sposoben za 'ki ima lastnosti, značilnosti, potrebne za dobro opravljanje kake dejavnosti': Ni sposoben za to delo;
sprejemljiv za 'ki je sposoben sprejemati; dovzeten': Mož je sprejemljiv za novosti;
tipičen za 'ki ima take lastnosti, značilnosti, da osebo, stvar, pojav uvršča v posebno skupino iste vrste': Znaki so tipični za bolezen;
usoden za (ekspr.) 'ki ima velik, odločilen pomen za nadaljnji potek česa': Dogodki so bili usodni za ljudi;

voljen za 'pripraven sposoben': Bil je voljen za vse;
zanimiv za (publ.) 'primeren, sprejemljiv': Ta predlog za nas ni zanimiv;
značilen za 'ki ima izrazite bistvene lastnosti istovrstnih stvari, pojavov': Stavba je značilna za secesijo;
zoprn za 'ki ima, kaže v odnosu do ljudi zelo negativne, neprijetne lastnosti': Bil zoprn za družbo;
zrel za 'glede na telesno, duševno razvitost sposoben za kaj': Otrok je zrel za šolo.
primoran v 'prisiljen': V to dejanje je bil primoran;
prisiljen v 'ki ne kaže resničnega razpoloženja': Prisiljen je bil v akcijo;
uklet v (ekspr.) 'ujet v kaj, iz česar se ne da rešiti': Je uklet v molk/nasilje/trpljenje;

R_{od/do} – razmernostanjski duševnostnostni pomen:

blazen od (ekspr.) 'zaradi močnega čustva zelo razburjen': biti blazen od obupa, veselja, žalosti;
bolan od (ekspr.) 'zaradi močnega čustva prizadet, vznemirjen': Kar bolan je od sreče;
neumen od (ekspr.) 'zaradi močnega čustva zelo razburjen': Ves neumen je od veselja;
odvisen od 'ki je v takem odnosu do koga, da ta skrbi za njegove potrebe': Mladič je dolgo odvisen od svoje matere;
svetel od (ekspr.) 'pozitivno, ugodno razpoložen': Bil je ves svetel od nje;
mlačén do 'ki nima, ne kaže zavzetosti za kaj': Do družbenih dogajanj ostajajo mlačni;
mrzel do (ekspr.) 'ki vsebuje, izraža veliko nenaklonjenost, odklanjanje; neprijazen, sovražen': Do njega je bila zmerja mrzla;
pošten do 'ki ravna v skladu z določenimi normami, priznanimi načeli': Predstojnik je bil do vseh pošten;
upravičen do 'ki ima pravico do česa': Je upravičen do otroškega dodatka;

M_{v/pri/na/po} – okoliščinska (prostorsko-časovna/duševnostna):

izveden v 'ki kako stroko, dejavnost dobro obvlada': Je izveden v državnih zadevah;
navzoč pri/na (z oslajenim pomenom) 'ki je v določenem času na določenem mestu': Inšpektor je bil navzoč pri pouku matematike, Na sestanku so bili navzoči vsi člani;
znan po 'ki vzbudi v osebkú občutek identičnosti s tem, kar pozna, ve': Znan mi je le po obrazu;

O_{z/s} – *razmernostanjski duševnostni pomen:*
identičen z/s 'ki se v lastnostih, značilnostih ujema z drugim': S takšnimi trditvami postaja identičen s svojimi kritiki;
ljubezniv z/s (ekspr.) 'ki izkazuje osebi drugega spola ljubezen, naklonjenost': Dekle ni bilo več tako ljubeznivo z njim;
prehud z/s 'preveč hud': Ne bodi prehud z njo;
skladen z/s 'ki ima prav take lastnosti, značilnosti, kot so določene, se pričakujejo glede na izbrano merilo urejenosti, pravilnosti': Njegova dejanja so skladna z govorjenjem;
skop z/s (ekspr., z orodnikom) 'ki daje, porablja zelo malo tega, kar izraža dopolnilo': Je skop z denarjem / s plačilom;
solidaren z/s 'ki podpira, odobrava ravnanje, mnenje koga': Rudarji so solidarni s stavkajočimi;
sorazmeren z/s 'ki ima glede na dejstvo, s katerim se primerja, ustrezno mero, količino': Fantova glava ni bila sorazmerna z njegovo veliko postavo, Presežek je bil sorazmeren z deležem zaposlenih;
udarjen z/s (pog., ekspr.) 'ki označuje stanje, ki ga izraža določilo': Udarjen je s slepoto;
ubran z/s 'ki s čim sestavlja urejeno, prijetno celoto': Nakit mora biti ubran z obleko;
zadovoljen z/s 'ki ima pozitiven, odobravajoč odnos do koga, česa': Gospodar je zadovoljen z najetimi delavci, Bil je z malim zadovoljen;
združen z/s 'ki vključuje to, kar izraža dopolnilo': S tem je združen neprijeten občutek;
znan z/s 's katerim se kdo pozna in ima z njim osebne stike': Bil je znan z vsemi veljaki v kraju.

3 Možni prostomorfemski samostalniki

Primeri samostalniške prostomorfemskosti so redki, saj je okoliščinska lastnost prostih morfemov tipična zlasti za modificiranje glagolskih dejanj in pridevniških stanj oz. lastnosti. Tako se prosti morfem ob samostalnikih pojavlja le v primerih abstraktnih poimenovanj tipa *ideja, pojem, načrt, račun, reklama*, pri katerih je motivacija dejavnost, pojavnost, lastnost. Prostomorfemski samostalnik pričakovano izraža zlasti neko razmerje, odnos do nekoga, nečesa:

ideja o 'nakazuje človekov odnos do materialnega ali duhovnega sveta': Njegova ideja o lepoti, pravičnosti se je v tem delu lepo izrazila; opredeliti idejo o nasprotju med umetnikom in družbo;

pojem o 'predstava, podoba': Natančnejši pojem o tej zgodovinski osebnosti si je ustvaril šele pozneje; ekspr. O Kitajski so imeli ljudje zelo čudne, meglene pojme;

načrt za/lo 'kar vnaprej nekaj določa': letni načrt za proizvodnjo, načrt o poteku del;

račun za/lo 'kar vnaprej nekaj določa': račun za delo, račun o vseh opravljenih delih;

reklama za 'kar kaže, dokazuje dobre, pohvalne lastnosti koga, česa in mu s tem prinaša ugled, koristi': Tako vedenje ni reklama za naše društvo, Ta dosežek je najboljša reklama za podjetje.

3.1 V povedkovi oz. povedkovniški rabi

V povedkovi rabi se postomorfemski samostalniki uporabljajo za ovrednotenje zlasti določene osebe, stvari. Za to povedkovodoločilno vlogo so ustrezni širokopomenski in hkrati splošnopomenski samostalniki:

biti človek/mož za 'kdor združuje v sebi vse pozitivne moralne lastnosti':

To je človek/mož za velika dejanja;

biti primer za 'izraža hotenje pokazati nek splošnejši vzorec, pojem': To je primer za slabo delo, To je tipični primer za izkoriščanje.

4 Sklep

Predlogi so označevalci različnih razmerij v upovedovalnem procesu in posledično v povedih. Njihova slovnično-leksikalna vrednost je zato odvisna od vsakega konkretnega razmerja med povedjem in udeležencem oz. od konkretnega pomena glagola in samostalnika v stavčnočlenskem razmerju. Predlogi znotraj različnih stavnočlenskih razmerij torej tvorijo neke vrste »semantični mikrosvet« (Petr 1986: 198), s tem da slovnični pomen omogoča uresničitev ustreznega leksikalnega pomena.

Literatura in viri

- BAJEC, A.: Predlogi in predpone. In: *Besedotvorje slovenskega jezika IV*. Ljubljana: SAZU, 1959.
- Gigafida = Korpus Gigafida. URL: <http://www.gigafida.net/> (23. 9. 2016).
- BĚLIČOVÁ, H.: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. In: *Přspěvek k porovnávaci syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Academia, 1982.
- KROUPOVÁ, L.: Vztah významu gramatického a lexikálního u předložek. // *Slovo a slovesnost*. 1980, № 41/1. S. 49–52.
- PETR, J. idr.: Mluvnice češtiny (MČ2 – Tvarosloví). Praha: Academia, 1986.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana: DZS.
- TOPORIŠIČ, J.: Slovenski knjižni jezik I–IV. Maribor: Obzorja, 1965–1970.
- TOPORIŠIČ, J.: Nova slovenska skladnja. Ljubljana: DZS, 1982.
- VIDOVIČ MUHA, A.: Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga, 1988.
- VIDOVIČ MUHA, A.: Slovensko skladijsko besedotvorje. 2. Razširjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- ВИНОГРАДОВ, В. В.: Русский язык (грамматическое учение о слове). Москва, Ленинград, 1947.

ŽELE, Andreja. Slovenski predlogi med leksemom in povedjo. *Stephanos*, ISSN 2309-9917, 2017, 1 (21), str. 211–221. <http://stephanos.ru/izd/2017/18_2017.pdf> [COBISS.SI-ID 63368290]

PROSTOMORFEMSKI GLAGOLI KOT SLOVARSKA GESLA

Izvleček: Prispevek skuša, zaenkrat samo v okviru glagolov, najti merila za določanje samostojnih eno- ali večbesednih slovarskih enot oz. gesel. Ta navidez leksikografska problematika odpira in aktualizira tako pomenoslovna kot strukturnoskladenjska vprašanja.

Abstract: The article is oriented towards finding the criteria -for now only within the framework of verbs – for characterization of individual single- or multi-word lexical units or entries. Although this might seem to be a merely lexicographical issue it is nevertheless tackling semantic and structural-syntactic issues and making them topical as well.

Že takoj na začetku se pri določanju prostomorfemskih glagolov kot slovarskih enot oz. gesel problemsko postavi merilo leksikalizacije.⁹⁴ Leksikalizacija (uslovarjenje) je namreč pogoj za nastajanje novih leksemov kot slovarskih enot. Važno je hierarhično pomenskorazločevalno določiti pomensko- in struktumoskladenjsko mesto prostomorfemskih glagolov v slovarskem članku.

1 Glagoli kot pomensko-in strukturnoskladenjski organizatorji povedi

Vpliv prostih morfemov na glagolsko vezljivost je v besedilih izražen z vezavo, ki površinskoizrazno označuje pretežni del desne vezljivosti. Izjeme so mejni primeri a) z vezavnodružljivimi glagolskimi predložnimi morfe-

⁹⁴ Leksikalizacija je tu uporabljena za označitev pojava, pri katerem beseda iz skladenjske zveze, v tem primeru predlog, postane del besednega pomena – iz skladenjske enote postane slovarska enota/leksem.

mi (ti so od glagola samo sklonsko vplivani, zato imajo samo struktumsko-skladenjsko (sklonskodoločevalno) vlogo, pomenskoskladenjsko pa so del predložnih prislovnih določil, npr. *hoditi po cesti/travi* nasproti primiku *hoditi po/v hiši*), sem spadajo tudi vezavnodružljiva predložna prislovna določila načina tipa *delati z veseljem* s primično pretvorbo *veselo delati*, in b) s primičnovozljivimi (predvsem krajevnimi) prislovi, npr. *živeti doma/tam*, *hoditi tja/tod*, *prihajati domov*, *goditi se zjutraj*, *delati strojno/ročno* ipd. Desnovozljive prislove bi lahko razlagali kot pretvorbe predložnih zvez, kjer predložni vezavni morfem s prostorsko-upravljalnim pomenom po pretvorbi ostaja neizražen in uvaja končniško neizraženo vezljivost.

1.1 Da pri pomenskoskladenjski vezljivosti ni odločujoča vidskost, temveč le kombinacija pomenskih sestavin znotraj posameznega glagola,⁹⁵ se jasno izraža zlasti pri glagolskih pomenih s široko pomenskoskladenjsko rabo, npr. pri *obračunati z/s2 odpasti na/za4*, *vreči se na/v4* ipd., kjer se v določenem skladenjskem pomenu zaradi pomenskorazločevalne vloge lahko uporablja samo en člen vidskega para. Sem sodijo še glagoli v samo posebni skladenjski vlogi, npr. *streči po življenju*. Tako se je pri vezljivosti smiselno omejiti predvsem na t. i. »vidski del vsakokratnega stavčnega položaja« oz. na »vidski pomen«,⁹⁶ ki ni samo vidskost posameznih glagolov, ampak je vezan tudi na določen stavčni položaj oz. upošteva tudi stavčno organizacijo glagola in njegovih udeležencev (hkrati pa tako upošteva tudi paradigmatičnost glagolskega vida).

⁹⁵ Prim. J. Orešnik (1994, 67–68) ugotavlja, da »ima vsak glagol kot slovarska enota svojo lastno vidsko vrednost«, kije v praksi določljiva na podlagi njegovega vidskega prispevka k njegovi najpreprostejši glagolski vezljivosti.

⁹⁶ GI. J. Orešnik (1994, 19, 67–77, 79) govori o »vidskem pomenu stavka«, in poleg navadnega glagolskega vida posameznih glagolov po C. S. Smithovi opredeli tipe univerzalnih vzorčnih stavčnih položajev s časovnimi značilnostmi stanje+/-, telično+/-, trajno+/-: a) stanje, b1) netelično / b2) telično dogajanje, c1) netelični / c2) telični dogodek (a) *Kmetija stoji na hribu*, *Zna grško*, *Je priden*, b1) *Sprehaja se po parku*, *Smeji se*, b2) *Zidal je most*, c1) *Potrkal/Zakašljaj je*, c2) *Razbil se je*, *Zadel je tarčo*). Našteti vzorčni položaji glagolov v stavkih poudarjajo vsakokratno možno specifičnost organiziranja določenih udeležencev v določenih udeleženskih vlogah, kar spreminja sporočilnost. Šele povezava lastne vidske vrednosti glagola in časovnega ustroja določenega stavčnega položaja da vidski pomen stavka.

1.1.1 Razmerje med vidskostjo in prislovnostjo predpon in predponskih obrazil

Intenčnost oz. pomenska vezljivost glagolaje obravnavana kot kategorikalna pomenska sestavina glagolov (Vidovič Muha 2000, 34), medtem ko je vid obravnavan kot stalna (inherentna) slovnična lastnost oz. slovarskokategorikalna lastnost glagolskega besedja (Merše 1995, 28–29; Vidovič Muha 2000, 34).

Z vidika glagola je prislovnost, nasproti inherentni vidskosti, dodana adherentna lastnost, ki lahko z različnimi razmerji/odnosi do udeležencev (npr. prostorsko-časovne spremembe ipd.) izraža tudi vrsto glagolskega dejanja, poimenovano tudi kot podvid (Simeon 1969, 73). S prislovnim oz. s prostorsko-časovnim pomenom glagolskih predpon ali predponskih obrazil pa je povezana intenčnost ali pomenska usmerjenost predponskih tvorjenk (Vidovič Muha 1993).

V okviru sestavljenk z istim predponskim obrazilom se izraža vezljivostni vpliv osnovnih pomenskih vrednosti predponskih obrazil – ‘faznost (začetnost/trenutnost/končnost) ‘rezultativnost (enkratna/večkratna), in ‘lastnost/mera (stopenjskost/količinskost)’.⁹⁷

Vendar sicer izhodiščno glagolska prostorsko-časovna usmeritev med glagolom v povedju in potencialnimi udeleženci vzpostavi pomenskosestavinsko kolokacijo ali leksemsko-skladenjsko sovisnost glagola in sledečega udeleženca (Toporišič 1992, 296).

Iz povedanega lahko povzamemo, da je skladenjskopomenska vloga predložnega morfema odvisna od glagolsko-samostalniške kolokacije; v vseh primerih pa predložni morfem ohranja prislovnost – enakozvoč-

⁹⁷ Vpliv tvorjenosti besed na njihovo vezljivost obravnava A. Vidovič Muha v razpravi Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (1993). S primerjanjem glagolskih sestavljenk z njihovimi skladenjskopodstavnimi glagoli in z ustreznimi nesestavnimi glagoli, npr. *izpisati: pisati* iz *pisati*, z upoštevanjem celotnega gradiva SSKJ ugotavlja, da je predponsko obrazilo pretvorba (vsaj) enega skladenjskopodstavnega glagolskega razmerja, kar zoži vezljivostno polje tvorjenega glagola (izjema so sestavljenke s samo faznim predponskim obrazilom). V razmerju med sestavnim (tvorjenim) in nesestavnim glagolom pa so spremembe predvsem v okviru leva – desna vezljivost, npr. *izbuljiti oči : buljiti* ipd.

ni s predponskim obrazilom samo okrepi prislovno sestavino glagolske sestavljenke, neenakozvočni s predpono oz. predponskim obrazilom pa navadno dopolnilno natančno precizira vezljivo okoliščino, npr. vezljivo-enakozvočni: *oditi od, iziti iz, preiti prek, izstopiti iz, vstopiti v* nasproti vezljivo-neenakozvočnim *oditi iz, iziti pri (založbi), preiti čez, izstopiti pri/na (zadnjih vratih), priigrati pri*; primerjalno obširnejša je skupina *prihi blizu, prihi do, prihi k, prihi v*.⁹⁸ Kot univerzalnejši izstopa nesmerni statični predložni morfem *pri*. Pri istih glagolskih sestavljenkah pa zajasnejšo predstavitev predponskoobrazilnega-predložnomorfemskega razmerja navajam še nekaj protiprimerov z nevezljivimi udeleženci oz. okoliščinami, npr. *oditi k/v, vstopiti iz* ipd.

1.2 Nova predmetnost ali pojavnost posledično omogoča tudi novo vezavnost tipa *igrati (se) na računalnik* v pomenu 'obvladovati napravo', *surfati po/v mreži* v pomenu 'iskati in pregledovati podatke', *prostituirati se industriji* v pomenu 'ponujati strokovne storitve/rešitve', podobno še *priklicati besedila na zaslon, prihi iz ene datoteke v drugo, servisirati izstopa na sisteme, seliti se na strežnik, shraniti v pomnilnik, vstopiti v nov program*.

2 Prosti morfemi

Prosti glagolski morfemi kot del pomenskosestavinskosti glagolov lahko spreminjajo oz. modificirajo (leksikalizirani morfemi) ali pa posamezne pomenske sestavine ali pomene samo dodatno pomensko-izrazno poudarjajo in izpostavljajo (neleksikalizirani morfemi). V obeh primerih pa so s prostimi morfemi ubesedene tiste pomenske oz. intenčne sestavine, ki so tako pomensko-kot strukturnoskladenjsko udeležene pri vezljivosti. S prostimi morfemi so torej tudi strukturnoskladenjsko izražene

⁹⁸ Pri določenih predponskih tvorjenkah pa predpone oz. predponska obrazila imajo ali ohranijo samo faznost, celotna prislovna vrednost se prenese na predložne morfeme dokaz za to je, da se z opuščanjem tovrstnih predponskih obrazil prav nič ne spremeni pomensko-skladenjska vezljivost, npr. *(po)muditi se z/s, (za)muditi se z/s, (za)riti (se) v, (za)vozlati (se) v, (po-/s-/za-)tlačiti v* ipd.

intenčne/vezljivostne pomenske sestavine glagolov. Prek prostih morfemov je še jasneje izražena soodvisnost pomenskosestavinskosti glagolov z njihovo vezljivostjo oz. tudi vzvratni vpliv vezljivosti na pomensko sestavo glagola. Prosti glagolski morfemi se delijo na **predložne**⁹⁹ in **zaimenske** oz. **zaimkovne**. Najtipičnejši zaimenski/zaimkovni morfem je SE/SI z različno stopnjo pomenske izpraznjenosti.¹⁰⁰ Visoka stopnja pomenske izpraznjenosti omogoča tudi izbirno uporabo, npr. *oddaljiti se/si*, *premisлити se/si*, *upati si/se*. In če predložni morfem z dodatnim pomensko-izraznim izpostavljanjem t. i. vezljivih pomenskih sestavin glagola vezljivost uvaja oz. udeležensko širi, jo zaimkovni morfem z zasedbo udeleženca – prizadeto/prejemnik udeležensko oži: *upati v*

⁹⁹ Prosti predložni glagolski morfem, predvsem leksikalizirani, je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika izražen s slovničnimi kvalifikatorskimi pojasnili, ki še ne upoštevajo glagolske prostomorfemske in so zato z vidika današnjega jezikoslovja nepravilne: §. predložnim povedkovim določilom, s predložno zvezo, s predlogom, v zvezi z/s. Iz prvih treh naštetih slovničnih kvalifikatorskih pojasnil lahko takoj razberemo, da gre za predložne glagolske morfeme, kvalifikatorsko pojasnilo v zvezi z/s (165-krat za označevanje predložnih morfemov in 25-krat za označevanje zaimenskih morfemov). Predložni glagolski morfem je v Slovarju označen pri 165 leksemih tipa *dajati na* ekspr. 'prisojati komu vrednote, ceniti'; *dajati se s/z* -ekspr. 's težavo upirati se čemu'; *dretiti v* – ekspr. 'zelo hitro se bližati čemu slabemu', *držati na* – nižje pog. 'ceniti, dati na kaj', *gledati na* – ekspr. 'prisojati čemu pomembnost', *gnati v* – 'razvijati se, rasti', *goreti od* 'biti čustveno vznemirjen', *goreti za* – ekspr. 'izražati, kazati veliko prizadevnost, navdušenje', *graditi na* – publ. 'delati, ustvarjati kaj z upoštevanjem določenih izhodišč', *hoditi za* – pog. 'prizadevati si pridobiti ljubezensko naklonjenost koga'.

¹⁰⁰ Raba potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izpraznjen ('povratnost' je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na a) *se* 'samopremikanja' v *premikati se* (nasproti: *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti koga/kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., b) *se* 'samodelovanja' v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), dolgočasiti *se* (nasproti: dolgočasiti *koga*) ipd., c) *se* 'stanja (počutja)' v *bati se* (nasproti: *strašiti koga/kaj*), *veseliti se* (nasproti: *lrazil/veseliti koga*), *jokati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd., č) *se* 'pojavnosti' v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se (komu)*, *zehati se (komu)* ipd., d) *se* 'splošnovršilske navajenosti/navadnosti' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

uspehlna rešitev – upati silse dvomiti o uspehulrešitvi, igrati nogomet s pomarančo – igrati se slepe miši z otroki : *igrati se šah na računalniku, premikati pobištvo po sobi – premikati se po sobi; privoščiti prijatelju počitnice – privoščiti si počitnice, seznaniti sodelavca z novostmi – seznaniti se z novostmi, želeti ljudem srečo – želeti (si) pijačo ipd.

2.1 Zaimenski prosti morfemi

Oženje vezljivostnega polja povzroča tudi vračanje k samodelovanju. Pri označevanju 'samodelovanja' je z vidika pomenskosestavinskosti glagola potrebno izpostaviti pomenskosestavinsko uskladitev prostomorfemskega *se* s predponami oz. predponskimi obrazili *za-*, *z-/s*, *na-* in *raz-s* pomenom faznosti (začetnosti/ končnosti) ali stopenjskosti oz. mere dejanja, npr. *zahoditi se*, *zajesti se*, *zaklepetati se*, *zakoreniniti se*, *zagleda ti se*, *zahvaliti se*; *zjzjziti se*, *zjzjziti se*, *shladiti se*, *spomniti se*; *nahoditi se*, *naplesati se*, *nagovoriti se*, *nagledati se*, *najesti se*; *razhoditi se*, *razjzjziti se*, *razgovoriti se*, *razgledati se*, *razjzjziti se* ipd.¹⁰¹ Tvorjenje glagolskih sestavljenk z neprostorskimi/drugotnimi predponskimi obrazili z dodanim povratnostnim *se-jem se* omejuje na neprehodne ali samo potencialno prehodne glagole – pri slednjih se vezljivost ukinja zaradi metonimičnih pomenskih premikov predponskih obrazil (Vidovič Muha 1988, 23).¹⁰²

Na glagolski pomen in posledično na njegovo vezljivost ne vplivajo neobvezni SE/SI, npr. *jokati (se)*, *ogledovati (si)*, *misliti (SI)*, vendar je predvsem pri smučati (*se*) in drsati (*se*) raba že pomenskorazločevalna v smislu, daje v *On smuča/drsa* prednostni pomen 'znati/obvladovati', pomen 'voziti se' pa v *On se smuča po strminah*, *Drsa se na bližnjem jezeru*.

¹⁰¹ Na isti jezikovnosistemski pojav oz. na pomenskosestavinsko uskladitev *se-ja* z določenimi predponami ali predponskimi obrazili, ki so ista kot v slovenščini, opozarja češka slovnica (1986: 396–405).

¹⁰² Vzajemna vplivanost med vezljivost jo in pomenskosestavinskostjo glagolov je bila že večkrat tudi eksplicitno potrjena, nazadnje z leksikološkega vidika pri Adi Vidovič Muha (2000, 34).

2.1.1 Frazemski zaimenski glagolski morfemi so vsi leksikalizirani, le da eni ohranijo udeleženske lastnosti, npr. *odnesti jo* 'glavo', *imeti ga* 'alkohol' *pod kapo*, *napeti mu jih* 'očitke', drugi pa ne, npr. *mahniti/ pihniti jo čez mejo*, *lomiti ga* s kom/čim/pri čem ipd., v prvem primeru lahko govorimo obesednozveznih frazemih, v drugem pa obesednih frazemih.

Po pomenskih skupinah se delijo: – glagoli ravnanja: *biksati ga*, *kidati ga*, *kronati ga*, *lomiti ga*, *sekati ga* v pomenu 'počenjati neumnosti, lahkomiselnosti' s faznimi različicami *pokidati ga/jo*, *pokronati ga*, *polomiti ga/jo*, *posrati ga/jo* v pomenu 'narediti neumnost, lahkomiselnost', *pohudičiti ga* v pomenu 'narediti napako'; – glagoli premikanja: *ucvreti jo*, *pobrisati jo* v pomenu '(s)teči, bežati', *kresniti jo* v pomenu 'začeti hoditi', *pobirati jo* v pomenu 'hitro hoditi, iti', *pobrati jo*, *stisniti jo* v pomenu 'oditi, zbežati'; – glagoli rekanja: *razdirati jih* v pomenu 'šaliti se', *napeti jih* v pomenu 'ozmerjati'; – glagoli ovrednotenja stanja/lastnosti: *izkupiti jo/jih* v pomenu 'biti deležen kakega neprijetnega stanja', *odnesti jo* v pomenu 'ostati živ, biti rešen'. Pomeni zgornjih frazemov (ravljanje, premikanje, govorjenje, stanje) usmerjajo oz. določajo njihovo vezljivost.

2.2 Predložni prosti morfemi

Že to, da so predlogi izprislovnega izvora (razvili naj bi se iz prostorskih prislovov, ki natančneje določujejo dejanje), kaže na njihov obglagolski pomenskoskladenjski položaj –pomenskoskladenjsko so torej modifikatorji glagola, strukturnoskladenjsko pa njegovi prosti morfemi.¹⁰³ *Prosti predložni glagolski morfemi* so lahko a) leksikalizirani glagolski morfemi, b) neleksikalizirani glagolski morfemi in c) obglagolski vezavnodružljivi morfemi.

¹⁰³ Na predloge kot glagolske proste morfeme z zgledi pod vplivom J. Dobrovskega namiguje Metelkova slovnica (1825, 247–256), opozarja tudi na različne skladenjske vloge SE-ja (243–244). Metelkove interpretacije prostih morfemov je z eksplicitno izraženim verbocentrizmom nadgradil A. Breznik (1916, 250, 1934, 225). Termin **prosti predložni glagolski morfem** se pri nas uporablja od šestdesetih let naprej (SKJ III 1967, 111). Sicer pa je predloge kot glagolske morfeme že zgodaj izrazijsko označil V. V. Vinogradov (1947, 678) – govori o 'glagol'nyh priklekah', ki izražajo predložno prehodnost glagola.

Predložni glagolski morfem je leksikalizirani, ko pomensko sograjuje glagolski pomen in je del glagolskega leksema kot slovarske enote in hkrati del glagolske vezljivosti, ali neleksikalizirani, ko pomensko izhaja vsaj iz enega pomena glagolskega leksema in izraža njegovo pomensko-in strukturnoskladenjsko vezljivost ter je zato del povedkove vezljivosti.¹⁰⁴

Upravičenost delitve *glagolskih predložnih morfemov*¹⁰⁵ na 2.2.1) *leksikalizirane* in na 2.2.2) *neleksikalizirane (udeleženske)* potrjuje tudi določevanje spodnje meje glagolskih frazemov – kdaj so zveze glagola s predložnim morfemom frazeološke besedne zveze in kdaj že besede.¹⁰⁶

Najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi morfemi in neleksikaliziranimi predložnimi morfemi je pri širokopomenskih primarnih glagolih, potem pa tudi pri glagolih s t. i. širokim pomenskim obsegom (tj. slovarska oznaka za glagole z največ možnimi skladenjskimi pomeni).¹⁰⁷ Leksikalizacija predložnega morfema je pri

¹⁰⁴ ESJ (1992) ločuje »vezavni morfem« oz. »predložni vezavni morfem« (*govoriti o, ukvarjati se z/s*) in »prosti morfem« (*mislniti na, vstopiti v*). O tem tudi N. Ju. Švedova (1980, 156). Za predloge M. Žic Fuchs (1991: 123) povzema po J. M. Andersonu delitev na 'vgrajeno leksemsko vsebino' (inherent lexical content), kar je pomenskoscladenjsko **prosti predložni glagolski morfem**, in na 'izpeljano leksemsko vsebino' (derived lexical content), kar je pomenskoscladenjsko **udeleženski predložni izglagolski morfem**.

¹⁰⁵ Čeprav NSS (1982, 93–100) ne ločuje med leksikaliziranim in neleksikaliziranim predložnim morfemom, npr. ločiti *se od otrok* 'zapustiti': ločiti *se od žene, iti proti vsem* 'nasprotovati': *iti proti železniški postaji, zlesti s konja* 'razjahati': *zlesti z omare*.

¹⁰⁶ E. Kržišnik (1994: 58–62) sklepa, da v primeru neleksikaliziranega predložnega morfema lahko govorimo o frazeološki besedni zvezi, v primeru leksikaliziranega predložnega morfema pa lahko govorimo o frazemu – besedi.

¹⁰⁷ Predložni morfemi lahko s svojimi različnimi pomenskoscladenjskimi vlogami vplivajo na različno skladenjsko uporabo glagolskega pomena – glagole s široko pomenskoscladenjsko uporabo lahko pomensko precizirajo in obratno. a) Ob prvotno splošnejših pomenih so navadno neleksikalizirani obveznovezavni predložni morfemi, ki s prostorskoupravljalnim/prislovnim pomenom precizirajo (in hkrati aktualizirajo) glagolski pomen, npr. *upravljati z orožjem* 'ravnati', *napravljati iz sadja* 'pridobivati, izdelovati', *izročati denar v hrambo* ipd. b)

nepolnompomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu 'izgubiti hišo', *imeti ga za pametnega* v pomenu 'ceniti ga kot pametnega', *dati na njegovo besedo* v pomenu 'upoštevati njegovo besedo', *delati na tej temi* v pomenu 'obravnavati to temo', *klobuk dobiti za suknjičv* pomenu 'klobuk zamenjati s suknjičem'. Neleksikalizirana uporaba predložnega morfema je pri polnompomenskih rabah kot *biti ob hiši* v pomenu 'nahajati se ob hiši', *imeti za pametne* v pomenu 'hraniti za pametne', *dati na mizo* v pomenu 'položiti na mizo', *delati na polju* v pomenu npr. 'orati na polju', *dobiti za nesramnost* v pomenu 'ozmerjati/preteptsti za nesramnost'.

V okviru povedkove vezljivosti je zanimiva omejena skupina izglagolskih in neizglagolskih pridevnikov, ki označujejo telesna in duševna stanja. In če je pri izglagolskih pridevnikih vezljivost posledica izhodiščnega glagolskega pomena, je pri neizglagolskih pridevnikih vezljivost posledica dinamičnega pomena pomensko sorodnih glagolov – gre predvsem za stanjske pridevnike s prevladujočim razmernostanjskim skladenjskim pomenom (ki ga dodatno potrjuje še prostopredložno morfemska raba): a) meritve/mere: *biti oddaljen od* (koga/česa), *biti prisoten* (pri kom/čem), *biti odprt* (za koga/kaj); b) primerjave: *biti isti/*

Prvotno dovolj pomensko specializirani glagoli z leksikaliziranim predložnim morfemom lahko postanejo širše pomenskoskladenjsko uporabni: **ekspr.** *Spet je segel po cigaretah*, *Rad seže po dobri knjigi*; **nav. eksp.** *spopasti se z debelostjolz obsežnim gradivom*; **ekspr.** *Sklanja se nad knjigo*, *Sklanja se nad bolniki*; **ekspr.** *truditi se za otrokelz otroki*. S predložnimi glagolskimi morfemi, npr. pri obračunati *z/s* v pomenu, ki 'izraža odklonilen odnos' npr. *Brezobzirno je obračunal z njim*, pri nedovršenem pamem glagolu obračunavati *z/s* pa v pomenu 'obravnavati medsebojne spore, nesoglasja', npr. *Z otroki je fizično obračunaval*, zaradi 'medsebojnega vplivanja' udeležencev se prosti predložni morfem lahko tudi nevtralizira, npr. *Grdo obračunavata ipd.* Podobno je še pri glagolu *odpasti* v pomenu 'izraža, da kdo je, postane deležen tega, kar izraža samostalnik', ki s predložnima glagolskima morfemoma *na* in *za*, ki se leksikalizirata v *odpasti na/odpasti za*, in z dodatno stilnofunkcijsko oznako **publ(icistično)** še poudarja odmik od osnovnega pomena, npr. *Upa, da bo zanj/manj kaj odpadlo*, *Del denarja odpade za nakup opreme*, *Na travnike odpade četrtnine površine*. Glagolu *vreči se* je dodan leksikalizirani predložni prosti morfem *na* izoblikoval pomen, ki 'izraža nastop intenzivne dejavnosti, kot jo določa samostalnik' v *vreči se na delov študij* 'začeti delati/študirati' » *vreči se na jedačo* 'začeti hlastno jesti', *vreči se na knjigo* 'začeti brati/študirati', *vreči se na politiko* 'začeti politično delovati'.

enak (s kom/čim), *biti enak za* (*koga/kaj*), *biti odvisen od* (*koga/česa*), *biti podoben* (komu/čemu); in c) vrednotenja lastnosti/stanja: *biti nagnjen k* (komu/čemu), *biti radoveden za* (*koga/ kaj*), *biti ponosen na* (*koga/kaj*), *biti nujen/obvezen/primeren/upravičen/pomemben za* (*koga/kaj*), *biti izkušen/zadovoljen/nepošten/pravičen/ljubezniv s* (kom/čim).

2.2.1 Leksikalizirani predložni morfem oz. leksikalizacija predložnih morfemov s polnopomenskimi neprimarnimi glagoli lahko njihove prvotne specializirane pomene posploši. Takšne predložnoglagoleske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne, in zaradi tega pridobijo še funkcijskozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) = ‘postajati’, *oblikovati se v* = ‘postajati’, *obstajati iz* = ‘imeti’, *predelati se v* = ‘spremeniti se v’, *zaplesti se v* (ekspr.) = ‘začeti’ ipd.

Predložne glagolske morfeme prehodnosti imajo zveze: *leviti se v*, *oblikovati se v*, *obstajati iz*, *preiti v*, *prekaljevati se v*, *prihajati do*, *razrasti se v*, *shajati brez*, *sloneti na*, *spravljati se nad*, *spremeniti se v*, *spustiti se v*, *stati pred*, vleči *se na*, *vzdržati brez*, *zaplavati v*, *zaplesti se v*; pri drugih glagolih pa predložni glagolski morfemi samo pomensko- in strukturnoskladenjsko spreminjajo vezljivost glagolov, npr. *prerasti v*, *prestopiti na*, *prignati do*, *prijeti za*, *pripraviti ob*, *šteti za*, *trpeti za*, *valiti na*, *veljati za*, *vleči na*.

2.2.1.1 Vloge

- 1 Uvaja desno vezljivost:
  - 1.1 Ob prvotno neprehodnih glagolih kot *priiti do*, *dozoreti za*, *viseti med nad/na*, spuščati *se v* ipd.
  - 1.2 Pri primitivih (*biti ob* ‘izgubiti’, *delati na* ‘preučevati’ ipd.).
  - 1.3 Ob glagolih premikanja ohranjajo samo usmerjevalne pomene, ki predložnomorfemskemu glagolu dajejo drugotne prenesene pomene a) faznosti/omejevanja dejanja/lastnosti/stanja, npr. *prehajati k*, *prevesiti se v/prehajati v*, *oddaljiti se od*, *planiti po* ipd., in b) naklonskosti delovanja, npr. *spravljati se nad*, *dregati v* ipd.

1.3.1 Predložnomorfemska lahko vodi v smer pomenskega posploševanja, npr. pri a) *vreči se na* 'namenskost' ali 'intenzivnost' dejanja, pri b) *vstati od* 'prenehanje dejanja' ali 'nasprotovanje', pri c) *zagoreli za* 'vznemirjenje' ali 'prizadevnost', pri č1) *zakopati se v* 'intenzivnost dejavnosti', č2) *zaplavati v, umirati od* 'intenzivnost stanja', pri d) *tiščati v/na* 'vsiljivost', pri e) *živeti od* 'tvorna/netvorna razmerja' ali 'pridobivanje' ali 'porabljanje'.

1.4 Pri glagolih s morfemom *se*, ki ima 'povratnost' kot pomen-sko stalnico, prosti predložni morfem pomensko usmerja dejanje/dogajanje na druge udeležence, npr. *spopasti se zis* (nav. ekspr.) v pomenu 'začeti reševati, opravljati kaj težavnega, neprijetnega', *posloviti se od* (ekspr.) v pomenu 'nehati uporabljati, uživati'; *sončiti se v v* v pomenu 'biti v veliki meri deležen naklonjenosti nekoga'.

- 2 Prvotno prehodnim glagolom lahko spremeni pomen in s tem tudi desno vezljivost, npr. *vleči na, gledati po, gnati v*.
- 3 Povzroči pomenski prehod v neprostorsko vrednotenje stanja, npr. *nagibati se k, oddaljiti se od, zaleči za, prebiti se do, vdajati se v*.
- 4 Izpostavi tudi pomenske lastnosti izbranih udeležencev, npr. *zagreti se za stvar, vstati proti sovražniku*.¹⁰⁸

4.1 Tipični udeleženci so npr. a) pojmovni samostalniki: *viseti med dobrim in slabim*, b) pridevniške besede – barvni pridevniki: *vleči na rdeče*; – števniki: *zaleči za dva*, c) samostalniki s kategorijo človeško+: *lepiti se na koga*.

¹⁰⁸ V SSKJ-ju so zgledi, kako na preneseno rabo vplivajo različni udeleženci, npr. *Beži pred težakim delom/pred svetom* 'umikati selodklanjati', *Luč bije v oči, Trušč bije v ušesa* ('slepiti/glušiti'), *Trpljenje je dospelo do vrha* ('doseči'), *Ozrl se je v preteklost/po zgodovini* ('pregledati/upoštevati'), *V govoru je mahnil po njem* ('kritizirati'), *Veter se je igral z listjem* ('premetavati'), *Njegovo dramo so izkopali iz pozabe* ('rešiti'), *Sonce je poskrbelo za toploto* ('prispevati/dati'), *Sreča se je oddaljila od njega* ('zapustiti').

2.2.2 Neleksikalizirani predložni morfem pri sklonskih delovalniških določilih ohrani svoj a) prostorsko-usmerjevalni pomen ali pa samo b) upravljalnouslymerjevalni pomen in ima z upoštevanjem pomenskih lastnosti udeležencev stavčnočlensko vlogo a) prislovnih določil kraja ali b) predložnih predmetov; na izrazni ravnini pa lahko govorimo o končniško izraženi/neizraženi sklonski vplivnosti predložnomorfemskega glagola. Neleksikalizirani predložni morfem je kot del povedkove vezljivosti lahko obveznovezavni in uvaja t. i. »delno obvezno vezljivost« glagola.¹⁰⁹ S tem pa spreminja tudi skladijski pomen glagola oz. znotraj glagolskih pomenov odpira nove skladijske možnosti. Kot neobveznovezavni ne spreminja skladijskega pomena glagola in tako ne vpliva na izbiro glagolskega pomena, temveč dani pomen samo dodatno pomensko potrjuje ali še natančneje določa. Obveznovezavni morfemi pa omogočajo obvezno vezavnost samo prislovnih določil kraja (prehod iz obveznovezavne vezljivosti v obveznoprimečno vezljivost omogoča pretvorba v izsamostalniške prislove tipa *na dom / domov, na domu / doma*). Obveznovezljivi primik je možen, ko gre za a) pretvorbene različice, npr. *Živijo na domu/doma* ali za b) prislovne zaimke kot nadomestne različice, npr. *Živijo tam, Gre/Prihajal/Tече (do) tjalod tam*. Sicer pa glagol *živeti* v okvirih različnih pomenov dopušča tako prislovno/prostorsko, npr. *Živeti pri mestu/gledališču* 'v bližini', kot usmerjevalno/upravljalno predložno vrednost, npr. *Živeti pri teti* ('skupaj'), uporabljenih predložnih morfemov.¹¹⁰ Strukturnoskladijska posledica tega pa je tudi slovničnofunkcijsko in izrazno razlikovanje med prislovnimi določili in predložnini predmeti. V okviru obvezne vezljivosti in razmerja predložna vezava: primik so pomensko- in strukturnoskladijsko zanimive glagolske zveze tipa *Živi tu, v mestu, prihajati od tam* (*tam =*

¹⁰⁹ Če v okviru določenega leksema lahko govorimo o absolutni obvezni predmetni vezljivosti, pa hkrati (razen redkih izjem, npr. *stanovati, trajati*) lahko govorimo le o delni obvezni prislovnodoločilni vezljivosti. Po vezljivostnem nihanju so poznani predvsem stanjski glagoli tipa *ležati*; o tem tudi M. Samaržija (1986, 119).

¹¹⁰ V nasprotju z vezavnovezljivim predložnim morfemom pa vezavnodružljivi morfem vedno ohrani svojo prislovno vrednost in uvaja nevezljivo dopolnilo, ki je s stališča slovnične pravilnosti stavka izrazno opustljivo.

‘pri prijatelju / na robu / v hiši’)¹¹¹ => *prihajati od prijatelja/ z roba / iz hiše*, kjer se vezavno prislovno določilo kraja lahko zamenjuje s primičnovezljivim prislovnim zaimkom in obratno. Prehod med vezavno in primično vezljivostjo pa so predložnomorfemski glagoli premikanja tipa *vstopiti v*. Z enakozvočnostjo predpon oz. predponskih obrazil in predložnih morfemov se izpostavlja tudi vezljivost predponskih glagolov, kjer se bolj očitno izpostavi tudi predponsko(obrazilno)-predložnomorfemska razmerje: *zatlačiti za/v, vtláčiti v, zatipati za, zaviti za, naviti na* ipd.

Tvorjenke iz predložne zveze s predponsko-priponskim obrazilom vključujejo faznost, zaradi pretvorbe predloga iz skladenjske podstave v predpono pa se prislovna (prostorsko-časovna) vrednost porazdeli med predpono in predložnim morfemom, npr. *ukalupiti se v povprečje, včlaniti se v skupino sedmih, vprogramirati makroukaze v notranji makrorom, vtiriti koga v dejavnost*.¹¹²

2.2.2.1 Obstoje glagolskega neleksikaliziranega (udeleženskega) predložnega morfema in njegov izvorni prostorski posredno potrjujejo tudi prislovi – tj. sklopi predloga in prislovnega zaimka. Pomensko in siceršnje navezanost na glagole pa včasih izražajo tudi slovarske pomenske razlage, npr. *odtod* – ‘izraža krajevno mejo v bližini govorečega, od katere poteka dejanje’, *dotod* – ‘izraža krajevno ali časovno mejo dejanja, stanja’, *vstran* – ‘izraža mesto, položaj glede na osebek’, *naokoli/naokrog* – ‘za izražanje položaja v (širšem) krogu, ki v celoti obdaja kaj v središču’,

¹¹¹ J. Toporišič (1982, 69–70) pri zvezah tipa *od tam* govori o posamostaljenih prislovih. To utemeljuje med drugim s tem, da je edino logično, če predlog stoji pred samostalnikom. Vendar pa skladenjsko ti predlogi niso deli predložnih samostalniških zvez, ampak so udeleženski prosti morfemi glagolov. A. Vidovič Muha (1984a, 144, 148) govori o prislovih ob predložnomorfemskih glagolih. In če za krajevne zveze velja, da so vedno predložne, predvideva, da bi vsaj implicitno to veljalo tudi za časovne, npr. *meseca maja – v mesecu maju*.

¹¹² Pri določenih glagolskih sestavljenkah pa predponska obrazila imajo oz. ohranijo samo faznost, celotna prislovna vrednost se prenese na predložne morfeme – dokaz za to je, da se z opuščanjem tovrstnih predponskih obrazil prav nič ne spremeni pomensko-skladenjska vezljivost, npr. *(po)muditi se z/s, (za)muditi se z/s, (za)riti (se) v, (za)vozlati (se) v, (po-/s-/za-)tláčiti v* ipd.

2.2.2.2 Vloge

- 1 *Uvaja nove udeleženske vloge* in s tem natančneje določa ter hkrati konkretizira/aktualizira prvotno splošnejši samozadostni pomen. Npr. a) predvsem usmerjevalni pomen imajo predložni morfemi pri glagolih usmerjenega obvladovanja, premeščanja, uvajanja/nadaljevanja, omejevanja, preprečevanja, npr. *poslati/ pošiljati po, iztegniti iz, osnovati na, nadaljevati z/s, skrčiti na, predramiti iz*, b) prostorski pomen ohranjajo pri glagolih premikanja, npr. ciljnost: *držati v, drseti v*; c) prenehanje stanja: *prebuditi se iz*. V pomenu 'razmerja, odnosa' je izpostavljena tudi kategorija živosti – *koketirati z/s (ž+): operirati z/s (ž–)*
  - 1.1 Enakozvočnost s predpono oz. predponskim obrazilom pri glagolih premikanja uvaja nekakšno smerno vezavnost, npr. *oddaljevati se od, vstopati v, zahajati za* ipd.
- 2 Ohranja vezljivost glagolov z morfemskim SE/SI, npr. *hraniti se z/s, pripraviti se k* ipd.
  - 2.1 Medsebojna soodvisnost morfema SE in predložnega morfema se lahko predstavi s postopnim upadanjem (od 1 proti 5) pomenske vloge morfema SE in naraščanjem pomenske vloge predložnega morfema – na postopni prenos pomenskega težišča s SE na predložni morfem kažejo tudi razlage: 2.1.1 *hraniti se z/s* – 'uživati, jesti', 2.1.2 *preživljati se z/s* (knjiž.) – 'jesti, uživati', 2.1.3 *oblikovati se v* – 'izraža, da osebek dobiva vsebino, obliko, kot jo nakazuje določilo', *pripraviti se k* – 'izraža nastop opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik', 2.1.4 *koncentrirati se na* – 'usmerjati prizadevanje, aktivnost', *skoncentrirati se na* – 'usmeriti prizadevanje, aktivnost', *osredotočati/osredotočiti se na* – 'usmeriti prizadevnost, aktivnost', 2.1.5 *izroditi se v* – 'spremeniti se na slabše sploh', *sprevreči se v* (ekspr.) – 'spremeniti se v kaj slabšega'; polno 'upravljalnost' in 'usmerjevalnost' predložnega morfema in hkrati pomensko izpraznitev prostomorfemskega SE-ja izražajo zgledi kot *obirati se z/s, obotavljati se z/s* ipd.

- 3 Vzpostavlja različna pomenska razmerja s predpono oz. predponskim obrazilom, npr. fazno-prislovno v *iztegniti (koga/kaj) iz*, fazno-upravljalno v *sprejemati (koga/kaj) z/s* in fazno-usmeritveno v *zainteresirati (koga) za* ipd. Pomenskoskladenjska usklajenost predponskih obrazil in predložnih morfemov je v zgledih kot *pritisniti (koga/kaj) na*, *pritisniti (koga/kaj) k*, *pritisniti (koga/kaj) v*, *pritisniti (koga/kaj) ob*, kjer predponsko obrazilo *pri-* pomeni 'tesno bližino', predložni morfemi pa dodajajo različno smerno vezavnost z 'načini pritiskanja'; smerna vezavnost je jasno izražena v zgledih *krstiti koga za/na*, *reducirati kaj na*, *krmariti kaj z/s*.
- 4 Je lahko stalni (stilno nezaznamovan); prosti morfem glagolov tipa *temeljiti na*. Primerjalno zanimive so predložne zveze *mejiti na/z/s*: *mejiti na gorenjščino*, *mejiti z dvorano / s sosedom*, kjer je s predložnim morfemom eksplicitno izražena prostorska pomenska sestavina (nasproti leksikaliziranim prostim morfemom v pomenu 'biti zelo podoben', npr. *pisanje meji na reportažo / na blaznost*). Tipični za to skupino so tudi prehodni glagoli s prostomorfemskim *se* tipa *ukvarjati se z/s*, ki samo strukturnoskladenjsko zaseda mesto tožilniškega samostalnika, zato moramo izražati prvi premi predmet z nekim drugim sklonom (v SSKJ navadno s pojasnilom **navadno v zvezi z/s**): *ponašati se z/s*: *ponašati se z bogastvom/junaštvom/otroki*; *potegovati se za* (tudi v pomenu: 'prizadevati si za'): *potegovati se za naklonjenost*.
- 5 Je neobvezen pri določenih glagolih, ki v svoji pomenskosestavinskosti že vključujejo 'namenskost' ali 'ciljnost', primeri za *na* in *za*: *čakati (na) vlak*, *gledati (na) oblake*, *igrati (na) piščalko*, *odgovoriti (na) vprašano(Rd)* : *odgovoriti (na) vprašanje(Pd)*, *paziti (na) otrokel/ zdravje*, *pritisniti (na) gumb*, *streljati (na) sovražnika*, *zadeti (na) oviro*; *loviti (za) rokav*, *popasti (za) nogo*, *poterjati (za) denar*, *prostiti (za) pomoč*.

3 Prostomorfemsko izražanje intenčne sestavine¹¹³

Pomenskosestavinska hierarhija v okviru glagolskih pomenov omogoča širši ali ožji izbor pomensko ustreznih udeležencev (po F. Danešu (1987, 59) je to izbirna pomenska usmeritev).

Kako predvsem leksikalizirani prosti morfemi, še zlasti pa predložni morfemi, za določeni skladenjski pomen izberejo in izrazijo določeno prevladujočo (in zato tudi intenčno) pomensko sestavino, bom predstavila z glagoloma *udariti* in *tolči* (delna sinonima s pomenskorazločevalno 'faznostjo'), za katera je značilna široka pomenskosestavinskost. Ta široka pomenskosestavinskost pa se porazdeli oz. izbirno oži z izbiro pomensko bolj specializiranih glagolov kot npr. *klepati*, *sekati* ipd.

– *Udariti* – *tolči*: s prevladujočo pomensko sestavino 'premikanja', npr. *udariti jo čez travnik/v gorelza kom*; s prevladujočo pomensko sestavino 'govorjenja', npr. *Udarili so o politiki*; s prevladujočo pomensko sestavino 'igranja' v *udariti eno na klavir*; s prevladujočo pomensko sestavino 'pitja/jedenja' in s slovarsko izraženo kot 'začeti piti/jesti' v *Udarili so po novem vinu in štrukljih s fazno različico, ki dopušča dvojnično vezavo Tolče po zelju in Tolče zelje*.

– *Klepati*, *sekati* izbirno vključujeta zgoraj omenjane pomenske sestavine in se tako pomensko ožita oz. specializirata: s prevladujočo pomensko sestavino 'premikanja', npr. *klepati ob palici*, *sekati jo čez travnik*; s prevladujočo pomensko sestavino 'igranja', npr. *klepati na klavir*; s prevladujočo pomensko sestavino 'jedenja' v *klepati žgance*; s prevladujočo pomensko sestavino 'ravnanja' v *Žena mu ga seka*.

Nadaljnja zožitev pomenskosestavinske je pri višjih pomensko specializiranih glagolih. Ti glagoli z vključenim 'sredstvom/orodjem/snovjo/načinom delovanja' že vključujejo več razločevalnih (udeleženskih) pomenskih sestavin, zato so usmerjeni predvsem na prizadeti predmet ali v cilj: *korakati* s pomensko sestavino 'premikanja' v *korakati polv...*; *kljuniti* izpostavlja pomensko sestavino 'jedenje', npr. *kljuniti jed l po jedi*; *bobnati*, *trobentati na cev* izpostavlja pomensko sestavino 'igranja'.

¹¹³ V novejši češki leksikografiji se uporablja izraz *valenční sém* (F. Čermak, R. Blatna 1995, 186).

4 Pomensko- in struktornoskladenjsko razločevalna obravnava prostomorfemskih glagolov v slovarskih sestavkih

Dvostopenjska pomensko-in struktornoskladenjska hierarhija v smislu gesel in podgesel mora biti v slovarskih sestavkih še najbolj razločevalno izražena pri prostomorfemskih glagolih. Merilo za geslo oz. podgeslo je stopnja pomenske izpraznjenosti prostega morfema. Največ različnih stopenj pomenske izpraznjenosti ima morfem *se*, ker izraža različna razmerja – povratnost, vzajemnost, splošnovršilskost in pojavnost. Pojavnost zahteva geselsko besedo, povratnost, vzajemnost in splošnovršilskost pa navadno oz. v večini primerov podgeselsko besedo, ker tovrstni zaimkovni morfem v zadnjih treh razmerjih ohranja udeleženske lastnosti, ki hkrati kažejo na ohranjanje tistih pomenskih sestavin, ki jih ima istokorenski brezprostomorfemski geselski glagol. Pri predložnomorfemskih glagolih bi morali biti glagoli z leksikaliziranimi predložnimi morfemi samostojna gesla, npr. *biti ob* 'izgubiti', *vleči na*, *gledati po*, *gnati v*, *nagibati se k*, razen t. i. pomensko oslABLJENE ali posplošene rabe, npr. *spopasti se z/s* v pomenu 'začeti reševati, opravljati kaj težavnega, neprijetnega', *posloviti se od v* v pomenu 'nehati uporabljati, uživati'; *sončiti se v* v pomenu 'biti v veliki meri deležen naklonjenosti nekoga', kjer se od prvotnega pomena navadno ohranja samo faznost. Glagoli z neleksikaliziranimi prostimi morfemi navadno ohranjajo pomenske sestavine izhodiščnega brezprostomorfemskega glagola in so zato podgesla.

4.1 Glagoli z zaimkovnim prostim morfemom kot gesla: *nahajati se*; *bati se*, *bahati se*, *cmeriti se*, *dobrikati se*, *drzniti se/si*, *upati se/si*, *dreti se*, *gabiti se*, *gnusiti se*, *jokati se*, *kesati se*, *muzati se*, *norčevati se*, *obnašati se*, *omožiti se*, *smejati se*, *tikati se*, *zdeti se*; *baviti se*, *lotevati se*, *bojevati se*, *po-gajati se*, *prizadevati si*; *premikati se*, *drenjati se*, *potepati se*, *sprehajati se*; *dogajati se*, *pojavit se*, *daniti se*, *iskriti se*, *večeriti se*, *vremeniti se*, *bliskati se*, *jasniti se*, *mračiti se*, *temniti se* ipd.

Glagoli s prostomorfemskimi *ga/jo/jih* sodijo h geselskim besedam, npr. *udariti jo*, *ucvreti jo*, *mahniti jo*, *pihniti jo*, *lomiti ga*, ali h geselskim besednim zvezam, npr. *odnesti jo*, *imeti ga*, *napeti jih*.

Predpona/predponsko obrazilo : prosti morfem: *izdivjati se, izroditi se, spozabiti se; dogovoriti se, doseliti se, nahladiti se, nahoditi se, naspati se, oddahniti selsi, prenajesti se, spozabiti se, zahvaliti se, znajti se* ipd.

4.1.1 Kot podgesla: *dušiti se, izmišljati selsi, ljubiti se, igrati se, roditi se, veseliti se, žalostiti se* ipd.

4.2 Glagoli s predložnim prostim morfemom kot gesla: *biti ob* 'izgubiti', *vleči na, gledati po, gnati v, nagibati se k*; sem sodijo tudi predložno-morfemski glagoli tipa *temeljiti na, mejiti na/z/s* ipd.

4.2.1 Kot podgesla: *poslati/pošiljati po, iztegniti iz, osnovati na, nadaljevati z/s, oddaljevati se od, vstopati v, zahajati za*; sem sodijo tudi glagoli s pomensko oslABLJENO ali posplošeno rabo tipa *vreči se na* 'namenskost, intenzivnost dejanja', *vstati od* 'prenehanje dejanja ali nasprotovanje', *zagoreti za* 'vznemirjenje ali prizadevnost', *zakopati se v* 'intenzivnost dejavnosti', *tiščati v/na* 'vsiljivost' ipd.

4.3 Glagoli z zaimkovno-predložno kombinacijo kot gesla: *ponašati se z/s, sklicevati se na, ukvarjati se z/s* ipd.

Literatura

- Breznik, Anton, 1916, *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec, 3. izd., Prevalje 1924, 4. pomnožena izd., Celje 1934, Družba sv. Mohorja.
- Čermak, František, Blatna, Renata, 1995, *Manual lexikografie*, Praha.
- Daneš, František idr., 1987, *Vetne vzorce v češtine*, Praha.
- Dobrovsky, Josef, 1940, *Podrobná mluvnice jazyka českého* (V redakcích z roku 1809 a 1819), Praha.
- Grepl, Miroslav idr., 1986, *Mluvnice češtiny 1*, Praha.
- Kržišnik, Erika, 1994, *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorenja)*, disertacija, Ljubljana.
- Merše, Majda, 1995, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana, SAZU.
- Metelko, Fran, 1825, *Lehrgebäude der Slowenivchen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, Laibach, 236–264.
- Orešnik, Janez, 1994, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana, SAZU.
- Samadžija, Marko, 1986, *Valentnost glagola usuvremenom hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb.
- Simeon, Rikard, 1969, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, II*, Zagreb.
- Shigemori Bučar, Chikako, 1992, Izražanje povratnega dejanja v japonščini in slovenščini, *Slavistična revija* 40/2, 143–157.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1–1970, II–1975, III–1979, IV–1985, V–1991, Ljubljana.
- Švedova, Natal'ja Jul 'evna, 1980, *Russkaja grammatika II, (Sintaksis)*, Moskva.
- Toporišič, Jože, 1965–1970, *Slovenski knjižni jezik I–IV*, Maribor.
- – 1982, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana.
- – 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidovič Muha, Ada, 1984, *Nova slovenska skladnja 1*. Toporišiča, *Slavistična revija* 32/2, 142–155.
- – 1988, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- – 1993, *Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljiivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. *Slavistična revija* 41/11, 161–192.
- – 2000, *Slovensko leksikaino pomenoslovje, Govorica slovarja*, Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vinogradov, Viktor Vladimirovič, 1947, *Ruskij jazyk (grammatičeskoe učenje o slove)*, Moskva, Leningrad.
- Žic Fuchs, Milena, 1991, *Znanje o jeziku i znanje o svijetu (Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku)*, Zagreb.

Summary: Verbs with a Free Morpheme as Dictionary Entries

The article brings a typology of free verbal morphemes. With this the discussion limited to verbal entries – about the criteria for characterization of lexical units or entries is opened. The system of entries and subentries enables a lexicographical presentation of various semantic- and structural-syntactic roles of verb-related morphemes. The practical value of this article lies in its possible usage as a guideline for characterization and inclusion of verbal entries into the master list of dictionary entries. At the same time, this article also gives meaning to inclusion of multi-word entries in to dictionaries.

ŽELE, Andreja. Prostomorfemski glagoli kot slovarska gesla. *Jezikoslovni zapiski : zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*, ISSN 0354-0448. [Tiskana izd.], 2002, 8, št. 1, str. 95-108. [COBISS.SI-ID 20346925]

PREDPONSKO-PREDLOŽNA RAZMERJA: NA PRIMERIH GLAGOLOV V SLOVENŠČINI

Izvleček: Prispevek na slovenskih zgledih načinja vprašanje soodvisnosti med predporskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih – ta soodvisnost se odraža v razporeditvi vidskosti, faznosti in prislovnosti med glagolske obrazilne in predložne morfeme.

Ključne besede: predporsko-predložna razmerja, predpone, predporski morfemi, predlogi, predložni morfemi, kategorija vida, vidskost, faznost, prislovnost

Abstract: The article based on examples in Slovenian deals with the question of interdependence between prefixal formatives and prepositional morphemes in verbs – this interdependence is reflected in the distribution of aspectual, phase, and adverbial features between prefixal formatives and prepositional morphemes.

Key words: prefixal-prepositional relations, prefixes, prefixal morphemes, prepositions, prepositional morphemes, category of aspect, aspectual, phase, adverbial features

Soodvisnost med predporskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih se odraža v razporeditvi vidskosti, faznosti in prislovnosti med glagolske obrazilne in predložne morfeme, tako da je vidskost, faznost in prislovna usmerjenost v predporsko-priporskem obrazilnem delu, predložni morfem glagola pa izraža prislovna razmerja.¹¹⁴

¹¹⁴ Med drugimi npr. P. Piper (²2001) tudi s povzemanjem tujih in domačih relevantnih ugotovitev opozarja na človeško jeziko(slo)vno koncepcijo v prvi vrsti prostora in na posledično oblikovanje in izražanje (z besedo kot prostorsko metaforo) t. i. jezikovne slike konkretne in abstraktne prostorske oz. jezikovne prostorske – tj. na prehajanje od konkretne horizontalnosti do abstraktne vertikalnosti v smislu prostorske – pripadnost – lastnost, npr. *stati pred njim, priti pred njim, biti po uspehu pred njim, odskočiti od tal, odskočiti od včeraj*,

Predpone oz. predponška obrazila torej izražajo prislovno določnost/usmerjenost (t. i. determiniranost in modifikacija), predlogi pa izražajo prislovna razmerja, ki natančneje določajo pomensko- in strukturno-skladenjsko vlogo glagolov v povedih.¹¹⁵

Pri obravnavi glagolskih predponsk(oobraziln)ih tvorjenk se s skladijskopomenskega in skladijskobesedotvornega vidika odpira delitev na besedotvorne podvrste oz. pomensko- in skladijskopodstavno utemeljene različice:¹¹⁶

- 1 **Glagolske sestavljenke** s predponskim obrazilom kot predponsko-obrazilne modifikacijske tvorjenke s predponskim obrazilom (s pretvorbno vrednostjo prislova v skladijski in pomenski podstavi, tudi faznost je časovnoprislovna), npr. *prebosti, predelati, preplačati, pocingljati, okameneti, obzidavati, razdati, priklicati, doklicati, steči, umiriti, zajokati*.
- 2 **Glagolske izpredložne (predponskoobrazilne) tvorjenke**, ki so tudi (vsaj drugotno) modifikacijske (predponsko obrazilo je samo enakoizrazno s skladijsko- in pomenskopodstavnimi predložnimi morfemi v frazeološkem glagolu),¹¹⁷ npr. *izvleči, nadgraditi, podmazati, pobarvati, odpoklicati*.

---

odskočiti od veselja, kar kaže tudi na visoko izomorfemskost različnih prostorskih izrazov kot t. i. prostorskih metafor in v njih opozarja še na posledično izofunktionalnost prostorskih pomenskih kategorij s časovnimi, vidskimi, svojilnimi idr. kategorijami.

¹¹⁵ Tudi po dosedanjih ugotovitvah lahko povzemamo in sklepamo, da je prostorsko-časovna usmerjenost lastnost predpone (prim. Bajec 1959: 9, Vidovič Muha 1993: 164n) in da se prislovna razmernost prenaša na predloge.

¹¹⁶ V smer natančnejše opredelitve besedotvornih vrst kaže že članek J. Toporišiča, Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini, SR 21/1, 1973; kasneje isti avtor še dopolnjuje svoje ugotovitve v kasnejših razpravah (1996; 2000); problemsko pa J. Toporišiča dopolnjuje A. Vidovič Muha z razpravami (1988; 1993; 2000), ki so upoštevane v tej delitvi.

¹¹⁷ A. Bajec (1959: 9) povzema, da je preverbalna raba starejša od prepozicionalne, vendar tudi, da ko se je prvotni pomen v predponah oz. predponskih obrazilih postopoma izgubljal, ga je bilo lažje razbrati iz predložne rabe.

- 3 Izpredložnozvezne izpeljanke (z dovršnim predložnim glagolskim primitivom *dati, narediti, postati, izraziti* v skladenjski podstavi), npr. *dokončati, vročiti, vknjižiti, vračunati, ubesediti, upesniti, predpasati, podceniti, pokrpati, popackati, razdeliti, obdavčiti, nadzidati*.
- 3.1 **Izpeljanke s samo vidsko predpono** (kot pretvorbo *narediti, postati* iz skladenjske podstave), npr. *obnoviti, obmolkniti, osamiti, osvežiti, povelicati, zaceliti, zakrpati, začrtati*.

Pogoj za vzajemno vplivnost in odvisnost predpanskega obrazila/predpone in predložnega morfema je pomensko-skladenjska podstavna relevantnost predpansk(oobraziln)ih sestavin.¹¹⁸ Glede na stopnjo pomensko-skladenjske podstavne relevantnosti predpansk(oobraziln)ih sestavin s pretvorbne vidika delimo glagolske predpanske tvorjenke na:

- 1 predpansk(oobraziln)e z okoliščinskimi (predvsem prostorskimi in časovnimi, redko vzročnimi) prislovi v pomensko-skladenjski podstavi in na
- 2 predpansk(oobraziln)e s samo modifikacijskimi oz. razvijajočimi prislovi načina (lastnosti oz. vrstnosti) in mere (količine oz. stopenjskosti).

Glede na to, ali predpanska obrazila oz. predpone s podstavno prostorsko-časovno pretvorbno vrednostjo določeno korensko oz. besedotvornopodstavno sestavino glagolske predpansk(oobraziln)e tvorjenke a) samo poudarijo ali pa b) glagolskim besedotvornopodstavnim sestavinam dodajo novo prostorsko-časovno sestavino, ločujemo predpanska obrazila oz. predpone, ki nastale glagolske predpansk(oobraziln)e tvorjenke a) usmerjajo ali pa b) preusmerjajo in s tem posledično omo-

¹¹⁸ S tem v zvezi je namreč pomembna tudi pripomba F. Jakopina (1966: 177), da poglobitveni motiv za prefiksacijo prvotno ni bil glagolski vid, temveč preoblikovanje glagolske semantike – glagolska vsebina, torej dejanje, se je v prostoru natančneje določilo, bodisi kar zadeva razsežnost, bodisi kar zadeva smer delovanja.

gočajo tudi različna predložna razmerja;¹¹⁹ medtem ko se predpomska obrazila oz. predpone z lastnostno ali stopenjsko modifikacijsko (pomensko-podstavno irelevantno) pretvorbno vrednostjo omejujejo samo na lastnostne/stopenjske spremembe glagolskega dejanja/doganja/stanja in da s tem samozadostno zamejujejo in hkrati ne vplivajo na že obstoječa možna predložna razmerja. Pretvorbno razmerje med pomensko-skladenjsko in besedotvorno podstavo glagolske tvorjenke izpostavi tudi besedotvornopomenske vloge in vrednosti predponskih obrazil oz. predponskoobrazilnih morfemov – lahko ločujemo predponskoobrazilne tvorjenke s (predmetno)pomensko in vidsko vlogo predponskega obrazila, npr. *prinesti* (iz *nesti*), predponskoobrazilne tvorjenke s samo (predmetno)pomensko vlogo, npr. *doplačati*, *zaskočiti*, *preslišati* (nasproti *plačati*, *skočiti*, *slisati*) in predponskoobrazilne tvorjenke s (predmetno)pomensko vlogo zadnjega predponskoobrazilnega morfema v večmorfemskem predponskem obrazilu, npr. *doprinesti* (iz *prinesti*).¹²⁰

V okviru tvorjenosti oz. besedotvornega vidika je treba upoštevati tudi vidskost oz. razmerje med glagolsko vrstnostjo in glagolskim vidom.¹²¹ In medtem ko je vrstnost glagolskega dejanja pomenska kategorija in zajema le del glagolskega besedja, je glagolski vid je nasprotno

¹¹⁹ Z vidika pomensko-skladenjske in pretvorbne relevantnosti je pomenljivo dodati, da sta v slovenskem jezikoslovju, npr. pri A. Vidovič Muha (1984; 1988: 7–25, 183–186), prostor oz. kraj in čas opredeljena tudi kot besedotvornopomenski sestavini.

¹²⁰ O tem tudi že v monografiji A. Vidovič Muhe (1988: 21). Nastanek večmorfemskih predponskih obrazil pa npr. F. Ramovš (1952: 126) razlaga tudi tako, da so »/n/ekateri prefiksi pomen glagola tako zelo spremenili, da se je glagol pomensko in formalno povsem ločil od prvotnega glagola, take glagole je zato jezik začel upoštevati kot simplekse in je z njimi tvoril nove zveze: *dobiti* : *zadobiti* l...l«.

¹²¹ Na vrstnost glagolskih dejanj, ločeno od slovnične kategorije vida na slovenskih zgledih v šestdesetih opozori J. Toporišič (1967: 124–125), ko deli glagole glede na a) nedovršno dejanje – dovršno dejanje – stanje (*sedam* – *sedem* – *sedim*), b) enkratno/trajno dejanje – ponavljalno dejanje (*nesem* – *nosim*), c) postajati takšen – delati (kaj) takšno (*rumeneti* – *rumeniti*), č) z nosilcem dejanja/procesa (en udeleženec) – z vršilcem/s povzročiteljem dejanja (dva/več udeležencev) (*umrem* – *umorim*), d) usmerjanje dejanja brez nujnega zaobjetja predmetov dejanja – usmerjanje dejanja na predmete dejanja (*gledam* – *vidim*).

slovnična kategorija, obvezna za vse glagole; za vidsko parnost veljata pogoja vidске različnosti in pomenske izenačenosti členov, npr. *pisati* – *zapisati*, *pisati* – *napisati*, *lomiti* – *zlomiti*, *bati se* – *zbat se*, *trkati* – *potrpati*, *krasti* – *ukrasti*, *goditi* – *ugoditi*, *zidati* – *sezidati*, (prim. Merše 1995: 193; t. i. »pomenska brezbarvnost predpone«; v SS ⁴2000: 350 z opredelitvijo »z manj konkretnimi predponami«, npr. *omladiti*, *napisati*, *zakrpati*, *zaslišati*, *zavpiti*, *skuhati*, *uslišati* ipd.), za vidsko nasprotje pa le pogoj vidске različnosti.¹²²

Brez dodane prislovne usmerjenosti ostajajo čistovidske oz. samovidske predpone oz. predpomska obrazila, ki jih lahko določamo z merili za visoko stopnjo čiste vidskosti:¹²³ 1) predpomski oz. predpomskoobrazilni pomen se izenačuje z eno od pomenskih sestavin izhodiščnega glagola in dodatno prispeva samo dovršnost, npr. približati, razdeliti, 2)

¹²² Po monografiji M. Merše (1995), kjer sta vidskost in vrstnost opredeljeni po slovenski in tudi po predvsem slovanski tuji jezikoslovni literaturi. Tesna vzajemna povezanost vida in vrstnosti dejanj je potrjena tudi v češčini (prim. MČ 2 1986: 181).

¹²³ O čistovidskosti oz. o prefektizaciji s prefiksi *o-*, *po-*, *na-*, *iz-*, *z-/s-* govori že F. Ramovš (1952: 126), A. Bajec (1959: 21) o »goli prefektizaciji« in o »obledelem prvotnem pomenu«. Dve osnovni zahtevi za čisto vidskost predpomskih obrazil sta a) pomensko izpraznjeno predpomsko obrazilo (da ni predpomskih obrazil s čisto vidsko vlogo, tudi v primerih kot *vedeti* – *zvedeti*, *znati* – *poznati* ne, za češčino potrjuje tudi I. Němec (1958: 15), in b) ni mogoča tvorba t. i. sekundarnega nedovršnika, temveč samo omejenost glagolskega dogodka, kot npr. v primeru *pisati* : *napisati*. F. Jakopin (1966: 177, 179) govori o »navidezno čistem aspektnem razmerju«, npr. *boljšati* – *izboljšati*, in navsezadnje o možnosti sinonimije, npr. *boljšati* – *izboljševati*, kar se recimo potrjuje tudi v češčini (prim. MČ 2 1986: 182); modificiranje način poteka in izvršitev glagolskega dejanja, notranji ustroj glagolskega dejanja. Na možnost čistovidske oz. samovidske pomensko-skladenjske uporabe predpomskih obrazil je opozorjeno npr. v češčini (MČ 2 1986: 182) s predpomskimi obrazili *o-*, *vy-*, *na-*, *za-*, *z-*, *ze-*, *u-*, *po-* (*omlădnout*, *vylěčit*, *napsat*, *zalátat*, *zhrozit se*, *zešedivěd*, *uvařit*, *pozlatit*); v ruščini (Vinogradov 1947: 515, 533–536) so tovrstna predpomska obrazila predvsem *o-/ob-*, *po-*, *s-*, *na-*, *vz-* *u-*, vidski pari pa npr. *krasnet'* – *pokrasnet'*, *delat'* – *sdelat'*, *pisat'* – *napisat'*, *krast'* – *ukrast'*, *budit'* – *razbudit'* ipd. Vedno znova se potrjuje tudi trditev, da so čista vidska razmerja samo razmerja med predpomskoobrazilnimi dovršniki in njihovimi sekundarnimi nedovršniki, npr. *zapisati* : *zapisovati*.

pomeni različnih predpon oz. predponskih obrazil istega izhodiščnega glagola se pomensko enačijo oz. ne dodajajo dodatnega pomena, npr. *doliti – priliti, dodati – pridati, ohladiti – shladiti, ogreti – segreti, napisati – zapisati, zapaziti – opaziti, zakašljati – pokašljati, pokaziti – skaziti, potolažiti – utolažiti, razdrobiti – zdrobiti, sežgati – požgati, poravnati – zravnati, potopiti – utopiti, buditi – prebuditi, potrgati – raztrgati – pretrgati* (v primerjavi z *prekiniti – prenehati*), *očistiti – izčistiti – počistiti, obeliti – pobeliti*; 3) pomensko-skladenjska sinonimnost drugostopenjske izpeljanke iz potencialnih čistovidskih predponskih glagolov z izhodiščnimi netvorjenimi glagoli, npr. *boljšati – izboljševati/poboljševati, slabšati – poslabševati* ipd. (prim. MČ 2 1986: 182), 4) čistovidskost pomenskosladdenjsko oz. besedilno potrjuje lahko tudi nespremenjena vezljivost. Zanimivi so prvotno dvovidski glagoli tipa *grupirati – zgrupirati*, osrednji pomenski tip enovidskih nedovršnih glagolov predstavljajo glagoli stanja, npr. *stati, sedeti, ležati, imeti*, vidsko neparni pa so še naklonski glagoli, npr. *morati, moči, smeti*, in neparni dovršniki kot *počiti, podkovati, pogospoditi (se), omladiti (se), nasekati se* ipd.

Stopenjski prikaz vidskosti in vrstnosti (od 1 do 3) od možne čistovidskosti z vidskimi pari prek faznosti poteka (začetnost/končnost, delnost/celostnost) do načina/vrste poteka, kjer je vidskost samo spremna slovnična kategorija je lahko prikazan kot: 1) Trajanje^{+/-} (delovanja/dogajanja/stanja) glede na 2) omejenost^{+/-} trajanja ločuje trajajočo fazo (nedovršniki) ali trenutno (prehodno) fazo (dovršniki) – v teh fazah se glede na pomensko-tvorbeno sestavinsko glagolov lahko ločujejo vidski pari od vidskih nasprotij (tj. vidskost od vrstnosti glagolov)¹²⁴, ki 3) z vključitvijo v besedilo oz. s pridobitvijo različnih skladdenjskih vlog lahko dobijo dodatno lastnost mejnosti^{+/-} (s celostnostjo^{+/-} oz. delnostjo^{+/-} zajetja delovanja/dogajanja/stanja) in dodatno lastnost / pre/usmerjenosti^{+/-} (oz. prehodnosti^{+/-} iz različnih stanj in v različna stanja).¹²⁵ Odločilnost pomenskosladdenjske vloge izražajo primeri

¹²⁴ V to našo drugo stopnjo prikaza vidskosti bi se uvrstilo tudi vidsko ločevanje S. Karolaka (2001: 493–496) na leksikalni vid (»aspekt leksykalny«) glede na vrstnost dejanj/dogajanj/stanj in na slovnični vid (»aspekt gramatyczny«).

¹²⁵ Tu moram po T. Miklič (2007) iz njene kontrastivne razprave o izražanju vid-

kot *Rad zapoje*, *Eno so zapeli* (poudarjena 'faznost') : *Zapeli so vsega tri pesmi* (poudarjena 'celostnost') : *Ob večerih zapojejo* (poudarjena 'ponavljalnost') : *Ta zapoje kar želiš* (poudarjena 'zmožnost'); pod 2) pa razmerje med nedovršnostjo (t. i. trajajočo fazo vztrajanja v stanju) in dovršnostjo (t. i. trenutno fazo prehoda v novo stanje) med drugim dopušča, da se drugostopenjske izpeljanke iz potencialnih čistovidskih predponskih glagolov z upoštevanjem ponavljanja trenutne faze lahko pomensko in skladijsko enačijo z izhodiščnimi netvorjenimi glagoli v trajajoči fazi, kar pa v slovenščini velja predvsem za določeno pomensko skupino glagolov s pomenskosestavinsko poudarjeno 'spremembe oz. spremembe lastnosti', ki pa jih z vidika možne čistovidskosti izpostavlja F. Jakopin (1966: 178) s trojkami tipa *boljšati – izboljšati/poboljšati – izboljševati/poboljševati*, *slabšati – poslabšati – poslabševati*, *krajšati – skrajšati – skrajševati*, *daljšati – podaljšati/zdaljšati – podaljševati/zdaljševati*, *manjšati – pomanjšati/zmanjšati – pomanjševati/zmanjševati*, *lepšati – polepšati/olepšati – polepševati/olepševati* ipd.

Vse zgornje potrjuje tudi že zbrana spoznanja F. Bezljaja (1948: 199–220), med katerimi velja poudariti, a) da je vid funkcija živega jezika, še posebej, če vemo, da je moč slovanskih jezikov v glagolu, b) da je slovanski vid tudi izraz časovne smeri, tako da glagol nikoli ni samo dovršen, ampak tudi determiniran in da je determiniranost sestavina slovanskega vidskega sistema in c) da besedotvorno-skladijske vloge vida še niso vsestransko pojasnjene in tudi noben poskus poplošitve slovanskega vidskega sistema ni vzdržal kritike.

---

skosti v slovenščini in italijanščini Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida povzeti vsaj to, da je romanski princip videnja/gledanja v vprašalnici OD KOD? in slovenski princip videnja/gledanja KAM? – dovršniki torej usmerjajo pogled/pozornost na trenutno fazo prehoda, nedovršniki pa usmerjajo pogled/pozornost na trajajočo fazo vztrajanja ali ponavljanja v situaciji; o konkretnem izraženem mišljenju in o dejanski količini zajetega dejanja/dogajanja pa naj bi odločalo šele širše sobesedilu.

1 Najpogostejša predponsko-predložna razmerja po glagolskih pomenskih skupinah

V spodnjih pomenskih skupinah bodo najprej upoštevani predponsk(o-obraziln)i glagoli v kombinaciji **najpogostejša predpona oz. predponsko obrazilo** (*po-*, *pre-*, *za-*, *z-*/*ls-*, *raz-*, *o-*, *u-*/*v-*, *do-*, *pri-*): **najpogostejši predlog** (*za*, *z/ls*, *o*, *v*, *pri*, *na*). Od prvotnih prostorsko-časovnih prislovnih predponskoobrazilnih vrednosti se ločujejo lastnostna in zato tudi prava modifikacijska predponska obrazila, ki so v pomensko-skladenjskih podstavah modifikacijske oz. razvijajoče sestavine jedrnih podstavnihih sestavin. S tem v zvezi je potrebno upoštevati opozorilo, da metonimični pomenski premiki predponskih obrazil lahko povzročijo tudi izgubo vezljivosti, ki je seveda tesno povezana z uporabo predlogov kot predložnih glagolskih morfemov, ki veljivost uvajajo ali širijo.¹²⁶

Po dosedanjih obravnavah lahko povzamemo prvotne/izvirne prislovne vrednosti predpon oz. predponskih obrazil:¹²⁷ *po-* ('malo' *pobrsirati*, *poigrati*, 'porazvrstitev' *pokapati*, *pocepati*, *pooblačiti se*, 'krajevnost' *povoščiti*, *pomesti*, *položiti*, *popasti*, *pobežati*, *postaviti*, 'ponovitev' *pogreti*, *pobrusiti*, *popeči*, *pokuhati*), *pre-* ('premestitev' *preložiti*, *prepeljati*, *prebresti*, 'skozi' *prebiti*, *predreti*, *prežagati*, 'mimo' *prehiteti*, 'čas' *preboleti*, *prenočiti*, *prečepeti*), *za-* ('krajevnost' *zatakiniti*, *zapuščati*, *zavreči*, *zadeti*, *zaiti*, 'omejitev' *zagradi*, *zabresti*, *zazidati*, *zadržati*, *zapečatiti*, *zavesti*, 'odklonitev' *zabresti*, *zaviti*, *zapeljati*) ipd.

Različne predložne zveze pa samo potrjujejo domnevo, da je prvotni pomen vezavnovezljivih predložnih morfemov prostorski/krajevni.

Skladenjskopomenska vloga predložnega morfema je odvisna od glagolsko-samostalniške kolokacije; v vseh primerih pa predložni morphem ohranja prislovnost – enakozvočni s predponskim obrazilom poudarja prislovno sestavino glagolske sestavljenke, neenakozvočni s

¹²⁶ O tem prim. A. Vidovič Muha (SSB 1988: 23): »Do vezljivostnih posebnosti prihaja v primerih, ko sta podstava predponskega obrazila in predložni glagolski morphem pomensko različna /.../.«

¹²⁷ Tu so pri naštevanju prislovnih vrednosti najpogosteje uporabljani predpon oz. predponskih obrazil upoštevane razprave, našete kronološko: A. Bajca (1959), M. Hajnšek Holz (1978), J. Toporišiča (42000) in Vidovič Muha (1993).

predponskim obrazilom pa navadno dopolnilno natančno precizira vezljivo okoliščino oz. okoliščinsko razmerje, npr. vezljivo-enakozvočni: *oditi od, iziti iz, preiti prek, izstopiti iz, vstopiti v* nasproti vezljivo-nee-nakozvočnim *oditi iz, iziti pri (založbi), preiti čez, izstopiti pri/na (zadnjih vratih), priigrati pri*; primerjalno obširnejša je skupina *pri bližu, pri do, pri k, pri v*.¹²⁸ Kot univerzalnejši izstopa nesmerni statični predložni morfem *pri*. Pri istih glagolskih sestavljenkah pa za jasnejšo predstavitev predponskoobrazilnega-predložnomorfemskega razmerja navadno navajamo še nekaj protiprimerov z nevezljivimi udeleženci oz. okoliščinami, npr. *oditi k/v, vstopiti iz* ipd.¹²⁹

V različnih skladijskopomenskih rabah istega leksema, tj. glede na uporabljene pomene istega glagola, se samo še potrjuje predponska oz. predponskoobrazilna determinativna/usmerjevalna vloga in predložna prislovnorazmerna vloga.

Dvojo (predložno ali brezpredložno) vezavo omogoča dovolj široka pomenskost glagola – izbiramo med pomeni; v teh primerih gre za glagole oz. glagolske pomene, ki predvidevajo vsaj tri potencialne/možnostne udeleženske vloge s tremi udeleženci, od katerih je lahko eden neizražen, ker je sestavni del glagola ali izraženega (sestavljenega) udeleženca. Ta udeleženec pa lahko nastopa v dveh udeleženskih vlogah, ki se vsaj delno prekrivata oz. vzajemno dopolnjujeta – npr. prizadeto z dejanjem se lahko

¹²⁸ Pri določenih glagolskih sestavljenkah pa predponska obrazila imajo oz. ohranijo samo faznost, celotna prislovna vrednost se prenese na predložne morfeme – dokaz za to je, da se z opuščanjem tovrstnih predponskih obrazil prav nič ne spremeni pomensko-skladijska vezljivost, npr. *(po)muditi se z/s, (za)muditi se z/s, (za)riti (se) v, (za)vozlati (se) v, (po-/s-/za-)tlačiti v* ipd.

¹²⁹ Možnosti napovedljivosti vezave iz morfemske sestave glagolov so bile že nakazane in deloma tudi obravnavane (Dular 1983). Izdelava skladijskih podstav tvorjenk je omogočila natančnejšo obravnavo vezljivostnih posebnosti glagolskih izpeljank, glagolskih tvorjenk iz predložne zveze, glagolskih zloženek in glagolskih sestavljenk (Vidovič Muha 1988; 1993). Slednje so vezljivostno obravnavane (Vidovič Muha 1993) v razmerju sestavljenka *vpisati* : sinhrono netvorjeni glagol *pisati* : (skladijsko)podstavni *pisati v*, kjer je predstavljeno, kakšne lastnostne in številčne spremembe udeleženskih vlog lahko povzročajo predponska obrazila.

vsaj delno prekriva z izhodiščnim mestom dejanja ali s ciljem dejanja. Izbira udeleženca pa vzvratno vpliva na izbiro določenega glagolskega (skladenjskega) pomena, npr. *izčistiti* 'odstraniti/očistiti' *madež z obleke* : *izčistiti* 'odstraniti' *madež* : *izčistiti* 'očistiti' *obleko* ipd. In še protistavni primeri: *dotočiti* *pijačo* 'doliti' : *dotočiti* 'napolniti' *kozarec*, *doliti* *vino* : *doliti* *kozarec*, *izmiti* 'očistiti' *rane* : *izmiti* 'odstraniti' *umazanijo iz rane*, *izpiti* 'izprazniti' *kozarec* : *izpiti* 'odstraniti' *vino iz kozarca* ipd.

1.1 Delitev po glagolskih (vezljivostnih) pomenskih skupinah glede na prevladujočo oz. prevladujoče pomenske sestavine pokaže, kako prevladujoča pomenska sestavina oz. prevladujoče pomenske sestavine vplivajo na izbiro predpone oz. predponskega obrazila in predložnega morfema. Po spodnjih skupinah so pogostejše glagolske sestavljenke in druge predložne tvorjenke razvrščene najprej na tiste, ki predponskoobrazilno (samo) poudarjajo pomenske sestavine in s tem ne spreminjajo vezljivosti in zato pričakovano ohranjajo iste predložne morfeme kot njihove brezpredložne ustreznice; isto velja tudi za predložne tvorjenke s predponami s samo fazno ali lastnostno/količinsko vrednotenjsko (predvsem načinovno in merno vrednostjo) ali vidsko vrednostjo – naprej so naštetje te, za dvojno taktnico (||) pa še predložne tvorjenke oz. sestavljenke, ki s predponskim obrazilom glagolom dodajajo dodatno pomensko (okoljskiško oz. prislovno – predvsem prostorsko ali časovno) sestavino in s tem, glede na brezpredponskoobrazilni izhodiščni glagol, omogočajo dodajanje predloga oz. predložnega morfema in hkrati spreminjanje glagolske vezljivosti.

- a) **Specializirani glagoli telesnega in duševnega stanja:** *potrpeti pri*, *prebivati na/v/pri*, *prenočevati v/pri*, *preživetariti skozi*, *preživeti na/v/pri/skozi*, *obležati na/za*, *obleti za*, *ostati na/v/pri*, *obstati/obtrčati na/v*, *občepeti ob*, *pričakati na/v/pri*, *ugnezdti se v* || *vživeti se v* ipd.
- b) **Specializirani glagoli ravnanja/upravljanja/ustvarjanja:** *raztrgati v/na*, *razklati na*, *polistati po*, *poskrbeti za*, *poigravati se z*, *pokoketirati z*, *pomahati z*, *poračunati z*, *pobiti z*, *povezati v*, *preplačati za*, *uporabiti za*, *zadeti v*, *zajamčiti za*, *zabrenkati na*, *zaigrati na*, *zdivjati za*, *zglihati za*, *zgorevati za*, *zmeniti se za*, *zakolebati v*, *razdeliti na*, *prevzemati iz*, *prevzeti za*, *preplačati za*, *prekvalificirati za/v* || *postavljati za*, *pozirati za*, *pregledati z*, *pogledati v*, *poprijemati pri*, *predelati v*,

predestinirati za, prepesniti v, prevesiti se v/čez, zadelati v, zadostiti za, označevati za, zastrmeti se v, zaviti v/na, zboleti za, shajati z/s, razpolagati z, razdvajati od, osredotočiti na, obsipavati z, udinjati se za, vkovati v, vmešati v/med, urezati v, pohiteti z, predložiti za ipd.

b1) *Glagole omogočanja nastajanja/nastanka česa: poprijeti za, prestopiti v, prevesiti se v, prihajati v, prehajati v, vzpostaviti na/pri, vpeljati v ipd.*

b2) *Glagole s poudarjeno pomensko sestavino premikanja: pobrskati po, pomesti pol/z, popotovati po, povzpeti se na/nad, pomočiti v, posaditi v/na, povzdigati v, prenesti/prepeljati koga v/na, zagnati v/na/zal/čez, odnesti iz/od/z, pobingljavati z, prignati na/v/k/h, privezati na/v/k/h, podariti za || pobirati po/v, potegniti za ipd.*

b3) *Glagole s poudarjeno pomensko sestavino sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti: podedovati za/od/po, podariti za, počakati z, poprijeti s/za, polegati/polegati/posedati v/na/po, polito po tleh, povasovati pri, omejiti na, ugnezditi se v, vložiti v, prestaviti na/v, priliti k/h/v, prizidati k/h/v || potiskati v, posvetovati se s, pomagati z, pobrati poliz/zl/med, prenesti z/s, prepisovati z/s, prežati v/na, prebiti (skozi) obroč, zagledati se v, zagristi v, zajesti se v, zaostajati za/v, ugrizniti v, razjezditi z, obešati se na, vklapljati se v, vključevati v, dotakniti se (do) ipd.*

b4) *Glagole s poudarjeno pomensko sestavino spremembe lastnosti: pokriti z, pogladiti z, pokropiti z, pomastiti z, poškopiti z, razvaljati v/na ipd.*

Besedotvorni podstavi *nesti* in *sekati* in njune besedotvorne in pomensko-skladenjske zmožnosti samo še potrjujejo, da prostosko-časovna vrednost predpon/preponskih obrazil odpira možnost okoliščinskih predložnih razmerij, nasprotno pa metonimični pomenski prenosi v predponskih obrazilih z lastnostnim oz. količinskim ovrednotenjem ne uvajajo predložnih razmerij oz. jih celo ukinjajo: *doprinesti k/h* 'prispevati', *iznesti iz* 'spraviti iz', *izpodnesti/spodnesti* 'odstraniti izpod', *nanesti na* 'spraviti na', *obnesti se* 'izkazati se', *oponesti* 'očitati', *ponesti k/h/proti/po/na/v*, *prenesti na/v/po* 'spraviti na/v/po', *prenesti* 'prestati', *prinesti k/h* 'spraviti k/h', *prizanesti* 'prihraniti, pomagati', *raznesti* 'razširiti', *unesti se* 'umiriti se', *vnesti v* 'spraviti v, vključiti v', *zanesti na/v* 'spraviti v/na', *zanesti se na* 'opirati se na',

znesti v/na 'spraviti v/na', *znesti se nad* 'spraviti se nad, ujeziti se na'; *nasesti* 'prevarati se', *nasesti na* 'pritti na', *obsesti kaj* 'mizo', *obsesti koga* 'človeka', *posesti (se) v/nalk/h*, *presesti (se) v/nalk/h*, *prezasesti kaj* 'dvorano', *prezasesti koga* 'človeka', *prisesti k/h*, *razposesti/razsesti koga po/na*, *sesesti se na*, *usesti se na/v*, *zasesti kaj/koga pri* ipd.

- c) **Specializirani glagoli govorenja, razumevanja in mišljenja:** *poklicati po*, *povprašati po/za*, *poagitirati za*, *pobezati za*, *poskrbeti za*, *poimenovati z*, *podvomiti o*, *pofilozofirati o*, *zaprostiti za*, *poklicati k/v/na*, *zahvaliti se za*, *spregovoriti za/s/v*, *razmišljati o* || *pojmovati za*, *pozabiti na*, *ponašati se z*, *razglasiti za*, *razčistiti z*, *razpravljati o*, *razglabljati o*, *oklicevati (se) za*, *vglabljati se v* ipd.
- č) **Specializirani glagoli s splošnim pomenom spremembe:** *povzpeti se na/v*, *povečati se za/v*, *požlahtnjevati z* || *pojedati se za*, *razpasti na*, *razpadati pri* ipd.
- d) **Specializirani glagoli premikanja:** *povzpeti se na*, *poleteti v*, *preletavati po/na/čez*, *prenesti s/z/na*, *ugrezati se v*, *zabresti v*, *zabroditi v*, *zahajati v/k/na*, *zaiti za/v nalk*, *obdirjati okoli stadiona* (nasproti *obdirjati stadion*), *oddaljevati se od*, *odleteti od*, *uhajati iz*, *ugrezati se v*, *uteči iz*, *vdirati v*, *pribežati k/h/v/na*, *izleteti iz* ipd.

1.2 Modifikacijska predpanska obrazila v predpansk(oobraziln)ih glagolskih tvorjenkah s samo modifikacijskimi oz. razvijajočimi prislovi načina (lastnosti oz. vrstnosti) in mere (količine oz. stopenjskosti) v pomensko-skladenjski podstavi samozadostno zamejujejo glagolski pomen in zato ne vplivajo na že obstoječa možna predložna razmerja in tudi ne uvajajo novih predložnih razmerij.¹³⁰ Tvorjenje glagolskih sestavljenk z neprostorskimi/drugotnimi predpanskimi obrazili, navadno z dodanim povratnostnim *se*, zaradi pomenske metonimičnosti predpanskih obrazil ukinja vezljivost (Vidovič Muha 1988: 23).

¹³⁰ Modifikacijska predpanska obrazila so tudi po česki slovnici (MČ 1 1986: 392) obravnavana kot razvijajoča dopolnila usmerjena navznoter oz. vzvratno v glagolsko dejanje/dogajanje/stanje v smislu, da ga lastnostno, kolikostno in stopenjsko natančneje opredeljujejo in s tem hkrati zožujejo pomenskost korenskega oz. besedotvornopodstavnega pomena.

Pogostnost uporabe *se*-ja ob glagolih s prenesenim oz. metonimičnim predponskim obrazilom je vezana na izražanje samozadostnosti določenega delovanja oz. obstajanja, tako da zaimenski/zaimkovni morfem *se/si* z različno stopnjo pomenske izpraznjenosti ukinja prehodnost glagolskega dejanja na druge udeležence ali jo z zasedbo udeleženca – prizadeto/prejemnik omejuje oz. oži; visoka stopnja pomenske izpraznjenosti *se* omogoča tudi izbirno uporabo, npr. *oddaljiti se/si*, *premisлити se/si*, *upati si/se*.¹³¹

Po pogostnosti rabe so tovrstna predpanska obrazila oz. predpone: *po-* (*pobrsitati*, *poigrati*, *pokopati*, *pomisliti*, *postati*, *popihati*), *pre-* (*prečistiti*, *precvreiti*, *premlatiti*, *prestrašiti*, *preglasovati*, *preboleti*, *pregreti*, *presoliti*, *prebičati*), *za-* (*zagristi se*, *zaklepetati se*, *zasanjati se*, *zakopati se*, *zasedeti se*, *zastašiti*, *zamastiti*), *iz-/z-/s-* (*skričati se*, *izsesati*, *spokoriti se*, *izsušiti*, *strgati*, *spreobrniti se*), *raz-* (*razpeniti*, *razsušiti*, *razveseliti*, *razgreti*, *razdražiti*, *razmehčati*), *o-* (*očistiti*, *obledeti*, *oživiti*, *omračiti*), *u-/v-* (*ubeliti*, *učistiti*), *do-* (*doreči*, *dopovedati*, *dogovoriti se*).

1.3 Dvo- ali večmorfemska predpanska obrazila

Pri sestavljenem oz. dvomorfemskem predpanskem obrazilu ima drugi oz. zadnji, skrajnolevi predpanskoobrazilni morfem samo predmetni pomen oz. (predmetno)pomensko vlogo. Treba pa poudariti, da prenašanje pomenskega težišča na skrajno levi (dodani) morfem v predpanskem obrazilu praviloma ne povzroča sprememb v že obstoječih predložnih razmerjih, kar pomenljivo nakazuje in hkrati dokazuje, da tovrstne spremembe v okviru morfemov predpanskega obrazila niso

¹³¹ Raba potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izpraznjen ('povratnost' je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na a) *se* 'samopremikanja' v *premikati se* (nasproti: *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti koga/kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., b) *se* 'samodelovanja' v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd., c) *se* 'stanja (počutja)' v *bati se* (nasproti: *strašiti koga/kaj*), *veseliti se* (nasproti: *lrazilveseliti koga*), *jakati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd., č) *se* 'pojavnosti' v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se (komu)*, *zehati se (komu)* ipd., d) *se* 'splošnovršilske navajenosti/navadnosti' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

pomenskoskladenjsko relevantne prostorsko-časovne spremembe. Pomensko-skladenjska podstavna hierahija med prislovnimi določili/dopolnili in lastnostnimi dopolnili se iz stavčnih povedi in besednih zvez pretvorbno prenaša tudi v hierarhično razvrstitev morfemov v sestavljenem predponskem obrazilu, tako se od korenskega oz. besedotvornopodstavnega jedra besede navzven, v predponsko obrazilo, razvrstijo naprej vrstnostni (izprislovni) morfemi, nato lastnostni, sledijo količinski/stopenjski.¹³²

Tu so v sestavljenih oz. dvomorfemskih predponskih obrazilih v različnih kombinacijah upoštewane najpogostejše predpone oz. predponška obrazila (*po-*, *pre-*, *za-*, *z-/s-*, *raz-*, *o-*, *u-/v-*, *do-*, *pri-*), npr.: *po-za-* ('drug za drugim' *pozakleniti*, *pozapreti*, *pozaspati*, *pozašiti*, *pozatakniti*, *pozavarovati*), *po-raz-* ('drug za drugim' *porazdati*, *porazdeliti*, *porazgubiti*, *porazmestiti*, *porazvrstiti*, *porazobesiti*, 'malo' *porazvedriti*, *porazmisliti*), *pre-u-* ('spremeniti' *preubрати* (*svoja načela*), *preusmeriti*, 'vnaprej določen, sprejet' *preusvojiti*, 'drugače, na novo' *preurediti*), *za-o-* (*zaobiti*, *zaobjemati* 'objemati, zajemati', *zaobkrožiti* 'zaokrožiti', *zaobočiti* 'dobiti kaj navzgor, navzven ukrivljeno obliko', *zaodeti* /knjiž./ 'odeti, pokriti', *zaokreniti* 'predrugačiti', *zaokrogeliti*), *do-pri-* (*doprinesiti* 'prispevati'), *pri-po-* (*pripogibati*, *priporočati*, *pripoznati* /star./ 'priznati'), *pred-na-* (*prednapeti*), *pred-pri-* (predpripraviti) ipd.

1.3.1 Posebnosti v pomensko-besedotvornem razvoju (> kaže smer razvoja in rabe): – težišče predponskoobrazilnega pomena se premakne na zadnji skrajnolevi predponskoobrazilni morfem, npr. *sprevreči* : *prevreči*, *doprinesiti* : *prinesti*, *predomisliti se* 'premisлити se' : *domisliti se*, *oprijemati* : *prijemati*, *vpoklicati* : *poklicati*, – zadnji skrajnolevi predponskoobrazilni morfem pomensko prevlada in zato v rabi (postopoma) ukinja obkorenski morfem, npr. *prepogibati* > *pregibati*, *razpodeliti* > *razdeliti*, *predomisliti se* > *premisлити se*, *pripoznati* > *priznati*, *zapričeti* > *začeti*, in

¹³² Češka slovnica (MČ 1 1986: 394–395) sestavljena oz. večmorfemska predponška obrazila obravnava z vidika pomensko-skladenjskih sprememb, ki jih prispeva zadnji skrajno levi obrazilni morfem in ugotovitve so zelo podobne našim – skrajno levi predponskoobrazilni morfem izraža zlasti mero, tj. količino oz. stopnjo določene lastnosti, in pa lastnostno opredeljuje izraženi pomen.

obratno, npr. *pridodajati* > *dodajati*, *zaukazati* > *ukazati*, *spremisliti* > *premisлити*, – zamenjuje se zadnji skrajnolevi predponskoobrazilni morfem, npr. *započasniti* > *upočasniti*, *oznevoljiti* > *vznejevoljiti*; vpostavljenost je pomensko-besedotvorno razmerje pomensko sicer enakovrednih glagolov, npr. *razpodeliti* : *razdeliti* : *porazdeliti* ipd.

1.3.2 Hierarhična razvrstitev morfemov v sestavljenem predponskem obrazilu se še potrjuje z redkimi večmorfemskimi predponskoobrazilnimi tvorjenkami tipa (*s*)*prerazporediti*, *preporazdeliti*, (*s*)*porazgubiti* ipd.

1.4 Pogosta dvovidskost glagolov na *-(iz)ira-ti* navadno omogoča tudi jasnejše razmerje med prislovnostjo, lastnostjo, faznostjo in vidskostjo.¹³³ Pri določenih glagolih predponski obrazila lahko 1) samo še potrjujejo zlasti dovršnost brezpredponskoobrazilne različice, npr. *prefotokopirati* (*fotokopirati* dov./nedov.), *zablokirati* (*blokirati* dov./nedov.), *zafiksirati* (*fiksirati* dov./nedov.), *zalarmirati* (*alarmirati* dov./nedov.), *zbanalizirati* (*banalizirati* dov./nedov.), *zdisciplinirati* (*disciplinirati* dov./nedov.), *zorganizirati* (*organizirati* dov./nedov.), *zreducirati* (*reducirati* dov./nedov.), *odreagirati* (*reagirati* dov./nedov.), *okvalificirati* (*kvalificirati* dov./nedov.), 2) uvajajo zlasti ali samo dovršnost, npr. *prekalkulirati*, *prekopirati*, *zabetonirati*, *zakodirati*, *zapakirati*, *zbombardirati*, *znervirati*, *razminirati*, *okarakterizirati*, 3) poleg dovršnosti dodajajo glagolom novo prislovno/lastnostno ali vsaj fazno vrednost, npr. *poagitirati*, *potelefonirati*, *prekritizirati*, *zakodirati*, *zašifrirati*, *zbirokratizirati*, *zdresirati*, *razšifrirati*, *vkomponirati*, *vkalkulirati*, *prigalopirati*, *primarširati* ipd.

1.5 Stopnja leksikalizacije predložnih morfemov in njihova različna uporaba

Najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi glagolskimi morfemi in neleksikaliziranimi udeleženskimi predložnimi izglagolskimi morfemi je pri /ne/polnopomenskih primarnih glagolih. Ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladenjskopomensko

¹³³ Več o tovrstnih glagolih s stališča vidskosti v prispevku Nekateri slovenski glagoli v dovršni funkciji T. Korošca (1972).

uporabo, se lahko izrazijo vse možne pomenskoskladenjske vloge predložnih morfemov. Leksikalizacija predložnega morfema je pri nepolnopomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu 'izgubiti hišo', *imeti ga za pametnega* v pomenu 'ceniti ga kot pametnega', *dati na njegovo besedo* v pomenu 'upoštevati njegovo besedo', *delati na tej temi* v pomenu 'obravnavati to temo', *klobuk dobiti za suknjič* v pomenu 'klobuk zamenjati s suknjičem'. Neleksikalizirana uporaba predložnega morfema je pri polnopomenskih rabah kot *biti ob hiši* v pomenu 'nahajati se ob hiši', *imeti za pametne* v pomenu 'hraniti za pametne', *dati na mizo* v pomenu 'položiti na mizo', *delati na polju* v pomenu npr. 'orati na polju', *dobiti za nesramnost* v pomenu 'ozmerjati/preteptati za nesramnost'.

1.5.1 Leksikalizacija predložnih morfemov s polnopomenskimi nepripravnimi glagoli lahko njihove prvotne specializirane pomene posploši. Takšne predložnoglagoleske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne, in zaradi tega pridobijo še funkcijskozvrstno, socialnozvrstno ali čustveno-stno oznako (po SSKJ): *preleviti se v* (ekspr.) = 'postajati', *oblikovati se v* = 'postajati', *obstajati iz* = 'imeti', *predelati v* = 'spremeniti', *zaplesti se v* (ekspr.) = 'začeti' *oblikovati se v*, *razrasti se v* = 'posta(ja)ti', *obstajati iz* = 'imeti', *shajati brez* = 'ne imeti', *predelati se v* = 'spremeniti se v', *vreči se na*, *zaplavati v*, *zaplesti se v* (ekspr.) = 'začeti' ipd.

Neleksikalizirani predložni morfem je neobvezen pri določenih glagolih, pri katerih je pomenska sestavina vsebinskosti ali namenskosti oz. ciljnosti že implicirana v glagolskem pomenu, primeri za *na* in *za*: *čakati (na) vlak*, *gledati (na) oblake*, *igrati (na) piščalko*, *odgovoriti (na) vprašano*(Rd) : *odgovoriti (na) vprašanje*(Pd), *paziti (na) otroke/zdravje*, *pritiskati (na) gumb*, *streljati (na) sovražnika*, *zadeti (na) oviro*; *loviti (za) rokav*, *popasti (za) nogo*, *poterjati (za) denar*, *prositi (za) pomoč*.

2 Jezikovne težnje

Pri označevanju bolj razširjenega 'samodelovanja' se širijo predponka obrazila *za-*, *z-/s-*, *na-* in *raz-* s prostomorfemskim *se*, npr. *zajesti se*,

zaklepetati se, zakoreniniti se, zjeziti se, zjesti se, shladiti se, spomniti se; nahoditi se, najesti se; razhoditi se, razjeziti se, razjesti se ipd.¹³⁴

Pri vedno večji uporabi sestavljenk določena domača predponka obrazila kot *za-* in *z-/s-* ohranjajo a) samo faznost (začetnost ali končnost), npr. *zaasfaltirati, zamoralizirati, zamuzicirati, zmasakrirati*, druga b) prehod v novo stanje z novo lastnostjo, npr. *po-* v *polastniniti, poskenirati*, nekatera lahko posredno izražajo c) družbene spremembe, npr. *pre-*: *predefinirati ukaze, prefarati podružnico, preformulirati prastar red, preinterpretirati izide, prekategorizirati mejne prehode, preorganizirati svet, preparkirati avto, prestrukturirati gospodarstvo, preusposabljeni ljudi* ipd. Močno zastopano je tudi predponsko obrazilo *do-*, ki s svojo č) 'dokončnostjo' oz. 'ciljnostjo' uvaja absolutno tožilniško vezavo in tako aktualizira družbeni trenutek, npr. *doformulirati vse, dokapitalizirati podjetja, dokvalificirati presežne delavce* ipd.¹³⁵ S tem se tipizira tudi predvladujoča vrsta glagolskega dejanja – tako npr. sestavljenke s predponskim obrazilom *po-* navadno izražajo prehod v novo stanje, sestavljenke z obrazilom *pre-* spremembo dejanja in tiste s predponskim obrazilom *do-* dokončnost/ciljnost dejanja.

Drugostopenjske tvorjenke navadno še zožujejo svojo pomenskost, npr. *prednastaviti digitalni izenačevalnik, prenamestiti programsko opremo, preošteviliti stavbo*.

Vidskost pa se razčiščuje tudi z večjim uveljavljanjem in kompletiranjem vidskih parov, npr. *maskirati : zamaskirati, minirati : zaminiirati : zminirati, modernizirati : zmodernizirati, alarmirati : zalarmirati, materializirati : zmaterializirati, mobilizirati : zmobilizirati* ipd.

¹³⁴ Na isti jezikovnosistemski pojav oz. na pomenskosestavinsko uskladitev *se-ja* z določenimi predponskimi obrazili, ki so ista kot v slovenščini, opozarja češka slovnica (1986: 396–405).

¹³⁵ S primerjalnega vidika sta *za-* in *z-* kot potencialni čistovidski predponski obrazili navajani tudi v češčini (1986: 404–405) in slovaščini (1966: 414), *za-* je kot prvotno čistovidsko opredeljeno tudi v poljščini (Karolak 2001: 494); pri predponskem obrazilu *po-* je tudi v češčini (1986: 398) med najpogostejšimi pomeni izpostavljen pomen prehoda v novo stanje oz. lastnost; pri predponskem obrazilu *pre-* je tudi v češčini (1986: 399) izpostavljen pomen spremembe; pri *do-* pa sta tako v slovaščini (1966: 409) kot v češčini (1986: 395) izpostavljena pomena dokončnosti in ciljnosti.

3 Sklepne ugotovitve

- Soodvisnost med predporskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih se odraža tako, da predpone oz. predporska obrazila izražajo prislovno določnost/usmerjenost (t. i. determiniranost in modifikacija), predlogi pa izražajo prislovna razmerja, ki natančneje določajo pomensko- in strukturnoskladenjsko vlogo glagolov v povedih.
- Razvrstitev predpon/predporskih obrazil z vidika rabe posredno izraža tudi višjo ali nižjo stopnjo univerzalnosti posameznega predporskega obrazila oz. njegovo zmožnost združevanja prislovnosti, lastnosti, faznosti in vidskosti.
- Pričakovano je najvišja stopnja (predvsem prostorsko-časovne) soodvisnosti med predporskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi je pri glagolih telesnega in duševnega stanja, npr. prebivati na/v/pri, prenočevati v/pri, preživotariti skozi, preživeti na/v/pri/skozi, obležati na/za, pri glagolih premikanja, npr. povzpeti se na, poleteti v, podrsovati pri, preiti na, prejadрати na, prejadрати (čez) ocean, preletavati po/na/čez, in pri glagolih s poudarjeno pomensko sestavino sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti, npr. podedovati za/od/po, pocukati za, podariti za, počakati z, poljubimkati z, poprijeti s/za, polegati/polegati/posedati v/na/po, polito po tleh, povasovati pri, omejiti na ipd.; prav tako pričakovano pa je najmanjša stopnja soodvisnosti med predporskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih s poudarjeno pomensko sestavino spremembe lastnosti, npr. pokriti z, pogladiti z, pokropiti z, pomastiti z ipd.
- Pri dvo- ali večmorfemskih sestavljenih predporskih obrazilih se pretvorbno prenaša in tudi jasno izraža pomensko-skladenjska podstavna hierarhija med prislovnimi določili/dopolnili in lastnostnimi dopolnili, tako da se iz stavčnih povedi in besednih zvez prenaša v hierarhično razvrstitev morfemov v sestavljenem predporskem obrazilu: od korenskega oz. besedotvornopodstavnega jedra besede navzven se v predporskem obrazilu razvrstijo naprej vrstnostni (izprislovni) morfemi, nato lastnostni, sledijo količinski/stopenjski, npr. pre-u- ('spremeniti' preubрати (svoja načela), preusmeriti, 'drugače, na novo' preurediti) ipd.

Literatura

- Bajec, Anton, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- Bezljaj, France, 1948: *Doneski k poznavanju glagolskega aspekta*. Časopis za literarno zgodovino in jezik I. Ljubljana. 199–220.
- Daneš, F. idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Dular, Janez, 1983: *Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov*. SR XXXI/4. 283–287.
- Hajnshek Holz, Milena, 1978: *O pomenih slovenskih predpon*. XIV seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 33–58.
- Jakopin, Franc, 1966: *K tipologiji slovenskega in ruskega glagola*. JiS XI/6. 176–182.
- 1971: *Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini*. VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 1–12.
- Karolak, Stanisław, 2001: *Od semantiki do gramatyki*. Wybór rozpraw. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.
- Korošec, Tomo, 1972: *Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji*. VIII. Seminar SJLK. 202–215.
- Merše, Majda, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU.
- 2006: *Glagolski vid v povezavi z drugimi glagolskimi kategorijami v knjižnem jeziku 16. stoletja*. SR LIV. *Slovensko jezikoslovje danes* (Posebna številka). 177–191.
- Miklič, Tjaša, 2007: *Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida*. SR LV/1, prispevek v tisku.
- Mluvnice češtiny (MČ 1 – Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov, MČ 2 – Tvaroslovi)*. Ur. Dokulil Miloš idr., Komárek, Miroslav idr. 1986. Praha: Academia. 566 str., 536 str.
- Orešnik, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- 1996: *Nauk novejšje slovenistike o povedkovem prilastku*. Razprave SAZU XV. Ljubljana. 255–267.
- Piper, Predrag, ²2001: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ramovš, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49, ur. B. Pogorelec, P. Merku in M. Sovre. Ljubljana: DZS.
- Schellander, Anton, 1984: *Glagolski vid v luči sodobnih teoretskih razmišljanj*. SR XXXIII/3. 223–229.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.

- Simeon, Rikard, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističnih naziva (na 8 jezika) I, II. A-O, P-Ž*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Švačko, Vanja, 1993: *Funkcija i status prijedložnih izraza*. Rasprave Zavoda za hrvatski jezik XIX. Zagreb. 353–361.
- Toporišič, Jože, 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik I–IV (SKJ)*. Maribor: Obzorja.
- 1967: *Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij*. JiS XII. 119–127.
- 1973: Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini. *SR XXI/1*. 105–112.
- 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika (ESJ)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1996: Glagolske »sestavljene« iz zveze glagol + predložna zveza. *Razprave XV*. Ljubljana: SAZU. 109–123.
- 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *SR XXXIII/2*. 142–155.
- 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- 1993: *Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. *SR XLI/1*. 161–192.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vinogradov, V. V., 1947: *Ruskij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.

Summary: Relations between Prefixes and Prepositions in Verbs (in Slovenian)

Interdependence between prefixal morphemes and prepositional morphemes in verbs is reflected in prefixes/prefixal formatives expressing an adverbial definiteness/orientation (the so-called determinacy and modification), and prepositions expressing adverbial relations, which specify the semantic-syntactic and structural role of a verb in the sentence.

The distribution of prefixes/prefixal formatives according to their usage indirectly reflects the higher or lower degree of universality of a particular prefixal formative or its potential to incorporate adverbial, qualitative, phase, and aspectual features.

Prefixal formatives or prefixes with a spatial-temporal transformational value can be divided into two groups: a) those that only emphasize and thus direct a particular root- or syntactic-base component of a verbal prefixed derivative, and b) those that redirect and consequently allow for new/additional prepositional relations, and thus add a new spatial-temporal component to the word-formational components of the verb. Prefixal formatives or prefixes, which have a modifying (semantico-syntactically irrelevant) transformational value of property or degree limit only qualitative/degree changes of the verbal action/occurrence/state, and consequently self-sufficiently change, and at the same time do not influence the already existent potential prepositional relations e.g. *obnesti se* 'izkazati se' ('to prove successful'), *unesti se* 'umiriti se' ('to calm down')(vs. *oponesti* 'očitati' ('to reproach'), *ponesti k/h/proti/po/na/v*, *prenesti na/v/po* 'spraviti k/h/proti/na/v/po' ('to get to/towards/on/in')); aspectual prefixes or prefixal formatives also remain without an additional adverbial orientation e.g. *približati* (to get near), *razdeliti* (to distribute), *ohladiti* – *shladiti* (to cool down), *boljšati* – *izboljševati/poboljševati* (to improve) etc.

In accordance with expectations, the highest degree (especially spatial-temporal) of interdependence between prefixal morphemes and prepositional morphemes is found in verbs of physical and mental states e.g. *prebivati na/v/pri* (to live on/in/at), *prenočevati v/pri* (to spend the night in/at), *preživotariti skozi* (to live poorly through), *preživeti na/v/pri/skozi* (to survive on/in/at/through), *obležati na/za* (to remain lying in/behind), in verbs of motion e.g. *povzpeti se na* (to ascend), *poleteti v* (to fly into), *podrsovati pri* (to slide at), *preiti na* (to switch to), *prejadrati na* (to sail on), *prejadrati (čez) ocean* (to sail across the ocean), *preletavati po/na/čez* (to fly in/over), and in verbs with a stressed semantic component of co-originating/co-occurrence/appurtenance e.g. *podedovati za/od/po* (to inherit), *pocukati za* (to tug at), *podariti za* (to give/donate for), *počakati z* (to wait with), *poljubimkati z* (to flirt with), *poprijeti s/za* (to get hold of), *polegati/polegati/posedati v/na/po* (to lie/sit in/on), *politi po tleh* (to spill on the floor), *povasovati pri* (to visit at), *omejiti na* (to limit to) etc.; also in accordance with expectations, the lowest degree of interdependence between prefixal morphemes and

prepositional morphemes is in verbs with a stressed semantic component of change in property e.g. pokriti z (to cover with), pogladiti z (to smooth out with), and in verbs denoting changes in general e.g. povzpeti se na/v (to ascend), povečati se za/v (to increase in), požlahtnjevati z (to ennoble with) etc.

In bi- and multi-morphemic complex prefixal formatives the semantic-syntactic base hierarchy is transformed and clearly expressed between adverbial adjuncts and qualitative complements. The shift in the meaning of the prefixal formative to the last far-left prefixal morpheme e.g. sprevreči : prevreči, doprinesti : prinešti, predomisli se 'premisli se' ('to change ones mind') : domisliti se, oprijemati : prijemati, vpoklicati : poklicati, – the last far-left prefixal morpheme (usually due to at least partial overlapping) semantically prevails and, as a consequence, the morpheme closer to the root is (gradually) annulled e.g. prepogibati > pregibati, razpodeliti > razdeliti etc.; in some verbs the semantic/word-formational relation of otherwise semantically equal verbs has been preserved e.g. razpodeliti : razdeliti : porazdeliti etc.

ŽELE, Andreja. Predponsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini. *Opera Slavica*, ISSN 1211-7676, 2009, roč. 19, č. 2, str. 23–35. [COBISS.SI-ID 30151981]

O PREDPONSK(OOBRAZILN)IH GLAGOLIH V SLOVENŠČINI

Izvleček: Prispevek na slovenskih zgledih načinja vprašanje predponsk/oobraziln/ih vrednosti pri glagolih in soodvisnosti med predponskimi oz. predponsko-priponskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih – slednje, tj. soodvisnost med glagolskimi obrazilnimi in predložnimi morfemi, se odraža v razporeditvi vidskosti, faznosti in prislovnosti.

Ključne besede: predponskoobrazilne modifikacijske tvorjenke, predložni morfem, predponskoobrazilno-predložno razmerje, višje tvorjenke z dvojnimi predponskimi obrazili

Abstract: The article based on examples in Slovenian deals with the question of prefixal-formatives values in verbal prefixed derivatives and interdependence between prefixal formatives and prepositional morphemes in verbs – this interdependence is reflected in the distribution of aspectual, phase, and adverbial features between prefixal formatives and prepositional morphemes.

Key words: modifying prefixal formatives in verbal prefixed derivatives, prepositional morphemes, prefixal-prepositional relations, verbal compounds with bi-morphemic complex prefixal formatives

Predpone oz. predponska obrazila izražajo prislovno določnost/usmerjenost (t. i. determiniranost in modifikacija), predlogi pa izražajo prislovna razmerja, ki natančneje določajo pomensko- in strukturnoskladenjsko vlogo glagolov v povedih.¹³⁶ Pomembna so razmerja med prislovnostjo,

¹³⁶ Tudi po dosedanjih ugotovitvah lahko povzemamo in sklepamo, da je prostorsko-časovna usmerjenost lastnost predpone (prim. Vidovič Muha 1993: 164n) in da se prislovna razmernost prenaša na predloge. Po A. Bajcu (1959: 9) sta v Besedotvorju slovenskega jezika, IV Predlogi in predpone poudarjeni dve opaznji: »Čedalje ožja povezanost je pripeljala do preverbialnega spoja, v katerem je preverb še ohranil svoj pomen, dasi je bolj in bolj izgubljal izrazitost. /.../

faznostjo in vidskostjo znotraj posameznih predponskih obrazil ali v predponsko-priponsko obrazilnem delu glagolov. Soodvisnost med predponsko-priponskimi obrazilnimi morfemi in predlogi kot predložnimi morfemi pri glagolih se odraža v razporeditvi vidskosti, faznosti in prislovnosti med glagolske obrazilne in predložne morfeme, tako da so vidskost, faznost in prislovna usmerjenost v predponsko-priponskem obrazilnem delu, predložni morfem glagola pa izraža prislovna razmerja.¹³⁷

Ta obravnava glagolskih predponsk(oobraziln)ih tvorjenk se s skladenjskopomenskega in skladenjskobesedotvornega vidika osredinja na: 1 besedotvorne podvrste oz. pomensko- in skladenjskopodstavno utemeljene različice predponsk(oobraziln)ih tvorjenk, 2 vidskost oz. na vprašanje možne čistovidskosti/samovidskosti predponsk(oobraziln)ih tvorjenk, 3 razvrstitev sestavin pri dvo- ali večmorfemskem obraziljenju predponsk(oobraziln)ih tvorjenk in na 4 vzajemno vplivnost in soodvisnost sestavin znotraj obrazilno-predložnih razmerij pri predponsk(oobraziln)ih tvorjenkah.

1 S skladenjskopomenskega in skladenjskobesedotvornega vidika se predponsk(oobraziln)e tvorjenke lahko delijo na besedotvorne podvrste oz. pomensko- in skladenjskopodstavno utemeljene različice:¹³⁸

Če je bil samostalniški sklon blizu preverbu, se je lahko med obema razvil o tesnejše razmerje, tako da je včasih že težko reči, ali sodi beseda še kot preverb h glagolu, ali že kot prepozicija k sklonu.«

¹³⁷ Med drugimi npr. P. Piper (2001) tudi s povzemanjem tujih in domačih relevantnih ugotovitev opozarja na človeško jeziko(slo)vno koncepcijo v prvi vrsti prostora in na posledično oblikovanje in izražanje (z besedo kot prostorsko metaforo) t. i. jezikovne slike konkretne in abstraktne prostorskiosti oz. jezikovne prostorskiosti – tj. na prehajanje od konkretne horizontalnosti do abstraktne vertikalnosti v smislu prostorskiosti – pripadnost – lastnost, npr. *stati pred njim, priti pred njim, biti po uspehu pred njim, odskočiti od tal, odskočiti od včeraj, odskočiti od veselja*, kar kaže tudi na visoko izomorfemskost različnih prostorskih izrazov kot t. i. prostorskih metafor in v njih opozarja še na posledično izofunkcionalnost prostorskih pomenskih kategorij s časovnimi, vidskimi, svojilnimi idr. kategorijami.

¹³⁸ V smer natančnejše opredelitve besedotvornih vrst kaže že članek J. Toporišiča, Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni

- a) glagolske sestavljenke kot predponskoobrazilne modifikacijske tvorjenke s predponskim obrazilom (s pretvorbno vrednostjo prislova v skladenjski in pomenski podstavi, tudi faznost je časovno-prislovna), npr. *prebosti, predelati, preplačati, pocingljati, obzidavati, razdati, priklicati, doklicati, steči, umiriti, zajokati*;
- b) glagolske izpredložne (predponskoobrazilne) tvorjenke, ki so tudi (vsaj drugotno) modifikacijske (predponsko obrazilo je samo enakoizrazno s skladenjsko- in pomenskopodstavnimi predložnimi morfemi v frazeološkem glagolu),¹³⁹ npr. *izvleči, nadgraditi, podmazati, pobarvati, odpoklicati* ipd. Ravno pri izpredložnih tvorjenkah se lahko potrjuje trditev (prim. Bajec 1959: 9), da se iz iste starejše oz. prvotnejše »preverbalne rabe« razvijeta predponsko obrazilo (z usmerjenostjo glagolskega dejanja) in predložni morfemi (s prvotno prostorskim/časovnim razmerjem glagolskega dejanja);
- c) izpredložnozvezne izpeljanke (z dovršnim predložnim glagolskim primitivom *dati, narediti, postati, izraziti* v skladenjski podstavi), v predponsko-priponskem obrazilu je vključena faznost, zaradi pretvorbe predloga iz skladenjske podstave v predpono pa se prislovna (prostorsko-časovna) vrednost v smislu prislovne usmerjenosti in razmernosti porazdeli med predponsko-priponskim obrazilom in predložnim morfemom, npr. *dokončati, vročiti, vknjižiti, vračunati, ubesediti, upesniti, predpasati, podceniti, pokrpati, popackati, razdeliti, obdavčiti, nadzidati; ukalupiti se v povprečje, včlaniti se v skupino sedmih, vprogramirati makroukaze v notranji makrorom, vtiriti koga v dejavnost*;
- c1) izpeljanke s samo vidsko predpono (kot pretvorbo skladenjskopodstavnega *narediti, postati*), npr. *obnoviti, obmolkniti, osamiti, osvežiti, povečicati, zaceliti, zakrpati, začrtati*. Tovrstne izpeljanke so še najbolj čistovidske.

slovenščini, SR 21/1, 1973; kasneje isti avtor še dopolnjuje svoje ugotovitve v kasnejših razpravah (1996; 2000); problemsko pa J. Toporišiča dopolnjuje A. Vidovič Muha z razpravami (1988; 1993; 2000), ki so upoštewane v tej delitvi.

¹³⁹ A. Bajec (1959: 9) povzema, da je preverbalna raba starejša od prepoziciionalne, vendar tudi, da ko se je prvotni pomen v predponah oz. predponskih obrazilih postopoma izgubljal, ga je bilo lažje razbrati iz predložne rabe.

Z vidskega vidika in v okviru izpeljank tipa c) je npr. *obeliti*, *očistiti* < 'narediti belo, čisto' bolj čistovidsko kot npr. *ščistiti* < 'narediti čisto s (česa)', *počistiti* < 'narediti čisto po (čem)', *pobeliti* < 'narediti belo po (čem)' ipd.

Z vidika obrazilno-predložnih razmerij med prislovnostjo, faznostjo in vidskostjo je še zlasti v zvezi z vidskostjo treba poudariti že znana spoznanja, da je moč slovanskih jezikov v glagolu in da je slovanski vid tudi izraz časovne smeri, tako da glagol nikoli ni samo dovršen, ampak tudi determiniran in da je determiniranost sestavina slovanskega vidskega sistema; sploh pa da besedotvorno-skladenjske vloge vida še niso vsestransko pojasnjene in tudi noben poskus poplošitve slovanskega vidskega sistema ni vzdržal kritike.¹⁴⁰ Pogoj za vzajemno vplivnost in odvisnost predpanskega obrazila/predpone in predložnega morfema pa je pomenko-skladenjska podstavna relevantnost predpansk(oobraziln)ih sestavin.¹⁴¹ Glede na stopnjo pomenko-skladenjske podstavne relevantnosti predpansk(oobraziln)ih sestavin s pretvorbnege vidika delimo glagolske predpanske tvorjenke na 1) predpansk(oobraziln)e z okoliščinskimi

¹⁴⁰ Če povzamem nekaj opozoril in poudarkov F. Bezlaja v članku Doneski k poznavanju glagolskega aspekta, SR 1, 1948, 199–220: – struktura in sintaktične funkcije aspekta še niso vsestransko pojasnjene (199), – mešanje vida in časa (200), – moč slovanskih jezikov je v glagolu (201), – vid kot funkcija živega jezika; noben poizkus generaliziranja slovanskega vidskega sistema ni vzdržal kritike (201), – determinirani glagol, npr. *reči*, *nesti*, izraža dejanje v zvezi z vsemi okoliščinami; indeterminirani glagol, npr. *govoriti*, *nositi*, izraža samo glagolsko dejanje kot takšno; po Havranku determiniranost kot samo leksikalna oznaka/lastnost ni mogla vplivati na celotni razvoj slovanskega vidskega sistema, se pa kljub temu zajeda v slovanski vidski sistem (204), – tako npr. glagol ni samo dovršen po trajanju, ampak tudi determiniran (209), – aktionsart = vrsta glagolskega dejanja, tj. način poteka dejanja, aspekt = vid je efektivnost/učinek glagolskega dejanja (209), – slovanski vid kot izraz časovne smeri (imperfekt v bodočnost, perfekt v preteklost) (207), – vidski pojav v različnih relacijah stanja: prehod iz enega stanja v drugega, prehod v akcijo, stanje kot posledica prejšnjega dejanja (208).

¹⁴¹ S tem v zvezi je namreč pomembna tudi pripomba F. Jakopina, K tipologiji slovenskega in ruskega glagola, JiS 6, let. 11, 1966: 177: Vendar poglobilni motiv za prefiksacijo prvotno ni bil glagolski vid, temveč preoblikovanje glagolske semantike: glagolska vsebina, torej dejanje, se je v prostoru natančneje določilo, bodisi kar zadeva razsežnost, bodisi kar zadeva smer delovanja.

(predvsem prostorskimi in časovnimi, redko vzročnimi) in vrstnostnimi prislovi v pomensko-skladenjski podstavi in na 2) predponsk(oobraziln) e s samo modifikacijskimi oz. razvijajočimi prislovi načina oz. lastnosti in mere (količine oz. stopenjskosti).¹⁴² Glede na to, ali predponska obrazila oz. predpone s podstavno prostorsko-časovno pretvorbno vrednostjo določeno korensko oz. besedotvornopodstavno sestavino glagolske predponsk(oobraziln)e tvorjenke a) samo poudarijo ali pa b) glagolskim besedotvornopodstavnim sestavinam dodajo novo prostorsko-časovno sestavino, ločujemo predponska obrazila oz. predpone, ki nastale glagolske predponsk(oobraziln)e tvorjenke a) usmerjajo ali pa b) preusmerjajo in s tem posledično omogočajo tudi bolj raznovrstna predložna razmerja;¹⁴³ medtem ko se predponska obrazila oz. predpone z lastnostno ali stopenjsko modifikacijsko (pomensko-podstavno irelevantno) pretvorbno vrednostjo omejujejo samo na lastnostne/stopenjske spremembe glagolskega dejanja/doganja/stanja, s tem da ne vplivajo na že obstoječa možna predložna razmerja, temveč jih samo samozadostno zamejujejo. Pretvorbno razmerje med pomensko-skladenjsko in besedotvorno podstavo glagolske tvorjenke izpostavi tudi besedotvornopomenske vloge in vrednosti predponskih obrazil oz. predponskoobrazilnih morfemov – lahko ločujemo predponskoobrazilne tvorjenke s pomensko in vidsko vlogo predponskega obrazila, npr. *prinesti* (< *nesti*), predponskoobrazilne tvorjenke s samo pomensko vlogo, npr. *doplačati*, *zaskočiti*, *preslišati* (nasproti *plačati*, *skočiti*, *slišati*),¹⁴⁴ določene predponskoobrazilne glagole,

¹⁴² Z vidika relevantnosti sestavine v pomenski podstavi povedi in hkrati tudi glede na konstitutivnost povedi A. Vidovič Muha opozarja tudi na različne stopnje modifikacijske vrednosti (1984: 153), nazadnje in najbolj eksplicitno v Slovenskem leksikalnem pomenoslovju (2000: 36–37).

¹⁴³ Z vidika pomensko-skladenjske in pretvorbne relevantnosti je pomenljivo dodati, da sta v slovenskem jezikoslovju, npr. pri A. Vidovič Muha (1984; 1988: 7–25, 183–186), prostor oz. kraj in čas opredeljena tudi kot besedotvornopomenski sestavini.

¹⁴⁴ Predponska obrazila na dovršniško besedotvorno podstavo imajo pri novonastali tvorjenki zagotovo in predvsem pomensko(spreminjevalno) vlogo, npr. *po-klekniti*, *po-končati*, *za-povedati*, *za-reči*, *za-skočiti*, *za-obiti*, *pre-slišati*, *do-pasti se*, *do-povedati*, *o-šiniti*, *pri-poročiti*, *pri-pustiti*, *s-posoditi*, *iz-povedati*, *iz-pustiti*, *s-končati*, *u-skočiti*, *u-pasti* ipd.

pri katerih zaradi visoke stopnje prislovne determiniranosti predponška obrazila ohranijo samo faznost, npr. *(po-/za-)muditi se z/s*, *(za)riti (se) v*, *(za)vozlati (se) v*, *(po-/s-/za-)tlačiti v* ipd.,¹⁴⁵ in predponskoobrazilne tvorjenke s pomensko vlogo zadnjega predponskega obrazila v večstopenjsko tvorjenem sestavljenem/večmorfemskem predponskem obrazilu,¹⁴⁶ npr. *razprodajati*, *preprodajati* (iz *prodajati*), *doprinesiti* (iz *prinesti*).¹⁴⁷ Da je faznost neke vrste časovna usmerjenost, potrjujejo tudi primeri kot *napisati/zapisati/spisati na/v/po* ipd.

Pri enakozvočnih predponskih obrazilih in predložnih morfemih v okviru istega glagola gre za skladijskopomensko komplementarnost v smislu prostorsko-časovne predponskoobrazilne usmernosti in predložne razmernosti, npr. *iztrgati iz*, *oddaljiti se od*, *vdajati se v*, *zaleči za* ipd. Prostorsko-časovna vrednost predložnega glagolskega morfema se ohranja tudi ob vedno pogostejšem vsebinskem ali ciljnem tožilniku (Žele 2001: 72–74): *naplaviti na površje*, *nasnemavati zvok na že posneti slikovni material* ('krajevna usmerjenost dejanja' z 'najvišjo relativno možno količino trajanja'), *preprijeti se čez prsi* ('prostorska razporeditev česa prek česa' s 'celotno možno količino dejanja'), *vrasti se/vraščati se v sistem*, ('prostorska usmerjenost dejanja noter' z 'absolutno končanostjo dejanja'), *zapositi/zaprošati za dovoljenje* ('faznost (začetnost enkratnega/večkratnega) dejanja').

¹⁴⁵ Pri določenih predponskoobrazilnih glagolih pa predponška obrazila ohranijo samo faznost, celotna prislovna vrednost, tj. tako prislovna usmerjenost kot razmernost, se prenese na predložne morfeme – dokaz za to je, da se z opuščanjem tovrstnih predponskih obrazil prav nič ne spremeni pomensko-skladijska vezljivost, npr. *(po)muditi se z/s*, *(za)muditi se z/s*, *(za)riti (se) v*, *(za)vozlati (se) v*, *(po-/s-/za-)tlačiti v* ipd.

¹⁴⁶ V naši strokovni literaturi (prim. Bajec 1959: 105) se v teh primerih, največkrat s *po-* ali *iz/z/s-* kot drugimi predponskimi obrazili, uporablja izraz »dvojne sestavljenke«.

¹⁴⁷ O tem tudi že v monografiji A. Vidovič Muhe (1988: 21). Nastanek večmorfemskih predponskih obrazil pa npr. F. Ramovš (1952: 126) razlaga tudi tako, da so »/n/ekateri prefiksi pomen glagola tako zelo spremenili, da se je glagol pomensko in formalno povsem ločil od prvotnega glagola, take glagole je zato jezik začel upoštevati kot simplekse in je z njimi tvoril nove zveze: *dobiti : zadobiti l...l*«.

Vsi zgornji primeri še potrjujejo, da je pogoj glagolske predložno-morfemske rabe prostorska (in posledično morebitna časovna) vrednost predlogov, sicer v nasprotnih primerih, z neprostorskimi (nečasovnimi) okoliščinami, o skladijskopomenski navezanosti predloga na glagol oz. o t. i. predložnem glagolskem morfemu ne moremo govoriti – npr. zveze s prostorskim predložnim morfemom *nakladati (na) tovarnjak, igrati (na) kitaro* nasproti zvezam z nevezljivimi neprostorskimi okoliščinami *nakladati na novo, igrati na novo, napiti selkoga* ipd.

1.1 Determiniranost je v glagolih implicirana prislovna usmerjenost oz. določnost, npr. *reči, nesti*. Tudi še z vidika vidskosti in tvorjenosti lahko ugotovljamo, da primarno dovršni netvorjeni glagoli vključujejo tudi pomensko določnost oz. determiniranost, ki je konkretna in usmerjena ciljnost, npr. *dati, narediti, udariti, vreči, vzeti, pustiti, nesti, reči, videti, pasti, leči*, torej so zaznamovani s pomensko določnostjo oz. usmerjenostjo.

Pri določenih pomensko in zlasti prislovno determiniranejših glagolih, pri katerih je pomenska sestavina vsebinskosti ali namenskosti oz. ciljnosti že implicirana v glagolskem pomenu, je predložni morfem neobvezen; primeri za *na* in *za*: *čakati (na) vlak, gledati (na) oblake, igrati (na) piščalko, odgovoriti (na) vprašano (Rd) : odgovoriti (na) vprašanje (Pd), paziti (na) otroke/zdravje, pritisniti (na) gumb, streljati (na) sovražnika, zadeti (na) oviro; loviti (za) rokav, popasti (za) nogo, poterjati (za) denar, prositi (za) pomoč*.

1.2 Predponskoobrazilna pomenska vrednost oz. usmerjenost se kot pri glagolih najobičajnejša modifikacijska vrednost modifikacijsko prilagaja pomenu glagolskega korena oz. osnove, medtem ko ima leksikalizirani predložni morfem pri glagolih v primerjavi s predponskim obrazilom drugotno modifikacijsko vrednost, npr. *shajati z/s – hoditi z/s, zabajati za – hoditi za, zastaviti za – staviti za/na, zadolžiti za – dolžiti za, navleči na – vleči na*; usmerjanje glagolskega pomena je lahko ujeto v razmerje med predponskim obrazilom in povratnim *se*, npr. *shajati (se) z/s – hoditi z/s, zanešiti se na – zanešiti za/v/nalk, prištevati se k – prištevati k, uštetiti se v – všteti v* ipd. To, da modifikacijska vrednost ne more biti uravnotežena med predponskim obrazilom in predložnim morfemom,

temveč se težišče modifikacije določenega glagolskega pomena vedno prevesi bodisi na predponskoobrazilno stran bodisi na stran leksikaliziranega predložnega morfema, še dodatno potrjujejo primeri kot *dati čez – predati, vzeti čez – prevzeti, govoriti čez – ogovarjati, govoriti za – zagovarjati, priti do – pridobiti*, s pomenskim razhajanjem, npr. *hoditi ob – obhajati, padati na – napadati* ipd.

Predponskoobrazilna usmerjevalna vrednost (nasproti predložno-morfemski razmernosti) lahko sproži oz. omogoča spremembo vidskosti, faznosti, npr. *obhoditi – obhajati, zahoditi – zahajati, zagovoriti – zagovarjati; nagovoriti – nagovarjati* ipd.

2 Vidskost oz. vprašanje možne čistovidskosti/samovidskosti predponsk(oobraziln)ih tvorjenk

Pri vidskosti kot lastnosti živega jezika in v okviru tvorjenosti oz. besedotvornega vidika je treba upoštevati razmerje med glagolsko vrstnostjo in glagolskim vidom.¹⁴⁸ In medtem ko je vrstnost glagolskega dejanja pomenska kategorija in zajema le del glagolskega besedja, je nasprotno glagolski vid slovnična kategorija ali stalna (inherentna) slovnična lastnost oz. slovarskokategorialna lastnost glagolskega besedja (Merše 1995: 28–29; Vidovič Muha 2000: 34), pri opredelitvah se pojavlja tudi zveza »kategorialna slovnična pomenskost vida« (Schellander 1984: 226)¹⁴⁹, obvezna za vse glagole; za vidsko parnost veljata pogoja vidske

¹⁴⁸ Na vrstnost glagolskih dejanj, ločeno od slovnične kategorije vida na slovenskih zgledih v šestdesetih dvajsetega stoletja opozori J. Toporišič (1967: 124–125), ko deli glagole glede na a) nedovršno dejanje – dovršno dejanje – stanje (*sedam – sedem – sedim*), b) enkratno/trajno dejanje – ponavljalno dejanje (*nesem – nosim*), c) postajati takšen – delati (kaj) takšno (*rumeneti – rumeniti*), č) z nosilcem dejanja/procesa (en udeleženec) – z vršilcem/s povzročiteljem dejanja (dva/več udeležencev) (*umrem – umorim*), d) usmerjanje dejanja brez nujnega zaobjetja predmetov dejanja – usmerjanje dejanja na predmete dejanja (*gledam – vidim*).

¹⁴⁹ M. Merše (1995) vrstnost glagolskega dejanja opredeljuje kot pomensko kategorijo, ki zajema le del glagolskega besedja, medtem ko je glagolski vid slovnična kategorija, obvezna za vse glagole. In še, da je z ugotavljanjem vidskoparnega in nevidskoparnega značaja predponskoobrazilnih glagolov, ki vrstno

različnosti in pomenske izenačenosti členov, npr. *pisati* – *napisati*, *lomiti* – *zlomiti*¹⁵⁰, *bati se* – *zbat se*, *krasti* – *ukrasti*, *goditi* – *ugoditi*, *zidati* – *sezidati*, (prim. Merše 1995: 193; t. i. »pomenska brezbarvnost predpone«; v SS ⁴2000: 350 z opredelitvijo »z manj konkretnimi predponami«, npr. *omladiti*, *napisati*, *zakrpati*, *zaslišati*, *zavpiti*, *skuhati*, *uslišati* ipd.), za vidsko nasprotje pa le pogoj vidске različnosti.¹⁵¹

S pomenskoskladenjskega vidika sama vidskost ni odločujoča, temveč je pomembna predvsem kombinacija pomenskih sestavin znotraj posameznega glagola,¹⁵² kar se jasno izraža zlasti pri glagolskih pomenih s široko pomenskoskladenjsko rabo, npr. pri *obračunati z/s*, *obstati*, *odgovarjati* (pog.), *ostati*, *odpasti nalza*, *udariti* (ekspr.), *vreči* (nav.

---

določajo glagolsko dejanje, mogoče ustvariti povezavo med jedrom glagolske kategorije vida in njenim obrobjem. Tesna vzajemna povezanost vida in vrstnosti dejanj je potrjena tudi v češčini (prim. MČ 2 1986: 181).

¹⁵⁰ S primerjalnega vidika sta *z-* in *za-* kot potencialni čistovidski predponski obrazili navajani tudi v češčini (1986: 404–405) in slovaščini (1966: 414), *za-* je kot prvotno čistovidsko opredeljeno tudi v poljščini (Karolak 2001: 494); pri predponskem obrazilu *po-* je tudi v češčini (1986: 398) med najpogostejšimi pomeni izpostavljen pomen prehoda v novo stanje oz. lastnost; pri predponskem obrazilu *pre-* je tudi v češčini (1986: 399) izpostavljen pomen spremembe; pri *do-* pa sta tako v slovaščini (1966: 409) kot v češčini (1986: 395) izpostavljena pomena dokončnosti in ciljnosti.

¹⁵¹ Po monografiji M. Merše (1995), kjer sta vidskost in vrstnost opredeljeni po slovenski in tudi po predvsem slovanski tuji jezikoslovni literaturi. V Slovenski slovnici J. Toporišiča (⁴2000: 348–350) in v Enciklopediji slovenskega jezika (ESJ, 1992) je glagolski vid opredeljen kot kategorija omejenosti glagolskega dogodka, dovršnost in nedovršnost se meri po omejenosti oz. neomejenosti v trajanju dejanja.

¹⁵² Prim. J. Orešnik (1994: 67–68) še s svojega vidika potrjuje, da »ima vsak glagol kot slovarska enota svojo lastno vidsko vrednost«, ki je v praksi določljiva na podlagi njegovega vidskega prispevka k njegovi najpreprostejši glagolski vezljivosti. Medsebojno povezanost in soodvisnost med /ne/tvorjenostjo glagolov, njihovo vidskostjo in vrstnostjo in vezljivostjo predstavljajo študije ruskih glagolov. S stališča rusko-slovenske primerjave so skladdenjsko zanimivi primeri stanja – dejanja, npr. rus. *videt'* (ploho, horošo) – *uvidet'* (kogo/čto) : slov. *videti* (slabo, dobro) – *zagledati* (koga/kaj), rus. *Doroga prohodit' po lesu* – *Vremja prohodit' – Tri časa prohodil po ulice* : slov. *Cesta gre skozi gozd* – *Čas minevalbeži* – *Tri ure je hodil po ulici*.

ekspr.), *vreči se na/v* ipd., kjer se v določenem skladenjskem pomenu zaradi pomenskorazločevalne vloge lahko uporablja samo en člen nepredponskoobrazilnega glagolskega vidskega para; tu je treba omeniti še vidsko neparne glagolske pomene kot *ustrezati*, *odlikovati se* in glagoli v samo posebni skladenjski vlogi, npr. *streči po življenju*. Pri tem pa je potrebno upoštevati tudi ugotovitev, da je dovršnik močnejši/označeni člen vidskega para oz. nasprotja (Merše 1995: 30, 35), ki se nezaznamovano uporablja samo v nestanjskih glagolih.¹⁵³ Leksemsko samostojnost glagolskih sestavljenk in predložnih glagolskih izpeljank potrjuje tudi trditev (Jakopin 1966: 177), da je bil prvotni najpomembnejši motiv za prefiksacijo preoblikovanje glagolskega pomena, in ne glagolski vid.¹⁵⁴

¹⁵³ Pri A. Bajcu (Besedotvorje slovenskega jezika IV, Predlogi in predpone, Ljubljana: SAZU, 1959) so v komentarju gradiva eksplicitni namigi na možno čistovidskost: 21: »!...! za izrazit primer začetne dovršnosti: *posijati*, *pokvariti*, *popačiti*; do gole perfektizacije pripelje tudi velika skupina sestavljenk s *po-*: *potujčiti se*, *pobabiti*, *pogospoditi*, *pokmetiti*, *ponemčiti*, *poootročiti*, *požlahitati se*; sestavljenke, ki za današnji jezikovni čut niso več drugega kakor dovršniki – ni bilo pa zmerom tako, sicer bi se lahko upravičeno čudili, zakaj pristopa predpona *po-* h glagolom, ki so že sami po sebi dovršni, npr. *podati*, *ponehati*, *poreči* *pomežikniti !...! pokusiti*, *pogrešiti*, *popasti (koga)*, s samo dovršeno vrednostjo *poklekniti*, *pokončati*, *pozabiti*; možna zamenjava s kako drugo predpono: *potrpeti* – *utrpeti*, *poumeti* – *razumeti*; 59: sestavljenke tipa *zadolžiti se*, *zagledati se*, *zamisliiti se*, *zateči se*, *zasedeti se*, *zavedeti se*, *zagaziti*, *zadreti*, *zastrašiti*, *zatreiti*, *zapisati*, *zagledati*, *zatrobiti*, *zaželeti*, *zasmeljati se*, *zavaliti/povaliti sod v klet*, *zaviti/loviti*; 63: *prebuditi*, *pregnati*, *prenehati*, *premolkniti*; 94, 95: obledel prvotni pomen in imamo danes vtis, da gre le za perfektiviranje: *obledeti*, *očistiti*, *oslabeti*, *oživiti*, *omračiti*, *oglasiti*, *oženiti se*, *obogatiti*, *oslepeti*, *osiveti*, *obarvati*, *obdavočiti*, *obdariti*, *obnemeti*, *oboleti*, *obuditi*, *oglušeti*, *olepšati*, *omožiti*, *omrzniti*, *onemeti*, *okrepiti*, *odreveneti*, *okisati*, *ohladiti*, *ohrometi*, *omrzniti*, *očrniti*, *ozdraviti*, *obstati*, *obmolkniti*, *obtičati*; 100: *prikazati*, *pričeti*, *pritrdditi*, *pritožiti*, *pripogniti*, *priskutiti*; 105: *iz-/s-pokoriti se*; 112: *zdrobiti*, *zgrabiti*, *zvezati*, *zbojščati*, *zbrisati*, *zgoreti*, *znočiti se*; 120, 122: *zasijati*, *vz-/raz-buriti*, *raz-/u-jeziti*, *uzreti* (nasproti: *uskočiti*), *skopati*, *razkuriti*, *razkačiti*, *razjasniti*; 132, 133: *uslišati*, *ugasiti*, *uliti*, *umakniti*, *ubeliti*, *učakati !...!*«

¹⁵⁴ Dve osnovni zahtevi za čisto vidskost predponskih obrazil sta a) pomensko izpraznjeno predponsko obrazilo (v slovenščini naj bi bila po F. Ramovšu (1952: 126) možna čistovidska predponska obrazila *o-*, *po-*, *na-* *iz-*, *z/s-*; da ni predponskih obrazil s čisto vidsko vlogo, tudi v primerih kot *vedeti* – *zvedeti*, *znati* – *poznati*

Pri procesnih glagolih pa je s faznostjo predponskih obrazil poudarjena predvsem vrsta glagolskega dejanja, zato namesto o vidskosti govorimo o faznosti/stopenjskosti procesa oz. o t. i. trenutnih 'kvantnih dogodkih' (po F. Danešu (1987), kvantovaná událost / minimální kvantum) znotraj procesa, npr. *zibati/zazibati*, *spotikati se/spotakniti se* ipd. Predvsem z vidika besedila oz. povedne in nadpovedne skladnje je smiselno omeniti t. i. »vidski del vsakokratnega stavčnega položaja« oz. na »vidski pomen«,¹⁵⁵ ki ni samo vidskost posameznih glagolov, ampak je vezan tudi na določen stavčni položaj¹⁵⁶ oz. upošteva tudi stavčno organizacijo glagola in njegovih udeležencev (hkrati tako upošteva tudi paradigmatičnost glagolskega vida).

Brez dodane prislovne usmerjenosti ostajajo čistovidske oz. samovidske predpone oz. predponska obrazila, ki jih lahko določamo z

---

ne, potrjuje tudi I. Němec (1958: 15), in b) ni mogoča tvorba t. i. sekundarnega nedovršnika, temveč samo omejenost glagolskega dogodka, kot npr. v primeru *pisati* : *napisati*. Vedno znova se potrjuje tudi trditev, da so čista vidska razmerja samo razmerja med predponskoobrazilnimi dovršniki in njihovimi sekundarnimi nedovršniki, npr. *zapisati* : *zapisovati*. Predvsem besedotvorno modifikacij-skopomensko vlogo predponskih obrazil pri določanju vrste glagolskih dejanj izpostavlja M. Merše (1995: 286–317), kjer v poglavju Vrste glagolskega dejanja (Aktionsart) razdeli predponska obrazila glede na a) fazno določanje glagolskega dejanja, b) kolikostno-merno določanje glagolskega dejanja, c) količinsko določanje predmetov glagolskega dejanja in na č) kratno določanje glagolskega dejanja ter na d) načinovno določanje izvrševanja glagolskega dejanja.

¹⁵⁵ Gl. J. Orešnik (1994: 19, 67–77, 79) govori o »vidskem pomenu stavka«, in poleg navadnega glagolskega vida posameznih glagolov po C. S. Smithovi opredeli tipe univerzalnih vzorčnih stavčnih položajev s časovnimi značilnostmi stanje+/-, telično+/-, trajno+/-: a) stanje, b₁) netelično/b₂) telično dogajanje, c₁) netelični/c₂) telični dogodek (a) *Kmetija stoji na hribu*, *Zna grško*, *Je priden*, b₁) *Sprehaja se po parku*, *Smeji se*, b₂) *Zidal je most*, c₁) *Potrkal/Zakašljaj je*, c₂) *Razbil se je*, *Zadel je tarčo*). Našteti vzorčni položaji glagolov v stavkih poudarjajo vsakokratno možno specifičnost organiziranja določenih udeležencev v določenih udeleženskih vlogah, kar spreminja sporočilnost. Šele povezava lastne vidske vrednosti glagola in časovnega ustroja določenega stavčnega položaja dá vidski pomen stavka.

¹⁵⁶ J. Orešnik (1994: 25) v slovenščini ločuje vzorčne stavčne položaje na a) prototipične osnovne (*Janez govori*), b) premaknjene (*Janez je spregovoril*) in c) izpeljane (*Janez kar naprej isto govori*).

merili za visoko stopnjo čiste vidskosti:¹⁵⁷ 1) predponski oz. predponskoobrazilni pomen se zaradi prekrivnosti z eno od pomenskih sestavin izhodiščnega glagola približuje poudarjenemu izražanju samo dovršnosti, npr. *približzati*, *razdeliti*, 2) pomeni različnih predpon oz. predponskih obrazil istega izhodiščnega glagola se lahko pri določenih glagolih pomensko enačijo, npr. *doliti* – *priliti*, *dodati* – *pridati*, *ohladiti* – *shladiti*, *ogreti* – *segreti*, *napisati* – *zapisati*, *zapaziti* – *opaziti*, *zakašljati* – *pokašljati*, *pokaziti* – *skaziti*, *potolažiti* – *utolažiti*, *razdrobiti* – *zdrobiti*, *sežgati* – *požgati*, *poravnati* – *zravnati*, *potopiti* – *utopiti*, *buditi* – *prebuditi*, *potrgati* – *raztrgati* – *pretrgati* (v primerjavi z *prekiniti* – *prenehati*), *očistiti* – *izčistiti* – *počistiti*, *obeliti* – *pobeliti*; 3) pomensko-skladenjska sinonimnost drugostopenjske izpeljanke iz potencialnih čistovidskih predponskih glagolov z izhodiščnimi netvorjenimi glagoli, npr. *boljšati* – *izboljševati/poboljševati*, *slabšati* – *poslabševati* ipd. (prim. MČ 2 1986: 182), 4) s pomenskoscladenjskega oz. besedilnega vidika lahko čistovidskost oz. samovidskost potrjuje tudi nespremenjena vezljivost.

Osrednji pomenski tip enovidskih nedovršnih glagolov predstavljajo glagoli stanja, npr. *stati*, *sedeti*, *ležati*, *imeti*, vidsko neparni pa so še naklonski glagoli, npr. *morati*, *moči*, *smeti*, in neparni dovršniki kot *počiti*, *podkovati*, *pogospoditi (se)*, *omladiti (se)*, *nasekati se* ipd.

¹⁵⁷ O čistovidskosti oz. o perfektivizaciji s prefiksi *o-*, *po-*, *na-*, *iz-*, *z-/s-* govori že F. Ramovš (1952: 126), A. Bajec (1959: 21) o »goli perfektivizaciji« in o »obledelem prvotnem pomenu«. O tem tudi F. Jakopin (1966: 177, 179): Toda vsa osnovna glagolska dejanja niso takšna, da bi prišla do izraza krajjevo determinirajoča vloga preverbov, se je včasih adverbialna vsebina prefiksov na ta način približala ničli /.../ 179: »navidezno čisto aspektno razmerje«, npr. *boljšati* – *izboljšati*, in navsezadnje možnost sinonimije, npr. *boljšati* – *izboljševati*, kar se recimo potrjuje tudi v češčini (prim. MČ 2 1986: 182); modificiranje način poteka in izvršitev glagolskega dejanja, notranji ustroj glagolskega dejanja. Na možnost čistovidske oz. samovidske pomensko-skladenjske uporabe predponskih obrazil je opozorjeno npr. v češčini (MČ 2 1986: 182) s predponskimi obrazili *o-*, *vy-*, *na-*, *za-*, *z-*, *ze-*, *u-*, *po-* (*omládnout*, *vyléčit*, *napsat*, *zalatát*, *zhrozit se*, *zešedivěd*, *uvařit*, *pozlatit*); v ruščini (Vinogradov 1947: 515, 533–536) so tovrstna predponska obrazila predvsem *o-/ob-*, *po-*, *s-*, *na-*, *vz-* *u-*, vidski pari pa npr. *krasnet'* – *pokrasnet'*, *delat'* – *sdelat'*, *pisat'* – *napisat'*, *krast'* – *ukrast'*, *budit'* – *razbudit'* ipd.

2.1 Stopenjski prikaz vidskosti in vrstnosti (od 1 do 3) od možne čisto-vidskosti z vidskimi pari prek faznosti poteka (začetnost/končnost, delnost/celostnost) do načina/vrste poteka, kjer je vidskost samo spremna slovnična kategorija je lahko prikazan kot:

1) Trajanje^{+/-} (delovanja/dogajanja/stanja) glede na 2) omejenost^{+/-} trajanja ločuje trajajočo fazo (nedovršniki) ali trenutno (prehodno) fazo (dovršniki) – v teh fazah se glede na pomensko-tvorbeno sestavinskost glagolov lahko ločujejo vidski pari od vidskih nasprotij (tj. vidskost od vrstnosti glagolov)¹⁵⁸, ki 3) z vključitvijo v besedilo oz. s pridobitvijo različnih skladijskih vlog lahko dobijo dodatno lastnost mejnosti^{+/-} (s celostnostjo^{+/-} oz. delnostjo^{+/-} zajetja delovanja/dogajanja/stanja) in dodatno lastnost /pre/usmerjenosti^{+/-} (oz. prehodnosti^{+/-} iz različnih stanj in v različna stanja).¹⁵⁹ Odločilnost pomenskoskladijske vloge izražajo primeri kot *Rad zapoje*, *Eno so zapeli* (poudarjena ‘faznost’) : *Zapeli so vsega tri pesmi* (poudarjena ‘celostnost’) : *Ob večerih zapojejo* (poudarjena ‘ponavljalnost’) : *Ta zapoje kar želiš* (poudarjena ‘zmožnost’);¹⁶⁰ pod

¹⁵⁸ V to našo drugo stopnjo prikaza vidskosti bi se uvrstilo tudi vidsko ločevanje S. Karolaka (2001: 493–496) na leksikalni vid (»aspekt leksikalny«) glede na vrstnost dejanj/dogajanj/stanj in na slovnični vid (»aspekt gramatyczny«).

¹⁵⁹ Tu moram po T. Miklič (2007) iz njene kontrastivne razprave o izražanju vidskosti v slovenščini in italijanščini Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida povzeti vsaj to, da je romanski princip videnja/gledanja v vprašalnici OD KOD? in slovenski princip videnja/gledanja KAM? – dovršniki torej usmerjajo pogled/pozornost na trenutno fazo prehoda, nedovršniki pa usmerjajo pogled/pozornost na trajajočo fazo vztrajanja ali ponavljanja v situaciji; o konkretnem izraženem mišljenju in o dejanski količini zajetega dejanja/dogajanja pa naj bi odločalo šele širše sobesedilo.

¹⁶⁰ S pomenskoskladijskega in besedilnega vidika obravnave vidskosti tudi po J. Orešniku (1994) izbirno povzemam nekaj spoznanj, npr. na straneh 16: vidski pomen stavka = časovni ustroj vida + časovni ustroj položaja, 67: Vsak glagol ima svojo lastno vidsko vrednost, 81: Dovršni vid osvetljuje celo dogajanje, všteviš začetek in konec, nedovršni vid osvetljuje niz notranjih stopenj dogajanja (lahko vse), vendar ne začetka in konca dogajanja; 93: Ob vidskosti je najbolj navaden fazni (začenjalni/končni) sopomen. Na vidsko vlogo in predvsem na vidske spremembe v t. i. »dogajalnem nizu« tudi v slovenščini opozarja M. Merše (2006: 185) z uresničevanjem t. i. »delnih vidskih pomenov«, tj. neke vrste vidska tekmovalnost dovršnika in nedovršnika v besedilu, povezana s konkretno besedilno

2) pa razmerje med nedovršnostjo (t. i. trajajočo fazo vztrajanja v stanju) in dovršnostjo (t. i. trenutno fazo prehoda v novo stanje) med drugim dopušča, da se drugostopenjske izpeljanke iz potencialnih čistovidskih predponskih glagolov z upoštevanjem ponavljanja trenutne faze lahko pomensko in skladenjsko enačijo z izhodiščnimi netvorjenimi glagoli v trajajoči fazi, kar pa v slovenščini velja predvsem za določeno pomensko skupino glagolov s pomenskosestavinsko poudarjeno 'spremembe oz. spremembe lastnosti', ki pa jih z vidika možne čistovidskosti izpostavlja F. Jakopin (1966: 178) s trojkami tipa *boljšati – izboljšati/poboljšati – izboljševati/poboljševati*, *slabšati – poslabšati – poslabševati*, *krajšati – skrajšati – skrajševati*, *daljšati – podaljšati/zdaljšati – podaljševati/zdaljševati*, *manjšati – pomanjšati/zmanjšati – pomanjševati/zmanjševati*, *lepšati – polepšati/olepšati – polepševati/olepševati* ipd.

2.2 Vidskost v jeziku se razčiščuje tudi z večjim uveljavljanjem in kompletiranjem vidskih parov pri navadno prvotno dvovidskih glagolih, npr. *grupirati – zgrupirati*, *maskirati : zamaskirati*, *minirati : zaminiirati*, *zminirati*, *modernizirati : zmodernizirati*, *alarmirati : zalarmirati*, *materializirati : zmaterializirati*, *mobilizirati : zmobilizirati* ipd.

2.2.1 Pogosta prvotna dvovidskost glagolov na *-(iz)ira-ti* navadno omogoča tudi jasnejše razmerje med prislovnostjo, lastnostjo, faznostjo in vidskostjo.¹⁶¹ Pri določenih glagolih predponška obrazila lahko 1) samo še potrjujejo zlasti dovršnost brezpredponskoobrazilne različice, npr. *prefotokopirati* (*fotokopirati* dov./nedov.), *zablokirati* (*blokirati* dov./nedov.), *zafiksirati* (*fiksirati* dov./nedov.), *zalarmirati* (*alarmirati* dov./nedov.), *zbanalizirati* (*banalizirati* dov./nedov.), *zdisciplinirati* (*disciplinirati* dov./nedov.), *zorganizirati* (*organizirati* dov./nedov.), *zreducirati* (*reducirati* dov./nedov.), *odreaagirati* (*reagirati* dov./nedov.), *okvalificirati* (*kvalificirati* dov./nedov.), 2) uvajajo zlasti ali samo dovršnost, npr. *prekalkulirati*,

---

aktualizacijo npr. s potrebo po poudarjanju dovršitve dejanja ali izražanju stanja po dovrstitvi, npr. *Sem že malical – Sem že pomalical*, *Smo mu prinesli vedno tudi malo sonca – Smo mu prinašali tudi vedno malo sonca* ipd.

¹⁶¹ Več o tovrstnih glagolih s stališča vidskosti v prispevku Nekateri slovenski glagoli v dovršni funkciji T. Korošca (1972).

prekopirati, zabetonirati, zakodirati, zapakirati, zbombardirati, znervirati, razminirati, okarakterizirati, 3) poleg dovršnosti dodajajo glagolom novo prislovno/lastnostno ali vsaj fazno vrednost, npr. *poagitirati, potelefonirati, prekriticizirati, zakodirati, zašifrirati, zbirokratizirati, zdresirati, razšifrirati, vkomponirati, vkalkulirati, prigalopirati, primarširati* ipd.

3 Razvrstitev predponskih obrazil pri dvo- ali večstopenjskem obraziljenju predponsk(oobraziln)ih tvorjenk

3.1 Predponsko tvorbeno nizanje enomorfemskih obrazil

Pomensko-skladenjska podstavna hierahija med prislovnimi določili/dopolnili in lastnostnimi dopolnili se iz stavčnih povedi in besednih zvez pretvorbno prenaša tudi v hierarhično razvrstitev enomorfemskih predponskih obrazil v sestavljenem večmorfemskem predponskem obrazilu, tako se od korenkega oz. besedotvornopodstavnega jedra besede navzven v tvorbenih postopkih obrazilijo in razvrstijo naprej vrstnostna (okoliščinska oz. izprislovna) obrazila, nato vrednotenjsko lastnostna, sledijo količinska/stopenjska obrazila.¹⁶² Iz tega se da posledično sklepati, da prenašanje pomenskega težišča na skrajnolevo predponsko obrazilo praviloma ne povzroča sprememb v že obstoječih predložnih razmerjih, kar pomenljivo nakazuje in hkrati dokazuje, da se pomenskoskladenjsko relevantne spremembe lahko napovedljive samo s prenašanjem težišča na prislovna ali vrstnostnopredmetna predponska obrazila.

Tu so pri višjih tvorjenkah z dvojnimi predponskimi obrazili oz. pri večstopenjskem tvorbenem nizanju enomorfemskih predponskih obrazil v različnih kombinacijah upoštewane najpogostejše predpone oz. predponska obrazila (*po-*, *pre-*, *za-*, *z-/s-*, *raz-*, *o-*, *u-/v-*, *do-*, *pri-*),¹⁶³

¹⁶² Češka slovnica (MČ 1 1986: 394–395) sestavljena oz. večmorfemska predponska obrazila obravnava z vidika pomensko-skladenjskih sprememb, ki jih prispeva zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo in ugotovitve so zelo podobne našim – skrajnolevo predponsko obrazilo izraža zlasti mero, tj. količino oz. stopnjo določene lastnosti, in pa lastnostno opredeljuje izraženi pomen.

¹⁶³ T. i. obvezne dvojne sestavljenke v slovenščini tipa *izpod-*, *spre-* je označil npr. A. Bajec (1959: 105).

npr.: *po-za-* ('drug za drugim' *pozakleniti, pozapreti, pozaspati, pozašiti, pozatakniti, pozavarovati*), *po-raz-* ('drug za drugim' *porazdati, porazdeliti, porazgubiti, porazmestiti, porazvrstiti, porazobesiti*, 'malo' *porazvedriti, porazmisliti*), *po-z/s-* ('drug za drugim' *pozgubiti, po-strgati*), *po-u-* ('ponovno' *poustvariti*), *po-do-* (*podozoreti* 'do konca dozoreti', *podoživeti* 'ponovno doživeti'), *po-pri-* (*poprijemati* 'izmenoma prijemati'), *pre-po-* (*prepegibati* 'polagati del čez drugega', *prepoudariti* 'preveč poudariti', *prepoznati* 'ponovno ugotoviti'), *pre-za-* (*prezadolžiti* 'preveč zadolžiti', *prezasesti (igralca)* 'zamenjati igralca v vlogi'), *pre-raz-* (*prerazdeliti, prerazmeščati, prerazporediti* 'na novo razdeliti, razmeščati, razporediti'), *pre-o-* ('preveč' *preobdavčiti, preobjesti, preobkladati, preoblagati, preobljuditi, preobteževati*, 'na novo' *preoceniti*, 'spremeniti smer' *preokreniti*), *pre-u-* ('spremeniti' *preubрати (svoja načela)*, *preusmeriti*, 'vnaprej določen, sprejet' *preusvojiti*, 'drugače, na novo' *preurediti*), *pre-do-* (*predomisliti se* /zastar./), *pre-pri-* ('drugače, na drugem mestu' *preprijemati*), *za-po-* (*započasniti* 'upočasniti', *zapogibati* 'upogibati', *zapopasti* /star./ 'razumeti, dojeti', *zapozabiti se* 'spozabiti se'), *za-pre-* (*zaprečiti* 'preprečiti', *zapredati* 'ovijati, obdajati'), *za-o-* (*zaobiti, zaobjemati* 'objemati, zajemati', *zaobkrožiti* 'zaokrožiti', *zaobočiti* 'dobiti kaj navzgor, navzven ukrivljeno obliko', *zaodeti* /knjiž./ 'odeti, pokriti', *zaokreniti* 'predružačiti', *zaokrogliti*), *za-ulv-* (*zaukazati* 'ukazati', *zavdati* 'povzročiti', *zavzdihniti*), *za-pri-* (*zapričeti* 'začeti'), *raz-po-* (*razpodeliti* /knjiž./ 'razdeliti, porazdeliti', *razpoložiti* /knjiž./, *razporediti, razporočiti se* /star./ 'razvezati se', *razpotakniti* 'dati drugega za drugim'), *raz-pre-* (*razpredati* 'premišljevati', *razpredeljevati* 'razporejati, razvrščati'), *s-po-* (*spodrecati* /zastar./, *spodrsavati, spodrsniti, spogledati se, spogniti* /star./ 'upogniti', *sposoditi*), *s-pre-* (*spredati* 'presti', *spregledati, spregovoriti, sprehajati, sprejemati, spreklati se* 'spreti se, sporeči se', *spreletati, spreletiti* 'preletiti', *spreleteti, spreobrniti, spremešati, spremetati, spremisliti* 'premisлити, preudariti', *sprenašati* /star./ 'prenašati', *spreobrniti, sprepereti* 'prepereti', *spreplesti* 'preplesti', *spreprostiti* /knjiž./, *spreumeti* /star./ 'razumeti', *sprevažati* /zastar./, *sprevideti* 'spoznati, dojeti', *spreviti* /star./ 'previti', *sprevračati* 'spreminjati', *sprevrniti*), *s-pri-* (*sprijemati se* 'spopadati se, spoprijemati se'), *s-pod-* (*spodmakniti, spodnesti, spodjesti*), *o-po-* (*opočasniti* 'upočasniti', *oponesti* 'žaliti, smešiti', *oporekati* /star./

‘preklicevati’, *oporočiti* /knjiž./ ‘zapustiti’, *opotekati* ‘majavo, negotovo hoditi’), *o-pre-* (*opredeliti*), *o-za-* (*ozavestiti* /knjiž./), *o-raz-* (*orazumiti* /knjiž./), *o-z-* (*oznevoljiti* ‘vznejevoljiti’), *o-pri-* (*oprijemati* ‘polagati okrog česa’), *u-po-* (*upočasniti*, *upogniti*, *upokončiti* /star./ ‘postaviti pokonci’, *upokončiti se* ‘vzravnati se’, *uporabiti*, *upostaviti* ‘vzpostaviti’), *u-za-* (*uzavestiti*), *u-z-* (*uzmati* ‘jemati, krasti’), *u-do-* (*udobiti* ‘pridobiti, dobiti’), *v/u-po-* (*vpoklicati*, *vpotegniti*, *upogniti*), *do-za-* (*dozavarovati* ‘dodatno zavarovati’) *do-pri-* (*doprinesiti* ‘prispevati’), *pri-po-* (*pripogibati*, *priporočati*, *pripoznati* /star./ ‘priznati’), *pri-po-* (*pripoznati* /star./ ‘priznati’), *pri-za-* (*prizadajati* ‘prizadevati’, *prizanašati*, *prizanesti*), *pri-do-* (*pridodajati* /knjiž./ ‘dodajati’), *pred-na-* (*prednapeti*), *pred-pri-* (*predpripraviti*) ipd.

3.2 Posebnosti v tvorbeno večstopenjskem predponskem obraziljenju (znak > kaže smer razvoja in rabe): – težišče predponskoobrazilnega pomena se premakne na zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo, npr. *sprevreči* : *prevreči*, *doprinesiti* : *prinesiti*, *predomisliti se* ‘premisлити se’ : *domisliti se*, *oprijemati* : *prijemati*, *vpoklicati* : *poklicati*, – zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo ima predvsem vidsko oz. (še) fazno vrednost, npr. *postrgati* : *strgati*, – zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo pomensko prevlada in zato v rabi (postopoma) ukinja obkorenski morfem, npr. *prepogibati* > *pregibati*, *razpodeliti* > *razdeliti*, *predomisliti se* > *premisлити se*, *pripoznati* > *priznati*, *zapričeti* > *začeti*, in obratno, npr. *pridodajati* > *dodajati*, *zaukazati* > *ukazati*, *spremisлити* > *premisлити*, – zamenjuje se zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo, npr. *započasniti* > *upočasniti*, *oznevoljiti* > *vznejevoljiti*; vpostavljeno je pomensko-besedotvorno razmerje pomensko sicer enakovrednih glagolov, npr. *razpodeliti* : *razdeliti* : *porazdeliti* ipd.

3.3 Višjestopenjskih zgoraj navajanih predponskoobrazilnih tvorjenk z izpredložno izpeljanko ali izpredložno tvorjenko v besedotvorni podstavi in z obraziljenjem skladenjskopodstavnega predloga ali prislova ni ravno veliko, še zlasti jih ni v živi rabi. Kaže se, da imajo več možnosti za nadaljnjo višjo tvorbo oz. sploh višjo tvorjenost izpredložne izpeljanke, sicer pa se v nadaljnji tvorjenosti morajo izmenično obraziliti skladenjskopodstavni prislovi in predlogi.

3.3.1 Hierarhična razvrstitev tvorbenih enomorfemskih obrazil se potrjuje z redkimi tvorbeno večstopenjskimi in posledično večmorfemskimi predponskoobrazilnimi tvorjenkami višje tvorbene stopnje tipa *dopreporazporediti* < ‘dati (koga/kaj) po redu v več smeri postopoma ponovno dokončno’, ob tem še *poprerazporejati (se)*, *dopreporazdeliti* < ‘dati (koga/kaj) po delih na več strani postopoma ponovno dokončno’ (nasproti *doprerazpodeliti*), *prerazkosati*; *dopreporazvrstiti* < ‘dati (koga/kaj) v več vrst postopoma ponovno dokončno’ (nasproti npr. *prerazpovrstiti**), *preuvrstiti* ‘dati (koga/kaj) v vrsto ponovno’, *dopoprerazmestiti* < ‘dati (koga/kaj) na različna mesta ponovno v manjši meri dokončno’, *nadpreobremeniti* < ‘dati okoli (koga/česa) breme čez mero, preveč’, *prerazkosati*, *(s)porazgubiti*, *upogibati*, *prenakopičiti*, *doprenaročiti* ipd. Izhodiščna besedotvorna podstava za vsa nadaljnja možna predponška obrazila je izpredložna izpeljanka s skladenjskopodstavnim *dati*. Splošnopomenski netvorjeni in determinirani *dati* (kot skladenjskopodstavni v izpredložnozveznih izpeljankah) omogoča in dopušča širše oz. obsežnejše tvorbeno večstopenjsko predponsko obraziljenje – dopušča obraziljenje predvsem raznovrstnih udeleženskih razmerij, prostorsko-sti in različnih pre-/o-vrednotenj; s skladenjskopomenskim *dati*, tudi zaradi njegove izrazite pomenske determiniranosti, je večstopenjska tvorjenost zelo jasno izražena. Kot del besedotvorne podstave je *dati* v tvorjenkah tipa *porazprodati* < ‘dati (koga/kaj) čez koga/kaj na več strani postopoma’. Katero izmed predponskih obrazil pomenskoskladenjsko prevlada pri večstopenjski oz. višji predponskoobrazilni tvorjenosti pa potrjuje uporaba določenega predloga oz. predložnega morfema, npr. *dopreporazdeliti med/po/nalv*, *preusmerjati v*, *dopoprerazmestiti na/po/v* *med*, *doprenaročiti na/za*, *doprepriporočiti k/lh/nal/za* ipd.

3.3.2 Pri pomensko specifičnejših glagolih (kot skladenjskopodstavnih v izpredložnih tvorjenkah) se predponsko obraziljenje zameji bolj na prislovnost (prostorsko/časovno/načinovno/količinsko) in vrednotenje lastnosti – predvsem okoliščinsko oz. prislovno usmerjenost oz. določnost pa razmerno dopolnjujejo in natačneje opredeljujejo še predlogi kot predložni morfemi. Precej produktivne so npr. izpredložne tvorjenke s pomensko determiniranimi glagoli v besedotvorni podstavi, kot je

npr. *nesti* v *prizanesti* < 'nesti (komu/čemu) za koga/kaj pri kom/čem', *oponesti* < 'nesti (komu/čemu) po kom/čem o kom/čem'; nekatera predponška obrazila z lastnostno ali stopenjsko modifikacijsko (pomenskopodstavno irelevantno) pretvorbno vrednostjo se omejujejo samo na lastnostne/stopenjske spremembe glagolskega dejanja/doganja/stanja, tako da ne vplivajo na že obstoječa možna predložna razmerja, npr. *obnesti se* 'izkazati se', *unesti se* 'umiriti se' (nasproti npr., *oponesti* 'očistiti', *ponesti k/h/proti/po/na/v*, *prenesti na/v/po* 'spraviti k/h/proti/na/v/po').

3.4 Razvrstitev morfemov v predponsko-priponškem obrazilu

Razvrstitev oz. prerazvrstitev morfemov v predponsko-priponških obrazilih lahko povzroči skladijskopomensko razločevalno vlogo in posledično v določenih skladijskih pomenih možno samo enovidsko (tj. nedovršno ali dovršno) rabo, npr. *predavati* – *predati*, *predajati se* – *predati se*, *zaobljubiti se*, *obhajati*, *sprevračati*, *staviti na/po/v* – *nastaviti na/po/v* – *nastavljati na/po/v*; *postaviti po/na/v* – *postavljati po/na/v*; *zagovoriti/zagovarjati*, *nagovoriti/nagovarjati* : *prigovarjati* ipd.

4 Vzajemna vplivanost in soodvisnost sestavin znotraj obrazilno-predložnih razmerij pri predponsk(oobraziln)ih tvorjenkah

V nadaljevanju bo v okvirih posameznih glagolskih pomenskih skupin obravnavano, kako se prislovna predponsk/oobraziln/a usmerjenost/določnost ponovi še v predložnem prislovnem razmerju.

4.1 Kako se prislovna predponsk/oobraziln/a usmerjenost/določnost ponovi še v predložnem prislovnem razmerju se potrjuje še pri posameznih glagolskih pomenskih skupinah, ki so hkrati tudi osnovne vezljivostne skupine glagolov.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Vezljivostna tipologija glagolskih sestavljenk z upoštevanjem vseh predponških obrazil, ki jih prinaša besedje v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* I–V (1970–1991), je obravnavana v članku A. Vidovič Muha, Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom), *Slavistična revija* XLI/1 (1993), 161–192.

Z vidika glagola je prislovnost, nasproti inherentni vidskosti, dodana adherentna lastnost, ki lahko z različnimi razmerji/odnosi do udeležencev (npr. prostorsko-časovne spremembe ipd.) izraža tudi vrsto glagolskega dejanja, poimenovano tudi kot podvid (Simeon 1969: 73).

V spodnjih pomenskih skupinah bodo najprej upoštevani predponsk(oobrazilni) glagoli v kombinaciji najpogostejša predpona oz. predponsko obrazilo (*po-, pre-, za-, z-/s-, raz-, o-, u-/v-, do-, pri-*)¹⁶⁵ : najpogostejši predlog (*za, z/s, o, v, pri, na*)¹⁶⁶. Od prvotnih prostorsko-časovnih prislovnih predponskoobrazilnih vrednosti se ločujejo lastnostna in zato tudi prava modifikacijska predponska obrazila, ki so v pomensko-skladenjskih podstavah modifikacijske oz. razvijajoče sestavine jedrnih podstavnih sestavin. S tem v zvezi je potrebno upoštevati opozorilo, da metonimični pomenski premiki predponskih obrazil lahko povzročijo tudi izgubo vezljivosti, ki je seveda tesno povezana z uporabo predlogov kot predložnih glagolskih morfemov, ki veljivost uvajajo ali širijo.¹⁶⁷

Različne predložne zveze pa samo potrjujejo domnevo, da je prvotni pomen vezavnovezljivih predložnih morfemov prostorski/krajevni.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Pri naštevanju prislovnih vrednosti najpogosteje uporabljanih predpon oz. predponskih obrazil so upoštevane razprave, naštete kronološko: A. Bajca (1959), M. Hajnšek Holz (1978), J. Toporišiča (42000) in Vidovič Muhe (1993).

¹⁶⁶ Vsaj posreden dokaz, da je v razmerju predponsko obrazilo : predlog oz. predložni glagolski morfem težišče prislovne usmerjenosti/določnosti na predponskih obrazilih, lahko imamo pri razpravah, ki obravnavajo tesno soodvisnost pomenske sestavinskosti glagolov z njihovimi možnimi skladenjskimi vlogami – o tem že v začetku osemdesetih prejšnjega stoletja tudi npr. J. Dular (1983: 285), ko z dodajanjem predponskega obrazila določenim glagolom opozarja na pogosto spremembo predložne vezave v neposredno tožilniško ali dajalniško vezavo, npr. *skočiti na koga – naskočiti koga, leteti okrog koga – obleteti koga, pisati o čem – opisati kaj, stopiti čez kaj – prestopiti kaj*, pa tudi *lagati komu – nalagati koga, soditi komu – obsoditi koga* ipd.

¹⁶⁷ O tem prim. A. Vidovič Muha (SSB 1988: 23): »Do vezljivostnih posebnosti prihaja v primerih, ko sta podstava predponskega obrazila in predložni glagolski morfem pomensko različna /.../.«

¹⁶⁸ O tem A. Bajec (1959: 9): »Kakor pričajo najstarejši pisani viri ie. jezikov, so se predpone in predlogi razvili iz krajevnih prislovov, torej so prvotno natančneje določevali glagolsko dejanje.«

Skladenjskopomenska vloga predložnega morfema je odvisna od glagolsko-samostalniške kolokacije; v vseh primerih pa predložni morfem ohranja prislovnost – enakozvočni s predponskim obrazilom poudarja prislovno sestavino glagolske sestavljenke, neenakozvočni s predponskim obrazilom pa navadno dopolnilno natančno precizira vezljivo okoliščino oz. okoliščinsko hierarhično razmerje, npr. vezljivo-enakozvočni: *oditi od, iziti iz, preiti prek, izstopiti iz, vstopiti v* nasproti vezljivo-neenakozvočnim *oditi iz, iziti pri (založbi), preiti čez, izstopiti pri/na (zadnjih vratih), priigrati pri*; primerjalno obširnejša je skupina *pri bližu, pri do, pri k, pri v*. Kot univerzalnejši izstopa nesmerni statični predlog oz. predložni morfem *pri*. Pri istih glagolskih sestavljenkah pa za jasnejšo predstavitev predponskoobrazilnega-predložnomorfemskega razmerja navadno navajamo še nekaj protiprimerov z nevezljivimi udeleženci oz. okoliščinami, npr. *oditi k/v, vstopiti iz ipd.*¹⁶⁹

4.1.1 V različnih skladenjskopomenskih rabah istega leksema, tj. glede na uporabljene pomene istega glagola, se samo še potrjuje predponska oz. predponskoobrazilna determinativna/usmerjevalna vloga in predložna prislovnorazmerna vloga.

Dvojo (predložno ali brezpredložno) vezavo omogoča dovolj široka pomenskost glagola – izbiramo med pomeni; v teh primerih gre za glagole oz. glagolske pomene, ki predvidevajo vsaj tri potencialne/možnostne udeleženske vloge s tremi udeleženci, od katerih je lahko eden neizražen, ker je sestavni del glagola ali izraženega (sestavljenega) udeleženca. Ta udeleženec pa lahko nastopa v dveh udeleženskih vlogah, ki se vsaj delno prekrivata oz. vzajemno dopolnjujeta – npr. prizadeto z dejanjem se lahko

¹⁶⁹ Možnosti napovedljivosti vezave iz morfemske sestave glagolov so bile že nakanane in deloma tudi obravnavane (Dular 1983). Izdelava skladenjskih podstav tvorjenk je omogočila natančnejšo obravnavo vezljivostnih posebnosti glagolskih izpeljank, glagolskih tvorjenk iz predložne zveze, glagolskih zloženek in glagolskih sestavljenk (Vidovič Muha 1988; 1993). Slednje so vezljivostno obravnavane (Vidovič Muha 1993) v razmerju sestavljenka *vpisati* : sinhrono netvorjeni glagol *pisati* : (skladenjsko)podstavni *pisati v*, kjer je predstavljeno, kakšne lastnostne in številčne spremembe udeleženskih vlog lahko povzročajo predponska obrazila.

vsaj delno prekriva z izhodiščnim mestom dejanja ali s ciljem dejanja. Izbira udeleženca pa vzvratno vpliva na izbiro določenega glagolskega (skladenjskega) pomena, npr. *izčistiti* 'odstraniti/očistiti' *madež z obleke* : *izčistiti* 'odstraniti' *madež* : *izčistiti* 'očistiti' *obleko* ipd. In še primeri: *dotočiti* 'doliti' : *dotočiti* 'napolniti' *kozarec*, *doliti* *vino* : *doliti* *kozarec*, *izmiti* 'očistiti' *rane* : *izmiti* 'odstraniti' *umazanijo iz rane*, *izpiti* 'izprazniti' *kozarec* : *izpiti* 'odstraniti' *vino iz kozarca*, *izčrpati* *vodo iz vodnjaka* : *izčrpati* *vodnjak*, *izčistiti* *madež z obleke* : *izčistiti* *obleko*, *izpiti* *vino* : *izpiti* *kozarec*, *izcediti* *sok* : *izcediti* *limono*, *izkrtučiti* *prah z obleke* : *izkrtučiti* *obleko*, *izpihati* *cevi* : *izpihati* *prah iz cevi*, *izterjati* *denar izlod ljudi* : *izterjati* *denar*, *nabasati* *jabolka v košaro* : *nabasati* *košaro*, *oplesti* *ličje okrog steklenice* : *oplesti* *steklenico*, *oluščiti* *kožico s fižola* : *oluščiti* *fižol*, *odviti* *pokrov od steklenice* : *odviti* *steklenico*, *odkrhniti* *kos od krede* : *odkrhniti* *krede*, *izpleti* *plevel* : *izpleti* *pšenico*, *iztrgati* *zvezek* : *iztrgati* *liste iz zvezka*, *naliti* *juho na krožnike* : *naliti* *krožnike*, *nametati* *misli na papir*, *nametati* *na papir*, *natlačiti* *jabolka v košare* : *natlačiti* *košare*, *vplačati* *prvi obrok za nov avtomobil* : *vplačati* (za = 'ohranja sestavinsko razmerje') *nov avtomobil*, *vrezati* *navoj*, *posaditi* *gredo*, *vskočiti* *pri zadnji pesmi*, *natovoriti*, *dognojiti* *posevke* : *doliti* *bencin* : *doliti/naliti* *kozarec*, *nasuti/dosutil/dosipati* *moko v vrečo* : *dosoliti*, *dotočiti/natočiti* *vodolkozarec*, *dovesti do sklepa* : *dovesti ga do zdravnika*, *prikositi/dokositi do meje*, *namazati* *kruh* : *namazati* *marmelado* : *primazati* *ga*, *pripéti* *slavo/dovolj denarja* : *pripéti* *do ceste*, *zamešati* *testo* : *zamešati* *sestavine v testo*, *zradirati* *papir* : *zradirati* *črte na papirju*, *zasaditi/posaditi* *gredo* : *zasaditi* *zelje na/v gredo*, *zarezati* *drevo*, *zamazati* *deblo* ipd.

4.1.2 Vzorčne izhodiščne glagolske nadpomenke kot glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnimi (predložnomorfemskimi) *delati*, *dati*, *biti*, *iti* lahko vzorčno izražajo vezljivostni vpliv osnovnih pomen-skih vrednosti predpenskimi obrazili – 'faznost (začetnost/trenutnost/končnost)', 'prostorsko-časovna usmerjenost/rezultativnost (enkratna/večkratna)' in 'lastnost/mera (stopenjskost/količinskost)¹⁷⁰ in pomen-

¹⁷⁰ Pomenskoskladenjsko vezljivost vseh glagolskih sestavljenk (popolni izpis iz SSKJ) je v primerjavi z vezljivostjo njihovih skladenjskopodstavnih glagolov

sko- in strukturnoskladenjsko pokrivajo vse glagolske sestavljenke. Sestavljenka je prehodna, ko je faznosti dodana kot razločevalnopomenska še ena izmed drugih dveh naštetih pomenskih sestavin, npr. pri *izdati* izraža 'usmerjenost dejanja' z 'rezultativnostjo': 'napraviti, da gre kaj odkod' – 'dati kaj ven': *izdati blago iz skladišča, izdati zdravila na recept*; podobno še: *izbežati/izbrizgati/izbruhniti* ipd.; 'napraviti, da gre kaj odkod z določenim namenom': *izdati terjatve*; podobno še: *izračunati/izterjati/iztržiti* ipd.; 'povedati, sporočiti, objaviti': *izdati nekaj zadnjih novic*; podobno še: *izbrbrati/izčencati/izgobeždati* ipd.; pri *zadati* – *-dati* izraža 'usmerjenost', predponsko obrazilo *za-* pa 'začetnost': *zadati komu globoke rane, zadati posestnikom veliko škodo*; podobno še: *zaklicati/zakričati/zavpiti* ipd.; – pri *obdati* je tudi poudarjena smernost dejanja – 'narediti okrog česa/koga': *obdati koga/kaj s čim*; podobno še: *obsijati/obsvetiti/obstopiti* ipd.; – *razdati* – 'dati po delih': *razdati revežem denar*; podobno še: *razčleniti/razdeliti/razdreti* ipd.; pri *predati se* / *podati se* / *vdati se* / *razdati se* se jasno izraža prehod med prislovno vrednostjo in zgolj faznostjo – povratnoosebni zaimek *se* blokira spremembo prostorskiosti, tako da predponsko obrazilo ohrani samo fazna pomena začetnosti in končnosti: *predati se delu/jedi/žalosti, vdati se prošnji/obupu/alkoholizmu/sovražniku, razdati se družini/za otrokel/za plemenite cilje* ipd.

4.1.3 Najpogostejša predponsko-predložna razmerja po glagolskih pomenskih skupinah

Delitev po glagolskih (vezljivostnih) pomenskih skupinah glede na prevladujočo oz. prevladujoče pomenske sestavine pokaže, kako prevladujoča pomenska sestavina oz. prevladujoče pomenske sestavine vplivajo na izbiro predpone oz. predponskega obrazila in predložnega morfema. Po spodnjih skupinah so pogostejše glagolske sestavljenke in druge pre-

---

in z vezljivostjo netvorjenih glagolov obravnavala A. Vidovič Muha v razpravi *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*, SR XLI/1, 1993, 161–192. Pri vzorčeni obravnavi sestavljenk v tem prispevku so bile pri določanju predponskoobrazilnih vrednosti upošteevane tudi pomenske vrednosti predponskih obrazil po A. Bajcu (1959) in po M. Merše (1995: 286–317).

dložne tvorjenke razvrščene najprej na tiste, ki predponskoobrazilno (samo) poudarjajo pomenske sestavine in s tem ne spreminjajo vezljivosti in zato pričakovano ohranjajo iste predložne morfeme kot njihove brezpredložne ustreznice; isto velja tudi za predložne tvorjenke s predponami s samo fazno ali lastnostno/količinsko vrednotenjsko (predvsem načinovno in merno vrednostjo) ali vidsko vrednostjo – naprej so naštet te, za dvojno taktnico (||) pa še predložne tvorjenke oz. sestavljenke, ki s predponskim obrazilom glagolom dodajajo dodatno pomensko (okoliščinsko oz. prislovno – predvsem prostorsko ali časovno) sestavino in s tem, glede na brezpredponskoobrazilni izhodiščni glagol, omogočajo dodajanje predloga oz. predložnega morfema in hkrati spreminjanje glagolske vezljivosti.

- a) **Specializirani glagoli telesnega in duševnega stanja:** *potrpeti pri, prebivati na/v/pri, prenočevati v/pri, preživetariti skozi, preživeti na/v/pri/skozi, obležati na/za, obleti za, ostati na/v/pri, obstati/obtičati na/v, občepeti ob, pričakati na/v/pri, ugnezditi se v || vživeti se v* ipd.
- b) **Specializirani glagoli ravnanja/upravljanja/ustvarjanja:** *raztrgati v/na, razklati na, polistati po, poskerbeti za, pogledati za, požvižgavati za, pobliskavati z, poigravati se z, pokoketirati z, pomahati z, poračunati z, pobiti z, povezati v, preplačati za, zafrčkati za, uporabiti za, zadeti v, zajamčiti za, zabrenkati na, zaigrati na, zdvijati za, zglihati za, zgorevati za, zmeniti se za, zakolebati v, razdeliti na, prevzemati iz, prevzeti za, prebosti (skozi), preplačati za, prekvalificirati za/v || postavljati za, pozirati za, pregledati z, pogledati v, poprijemati pri, predelati v, predestinirati za, prepesniti v, prevesiti se v/čez, prepisati, prodreti v, zadelati v, zadolžiti se za/pri/dol/čez, zadostiti za, označevati za, zabijati v, zajeti v, zaljubiti se v, zastrmeti se v, zaviti v/na, zboleti za, shajati z/s, razpolagati z, razdvajati od, osredotočiti na, obsipavati z, ozreti se na/pol/za, udinjati se za, vkovati v, vmešati v/med, urezati v, pohiteti z, predložiti za* ipd.
- b1) **Glagole omogočanja nastajanja/nastanka česa:** *poprijeti za, prestopiti v, prevesiti se v, prihajati v, prehajati v, vzpostaviti na/pri, vpeļjati v* ipd.
- b2) **Glagole s poudarjeno pomensko sestavino premikanja:** *pobrskat po, pomesti pol/z, potovati po, popotovati po, povzpeti se na/nad,*

pomočiti v, posaditi v/na, povzdigati v, prenesti/prepeljati koga v/na, zagnati v/na/zal/čez, odnesti iz/od/z, pobingljavati z, prignati na/v/k/h, privezati na/v/k/h, podariti za || pobirati po/v, potegniti za ipd.

b3) *Glagole s poudarjeno pomensko sestavino sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti: podedovati zalod/po, pocukati za, podariti za, počakati z, poljubimkati z, poprijeti s/za, polegati/polegati/posedati v/na/po, polito po tleh, povasovati pri, omejiti na, ugnezditi se v, vložiti v, uleči se v, presaditi v, prestaviti na/v, priliti k/h/v, prizidati k/h/v || potiskati v, posvetovati se s, pomagati z, pobrati pol/z/z/med, prenesti z/s, prepisovati z/s, prežati v/na, prebiti (skozi) obroč, zagledati se v, zagristi v, zajesti se v, zaostajati za/v, ugrizniti v, razjezditi z, obešati se na, vklapljati se v, vključevati v, dotakniti se (do) ipd.*

b4) *Glagole s poudarjeno pomensko sestavino spremembe lastnosti: pokriti z, pogladiti z, pokropiti z, pomastiti z, poškopiti z, razvaljati v/na ipd.*

Besedotvorni podstavi *nesti* in *sekati* in njune besedotvorne in pomensko-skladenjske zmožnosti samo še potrjujejo, da prostorsko-časovna vrednost predpon/preponskih obrazil odpira možnost okoliščinskih predložnih razmerij, nasprotno pa metonimični pomenski prenosi v predponskih obrazilih z lastnostnim oz. količinskim ovrednotenjem ne uvajajo predložnih razmerij oz. jih celo ukinjajo: *doprinesti k/h* 'prispevati', *iznesti iz* 'spraviti iz', *izpodnesti/spodnesti* 'odstraniti izpod', *nanesti na* 'spraviti na', *obnesti se* 'izkazati se', *oponesti* 'očitati', *ponesti k/h/proti/po/na/v*, *prenesti na/v/po* 'spraviti na/v/po', *prenesti* 'prestati', *prinesti k/h* 'spraviti k/h', *prizanesti* 'prihraniti, pomagati', *raznesti* 'razširiti', *unesti se* 'umiriti se', *vnesti v* 'spraviti v, vključiti v', *zanesti na/v* 'spraviti v/na', *zanesti se na* 'opirati se na', *znesti v/na* 'spraviti v/na', *znesti se nad* 'spraviti se nad, ujeziti se na'; *nasesti* 'prevarati se', *nasesti na* 'priti na', *obsesti kaj* 'mizo', *obsesti koga* 'človeka', *posesti (se) v/na/k/h*, *presesti (se) v/na/k/h*, *prezasesti kaj* 'dvorano', *prezasesti koga* 'človeka', *prisesti k/h*, *razposestil/razsesti koga po/na*, *sesesti se na*, *usesti se na/v*, *zasesti kaj/koga pri ipd.*

- c) **Specializirani glagoli govorjenja, razumevanja in mišljenja:** *poklicati po, povprašati po/za, poagitirati za, pobezati za, poskerbeti za, poimenovati z, podvomiti o, pofilozofirati o, zaprositi za, poklicati*

k/v/na, zahvaliti se za, spregovoriti za/s/v, razmišljati o || pojmovati za, pozabiti na, ponašati se z, razglasiti za, razčistiti z, razpravljati o, razglablјati o, oklicevati (se) za, vglablјati se v ipd.

- č) **Specializirani glagoli s splošnim pomenom spremembe:** *povzpeti se na/v, povečati se za/v, požlahtnjevati z || pojedati se za, razpasti na, razpadati pri ipd.*
- d) **Specializirani glagoli premikanja:** *povzpeti se na, poleteti v, podrsovati pri, preiti na, prejadrtati na, prejadrtati (čez) ocean, preletavati polnalčez, prenesti slz/na, ugrezati se v, zabresti v, zabroditi v, zahajati v/k/na, zaiti za/v nalk, obdirjati okoli stadiona (nasproti obdirjati stadion), oddaljevati se od, odleteti od, odriniti od obale, uddaljiti se od, ugrezati se, uhajati iz, umakniti se, ugrezati se v, uteči iz, vdirati v, vkorakati v, vpadati v, vpeljati v, vskočiti v, dopotovati v/dolk/na/med, doseliti se, priseliti se, pribežati k/h/v/na, priti k/h/v, izplaziti se iz, izleteti iz ipd.*

4.1.4 Modifikacijska predpanska obrazila čustveno-lastnostnega /o/vrednotenja s pretvorbno vrednostjo skladenjskopodstavnih razvijajočih pri-slovov načina (lastnosti oz. vrstnosti) in mere (količine oz. stopenjskosti) v pomensko-skladenjski podstavi samozadostno zamejujejo glagolski pomen in zato ne vplivajo na že obstoječa možna predložna razmerja in tudi ne uvajajo novih predložnih razmerij;¹⁷¹ tovrstne predpanskoobrazilne tvorjenke z neprostorskimi/drugotnimi predpanskimi obrazili, zaradi pomenske metonimičnosti predpanskih obrazil in navadno z dodanim povratnostnim *se*, ukinjajo vezljivost (Vidovič Muha 1988: 23).¹⁷²

Pogostnost uporabe *se*-ja ob glagolih s prenesenim oz. metonimičnim predpanskim obrazilom je vezana na izražanje samozadostnosti

¹⁷¹ Predpanska obrazila čustveno-lastnostnega vrednotenja so tudi po česki slovnici (MČ 1 1986: 392) obravnavana kot razvijajoča dopolnila usmerjena navznoter oz. vzvratno v glagolsko dejanje/dogajanje/stanje v smislu, da ga lastnostno, kolikostno in stopenjsko natančneje opredeljujejo in s tem hkrati zožujejo pomenskost korenskega oz. besedotvornopodstavnega pomena.

¹⁷² Vzajemna vplivanost med pomenskosestavinskostjo glagolov in vezljivostjo je bila že večkrat tudi eksplicitno potrjena, nazadnje z leksikološkega vidika pri Adi Vidovič Muha (2000: 34).

določenega delovanja oz. obstajanja, tako da zaimenski/zaimkovni morfem *se/si* z različno stopnjo pomenske izpaznjenosti ukinja prehodnost glagolskega dejanja na druge udeležence ali jo z zasedbo udeleženca – prizadeto/prejemnik omejuje oz. oži; visoka stopnja pomenske izpaznjenosti *se* omogoča tudi izbirno uporabo, npr. *oddaljiti se/si*, *premisлити se/si*, *upati sil/se*.¹⁷³

Po pogostnosti rabe so tovrstna predpanska obrazila oz. predpone: *po-* (*pobrsirati*, *poigrati*, *pokopati*, *pomisliti*, *postati*, *popihati*), *pre-* (*prečistiti*, *precvreti*, *premlatiti*, *prestrašiti*, *preglasovati*, *preboleti*, *pregreti*, *presoliti*, *prebičati*), *za-* (*zagristi se*, *zaklepetati se*, *zasanjati se*, *zakopati se*, *zasedeti se*, *zastašiti*, *zamastiti*), *iz-/z-/s-* (*skričati se*, *izsesati*, *spokoriti se*, *izsušiti*, *strgati*, *spreobrniti se*), *raz-* (*razpeniti*, *razsušiti*, *razveseliti*, *razgreti*, *razdražiti*, *razmehčati*), *o-* (*očistiti*, *obledeti*, *oživiti*, *omračiti*), *u-/v-* (*ubeliti*, *učistiti*), *do-* (*doreči*, *dopovedati*, *dogovoriti se*).

5 Sklepne ugotovitve

Soodvisnost med predpanskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih se odraža tako, da predpone oz. predpanska obrazila izražajo prislovno določnost/usmerjenost (t. i. determiniranost in modifikacija), predlogi pa izražajo prislovna razmerja, ki natančneje določajo pomensko- in strukturnoskladenjsko vlogo glagolov v povedih.

Razvrstitev predpon/predpanskih obrazil s pomensko- in skladenjskobesedotvornega vidika rabe posredno izraža tudi višjo ali nižjo

¹⁷³ Raba potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izpaznjen ('povratnost' je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na a) *se* 'samopremikanja' v *premikati se* (nasproti: *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti koga/kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., b) *se* 'samodelovanja' v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd., c) *se* 'stanja (počutja)' v *bati se* (nasproti: *strašiti koga/kaj*), *veseliti se* (nasproti: *lrazil/veseliti koga*), *jokati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd., č) *se* 'pojavnosti' v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se (komu)*, *zehati se (komu)* ipd., d) *se* 'splošnovršilske navajenosti/navadnosti' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

stopnjo univerzalnosti posameznega predpanskega obrazila oz. njegovo zmožnost združevanja prislovnosti, lastnosti, faznosti in vidskosti.

Glede na to, ali predpanska obrazila oz. predpone s podstavno prostorsko-časovno pretvorbno vrednostjo določeno korenko oz. besedotvornopodstavno sestavino glagolske predpansk(oobraziln)e tvorjenke a) samo poudarijo ali pa b) glagolskim besedotvornopodstavnim sestavinam dodajo novo prostorsko-časovno sestavino, ločujemo predpanska obrazila oz. predpone, ki nastale glagolske predpansk(oobraziln)e tvorjenke a) usmerjajo ali pa b) preusmerjajo in s tem posledično omogočajo tudi nova/dodatna predložna razmerja; medtem ko se predpanska obrazila oz. predpone s čustveno-lastnostno-mernostno modifikacijsko (pomenskopodstavno irelevantno) pretvorbno vrednostjo omejujejo samo na lastnostne/stopenjske spremembe glagolskega dejanja/doganja/stanja in da s tem samozadostno zamejujejo, tako da posledično ne vplivajo na že obstoječa možna predložna razmerja, npr. *obnesti se* 'izkazati se', *unesti se* 'umiriti se' (nasproti npr. *oponesti* 'očitati', *ponesti k/h/proti/po/na/v*, *prenesti na/v/po* 'spraviti k/h/proti/na/v/po'); brez dodane prislovne usmerjenosti ostajajo tudi čistovidske oz. samovidske predpone oz. predpanska obrazila, npr. *približati*, *razdeliti*, *ohladiti – shladiti*, *boljšati – izboljševati/poboljševati* ipd.

Delitev po glagolskih (vezljivostnih) pomenskih skupinah glede na prevladujočo oz. prevladujoče pomenske sestavine pokaže, kako prevladujoča pomenska sestavina oz. prevladujoče pomenske sestavine vplivajo na izbiro predpone oz. predpanskega obrazila in predložnega morfema. Pričakovano je najvišja stopnja (predvsem prostorsko-časovne) soodvisnosti med predpanskimi obrazilnimi morfemi in predložnimi morfemi je pri glagolih telesnega in duševnega stanja, npr. *prebivati na/v/pri*, *prenočevati v/pri*, *preživetariti skozi*, *preživeti na/v/pri/skozi*, *obležati na/za*, pri glagolih premikanja, npr. *povzpeti se na*, *poleteti v*, *podrsovati pri*, *preiti na*, *prejadrati na*, *prejadrati (čez) ocean*, *preletavati po/na/čez*, in pri glagolih s poudarjeno pomensko sestavino sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti, npr. *podedovati za/od/po*, *pocukati za*, *podariti za*, *počakati z*, *poljubimkati z*, *poprijeti s/za*, *polegati/polegati/posedati v/na/po*, *politi po tleh*, *povasovati pri*, *omejiti na* ipd.; prav tako pričakovano pa je najmanjša stopnja soodvisnosti med predpanskimi obrazilnimi

morfemi in predložnimi morfemi pri glagolih s poudarjeno pomensko sestavino spremembe lastnosti, npr. *pokriti z*, *pogladiti z*, *pokropiti z*, *pomastiti z*, *poškropiti z*, *razvaljati v/na*, in pri glagolih sprememb sploh, npr. *povzpeti se nalv*, *povečati se zalv*, *požlahtnjevati z*, *pojedati se za*, *razpasti na*, in še pri glagolih govorjenja, razumevanja in mišljenja, npr. *poklicati po*, *povprašati polza*, *poagitirati za*, *pobezati za*, *poskerbeti za*, *poimenovati z*, *podvomiti o*, *pofilozofirati o*, *zaprostiti za*, *poklicati k/v/na*, *zahvaliti se za* ipd.

Pri dvo- ali večmorfemskih sestavljenih predponskih obrazilih, nastalih po večstopenjski pretvorbi, se pretvorbno prenaša in tudi jasno izraža pomensko-skladenjska podstavna hierarhija med prislovnimi določili/dopolnili in lastnostnimi dopolnili iz stavčnih povedi in besednih zvez v hierarhično razvrstitev predponskih enomorfemskih obrazil v tvorbeno sestavljenem predponskem obrazilu višjetvorjene predponskoobrazilne tvorjenke, tako da se od korenskega oz. besedotvorno-podstavnega jedra besede navzven, v sestavljeno predponsko obrazilo, razvrstijo naprej vrstnostna (okoliščinska oz. izprislovna) predponska obrazila, nato vrednotenjsko-lastnostna, sledijo količinska/stopenjska predponska obrazila, npr. pre-u- (preubрати (svoja načela), preusmeriti, preurediti), pre-raz- (prerazdeliti, prerazmeščati, prerazporediti), pre-pri- (preprijemati), za-o- (zaobiti, zaobjemati), s-pre- (spregledati, spregovoriti, sprehajati, sprejemati, spreklati se, spreobrniti, spremeščati, spremetati); možne so tvorjenke tudi s tremi in celo več pretvorbno nanizanimi predpenskimi obrazili (v kombinaciji s predponami), npr. *doprerasporediti*, *preporazdeliti*, *sporazgubiti* ipd.

Posebnosti v tvorbeno večstopenjskem predponskem obraziljenju (znak > kaže smer razvoja in rabe): – težišče predponskoobrazilnega pomena se premakne na zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo, npr. *sprevreči* : *prevreči*, *doprinesti* : *prinesti*, *predomisлити se* ‘premisлити se’ : *domisлити se*, *oprijemati* : *prijemati*, *vpoklicati* : *poklicati*, – zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo ima predvsem vidsko oz. (še) fazno vrednost, npr. *postrgati* : *strgati*, – zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo pomensko prevlada in zato v rabi (postopoma) ukinja obkorenski morfem, npr. *prepegibati* > *pregibati*, *razpodeliti* > *razdeliti*, *predomisлити se* > *premisлити se*, *pripoznati* > *priznati*, *zapričeti* > *začeti*, in obratno, npr. *pridodajati*

> *dodajati*, *zaukazati* > *ukazati*, *spremisлити* > *premisлити*, – zamenjuje se zadnje skrajnolevo predponsko obrazilo, npr. *započasniti* > *upočasniti*, *oznevoljiti* > *vznejevoljiti*; vpostavljeno je pomensko-besedotvorno razmerje pomensko sicer enakovrednih glagolov, npr. *razpodeliti* : *razdeliti* : *porazdeliti* ipd.

Literatura

- Bajec, Anton, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- Bezljaj, France, 1948: *Doneski k poznavanju glagolskega aspekta*. Časopis za literarno zgodovino in jezik I. Ljubljana. 199–220.
- Daneš, František idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Dular, Janez, 1983: *Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov*. SR XXXI/4. 283–287.
- Hajnsšek Holz, Milena, 1978: *O pomenih slovenskih predpon*. XIV seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 33–58.
- Jakopin, Franc, 1966: *K tipologiji slovenskega in ruskega glagola*. JIS XI/6. 176–182.
- Jakopin, Franc, 1971: *Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini*. VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 1–12.
- Karolak, Stanisław, 2001: *Od semantyki do gramatyki*. Wybór rozpraw. Warszawa: Instytucja Slawistyki PAN.
- Korošec, Tomo, 1972: Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji. *VIII. Seminar SJLK*. 202–215.
- Merše, Majda, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU.
- Merše, Majda, 2006: Glagolski vid v povezavi z drugimi glagolskimi kategorijami v knjižnem jeziku 16. stoletja. SR LIV. *Slovensko jezikoslovje danes* (Posebna številka). 177–191.
- Miklič, Tjaša, 2007: Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida. *SR LV/1*. 85–103.
- Mluvnice češtiny (MČ 1 – Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov, MČ 2 – Tvaroslovi)*. Ur. Dokulil Miloš idr., Komárek, Miroslav idr. 1986. Praha: Academia. 566 str., 536 str.
- Orešnik, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- Orešnik, Janez, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.

- Orešnik, Janez, 1996: *Nauk novejše slovenistike o povedkovem prilastku*. Razprave SAZU XV. Ljubljana. 255–267.
- Piper, Predrag, ²2001: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ramovš, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49, ur. B. Pogorelec, P. Merku in M. Sovre. Ljubljana: DZS.
- Schellander, Anton, 1984: Glagolski vid v luči sodobnih teoretskih razmišljanj. SR XXXII/3. 223–229.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Simeon, Rikard, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističnih naziva (na 8 jezika) I, II. A–O, P–Ž*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Švačko, Vanja, 1993: *Funkcija i status prijedložnih izraza*. Rasprave Zavoda za hrvatski jezik XIX. Zagreb. 353–361.
- Toporišič, Jože, 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik I–IV (SKJ)*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 1967: *Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij*. JIS XII. 119–127.
- Toporišič, Jože, 1973: Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini. SR XXII/1. 105–112.
- Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika (ESJ)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože, 1996: Glagolske »sestavljene« iz zveze glagol + predložna zveza. *Razprave XV*. Ljubljana: SAZU. 109–123.
- Toporišič, Jože, ⁴2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Vidovič Muha, Ada, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. SR XXXII/2. 142–155.
- Vidovič Muha, Ada, 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- Vidovič Muha, Ada, 1993: *Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. SR XLI/1. 161–192.
- Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vinogradov, V. V., 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.
- Žele, Andreja, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Summary: Prefixal-formatives Values in Verbs (in Slovenian)

The distribution of prefixes/prefixal formatives according to their usage indirectly reflects the higher or lower degree of universality of a particular prefixal formative or its potential to incorporate adverbial, qualitative, phase, and aspectual features.

Interdependence between prefixal morphemes and prepositional morphemes in verbs is reflected in prefixes/prefixal formatives expressing an adverbial definiteness/orientation (the so-called determinacy and modification), and prepositions expressing adverbial relations, which specify the semantic-syntactic and structural role of a verb in the sentence.

Prefixal formatives or prefixes with a spatial-temporal transformational value can be divided into two groups: a) those that only emphasize and thus direct a particular root- or syntactic-base component of a verbal prefixed derivative, and b) those that redirect and consequently allow for new/additional prepositional relations, and thus add a new spatial-temporal component to the word-formational components of the verb. Prefixal formatives or prefixes, which have a modifying (semantico-syntactically irrelevant) transformational value of property or degree limit only qualitative/degree changes of the verbal action/occurrence/state, and consequently self-sufficiently change, and at the same time do not influence the already existent potential prepositional relations e.g. *obnesti se* 'izkazati se' ('to prove successful'), *unesti se* 'umiriti se' ('to calm down')(vs. *oponesti* 'očitati' ('to reproach'), *ponesti k/h/proti/po/na/v*, *prenesti na/v/po* 'spraviti k/h/proti/na/v/po' ('to get to/towards/on/in')); aspectual prefixes or prefixal formatives also remain without an additional adverbial orientation e.g. *približati* (to get near), *razdeliti* (to distribute), *ohladiti – shladiti* (to cool down), *boljšati – izboljševati/poboljševati* (to improve) etc.

In accordance with expectations, the highest degree (especially spatial-temporal) of interdependence between prefixal morphemes and prepositional morphemes is found in verbs of physical and mental states e.g. *prebivati na/v/pri* (to live on/in/at), *prenočevati v/pri* (to spend the night in/at), *preživotariti skozi* (to live poorly through), *preživeti na/v*

pri/skozi (to survive on/in/at/through), obležati na/za (to remain lying in/behind), in verbs of motion e.g. povzpeti se na (to ascend), poleteti v (to fly into), podrsovati pri (to slide at), preiti na (to switch to), prejadrtati na (to sail on), prejadrtati (čez) ocean (to sail across the ocean), preletavati po/na/čez (to fly in/over), and in verbs with a stressed semantic component of co-originating/co-occurrence/appurtenance e.g. podedovati za/od/po (to inherit), pocukati za (to tug at), podariti za (to give/donate for), počakati z (to wait with), poljubimkati z (to flirt with), poprijeti s/za (to get hold of), polegati/polegati/posedati v/na/po (to lie/sit in/on), polito po tleh (to spill on the floor), povasovati pri (to visit at), omejiti na (to limit to) etc.; also in accordance with expectations, the lowest degree of interdependence between prefixal morphemes and prepositional morphemes is in verbs with a stressed semantic component of change in property e.g. pokriti z (to cover with), pogladiti z (to smooth out with), and in verbs denoting changes in general e.g. povzpeti se na/v (to ascend), povečati se za/v (to increase in), požlahtnjevati z (to ennoble with) etc.

In bi- and multi-morphemic complex prefixal formatives the semantic-syntactic base hierarchy is transformed and clearly expressed between adverbial adjuncts and qualitative complements. The shift in the meaning of the prefixal formative to the last far-left prefixal morpheme e.g. sprevreči : prevreči, doprinesti : prinesti, predomisli se 'premisli se' ('to change ones mind') : domisliti se, oprijemati : prijemati, vpoklicati : poklicati, – the last far-left prefixal morpheme (usually due to at least partial overlapping) semantically prevails and, as a consequence, the morpheme closer to the root is (gradually) annulled e.g. prepogibati > pregibati, razpodeliti > razdeliti etc.; in some verbs the semantic/word-formational relation of otherwise semantically equal verbs has been preserved e.g. razpodeliti : razdeliti : porazdeliti etc.

ŽELE, Andreja. O predporsk(oobraziln)ih glagolih v slovenščini. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies*, ISSN 1408-2616. [Tiskana izd.], 2009, 7, str. [95]–113. [COBISS.SI-ID 29925933]

O PROPOZICIJSKOSTI PRISLOVOV V SLOVENŠČINI (Z VIDIKA SLOVANSKEGA JEZIKOSLOVJA)

Izvleček: Prislovi so obravnavani kot organske sestavine celostne zgradbe povedi, zato njihova načelno velika funkcijska obsežnost oz. prehodnost od propozicijskosti k nepropozicijskosti in obratno ni nič posebnega. Poleg pravih prislovov kraja in časa se med samostojne propozicijske (pomenskospodstavne) prvine uvrščajo tudi t. i. vrstni prislovi.

Ključne besede: propozicija, propozicijske sestavine, prislovi, upovedovanje

Abstract: Since we generally consider adverbs as organic components of clause's structural integrity their broad array of use or transition from proposition to non-proposition, and vice versa, is nothing special. Apart from real adverbs of time and place, lexical/semantic adverbs also rank among independent components of the proposition.

Key words: proposition, propositional components, adverbs, wording

V tej razpravi je propozicijskost omejena na jezikovno(sistemsko) pomenskost v okviru enega sporočila, ki je navadno stavčna poved.¹⁷⁴ Propozicijo lahko razlagamo kot logični pomen stavčne povedi in kot intenčno polje povedja (Daneš: 1968: 47, 1987: 56); v zvezi s propozicijo se poudarja zlasti njena »predjezikovna pomenska zgradba«, ki propozicijo uvršča na »mišljenjsko ravnino«, ta pa je po eni strani prek inteligence povezana z realnostjo, po drugi strani pa prek jezikovnih pomenov vodi v upovedenje oz. ubeseditev (Šoltys 1986: 1–2). V smeri k upovedovanju to propozicijo kot pomensko podstavo oz. bazo sestavlja množica bazičnih in kompleksnih pomenov (vezanih na vsebino entitet) z vzpostavljenimi pomenskimi razmerji (Kořenský 1984: 16).

¹⁷⁴ Pomenska podstava prikazuje določeno dejstvo, poved pa izraža pomensko podstavo (SS 2000: 733).

Z vidika zaključenega sporočila lahko govorimo o istopropozicijskosti in o (širši) medsporočilni neistopropozicijskosti sestavin/enot nasproti nepropozicijskim sestavinam.

Prislovi so zaradi t. i. vektorskih funkcij obravnavani kot organske sestavine celostne zgradbe povedi, zato njihova načelno velika funkcij-ska obsežnost oz. prehodnost od propozicijskosti k nepropozicijskosti in obratno ni nič posebnega (Pen'kovskij 2004: 291–292).

Poleg pravih prislovov kraja in časa, ki so že po organskosti jezika samostojne bazične oz. podstavne pomenske sestavine, se glede na svoj iz-samostalniški izvor med samostojne propozicijske (pomenskospodstavne) prvine uvrščajo tudi t. i. vrstni prislovi¹⁷⁵, ki glede na pomenske lastnosti motivirajočega samostalnika vrstno opredeljujejo glagolsko dejanje/dogodek. Prislovi glagol skladenjskopomensko natančneje določajo glede na prostor, čas (ki sta takorekoč bivanjsko samoumevna), sredstvo (snov), spremstvo, vzrok¹⁷⁶, ozir ali izid,¹⁷⁷ te izrazljive/zunanje okoliščine so navadno skladenjskopomensko vezljive in zato hkrati tudi propozicijske,¹⁷⁸ npr. *laboratorijsko pregledati, enkratedensko poročati, računalniško obdelati, parno drsati, zakonsko zagotoviti, slovnično popraviti, klinično živeti/umreti, metodološko dokazati, krvno maščevati* ipd. nasproti prislovov v vlogi lastnostnih modifikatorjev tipa *temeljito/dobro pregledati, redno poročati* ipd. Navajani primeri dokazujejo, da so vrstni prislovi neke vrste sporočevanjski zgoščevalniki (Sgall 1968: 167) znotraj iste propozicije oz. iste stavčne povedi; imenujejo jih tudi »subpropozicije« (Adamec 1978: 278), ker se v stavčni povedi z vrstnim prislovom navadno ubesedujejo

¹⁷⁵ Tovrstne prislove imenujemo tudi generični prislovi. Po Švedovi (1968: 69) vrstni prislov izraža konkretnejšo okoliščino nasproti abstraktnjšemu predpenskemu obrazilu.

¹⁷⁶ Jezikovna vzročnost je odraz fizične/materialne vzročnosti v mišljenju oz. zavesti.

¹⁷⁷ Pri nas je bilo še najbolj eksplicitno dosedaj na pojav, tipologijo in vloge vrstnih prislovov opozorjeno v monografiji Slovensko leksikalno pomenoslovje (A. Vidovič Muha, 2000: 76–77). V češčini, kot enem izmed skladenjskopomensko bližjih jezikov, je na vlogo prislovov iz konkretnega samostalniškega pomena med drugimi večkrat opozarjal J. Kořenský (1984: 65).

¹⁷⁸ P. Piper (²2001: 45) tako npr. ločuje nepropozicijsko notranjo kavzalnost, npr. *oženiti se iz ljubavi*, od zunanje kavzalnosti, npr. *umreti od naboja*, ki je propozicijska.

zložene propozicije – na izrazni ravni pa se stavčne uresničitve zložene propozicije seveda ne razlikujejo od stavkov iz navadne/nezložene propozicije. Propozicijskosti vrstnih pridevnikov v okviru stavka je možno dodati vzporedno propozicijskost na besednozvezni ravni.¹⁷⁹

V primeru vrstnega prislova v stavčni povedi se namreč združujeta besedna (stavčna) in morfemska (besedotvorna) sintagma. Prostor in sredstvo kot konkretni entiteti in zato tudi samostojni propozicijski sestavini se lahko ubesedujeta implicitno (kot morfemski del glagola, npr. *stražiti* ‘biti na straži’, *ponočevati* ‘biti (nekje) ponoči’, *krampati* ‘delati s krampom’, *moževati* ‘gibati se med možmi’) ali eksplicitno kot (predložna) imenska zveza (*v paru*, *v ambulanti*, *z injekcijo*) ali prislov (*parno*, *ambulantno*, *injekcijsko*). V naštetih primerih gre za različno stopnjo diateznosti med spoznavanjsko/logično propozicijo in ubeseditvijo.

Povezovanje propozicijskosti tako minimalnih besedilnih zgradb kot so stavčne povedi s propozicijskostjo besedotvornih (morfemskih) sintagem kot so večbesedni leksemi tipa *stenska ura*, *prenosnik* (< prenosni aparat) pa samo še utrjuje spoznanje, da je jezik nedeljiva sistemska celota (Vidovič Muha 2009: 253).

1 Prislovi kot samostojne sestavine propozicije in prislovi kot (obvezne) sestavine upovedovanja

In kateri prislovi, poleg prostorskih in časovnih, so še potencialne samostojne sestavine propozicije? Še vsi drugi, ki uvajajo načinovna in vzročna razmerja s konkretnimi entitetami, tj. prislovi načina, prislovi sredstva/spremstva, vzroka, ozira.¹⁸⁰ Vzrok in ozir izražata neposredno razmerje s predmetom, kajti tudi pri oziru in vzroku je bistvena sestavina ‘prostorskost’ (Vinogradov 1947: 377, 379). Možno propozicijskost

¹⁷⁹ Tu je treba omeniti bistveno jezikovnosistemsko opozorilo A. Vidovič Muha (2009: 253), da je potrebno razmisliti o pritegnitvi v propozicijo še prave (izsamostalniške) vrstne pridevnike, ki s samostalniškim jedrom tvorijo stalno besedno zvezo oz. en leksem.

¹⁸⁰ Entiteta v tem primeru označuje materialno pojavnost, ki je vezana na obstoj v prostoru in času.

prislovov izražajo tudi jezikoslovna poimenovanja kot prislovno določilo sredstva/orodja.¹⁸¹

Vrstni prislovi so navadno s stališča matične propozicije vedno tudi neke vrste posredne prostorske opredelitve, tj. prostor je določen prek konkretne predmetnosti in vsebin, ta prostorska opredelitev pa se veže na konkretno položajskost vršilca oz. nosilca določenega dejanja/dogajanja/procesa,¹⁸² prehod iz konkretnih vsebin tudi na konkretna razmerja je lepo izražen s primeri tipa *peljati se z avtom* (češ.: *jet avtem*). Glede na povedano lahko pri vrstnih prislovih kot potencialnih propozicijskih oz. logično-pomenskih sestavinah zelo upravičeno govorimo o globinskih sklonih po Fillmoru (1965, 1968). Dejstvo tudi je, da so vršilec, dejanje, prostor in sredstvo v najtesnejši povezavi in soobstoju na ravni logične/spoznavne oz. propozicijske zgradbe jezika, ki je hkrati tudi logična/spoznavajska baza jezika; zlasti vsebino razmerij med naštetimi bistvenimi entitetami pa lahko izražajo prislovi (Grepl 1987: 41).

Nasproti izpridevniškim prislovom, ki lastnostno opredeljujejo (modificirajo) glagolsko dejanje/dogajanje/stanje, so vrstni oz. izsamostalniški prislovi ravno zaradi svoje konkretne prostorske samostojne sestavine pomenske podstave oz. propozicije stavčne povedi.¹⁸³ Ravno z večjo konkretizacijo se z vrstnimi prislovi v sporočilu jasneje ločuje vsebina od dodane sporočanjske subjektivnosti oz. avtorske, ki pa se propoziciji dodaja šele v procesu upovedovanja. Naklonskost (z izraženim sporočevalčevim doživljajskim in siceršnjim razmernim odnosom) je namreč

¹⁸¹ Z vidika skladenjskopomenske sorodnosti jezikov je opozorjeno tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju (Vidovič Muha 1988: 63–64, 69; MČ 3 1987: 116; Daneš 1987: 49, 55, 93). Vidovič Muha (1988: 69): »Med prislovna določila načina spada tudi prislovno določilo sredstva in orodja (glagolskega) dejanja /.../; dokaz, da gre dejansko za prislovno določilo in ne za orodniški predmet je vsaj v hipotetični pretvorbi predložnega prislovnodoločilnega samostalnika v izprislovno določilo: *elektrošok < to, da šokira z elektriko > električno šokira* ipd.

¹⁸² Pogoj za propozicijskost oz. pomenskosestavinskost prvine je njena primarna prostorskost – lahko govorimo o prostorsko motiviranih jezikovnih metaforah (Piper ²2001: 147).

¹⁸³ V okviru iste pomenske podstave oz. propozicije stavčne povedi lahko ločujemo prislove kot nesamostojne ali samostojne pomenskopodstavne sestavine nasproti drugopozicijskim sestavinam.

obvezni sestavni del upovedovanja in zato tudi konstitutivni (bistveni) del povedja in nato povedi.¹⁸⁴ Če z jezikoslovnega vidika koristno jasno stopenjsko ločevanje propozicije (tj. pomenske podstave s pomenskimi sestavinami) od končne povedi, je končnem upovedenem sporočilu seveda to neločljivo združeno. Predstavitev oz. ugotovitev, katere jezikovne (denotatne) prvine pomensko samostojno funkcionirajo že na bazični/propozicijski stopnji, ni razlog za strah, da bi prišlo do »nasilnega razmejevanje naklonskih pomenskih sestavin od propozicijskih« (Kunst Gnamuš 1981: 55) in lahko se samo še potrjuje, da »v sleherni povedi sočasno izražamo predmetno vsebino ter hkrati naše razmerje do nje in naslovnika /.../ da je naklonska sestavina najpomembnejša in najbolj površinska pomenska plast. /.../«. Dejansko stanje, izraženo s propozicijo, je torej »le leča, skozi katero se lomijo žarki sporočevalčevega videnja«.

1.1 V okviru prislovov je ključno tudi osnovno vprašanje adverbizacije/prislovizacije določenih predvsem predložnih imenskih zvez, kjer se predlog abstrahira v prislovno razmerje, pomenska motivacija pa je v samostalniku, npr. doslej, opolnoči, dnevno, tedensko, mesečno, predvčerajšnjim ipd. Z vidika vezljivostne hierarhizacije povedkovega glagola in tudi s stališča zgradbene organizacije stavčne povedi je pomenljivo, da povedkovi glagoli prvenstveno težijo k adverbizaciji (predložnih) imenskih zvez v vlogi prislovnih določil načina (Knappová 1973: 152; Rusínová 1972: 182–185). Poenobesedenje oz. leksikalizacija predloga je sprejemljivejša in hitrejša pri abstraktnih imenih, npr. *z veseljem > veselo*, tako še *brezskrbno, zmerno, ponoči, vsakodnevno* ipd.

¹⁸⁴ O. Kunst Gnamuš (1987/88: 8–16) ugotavlja, da upovedovalna teorija izgublja jasnost in preglednost zaradi nejasnih prehodov med propozicijsko in naklonsko pomensko plastjo. To pa po njenem mnenju izhaja iz tega, ker je delitev človeka na spoznavno bitje na eni strani in na pragmatično bitje na drugi strani nasilna. Po vsem tem avtorica prihaja do sklepa, da bi bilo vredno poskusiti propozicijsko pomensko sestavino razčleniti na dve plasti – na a) plast doživljajsko nepredelane predstave o zunanji predmetnosti – Pd in na b) plast miselnih in doživljajskih razmerij/pričakovanj – Pr/p. Zagotovo sta v proces upovedovanja nujno vključeni obe omenjeni plasti, od namenskosti sporočanega pa je potem odvisno, kaj je izrazljivo obvezno in kaj neobvezno oz. izpustljivo.

2 Merila za vključevanje prislovov med samostojne propozicijske sestavine

Novejše jezikoslovne študije (prim. Slovensko leksikalno pomenoslovje A. Vidovič Muha, 2000) v okviru tipologije vrstnih (izsamostalniških) prislovov eksplicitno odpirajo vprašanje propozicije globinskega udeleženca, pri lastnostnih (izglagolskih) prislovi pa je opozorjeno na pojav cele propozicije v drugi propoziciji.

Meja med propozicijskostjo in nepropozicijskostjo, med vsebino entitete in lastnostjo entitete, in posledično prehodnost med vezljivostjo in družljivostjo je še najbolj razložljiva s t. i. vrstnimi (izsamostalniškimi) prislovi. Vrstni prislovi (SLP: 76–77) so pretežno, glede na samostalniški izvor, izudeleženska obpovedkova prislovna določila – pretvorbno pa vključujejo tako delovalnike (*računalniško, radijsko, medijsko*) kot okoliščine (*ambulantno, tovarniško, laboratorijsko*), npr. *To obdeluje samo strojno, Že večkrat so ga samo ambulantno zdravili, Dela honorarno, Politično in kulturno deluje* ipd.

2.1 Poudarjen pomensko-pretvorbni vidik

Vrstni prislovi zaradi pomensko-pretvorbni zmožnosti v prostostavčno poved vnašajo tudi paradigemska razmerja – sporočilo se popolno uresniči še z dodanim paradigemskim podsistemom /pre/tvorb.¹⁸⁵ Propozicijskost je vezana na obstoj, obstoj pa na prostor, s čimer lahko utemeljemo propozicijskost določenih besed v sporočilu, *parno* je propozicijski prislov, ker ga lahko tudi razložimo z dodatnim glagolom s polnopomenskim glagolom *biti* v pomenu ‘nahajati se’, ki je samo istopropozicijska konkretizacija razmerij, npr. *On parno drsa* <—> ‘On drsa. Je (z nekom) v paru’, nasproti nepropozicijskemu posamezno, ki se razvezuje s pomočjo pomožnega *biti* + *kot*, npr. *On drsa posamezno* <—> ‘On drsa. Je kot posameznik’, kjer je v ospredju podobnost kot stanjska lastnost. Ravno tovrstne razvezave omogočajo, da prislo-

¹⁸⁵ Po J. Kořenském (1974: 244) sta v primeru vrstnih prislovov uresničeni obe stopnji realizacije propozicije – 1) leksikalna in skladenjska in 2) besedotvorna in morfološkoskladenjska.

ve označimo tudi kot 'vrinjeni globinski povedki', 'vložene povedi' ali kot 'stavčni prislovi' (J. Orešnik, 1994: 125; 1996: 257). V zvezah tipa *skupinsko delovati*, pa je prislov *skupinsko* lahko propozicijski v smislu *Delujejo v skupini* ali nepropozicijski/podobnostni v smislu *Delujejo kot skupina / kot v skupini*, kjer je spet zgolj podobnost ali *Politično deluje* (< 'Deluje v politiki'¹⁸⁶ (propozicijsko) nasproti *Deluje kot politik* (podobnost kot lastnostna oznaka). V razmerju med *strokovno oceniti* (< 'oceniti glede na stroko') nasproti *strokovnjaško oceniti* (< 'oceniti kot strokovnjak') je propozicijsko samostojni prislov *strokovno*. V povedi *To se izključuje avtomatsko* (< *To se izključuje z avtomatom / na avtomatu* – *To izključuje avtomat*) se na primeru prislova *avtomatsko* potrjuje, da je vrstni prislov skladenjskobesedotvorna sinteza sredstva dejanja (Sd), mesta dejanja (Md) in vršilca dejanja (Vd). Večkrat in v različnih obdobjih je bila je že bila potrjena pretvorbna naveza vršilec/povzročitelj – sredstvo – orodje – vzrok, ki jo pogosto pretvorbno-izrazno zgošča vrstni prislov (prim. Mrázek 1976: 90).

2.1.1 Propozicijskost vrstnih pridevnikov se lahko potrjuje tudi s tem, da npr. propozicijski ozirni (načinovni) prislov ne more stati ob kakovostni nestanjski pridevniški besedi, npr. *lep v obraz* > **obrazno lep, dolg v roke* > **ročnodolg* (Vidovič Muha 1988; 108), možno pa je *mrežastokrill* (< 'krila kot mrežo' nasproti **krilnomrežast* < 'mrežast v krila' ipd.). Za propozicijske vrstne prislove velja, da imajo v skladenjski podstavi predložno samostalniško zvezo ob polnopomenskem *biti* 'nahajati se', npr. *klinično mrtev / živ* ('glede na kliniko / na klinično stanje, pregled'). S pomensko-pretvorbne vidika, in zato posredno, propozicijsko pomembnost prislovov dokazujejo in potrjujejo motivirani glagoli tipa *deskati, grabiti, moževati, naoljiti, planinariti, pomokati, ponočevati, sankati, sončiti, vedriti* ipd.; propozicijskost prislovnega določila sredstva pa se potrjuje tudi z možnostjo pretvorbe v odvisnik s polnopomenskima *biti* ali *imeti* v *sankati se z lopato / na lopati* < 'sankati se, tako da ima lopato /da je na lopati', *kositi s srpom* ipd.

¹⁸⁶ Leksem *politika* je po Piperju (²2001: 146) v primerih kot *Deluje v politiki*, *Iti v politiko* ipd. lahko v vlogi prostorsko motivirane metafore.

Sinkretizem oz. možno združevanje udeleženskih vlog v primerih *streljati iz puške s slepim nabojem* se razlaga z možnostjo pretvorbe prislovnega določila sredstva v odvisnik z *biti* v pomenu 'nahajati se': *streljati iz puške, tako da je v njej slepi naboj* (o tem tudi Běličová 1982: 141, 1996: 173).

2.2 Poudarjen funkcijski vidik

Po naši slovnični tradiciji (SS 2000: 492) nujno potrebne sestavine propozicije tvorijo propozicijsko jedro, določa pa jih glagolska vezljivost. Pomenska nujnost sestavin v pomenski podstavi oz. propoziciji je torej povezana z vezljivostjo, in samo udeleženci s konkretnim (tj. denotatnim in hkrati referenčnim) pomenom,¹⁸⁷ ki so neposredno ali pretvorbno vključeni v stavčno skladnjo, lahko uvajajo vezljivost.¹⁸⁸

Konkretni jezikovni odraz propozicijskosti oz. pomenskosestavinskosti določenih vsebin na vseh ravneh jezika je torej vezljivost. Vrtni prislovi tudi pretvorbno-stavčno (glede na predpovedkov položaj v stavku) potrjujejo vsebinsko vezljivost v okviru prisojevalnega razmerja, kar sicer izražajo tudi prislovnodoločilno rabljene predložne zveze. Da lahko govorimo o neke vrste vzporedni vsebinski vezljivosti v okviru prisojevalnega razmerja potrjujejo primeri *Sedijo v plaščih* (Pd ∩ Md, poudarek je na mestu dejanja /Md/) ali *Teče v nogavicah* (Pd ∩ Md, poudarek je na predmetu dejanja /Pd/) (prim. Křížková 1968: 105, 107); tovrstno spremljajočo vsebinsko vezljivost v prisojevalnem razmerju bi jezikoslovno označili kot primik ali celo kot šibko vezavo (»slabá rekce« /Adamec 1968: 113/ ali kot kompleksno vezavo zaradi implicirane sporočilnosti (»kompleksní vazba« /Jelínek 1968: 390/). Sem spadajo tudi primeri, ki vključujejo sredstvo (Sd), npr. *Rana je od noža* (prevedeno iz češčine *Rána je nožem*, Kořenský 1984: 83); podobni primeri za snov/sredstvo so še *To je od barve*, za vzrok pa *To je zaradi barve* ipd. V zvezi

---

¹⁸⁷ O tem Daneš (1987: 55), ki udeležence deli na tiste, ki imajo denotativni, referenčni in konkretni pomen in na druge, ki so nedenotativni, nerefenčni in abstraktni.

¹⁸⁸ Nujnost enoumne sporočilnosti povedi kot glavnega merila za /ne/obveznost stavčnih členov zagovarja P. Sgall (1986a: 65–66, 122).

z vrstnimi prislovi se v ruskem jezikoslovju govori tudi o 'kategoriji objektivne modalnosti v okviru predikativnosti' (Švedova 1968: 69).

Funkcijskost propozicijskih prislovov označujejo v slovanskem jezikoslovju poimenovanja kot 'kompleksna propozicija' (Grepl/Karlík 1998: 42), 'virtualna propozicijskost' v povezavi s virtualno vezljivostjo (Pen'kovskij 2004: 290). V češkem jezikoslovju (P. Sgall, E. Hajičova, J. Panevova 1986b: 143) zasledimo tudi oznako 'dvojna odvisnost' (double dependency), ki skuša nakazati vzporedno vezljivost s prisojevalnim razmerjem.

O. I. Moskal'skaja (1973: 40) se med možnostima, da 'povedek označuje razmerje med osebkom in prislovnim določilom načina' ali da 'povedek skupaj s prislovnim določilom načina natančneje določa osebek' smiselno odloči za slednjo, ki jo označi kot 'povedkovo-okoliščinska opredelitev povedi' (processual'no-obstoitel'stvennyje determinijuščie predloženiija). Pretvorbno združevanje dejanja z načinom potrjujejo tudi zgledi kot *Pritlično se je namestil* < *On se je namestil, tako da je v pritličju*, podobno še pri *On deluje podtalno* ipd. Vsekakor pa je smiselna uporaba vrstnih prislovov (npr. prostorskih, sredstvenih) odvisna od povedkove vezljivosti.

S stališča prislovnodoločilno rabljenih sredstev pa je smiselna propozicijska sestavina prislovno določilo sredstva (Grepl 1987: 116; Vidovič Muha 1988: 69),¹⁸⁹ obstoj propozicijskih prislovnih določil sredstva potrjuje tudi njihov stavčni soobstoj z nepropozicijskimi lastnostnimi prislovi v primerih kot *Obdeloval je z dletom hitro in krožno*.

2.3 Pretvorbno-funkcijski vidik

S pretvorbno-funkcijskega vidika bi lahko po Ju. D. Apresjanu izsamostalniške (vrstne) prislove vključili v 'motivirano obvezno vsebinsko vezljivost', nasproti izpridevniškim prislovom, ki jih funkcijsko opredeljuje kot 'nemotivirano obvezno vsebinsko vezljivost', ki zlasti vezljivostne posebnosti glagolov samo poudari, npr. enovezljivost v smislu zamejitve vezljivosti samo na vršilskost, npr. *dolgo trajati, lepo se obnašati*.¹⁹⁰ Samo

¹⁸⁹ Po češki slovnici (Grepl, Karlík 1998: 253) gre za »sredstvo v širokem smislu« (»prostředek v širokém smyslu«).

¹⁹⁰ Apresjanova 'nemotiviranost' je tu z vidika glagola mišljena kot pomenskosladdenjska neusmerjenost (nasproti glagolski pomenskosladdenjski usmerjenosti,

z vršilcem/nosilcem dejanja se lahko upovedujejo tudi lastnostni izglagolski prislovi, npr. *sede kuhati*, *kleče prositi* ipd. Slednji so že zaradi izglagolske motivacije vzporedne propozicije.

2.3.1 Tudi povedkovi udeleženci se delijo na **povedkove delovalnike** (s konkretnim/denotatnim pomenom – po Ju. D. Apresjanu je to ‘nemotivirana obvezna vsebinska vezljivost’ (21995: 165), npr. *bekersko delovati*, *izvidniško se gibati* (‘delovati kot heker’, ‘gibati se kot izvidnik’ nasproti propozicijski rabi *honorarno delovati / delovati za honorar*), in **povedkove okoliščine** (z abstraktnim/nedenotatnim pomenom), izražene z izpridevniškimi prislovi, npr. *dobro kuhati*, *lepo slikati* ipd.¹⁹¹

2.3.2 Vezljivostno neobvezne ali družljivostne sestavine propozicije so lahko v okviru besedila že potencialne drugopropozicijske sestavine – vse je odvisno od pomena glagola v povedju; pri *Zdravi se ambulantno* je *ambulantno* lahko prvotna ali drugotna propozicijska sestavina, odvisno kateri skladijski pomen glagola *zdraviti* je upoštevan, npr. ali *Zdravi se in zdaj je v ambulanti* ali *Zdravi se v ambulanti in ne v bolnici*.

---

ki jo enačimo z glagolsko vezljivostjo). Sicer pa pomensko- in strukturoskladenjsko vlogo prislovn/(o)zveznih dopolnil ruska skladijska teorija označuje kot ‘določnostno odvisnost’ v nasprotju z ‘udeležensko odvisnostjo’, gl. Ju. D. Apresjan (21995: 51, 130).

Češka skladijska teorija, gl. Mlunice češtiny – Skladba (1987: 18, 38, 192, 254), takšne primere označuje kot »syntagmata rozvitá«. Izpridevniška prislovna določila načina so opredeljena kot skladijsko obvezna dopolnila (t. i. ‘skladijska relevanca’, ki oblikuje ‘obrobni/stranski tip (okrajový typ) stavčnega vzorca’) predvsem v izpeljanih stavčnih zgradbah v okviru sekundarne diateze – »adverbiální výrazy se stávají obligatorním komponentem derivované struktury«, v nasprotju s »syntagmatu valenční«.

¹⁹¹ V. S. Hrakovskij (1985: 5–8) ima ‘konstrukcije s povedkovimi delovalniki’ (»konstrukcii s predikatnymi aktantami«), izpridevniški prislovi pa so predstavljeni tudi kot ‘konstrukcije s širšim obsegom’ oz. kot ‘konstrukcije s povedkovo okoliščino’ (»konstrukcii s predikatnym sirkonstantom«).

2.3.3 Nepropozicijske oz. nesamostojne propozicijske sestavine izražajo podobnost oz. lastnost razmerja. Tudi nepropozicijska izsamostalniška prislovna dopolnila skladenjskopomensko navezavo z glagolom vzpostavijo z impliciranim udeležencem (v prvotni povedkovodoločilni vlogi), npr. *Včasih je tekmovalno smučal, danes pa smuča le ljubiteljsko*,¹⁹² nasproti propozicijskim prislovnim določilom kot npr. *To se upravlja daljinsko ali ročno*.¹⁹³ Uvajanje medpropozicijskih prislovnih dopolnil tipa *tekmovalno* je hkrati tudi prehod v besedilno skladnjo.¹⁹⁴

¹⁹² *Včasih je tekmovalno smučal* ali *Včasih je smučalkot tekmovalec* lahko razvežemo v *Včasih je smučal*. Bil je *tekmovalec* in v slednji povedi je *tekmovalec* v vlogi t. i. povedkovega aktanta oz. povedkovega udeleženca, ki ga češka slovnica poimenuje tudi »kopredikátový komplement« (Grep/Škarlák 1998: 255), uvaja pa povedkovodoločilno vezljivost. Vsekakor primer potrjuje besedilnost vezljivosti.

¹⁹³ Meja med neudeleženskimi izpridevniškimi prislovi in izudeleženskimi (izsamostalniškimi) prislovnimi zvezami ali pretvorbami je razlagalno nakazana v slovarskih razlagah Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ta so npr. pri slovarski iztočnici *delati*, neudeleženski izpridevniški prislovi lahko vključeni v pomenske razlage: 'kazati do česa določen odnos, ki se izraža zlasti v dejanjih' *grdo/prav delati z knjigami*, 'izpolnjevati, opravljati kako nalogo' *uspešno/pridno/veselo delati < delati in biti uspešen/priden/vesel*, pri iztočnici *gledati* – 's pogledom izražati kaj' *grdo/prijazno/lepo gledati*, 'imeti določen odnos do česa' *čisto drugače gledati na svet*, pri *jemati* – 'imeti določen odnos do česa' *jemati kaj resno, tragično*, pri *misлити* 'imeti pozitiven ali negativen odnos do koga, česa' *Dobro, slabo misli o meni*.) Izudeleženski prislovi oz. prislovne zveze pa so označeni s pomenskimi razlagami 'zavestno uporabljati telesno in duševno energijo za pridobivanje dobrin' *umsko/ročno delati < delati z umom / delati na roko*, 'opravljati delo na določenem področju', npr. *kulturno/politično delati < delati v kulturi/politiki*.

¹⁹⁴ Vse to potrjuje, da mora vsak skladenjski slovar biti vezljivostno-kolokacijski slovar – le tako lahko zajame čimbolj pristno živo rabo, ki se navezuje tudi na nadpovedno oz. besedilno skladnjo.

3 Merila pomenskosti udeležencev in glagolov pri vezljivih prislovnih določilih načina

Za propozicijskost in hkrati tudi vezljivost prislovnega določila načina je v nadaljevanju treba eksplicitno poudariti postaviti nekaj izhodiščnih meril pomenskosti udeležencev in glagolov.

V okviru udeležencev, ki izražajo sredstvo, orodje ali način – ‘s čim ali kako nekaj ustvarjati ali upravljati’ je pogoj za propozicijskost in posledično vezljivost, kot že rečeno, tudi konkretna (denotatna) pomenskost udeležencev,¹⁹⁵ in tudi (bolj) konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost namreč hkrati pomeni spremembo iz predmetne (prave udeleženske) vezljivosti v prislovnodoločilno vezljivost oz. družljivost, in vsak pomenski odmik glagolov v oslabljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo/določilno/kvazivezljivost, npr. *delati z dletom/krampom*, *delati strojno* (kako? = zaradi velike splošnopomenskosti glagola je to lahko povedkova oz. povedkovodoločilna vezljivost) nasproti *rezljati z dletom / strojno / laboratorijsko / v laboratoriju* (s čim? = z dletom = predmetna vezljivost, kako? = strojno = prislovnodoločilna vezljivost, kje? = prislovnodoločilna vezljivost),¹⁹⁶ tudi in še zlasti z vidika udeležencev je nujni pogoj za vezljivost konkretna (predmetna ali vsebinska) pomenskost udeležencev,

¹⁹⁵ Na konkretno, tj. na razmerno-prostorsko, povezanost orodja in načina v različnih jezikoslovnih kontekstih opozarja tudi sodobnejše rusko jezikoslovje (Muravenko 1998: 77) s pripombami kot: orodje je lahko sestavina načina dejanja oziroma tudi povedje z vključenim načinom dejanja ima vezljivo orodje dejanja.

¹⁹⁶ V zadnjih desetletjih je pri nas na pričakovano odločilno pomensko soodvisnost povedkovo-udeleženskega razmerja tako s skladijskopomenskega vidika opozorila A. Vidovič Muha. V Slovenskem skladijskem besedotvorju (SSB 1988: 63–64) je poveden komentar: »/.../ Zlasti če je samostalnišnik pojmovni, precej teh /podstavnih/ glagolov sili v primično razmerje: *silobran < to, da se brani s silo / v sili /.../*; v teh primerih seveda nimamo opravka z orodniško vezavo. Morda so še nekoliko dvoumni primeri kot *strojepis < to, da pišejo s strojem*, kjer bi orodniški predmet lahko zamenjal prislov *strojno*.«

npr. *delati z dletom, delati z besedilom*,¹⁹⁷ nasproti nevezljivi abstraktni pomenskosti udeležencev (navadno so to lastnostne okoliščine), npr. *delati z veseljem / veselo*.¹⁹⁸

3.1 Z vidika udeleženskosti in vezljivosti so posebnost t. i. sestavljeni udeleženci, ki združujejo udeleženski vlogi vršilec/nosilec dejanja in način dejanja – najtipičnejši primeri so *človek – delujoči del telesa*, npr. *Tone to dela ročno / pametno / z glavo, Toneta boli glava / Toneta boli v trebuhu*, ki omogočajo soobstoj osebkove/predmetne vezljivosti in prislovnodoločilne vezljivosti (krajevne ali načinovne).

Neke vrste prehod med neudeleženskimi in /iz/udeleženskimi obpovedkovimi dopolnili so primeri, kjer vsebinski udeleženec pomenskosludenjsko natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava metuljčka/žabico* ('kot metulček / kot žabica'), *Drsa parno! v paru / Drsa s kom v paru* (nasproti že lastnostno rabljenim *drsati posamezno / kot posameznik*).

¹⁹⁷ Tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju se v tovrstnih primerih govori o prislovnem določilu orodja/sredstva. V slovenskem jezikoslovju o »prislovnem določilu sredstva in orodja« (Toporišič 1982: 77–78; ⁴2000: 623; Vidovič Muha 1988: 69; Sgall 1986: 128–129: »určení doprovodu, vyjadřované primárně předložkovým pádem«; »určení nástroje«, »určení látky/materiálu«, »určení prostředku transportu«, Grepl. Karlík 1998: 253–254, 283–284). V Mluvnice češtiny (MČ 3 1987: 50–51, 61–62, »způsoby vyjádření nástroje činnosti«) se možna vezljivost prislovnih določil načina potrjuje z ugotovitvijo, da povedkova vezljivost lahko zahteva tudi prislovna določila načina, ki so besednovrstno največkrat predložne samostalniške zveze.

¹⁹⁸ Tudi po češki jezikoslovni tradiciji, npr. po M. Greplu in P. Karlíku idr. (v *Skladbi češtiny*, 1998), lahko na eni strani govorimo o valenčnih prislovih (»adverbiální (příslovečný) komplement«, 252), po drugi strani pa v zvezi s prislovnimi (izpridevniškimi) dopolnili lahko govorimo o nevezljivih dopolnjevalnih lastnostnih okoliščinah oz. o lastnostnih modifikatorjih, ki glagolske pomene dopolnjujejo oz. pomensko določajo navznoter, in zato ne delujejo v smislu glagolske intence oz. valence navzven.

3.2 Najširše in najobširnejše možnosti uporabe vezljivih načinovnih določil imajo splošnopomensko in oslabilnopomensko rabljeni glagolski pomeni. To tudi sicer sovпада s splošnejšo jezikoslovno ugotovitvijo, da je vezljivost načina lastna širšemu obsegu glagolov in da tudi sicer ni praktično noben način (popolnoma) neodvisen od glagola.

Konkretizirani glagolski pomen v povedku omogoča zlasti predmetno vezljivost, raba posplošenega pomena pa predmetno /pretežno orodniško/ vezljivost (orodja ali sredstva) spremeni v prislovnodoločilno vezljivost načina (uporabe tega orodja ali sredstva), npr. *obžagati z motorko* : *obrezati z motorno žago* : *oklestiti z žago / s sekiro* (s čim? = predmetna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (kako? = prislovnodoločilna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (je v smislu pretvorb *obžagati/obsekati* lahko tudi povedkovodoločilna vezljivost ob pomensko oslabiljeni rabi glagola).¹⁹⁹ Torej vsaka možna besedotvorna vključitev udeleženca v glagolski pomen tipa *obžagati/obsekati* hkrati kaže na možno oslabiljeno rabo glagola *obdelati*, in hkrati na njegovo splošno oz. širokopomensko rabo, ki dopušča vezljivost različnih orodij in sredstev v smislu načina ravnanja, ker ne zamejuje uporabe orodja in sredstva na samo določeno orodje/sredstvo v konkretno predmetno vezljivost. V vsakem primeru gre za kolizijo med predmetom in prislovnim določilom s tem, da ima prednost pomenski vidik pred skladenjskim (Uličný 2000: 20).

Glede na povedano so možne strukturnoskladenjske različice z določili: *Piše (ročno/strojno)* (kako?) *s peresom/z računalnikom* (s čim?), *Piše s peresom/z računalnikom* (kako?) proti *Računa s svinčnikom/z računalnikom* (kako? => prim. pog.: *Računa peš*).

¹⁹⁹ Med splošnostjo in oslabilnostjo pomena določenega glagola je zelo tanka meja oz. prehod. V ruskem jezikoslovju je utrjeno ločevanje med predmetnimi in povedkovimi udeleženci, tako da se tudi skladenjskopomenska bližina orodja/sredstva dejanja in načina dejanja razločuje tako, da je orodje/sredstvo dejanja v vlogi predmetnega udeleženca, način dejanja pa označuje t. i. povedkov udeleženec, ki je del povedkovodoločilne vezljivosti (Muravenko 1998: 77).

4 Dopolnjena dosedanja delitev prislovov glede na propozicijskost v sporočilu oz. povedi

Z vidika pomenske podstave oz. propozicije se vrstni prislovi ločujejo:

- 1 Propozicijski prislovi ali zunanjeokoliščinski prislovi (izražajo zunanje okoliščine glagolskega dejanja, in sicer kraj in čas, deloma tudi vzrok in način). S svojim sintagmatskim jedrom tvorijo polavtomatizirane besedne zveze.
  - 1.1 Istopropozicijski vrstni prislovi so izsamostalniški, ki glagolsko dejanje opredeljujejo:
    - prostorsko/časovno (s podstavo 'v/na kraju/času': *laboratorijsko/ambulantno pregledati, cestno se usmerjati, mesečno poročati*);
      - v/kot (< 'biti/nahajati se / obstajati kot': *skupinsko delovati* ('delovati v skupini'), *parno drsati* ('drsati v paru'), *množično se zbirati* ('zbirati se v množici / v množico');
    - vzročno (s podstavo 'zaradi/od česa/koga': *denarno vztrajati/prenesti, telesno/duševno vzdržati*);
    - načinovno:
      - sredstveno / snovno (s podstavo 's čim': *računalniško obdelati – obdelati z računalnikom, instrumentalno poskusiti, beliti z apnom / s čopičem, bežati v copatih, politično poudariti*)
      - spremstvo (s podstavo 's kom': bratsko deliti, prijateljsko popivati)
      - ozirnost (s podstavo 'glede na koga/kaj': *biološko prizadeti, slovnično popraviti, prehransko se zanemariti,*)
      - posledičnost (s podstavo 'do česa': *smrtno se ponesrečiti*)
  - 1.2 Neistopropozicijski; pri izglagolskih / deležijskih prislovih gre za »vgraditev ene stavčnopovedne propozicije v drugo« (Vidovič Muha 2000: 76); deležijski prislovi z obrazilom -(o/e)č ali -ajel/-é in družljivost s prislovom stopnje ni mogoča (*molče spremljati dogajanje, stoje opazovati promet*).
- 2 Nepropozicijski modifikacijski oz. notranjeokoliščinski lastnostni prislovi (izražajo notranjo lastnost glagolskega dejanja); s svojim sintagmatskim jedrom tvorijo aktualizirane besedne zveze/sintagme, ki so besedilne in po govornem dejanju razpadejo.

- 2.1 Izpridevniški (pomensko družljivi s prislovi stopnje): *Dobro piše* > *Zelo dobro piše*.
- 2.2 Izsamostalniški
- 2.2.1 iz samostalnikov s podkategorijo človeško⁺: (*po*) *človeško se obnašati*, (*po*) *сосedsko pomagati*, (*po*) *vojaško pozdraviti*, (*po*) *slovensko govoriti* ipd.
- 2.2.2 izsamostalniški enakosti/primere: *vojaško pozdraviti* ('pozdraviti kot vojak'), *hekersko delovati* ('delovati kot heker').
- 3 Z možno propozicijskostjo ali nepropozicijskostjo: v/kot (< propozicijski v 'biti/nahajati se', nepropozicijski kot 'enakost/prимерa'): 1) propozicijsko: *politično/kulturno se udejestvovati* ('udejestvovati se v politiki/kulturi'), 2) nepropozicijsko: *politično/kulturno se udejestvovati* ('udejestvovati se kot politik/kulturnik'), *športno prenesti* ('prenesti kot v športu / kot športnik');
- 3.1 Samo nepropozicijsko je *posamezno drsati* (< drsati kot posameznik), medtem ko je v nekaterih drugih primerih odločanje o propozicijskosti odvisno od osebka: *On parno/tandemsko drsa* (< On drsa v paru / v tandemu) je propozicijska raba nasproti nepropozicijski *Onadva parno/tandemsko drsata* (< Onadva drsata kot par < Onadva sta pri drsanju par), kjer je *parno/tandemsko* rabljeno nepropozicijsko; podobno lahko sklepamo pri prislovu *skupinsko*, kjer edninska in dvojinska raba osebka omogočata propozicijsko rabo (< *On(dva) deluje(ta) v skupini*), množinska raba osebka pa uvaja nepropozicijsko rabo prislova *skupinsko* s podstavo *Oni delujejo kot skupina / Oni so skupina in tako delujejo* ipd.

Literatura

- Adamec, Přemysl, 1978: Složené propozice a jejich syntaktické realizace v ruštině. *Slovo a slovesnost XXXIX/3–4*. 278–280.
- – 1968: O otázce uplatnění členů v strukturních popisech jazyka. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 111–114.
- Apresjan, Jurij Derenikovič, ²1995: *Leksičeskaja semantika*. Moskva: Vostočnaja literatura RAN.
- Bauer, Jaroslav, 1968: Konstitutivní a fakultativní prvky větných schémat. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 164–165.
- Běličová, Helena, 1982: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. /Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty/. *Studie a práce lingvistické 17*. Praha: Academia.
- Běličová, Helena, Uhlířová Ludmila, 1996: Slovanská věta. *Řada lingvistická sv. 3*. Praha: Euroslavica.
- Daneš, František 1968: Sémantická struktura větného vzorce. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 45–49.
- Daneš, František idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Fida, <http://www.fida.net>
- Filipec, Josef, 1985: Lexikologie. *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- Fillmore, Charles J., 1965: *Indirect Object Constructions in English and the Ordering of Transformations*. London – The Hague – Paris: Mouton & CO.
- – 1968: »The Case for Case«. V: *Universals in Linguistic Theory*. Urednika E. Bach in R. T. Harms. USA.
- Grepl, Miroslav, idr., 1968: Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně.
- Grepl, Miroslav idr., 1987: *Mluvnice češtiny (MČ 3 – Skladba)*. Praha: Academia.
- Grepl, Miroslav, Karlík, Petr. idr., 1998: *Skladba češtiny*. Praha: Votobia.
- Hrakovskij, Viktor Samuilovič idr., 1985: *Tipologija konstrukcij s predikatnymi aktantami*. Leningrad: Nauka.
- Jelínek, Milan, 1968: Funkce a vývoj syntaktických kondenzátorů v slovanských jazycích. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 389–395.
- Knappová, Miloslava, 1973: K otázkám adverbializace. *Slovo a slovesnost XXXIV/2*. 150–157.
- Kořenský, Jan, 1984: *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha: Academia.

- 1974: Problémy konstrukce gramatiky jazyka ze sémantické báze. *Slovo a slovesnost XXXV/4*. 241–255.
- Křížková, Helena, 1968: *Adverbiální determinace slovesná a větný vzorec*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 103–109.
- Kunst Gnamuš, Olga, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.
- Moskal'skaja, Olga I., 1973: Problemy semantičeskogo modelirovanija v sintaksise. *Voprosy jazykoznanija XXII/6*. 33–43.
- Mrázek, Roman, 1968: *Dedukce a empirie při srovnávací typologii slovanské věty*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 185–200.
- 1976: Problematika tzv. hierarchizace propozice. *Slovo a slovesnost XXXVII/2*. Praha: ČAV. 86–96.
- Muravenko, Elena V., 1998: O slučajah netrivial'nogo sootvetstvija semantičeskikh i sintaksičeskikh valentnostej glagola. *Semiotika i informatika 36*. Moskva: Russkie slovari. 71–81.
- Orešnik, Janez, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- 1996: *Nauk novejšje slovenistike o povedkovem prilastku*. Razprave SAZU XV. Ljubljana. 255–267.
- Pen'kovskij, Aleksandr Borisovič, 2004: *Očerki po ruskoj semantike*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Piper, Predrag, 2001: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ramovš, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49, ur. B. Pogorelec, P. Merku in M. Sovre. Ljubljana: DZS.
- Rusínová, Zdenka, 1972: O adverbializaci předložkových výrazů. *Jazykovedný časopis XXIII/2*. 182–185.
- Sgall, Petr, 1968: Větné typy a struktura věty z hlediska funkčního. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 167–169.
- Sgall, Petr idr., 1986a: *Úvod do syntaxe a sémantiky (Některé nové směry v teoretické lingvistice)*. Praha: Academia.
- 1986b: *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. Praha: Academia.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Šoltys, Otakar, 1986: Ke vztahu predikace a centrace. *Slovo a slovesnost XL-VIII/1*. 1–15.
- Švedova, Natal'ja Jul'jevna, 1964: *Determinirujuščij ob"jekt i determinirujuščee obstojatel'stvo kak samostajatel'nye rasprostraniteli predložženija*. Voprosy jazykoznanija XIII/6. 77–93.

- 1968: O razgraničenii prostogo predloženija i shodnyh s nim konstrukcij. *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně. 65–73.
- Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Uličný, Oldřich, 2000: *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: Universit Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- Vidovič Muha, Ada, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *SR XXXII/2*. 142–155.
- 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje (SLP)*. *Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, Ada A., 2009: Skladijska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija* 57/2. 251–261.
- Vinogradov, Viktor Vladimirovič, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.

Summary: On Proposition in Adverbs in Slovene (from Aspect of Slavic Linguistics)

We limit our discussion of proposition of adverbs to linguistic (systemic) semantics in the framework of single communication, which generally is a one-clause sentence. From the perspective of communication's finality we may talk about the components/units of same-proposition as well as (wider) inter-communicative non-same-proposition in comparison to non-propositional components.

In line with the Slovenian grammatical tradition essential components of proposition form the proposition core, and are defined by verbal valency. They fall under semantic necessity that is tied to valency, and only those participants who have a concrete (denotative and referential) meaning may serve to introduce valency. Thus concrete (denotative) semantics relating to participants expressing manner or

instrument (with what and how to create or manage something) is also one of the prerequisites for proposition and, consequently, valency.

From the point of view of proposition, adverbs may be divided into propositional—i.e. same-proposition (time, place and noun-derived)—and non-same-propositional participial adverbs. Non-propositional adverbs are modification, adjective-derived quality adverbs. Certain noun-derived adverbs, however, allow for propositional and non-propositional use, depending on the verbal meaning or verbal valency.

ŽELE, Andreja. O propozicijskosti prislovov v slovenščini (z vidika slovanskega jezikoslovja). *Slavia Centralis*, ISSN 1855-6302. [Tiskana izd.], 2012, letn. 5, št. 2, str. 21–36. [COBISS.SI-ID 51019106]

NA MEJI MED VEZLJIVOSTJO IN (OBVEZNO) DRUŽLJIVOSTJO

Izvleček: Prispevek obravnava najpogostejša nihanja med vezljivostjo in družljivostjo v okviru orodniške rabe in rabe prislovov načina. Predstavljena in utemeljevana so merila ločevanja med vezljivostjo in družljivostjo v teh najbolj mejnih primerih.

Ključne besede: vezljivost, družljivost, orodniška vezava, prislovno določilo načina

Abstract: This article examines the most frequent variations between valency and optionality in relation to instrumental usage and usage of adverbs of manner. It presents and substantiates principles for distinguishing between valency and optionality in the most borderline examples.

Key words: valency, optionality, instrumental government, adverbial modifier of manner

Pogoj za vezljivost je konkretni predmetni udeleženec, ker samo z njim se med dejanjem/dogajanjem (izraženim s povedjem) in predmetnostjo oz. bitjem (izraženim z udeležencem) vzpostavi tudi primarno prostorsko razmerje – posredni dokaz za to so vezljivi prostorski prislovi oz. vezljiva prislovna določila kraja; če je ta konkretni udeleženec ob glagolu s konkretnim pomenom v povedku, slovnično govorimo o vezljivem predmetu, če pa je konkretni udeleženec ob glagolu s posplošenim oz. zelo splošnim pomenom, slovnično lahko govorimo o vezljivem prislovnem določilu načina, npr. *obrusiti s brusnim papirjem* (s čim?) : *obdelati z brusilko* (kako?), *odpeljati se z avtobusom* (s čim) : *odpraviti se z avtobusom* (kako?) ipd. Nekaj drugega oz. nevezljivo nasprotje temu so primeri tipa *iti s strunnim korakom / strumno*, *peti s sladkobnim glasom / sladkobno*, ki jih v eni izmed novejših monografij o instrumentalu oz. orodniku obravnava tudi O. Uličný (2000: 51). Prav znotraj prostor-

skih določil, ki so v okviru prislovnih določil najobsežnejša skupina, pa lahko poudarimo razmerja med vezljivostno obveznimi prislovnimi določili in nevezljivimi prislovnimi dopolnili, npr. *Živi doma / Gre domov* (nasproti npr. *Kmetuje doma / Staršem so pripeljali otroke nazaj domov*).

Meja in tudi križanje med vezljivostjo in družljivostjo je v okviru udeležencev, ki izražajo sredstvo, orodje ali način – *s čim* in *kako* nekaj ustvarjati ali upravljati nudi več tako nejezikovnih kot jezikovnih možnosti.²⁰⁰ Pogoj za vezljivost je, kot že rečeno, tudi konkretna (denotatna) pomenskost udeležencev, in tudi konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost namreč hkrati pomeni spremembo iz predmetne (prave udeleženske) vezljivosti prislovnodoločilno vezljivost, in vsak pomenski odmik glagolov v oslabljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo/določilno/vezljivost, npr. *delati z dletom/krampom, delati strojno* (kako? = zaradi velike splošnopomenskosti glagola je to lahko povedkova oz. povedkovodoločilna vezljivost) *nasproti rezljati z dletom / strojno / laboratorijsko / v laboratoriju* (*s čim?* = z dletom = predmetna vezljivost, *kako?* = strojno = prislovnodoločilna vezljivost, *kje?* = prislovnodoločilna vezljivost);²⁰¹ tudi in še zlasti z vidika udeležencev je nujni pogoj za vezljivost konkretna (predmetna ali vsebinska) pomenskost udeležencev, npr. *delati z dletom, delati z besedilom*,²⁰² nasproti nevezljivi abstraktni pomenskosti

²⁰⁰ Na konkretno, tj. na razmerno-prostorsko, povezanost orodja in načina v različnih jezikoslovnih kontekstih opozarja tudi sodobnejše rusko jezikoslovje (Muravenko 1998: 77) s pripombami kot: orodje je lahko sestavina načina dejanja oziroma tudi povedje z vključenim načinom dejanja ima vezljivo orodje dejanja.

²⁰¹ V zadnjih desetletjih je pri nas na pričakovano odločilno pomensko soodvisnost povedkovo-udeleženskega razmerja tako s skladenjskobesedotvornega kot s skladenjskopomenskega vidika opozorila A. Vidovič Muha. V Slovenskem skladenjskem besedotvorju (SSB 1988: 63–64) je poveden komentar: »/.../ Zlasti če je samostalnik pojmovni, precej teh /podstavnih/ glagolov sili v primično razmerje: *silobran < to, da se brani s silo / v sili /.../*; v teh primerih seveda nimamo opravka z orodniško vezavo. Morda so še nekoliko dvoumni primeri kot *strojepis < to, da pišejo s strojem*, kjer bi orodniški predmet lahko zamenjal prislov *strojno*.«

²⁰² Tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju se v tovrstnih primerih govori o prislovnem določilu orodja/sredstva. V slovenskem jezikoslovju o »prislov-

udeležencev (navadno so to lastnostne okoliščine), npr. *delati z veseljem / veselo*.²⁰³ Z vidika udeleženskosti in vezljivosti so posebnost t. i. sestavljeni udeleženci, ki združujejo udeleženski vlogi vršilec/nosilec dejanja in način dejanja – najtipičnejši primeri so *človek – delujoči del telesa*, npr. *Tone to dela ročno / pametno / z glavo, Toneta boli glava / Toneta boli v trebuhu*, ki omogočajo soobstoj osebkove/predmetne vezljivosti in prislovnodoločilne vezljivosti (krajevne ali načinovne).

V okviru možnih vezljivih prislovnih določil načina je treba poudariti, da imajo bolj navadno obvezno načinovno prislovno določilo glagoli ravnanja, stanja (nastopa stanja), poteka/procesa in premikanja s poudarjenimi pomenskimi sestavinami 'vedenja' ali 'razmerja'; predvsem 'razmerje' napoveduje udeležensko vlogo 'razmerja dejanja'; obe poudarjeni sestavini 'vedenja' in 'razmerja' s skupno nadsestavino 'odnosa' pa napovedujeta in vključujeta obvezen način, ki lahko 'vedenje' in 'razmerje' opredeli in izrazi z navadno nevezljivo lastnostno (kakovostno, kolikostno, vzročnostno) okoliščino,²⁰⁴ *Zadnje čase se zanimivo oblači, veliko poje in obzirno ali preventivno molči*, ali pa v označitev

nem določila sredstva in orodja« (Toporišič 1982: 77–78; ⁴2000: 623; Vido-
vič Muha 1988: 69; Sgall 1986: 128–129: »určení doprovodu, vyjadřované
primárně předložkovým pádem«; »určení nástroje«, určení látky/materiálu«,
»určení prostředku transportu«, Grepl. Karlík 1998: 253–254, 283–284). V
Mluvnice češtiny (MČ 3 1987: 50–51, 61–62, »způsoby vyjádření nástroje
činnosti«) se možna vezljivost prislovnih določil načina potrjuje z ugotovitvijo,
da povedkova vezljivost lahko zahteva tudi prislovna določila načina, ki so
besednovrstno največkrat predložne samostalniške zveze.

²⁰³ Tudi po češki jezikoslovni tradiciji, npr. po M. Greplu in P. Karlíku idr. (v *Skladbi češtiny*, 1998), lahko na eni strani govorimo o valenčnih prislovih (»ad-
verbiální (přísllovečný) komplement«, 252), po drugi strani pa v zvezi s prislov-
nimi dopolnili lahko govorimo o nevezljivih dopolnjevalnih lastnostnih okoli-
ščinah oz. o lastnostnih modifikatorjih, ki glagolske pomene dopolnjujejo oz.
pomensko določajo navznoter, in zato ne delujejo v smislu glagolske intence oz.
valence navzven.

²⁰⁴ Bolj posebnost oz. izjema kot kaj drugega so redki glagoli stanjskega razmerja/
odnosa tipa *obnašati se / vesti se neprimerno*, kjer je tako v slovenščini kot v
češčini, npr. *Eva se chovala vzorně* (MČ 3 1987: 50, Grepl. Karlík 1998: 255)
potrjena vezljiva lastnostna okoliščina, izražena z vezljivim prislovnim določil-
lom načina.

razmerja vključi (predložno ali pretvorbno) konkretno sredstvo ali orodje, prostor ali čas, npr. *Največkrat potuje z vlakom, Rezbari strojno, Zdravi se doma, Časopis prihaja mesečno* (vprašalnice za slednje povedi so Kako?, Kje?, Kdaj?)

Samo potrditev besedilnosti vezljivosti so izsamostalniška prislovna dopolnila, ki skladenjskopomensko navezavo z glagolom vzpostavijo z impliciranim udeležencem (v prvotni povedkovodoločilni vlogi), ki v prislovnodoločilni vlogi glagolu prisoja zlasti vrstnost, npr. *Včasih je tekmovalno smučal, danes pa smuča le ljubiteljsko,*²⁰⁵ *To se upravlja daljinsko ali ročno;*²⁰⁶ uvajanje medpomenskopodstavnosti oz. medpropozicijskosti prislovnih dopolnil je hkrati tudi uvajanje besedilne skladnje.²⁰⁷

²⁰⁵ *Včasih je tekmovalno smučal* lahko razvežemo v *Včasih je smučal*. *Bil je tekmovalec* in v slednji povedi je *tekmovalec* v vlogi t. i. povedkovega aktanta oz. povedkovega udeleženca, ki ga češka slovnica poimenuje tudi »kopredikativni komplement«, uvaja pa povedkovodoločilno vezljivost. Vsekakor potrjuje besedilnost vezljivosti.

²⁰⁶ Meja med neudeleženskimi izpridevniškimi prislovi in izudeleženskimi (izsamostalniškimi) prislovnimi zvezami ali pretvorbami je razlagalno nakazana v slovarskih razlagah Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ta so npr. pri slovarski iztočnici *delati*, neudeleženski izpridevniški prislovi lahko vključeni v pomenske razlage: 'kazati do česa določen odnos, ki se izraža zlasti v dejanjih' *grdo/prav delati z knjigami*, 'izpolnjevati, opravljati kako nalogo' *uspešno/pridno/veselo delati < delati in biti uspešen/priden/vesel*, pri iztočnici *gledati* – 's pogledom izražati kaj' *grdo/prijazno/lepo gledati*, 'imeti določen odnos do česa' *čisto drugače gledati na svet*, pri *jemati* – 'imeti določen odnos do česa' *jemati kaj resno, tragično*, pri *misлити* 'imeti pozitiven ali negativen odnos do koga, česa' *Dobro, slabo misli o meni*.) Izudeleženski prislovi oz. prislovne zveze pa so označeni s pomenskimi razlagami 'zavestno uporabljati telesno in duševno energijo za pridobivanje dobrin' *umsko/ročno delati < delati z umom / delati na roko*, 'opravljati delo na določenem področju', npr. *kulturno/politično delati < delati v kulturi/politiki*.

²⁰⁷ Vse to potrjuje, da mora vsak skladenjski slovar biti vezljivostno-kolokacijski slovar – le tako lahko zajame čimbolj pristno živo rabo, ki se navezuje tudi na nadpovedno oz. besedilno skladnjo.

1 Merila pomenskosti udeležencev in glagolov pri vezljivih prislovnih določilih načina

Za vezljivost prislovnega določila načina je v nadaljevanju treba eksplicitno poudariti postaviti nekaj izhodiščnih meril pomenskosti udeležencev in glagolov. Konkretizirani glagolski pomen v povedku omogoča zlasti predmetno vezljivost, raba posplošenega pomena pa predmetno / pretežno orodniško/ vezljivost (orodja ali sredstva) spremeni v prislovnodoločilno vezljivost načina (uporabe tega orodja ali sredstva), npr. *obžagati z motorco* : *obrezati z motorno žago* : *oklestiti z žago / s sekiro* (s čim? = predmetna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (kako? = prislovnodoločilna vezljivost) > *obdelati z žago / s sekiro* (je v smislu pretvorb *obžagati/obsekati* lahko tudi povedkovodoločilna vezljivost ob pomen-sko oslavljeni rabi glagola).²⁰⁸ Torej vsaka možna besedotvorna vključitev udeleženca v glagolski pomen tipa *obžagati/obsekati* kaže tudi na možno oslABLJENO rabo glagola *obdelati*, in hkrati na njegovo splošno oz. širokopomensko rabo, ki dopušča vezljivost različnih orodij in sredstev v smislu načina ravnanja, ker ne zamejuje uporabe orodja in sredstva na samo določeno orodje/sredstvo v konkretno predmetno vezljivost.

Samo udeleženci s konkretnim (tj. denotativnim in hkrati referenčnim) pomenom,²⁰⁹ ki so neposredno ali pretvorbno vključeni v stavčno skladnjo, lahko uvajajo vezljivost.

²⁰⁸ Med splošnostjo in oslavljenostjo pomena določenega glagola je zelo tanka meja oz. prehod. V ruskem jezikoslovju je utrjeno ločevanje med predmetnimi in povedkovimi udeleženci, tako da se tudi skladenjskopomenska bližina orodja/sredstva dejanja in načina dejanja razločuje tako, da je orodje/sredstvo dejanja v vlogi predmetnega udeleženca, način dejanja pa označuje t. i. povedkov udeleženec, ki je del povedkovodoločilne vezljivosti (Muravenko 1998: 77).

²⁰⁹ O tem Daneš (1987: 55), ki udeležence deli na tiste, ki imajo denotativni, referenčni in konkretni pomen in na druge, ki so nendenotativni, nerefenčni in abstraktni.

1.1 Prislowna določila načina med vezljivostjo in obvezno družljivostjo
 Meja med vezljivostjo in družljivostjo pri prislownih določilih načina je glede na stopnjo pomenske konkretnosti udeležencev za izražanje orodja, sredstva ali načina zelo prehodna.²¹⁰

Ta prehodnost med vezljivostjo in družljivostjo je še najbolj razločljiva s t. i. vrstnimi (izsamostalniškimi) prislovi. Vrstni prislovi (SLP: 76–77) so pretežno, glede na samostalniški izvor – pretvorbno vključujejo tako delovalnike (*računalniško, radijsko, medijsko*) kot okoliščine (*ambulantno, tovarniško, laboratorijsko*), – izudeleženska obpovedkova prislowna določila, npr. *To obdeluje samo strojno, Že večkrat so ga samo ambulantno zdravili, Dela honorarno, Politično in kulturno deluje* ipd.; če sta prva dva primera lahko vezljiva, sta slednja lahko samo družljiva.

1.1.1 T. i. sestavljeni udeleženci so zaradi dvojne udeleženske vloge tudi dvojna vezljivostna posebnost, ker navadno zaradi njihove visoke stopnje vršilskosti en sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi vezljive okoliščine načina dejanja, npr. *Božal ga je z očmi* (kako? => z očmi) – v teh primerih možna pretvorba *Njegove oči so ga božale* samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebk; sicer delujoči osebki del v orodniku obravnavamo kot kvazivezljivost delnega (telesnega) delovalnika, npr. *Mahal je z roko* (kako? = kvazivezljivost) se tako pomensko in slovnično razlikuje od *Maha z robcem* (s čim? = prava vezljivost). V tovrstnih primerih Ju. Apresjan (²1995: 129, 165) govori o osebki vezljivosti (sub"jektivna valentnost), ki vključuje 'osebo' in 'vršilskost'.²¹¹ Za

²¹⁰ Na to je z izhodiščnega vidika skladenjskopomenske sorodnosti jezikov opozorjeno tako v slovenskem kot češkem jezikoslovju (Vidovič Muha 1988: 63–64, 69; MČ 3 1987: 116; Daneš 1987: 49, 55, 93). Vidovič Muha (1988: 69): »Med prislowna določila načina spada tudi prislowno določilo sredstva in orodja (glagolskega) dejanja /.../; dokaz, da gre dejansko za prislowno določilo in ne za orodniški predmet je vsaj v hipotetični pretvorbi predložnega prislownodoločilnega samostalnika v izprislowno določilo: *elektrošok < to, da šokira z elektriko > električno šokira* ipd.

²¹¹ F. Daneš (1987: 89 >) t. i. sestavljene udeležence z navadno dvema udeleženskima vlogama komentira kot primere, ko se povedki z isto pomensko formulo

protiutež sestavljeni 'vršilskosti' prek zgleda *Naprava melje brez električnega priključka* lahko dodamo sestavljeno 'sredstvenost', po Ju. Apresjanu (1995: 165) ob "jektivnosti", v npr. *Kolesari kar brez balance*, kjer je podrejena sestavina, npr. *električni priključek* ali *balanca*, vezljiva okoliščina orodja; podobni zgledi s sestavljenim udeležencem v vlogi predmeta oz. prizadetega z dejanjem so še npr. *Napravo krmili izgolj na njeni armaturil*, *Dotok plina v plinovod uravnava iz ventilil* ipd.

1.1.2 Povedkove udeležence in z njimi tudi (pomožno) povedkovodoločilno vezljivost opravičujejo primeri, kjer sicer vsebinski udeleženec pomenskoskladenjsko tudi natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava kravl in metuljčka* (nasproti že lastnostno rabljenim *On drsa posamezno / v paru < drsati kot posameznik / drsati s kom v paru*). Poleg tipičnih primerov s športnega področja so še primeri tipa *govoriti slovensko*.

Tudi povedkovi udeleženci se delijo na povedkove delovalnike (s konkretnim/denotatnim pomenom – po Ju. D. Apresjanu je to 'nemotivirana obvezna vsebinska vezljivost'), npr. *bekersko delovati*, *izvidniško se gibati*, in povedkove okoliščine (z abstraktnim/nedenotatnim pomenom), izražene z izprivedniškimi prislovi, npr. *dobro kuhati*, *lepo slikati* ipd.²¹²

1.1.3 Predložnosklonska raba

Tožilniško določilo lahko izraža združevanje prizadetega predmeta in (pritrjenega) sredstva dejanja, npr. *brisati čevlje ob krpo* (v nasprotju s tipičnim sredstvom dejanja *brisati čevlje s krpo*). Rodilniško določilo ima lahko tudi udeležensko vlogo orodja, s katerim se prosto upravlja, npr. *streljati iz puške*, *polivati iz vedra* ipd. Pri dajalniških določilih prevladujejo glagoli s pomenskimi sestavinami ciljnosti, ujemanja in nasprotovanja.

---

povedja (SF – sémantická formule) razlikujejo glede na t. i. izbirne/selektivne pomenske težnje udeležencev (»selekcni sémantické tendence participantů«).

²¹² V. S. Hrakovskij (1985: 5–8) ima 'konstrukcije s povedkovimi delovalniki' (»konstrukcii s predikatnymi aktantami«), izprivedniški prislovi pa so predstavljeni tudi kot 'konstrukcije s širšim obsegom' oz. kot 'konstrukcije s povedkovno okoliščino' (»konstrukcii s predikatnym sirkonstantom«).

1.1.3.1 O vlogi orodnika v domačem in tujem jezikoslovju

S splošnoslovanskega oz. primerjalnoslovanskega vidika je treba pripomniti, da je v slovenščini (poleg lužiške srbsčine) nujna uporaba predloga oz. predložnega glagolskega morfema. Za osnovni in izhodiščni pomen je označen spremstveni pomen.²¹³

Razlika med sredstvom dejanja (Sd) in orodjem dejanja (Od) je ta, da Sd pri dejanju spreminja tudi svoje lastnosti oz. za uresničitev določenega dejanja lahko prispeva del sebe, Od pa tudi po koncu dejanja ostaja nespremenjeno. Sredstvo in orodje dejanja imata kot določili tudi z vidika strukturnoskladenske hierarhije različni oblikoslovnoskladenski vlogi, npr. *šivati hlače s črno nitjo na šivalnem stroju* ipd. Sicer pa so ob procesnih in dogodkovnih glagolih premikanja²¹⁴ lahko trdimo, da pomen prevoznega sredstva navadno združuje sredstvo in mesto dejanja (Sd ∩ Md), npr. *peljati se z avtobusom* (Ju. D. Apresjan ²1995:

²¹³ F. Kopečný (1973: 246–249) orodniški spremstveni pomen označuje tudi s slovanskimi zgledi kot *Kdor se z volkovi pajdaši, mora z njimi tuliti; potovati s kom, s praznimi rokami priti*. V okviru spremstvenega pomena izpostavi predvsem izražanje vsebine, npr. *hrnec s vodou* ('lonec z vodo'), *lopata s držadlem* ('lopata z ročajem'), *bogat z žitom*, in izražanje načina, ki je predstavljeno predvsem s pojmovnimi samostalniki in s telesnimi deli, npr. za slovenščino *s strahom pogledati kamo, s praznimi rokami priti*. V tesno povezanost s spremstvenim pomenom postavi tudi izražanje sredstva in orodja, kjer so tudi samostalniki s pomeni telesnih delov, npr. *s palicami biti, s kolom udariti koga, igrati se s puško: Konj se brani s krepko nogo*. Pri nas A. Bajec (1959: 107–109) v zvezi z uporabo predloga oz. predložnega glagolskega morfema *z/s* ugotavlja, da je tudi za slovanske jezike prvotna uporaba »s sociativnim instrumentalom, ki pomeni skupnost, združenje *l...l*.« In še pomembna pripomba pri stavčnočlenski uporabi predložnega orodnika (Oz/s), da je vsako sredstvo nekakšna sprem-ljajoča okoliščina in zato »*l...l* se ni čuditi, da je poleg golega orodnika (instrumentala) jel nastopati v takih primerih s + družilnik (sociativ) *l...l*.« Čeprav je opozorjeno na ločevanje med družilnikom (*tepsti se s fanti*) in orodnikom (*tepsti se s cepci*), pa niso obravnavane stavčnočlenske razlike predložnih samostalniških zvez med *Z njim so dobili mogočnega zaveznika* (=> s kom? – z njim), *Vozniki se že peljejo z balo* (=> s čim? – z balo) : *Prišel je s praznimi rokami* (=> kako? – s praznimi rokami), *Z veseljem vam ustrezem* (=> kako?).

²¹⁴ Takšno delitev glagolov premikanja povzemam po F. Danešu (1987: 88–119), v poglavju *Vzorci se slovesy pohybu*.

128, 140). Prvotno orodniško sredstvo dejanja zaradi lastne aktivnosti oz. izvornosti dejanja lahko po metonimični/metaforični pretvorbi nastopa tudi v vlogi osebkva. Navadno je to tehnični pripomoček, stroj ali naravna sila, še najbolj navadno pa je prevozno sredstvo, npr. *Pripeljal se je z avtobusom* > *Avtobus ga je pripeljal* (Páleš 1990: 35); pretvorbena zmožnost sredstva dejanja (Sd), da lahko nastopa v osebkovi vlogi, ga (vsaj pogojno) uvršča v vezljivostno polje glagolov premikanja.

Udeleženska razmerja med vršilcem dejanja (Vd) ali družilnikom (Dd) in orodjem (Od) so izražena v zgledih kot *Se je odpeljal/je kopal / s prijateljem / s psom / z lopato* ('On in prijatelj/pes sta se odpeljala' / 'On in prijatelj sta kopala, tako da sta zarila lopati' (možna pretvorba iz orodnika v imenovalnik izraža vršilca dejanja ali družilnika). Medtem ko je primer **Lopata je kopala* dokaz, da *lopata* z udeležensko vlogo orodja (Od) zahteva tudi vršilca dejanja (Pauliny 1943). Uporabljene besede *prijatelj* (Vd/Dd), *pes* (Dd) in *lopata* (Od) so samostalniška določila, stavčnočlensko pa predmeti.

Z vidika stavčnočlenskosti je orodnik tisti, ki izraža najtežje določljivo razmerje med (predložnim) predmetom in prislovnim določilom/dopolnilom načina.²¹⁵ Pri orodniku lahko govorimo o koliziji oz. neu-

²¹⁵ V drugi polovici sedemdesetih let v okviru vezljivosti v sodobni poljščini npr. D. Butler (1976: 163–186) pri orodniku v skladijski vlogi predmeta (narzędnik w funkcji dopeńnienia) z vidika glagolskega pomena govori o bližjem dopolnilu (dopeńnienie bliższy) – tj. o obveznem določilu. Za orodnik v skladijski vlogi prislovnega določila (narzędnik w funkcji okolicznikowej) pa z vidika glagolskega pomena govori o okoliščinskih pomenskih razmerjih (określone znaczenie relacyjne) in o slabi vezavi (slaba reakcja). V poglavju o predložnih zvezah – V. Konstrukcje przyimkowe (187–215) v primerih predložnega glagolskega morfema ali (predložnega) predmeta govori o 'predložni vezavi glagola' (reakcja przyimkowa czasowników), pri predložnih prislovnih določilih pa o okoliščinski vezljivosti (określona walencja). Orodnik kot (predložno)sklonsko določilo, ki označuje prehodni tip med vezljivostnimi in nevezljivostnimi stavčnimi členi, natančneje in primerjalno uporabno tudi za slovenščino obravnava *Mluvnice češtiny – Skladba 3* (1987: 190–192).

J. Dular (1982: 191) navaja, da so ob orodniku najpogostejši predložni morfemi *zls, za, pred, med, nad*. Za predmetno stavčnočlensko vlogo orodnika J. Dular navaja pogoje: a) Orodnik izraža prizadeti predmet pri glagolih številnih pomenskih skupin (npr. glagoli, ki vežejo telesne dele (*vrteti z očmi/z glavo*),

pravičenem prekrivanju predmetnega in prislovnodoločilnega orodnika (Uličný 2000: 20). Tako npr. med drugimi velja tudi pravilo, da če je pomen udeležena sredstva/orodja²¹⁶ namesto z orodnikom lahko izražen s še kakšnim drugim pomensko enakovrednim sklonom, je takšno sredstvo/orodje stavčnočlensko (predložni) predmet, npr. *posuti cesto s peskom* : *posuti pesek na cesto* (pri nas o tem npr. Orešnik 1994: 42). V tem primeru je udeleženec bolj snov kot sredstvo in je zato še bolj upravičeno predmet.²¹⁷ Isti orodniški udeleženec lahko glede na glagolski pomen prevzame vlogo snovi ali sredstva, sredstva ali prizadetega npr. *polniti kad z vodo* (snov) : *umiti kad z vodo* (sredstvo), *obmetavati ograjo s kamenjem* (sredstvo in prizadeto).

Tudi za slovenščino zanimivo po zgledu Fillmora razpravlja o orodniku Barbara Partee Hall²¹⁸. Opozarja zlasti na razmerja med a) vsebinskim predmetom v tožilniku ali orodniku (the instrumental adverb) in med b) orodnikom, ki izraža orodje (the clearly instrumental), npr.

glagoli, ki se vežejo samostalniki, kot npr. *ravnati s strojem*; b) Orodnik izraža vsebinski predmet pri glagolih tipa *ukvarjati se s tihotapstvom*, *obirati se z odhodom* ipd.; c) Orodnik izraža razmerni predmet pri glagolih, ki izražajo solidarnost ali podobnost, npr. *potrpeti z ljudmi*, *primerjati se s sorodnico* ipd.

²¹⁶ Za **sredstvo** in **orodje** dejanja SSKJ v pomenskih razlagah uporablja tipski oznaki **naprava** (za večje, sestavljeno) in **priprava** (v ožjem pomenu tudi: orodje; za manjše, enostavnejše). Izraz **sredstvo** je nadpomenka za napravo in pripravo (ki vključuje tudi orodje in je namenjena za določeno delo). Tipski oznaki **orodje** in **stroj** sta v primerjavi z zgornjimi pomensko ožji, ker natančneje označujeta namenskost za določeno delo.

²¹⁷ J. Orlovský (1965: 372) zagovarja pravilo, da če je orodnik zamenljiv s tožilnikom, ima skladiščno vlogo (predložnega) predmeta. Če pa orodnik ni zamenljiv s tožilnikom, ima skladiščno vlogo prislovnega določila, npr. *šúhat' nohami* – *šúhat' noby* => (predložni) predmet. V slovenščini v pomenu 'drgniti' ali 'drsati' to ne gre, ker sta orodnik in tožilnik pomenskorazločevalna. Podobno še *krútit' hlavou* – *krútit' hlavu* (v slovenščini se v pomenih 'vrteti, sukati, obračati' uporablja tožilnik, npr. *vrteti glavo*).

²¹⁸ Gl. članek *On the Requirement that Transformations preserve Meaning* – Pogoji, da pretvorbe ohranjajo pomen v zborniku razprav Ch. J. Fillmorja in D. T. Langendoena (1971: 21). Ch. J. Fillmore (1968: 24–25) med opisom globinskih sklonov označi orodnik (instrumental (I)) kot sklon, ki izraža neživo silo ali predmet, ki je vključen v dejanje oz. ga določa glagolski pomen.

a) *We loaded hay onto the truck, We loaded the truck with hay* ('Na voz smo naložili seno, Voz smo naložili s senom') : b) *We loaded the truck with hay with pitchforks* (*S senenimi vilami smo naložili voz s senom'). Ugotavlja, da bi v primeru a) težko govorili o prislovnem določilu v orodniku (the instrumental adverb), ker so pomeni pod a) pomensko zelo blizu povedku s tem, da je uporaba enkrat tožilnika in drugič orodnika pomenskorazločevalna, npr. *Na voz smo naložili seno* (=> 'ni nujno, da je voz poln') : *Voz smo naložili s senom* (=> 'voz je poln'). Pod b) pa je jasno izpostavljeno pomensko razločevanje med orodnikom kot vsebinskim predmetom in orodnikom, ki izraža orodje, npr. **S senenimi vilami* (prislovno določilo orodja) *smo naložili voz s senom* (vsebinski predmet). Ista opažanja in isti pomenski premiki veljajo tudi za slovenščino.

Orodnik kot sredstveni predmet ali kot prislovno določilo orodja pretvorbena določata E. V. Padučeva in R. I. Rozina (1993). Avtorici ugotavljata, da orodnik izraža sredstvo, ko ostaja poved smiselna tudi po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik, npr. *Dokumente je spel s sponko* > *Sponka spaja dokumente*; če pa orodnik izraža orodje, poved po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik ni več smiselna, npr. *Dokumente je spel s spenjačem* > **Spenjač spaja dokumente*. Pretvorbe iz orodnika v imenovalnik ali tožilnik kot merilo za ločevanje med predmetnim in prislovnodoločilnim orodnikom (verjetno tudi pod vplivom Padučeve) navaja tudi D. Buttler (1976: 163–186).

V primerih kot *Ona je zagrnila okno z zaveso* : *Zavesa zagrinja okno* zaradi zmanjšanja števila skladijskih udeležencev po pretvorbi udeleženec *zavesa* združuje udeleženski vlogi vršilca in sredstva dejanja (Vd ∩ Sd). Je potemtakem sredstvo dejanja vsak leksem, ki lahko sprejme tudi vlogo vršilca dejanja? Po zgornjih primerih bi lahko odgovorili pritrdilno.

1.1.3.1.1 Ob polnopomenskih glagolih ravnanja/upravljanja s pomenskima sestavinama 'premikanja' in 'sonahajanja/sopojavljanja' ima orodnik skladijsko vlogo predmeta (s čim), če je glagolski pomen neposredno povezan s pomenom udeleženca. Med prvotnim glagolom in udeležencem torej ne sme biti še dodanega vmesnega premostitvenega glagola, npr. *Preti s sekiro* > v pomenu 'pretiti s telesno poškodbo' (*seki-ra* je tu s stališča glagolskega pomena vsebinski predmet, zato je lahko

izražena tudi v imenovalniku *Preti mu sekira* v prenesenem pomenu 'Preti mu telesna poškodba'. Drugače pa je v primeru *Preti s sekiro* s premostitvenim glagolom *udariti z/s* v pomenu 'Preti, da ga bo udaril s sekiro' (*sekira* je tu s stališča glagolskega pomena orodje dejanja (Od), zato pretvorba iz orodnika v imenovalnik na površinskoizrazni ravni ni smiselna *Preti mu sekira (*sekira* = 'orodje')). *Pretiti* je tu šele v posrednem odnosu s *sekiro*, zato je v tem primeru s *sekiro* neobveznovezljivo prislovno določilo načina (kako?).

Zgornji primeri samo potrjujejo, da je pri stavčnočlenskem ločevanju med (predložnimi) predmeti in prislovnimi določili potrebno poleg **slovnicega vidika** upoštevati tudi **sporočilni vidik** oz. predvsem členitev po aktualnosti. Tako npr. je pomenski poudarek na *sekira*, ko ta pomeni 'telesno poškodbo', v drugem primeru pa je pomenski poudarek na *pretiti*, saj *sekira* tu pomeni le 'eno izmed različnih orodij pri pretnji'. Z vidika istorečja je v primeru *sekati s sekiro* izpis udeleženca *sekira* na prvi pogled čisto odveč, v resnici pa ima njen izpis pomenskorazločevalno vlogo²¹⁹ v pomenu 'sekati s sekiro, in ne s kakšnim drugim rezilom' in je stavčnočlensko zato predmet.

Sploh pa je pomenskorazločevalna vloga stalna ob predložnomorfemskih glagolih z oslavljenim pomenskoskladenjskim pomenom, npr. *Maha s sekiro* (predmet), zato imamo v tovrstnih pomenih samo obveznovezljiva določila.

Kot (primerjalno) posebnost je potrebno omeniti orodnik ob glagolih premikanja. V okviru glagolov premikanja²²⁰ imamo osnovna glagola *iti* in *peljati se*²²¹, ob katerih je prevozno sredstvo različno stavčnočlensko vezljivo (kot prislovno določilo načina ali kot (predlož-

²¹⁹ Npr. v okviru glagolskih tvorjenk A. Vidovič Muha (1985: 49) obravnava tudi skladenjskopodstavno orodniško vezavo, »kjer glagolska tvorjenka poimenuje dejanje na podlagi pripomočka, sredstva, s katerim se dejanje opravlja /.../«.

²²⁰ F. Daneš (1987: 88–119) pri glagolih premikanja govori o pomenskih sestavinah kot: samogib. +/- (samohyb +/-), živo +/- (anim +/-), orod.+ (instr +), narav.+ (natur +) ipd.

²²¹ Pri nas je o vezljivostnih posebnostih glagolov premikanja pisala I. Černelič Kozlevčar (1979), predvsem z vidika oblikovanja slovarskih pomenov in izbire ponazarjalnega gradiva.

ni) predmet) opredeljeno. Tako se po predložni zvezi z *avtobusom* v glagolski zvezi *iti z avtobusom* vprašamo s *kako?*, ker je predložni glagolski morfem pomensko del predložnega prislovnega določila načina in zvezo lahko pomensko razgradimo v 'iti' v vozilu/avtobusu' => *iti kako?*; vprašalnico primerjalno potrjuje glagolska zveza *iti peš*. Podoben primer je *bežati s kolesom*, ki ga pomensko razložimo kot 'hitro iti' + 'biti na kolesu' => 'hitro iti, tako da si na kolesu' => 'hitro iti' kako? => *bežati kako?* => predložna zveza s *kolesom* je potencialno oz. neobvezno vezljivo prislovno določilo načina. V že omenjani glagolski zvezi *peljati se z avtobusom* pa, kot rečeno, že glagol *peljati se* vključuje pomene 'iti + biti v vozilu', tako da je *avtobus* samó natančnejša pomenska določitev vrste vozila, in zato ima stavčnočlensko vlogo (predložnega) predmeta.

1.2 Glagoli

Najširše in najboljširneje možnosti uporabe vezljivih načinovnih določil imajo splošnopomensko in oslabilnopomensko rabljeni glagolski pomeni. To tudi sicer sovпада s splošnejšo jezikoslovno ugotovitvijo, da je vezljivost načina lastna širšemu obsegu glagolov in da tudi sicer ni praktično noben način (popolnoma) neodvisen od glagola.

Glagolski pomen namreč ustvari določeno udeležensko hierarhijo, posledica katere je strukturnoskladenjska hierarhija med določili – med predmeti in izsamostalniškimi prislovnimi določili. Vzemimo, da sta izsamostalniška prislova *ročno* in *strojno* okoliščinski nadpomenki za delovalnike, ki označujejo orodje dejanja (Od) ali sredstvo dejanja (Sd). Če je ob istem glagolu poleg udeleženca z vlogo sredstva ali orodja smiselna uporaba izsamostalniškega načinovnega prislova *strojno* ali *ročno*, ki označuje način glagolskega dejanja, je samostalniški udeleženec stavčnočlensko (predložni) predmet, ki pomensko/predmetno natančneje določa način dejanja *strojno/ročno*. Če pa uporaba prislova *strojno* ali *ročno* ni smiselna, je takšen samostalniški udeleženec stavčnočlensko navadno del predložnega prislovnega določila načina. Glede na povedano so možne strukturnoskladenjske različice z določili: *Piše (ročno/strojno)* (kako?) *s peresom/z računalnikom* (s čim?), *Piše s peresom/z računalnikom* (kako?) proti dopolnilom: *Računa s svinčnikom/z računalnikom* (kako? => prim. pog.: *Računa peš*).

V nasprotju z neživimi samopremičnimi delovnimi/prevoznimi sredstvi so abstraktni pojmi kot *veselje*, *žalost* ipd. samo lastnostne okoliščine oz. neudeleženske sestavine (tj. ne spadajo v pomensko podstavo povedi), ki povedkov glagol samo lastnostno opredeljujejo – to potrjujejo pretvorbe v izpridevniške prislove, npr. *Z veseljem se je odpeljal* – *Veselo se je odpeljal*.

Ko pa ima glagolski pomen površinskoizrazno z orodniki zasedena že vsa svoja bistvena udeleženska mesta kot so vršilec dejanja, prejemnik in prizadeto z dejanjem, npr. *S sosedi (družilnik) so založili klet* (prejemnik) *s premogom* (prizadeto) *z lopato* (okoliščina), sta sredstvo ali orodje lahko samó okoliščinski dopolnili.

Udeležensko hierarhijo oz. hierarhijo udeleženskih vlog v stavčni povedi potrjuje tudi Fillmorova teorija o globinskih sklonih in sklonskih razmerjih,²²² ko npr. osebek enkrat izraža vršilca dejanja (a), drugič pa orodje dejanja (b). V primeru, ko sta v povedi obe udeleženski vlogi, pa je osebek vršilec dejanja (c): a) *John broke the window* ('Ivan je razbil okno') : b) *A hammer broke the window* ('Kladivo je razbil okno') : c) *John broke the window with the hammer* ('Ivan je razbil okno s kladivom'). In ker osebek lahko označujeta (po Fillmoru) dva različna globinska sklona (agentiv = pobudnik/vršilec glagolskega dejanja, je živo bitje : instrumental = sredstvo/orodje, je neživa sila ali predmet, ki povzroča glagolsko dejanje ali stanje), ju tudi ni mogoče povezati v priredno zloženi osebek, npr. *John and hammer broke the window* ('Ivan in kladivo sta razbila okno'). Dokaz torej, da enakovrednosti prirednih sestavin ni mogoče razumeti samo strukturnoskladenjsko, ampak mora biti vedno upoštevan pomen teh sestavin (Kunst Gnamuš 1981: 121).

Pretvorbe samo še potrjujejo, da je vloga sredstva dejanja (Sd) neposredno povezana z dejanjem (De), tako da sredstvo pogosto samodelovalno in učinkuje na predmet, ne da bi pri tem moralo postati orodje. Zato sredstvo dejanja (Sd) lahko nadomešča vršilca dejanja (Vd). Orodje dejanja (Od) pa je samo posrednik med vršilcem dejanja (Vd)

---

²²² O tem Ch. J. Fillmore (1968: 22). Pri nas pa s prenašanjem te teorije tudi O. Kunst Gnamuš (1981: 30>).

in predmetom dejanja (Pd), zato ne more nadomeščati vršilca dejanja (Vd). Sredstvo nasproti orodju izraža tudi samodelovalne lastnosti.

Strukturnoskladenjsko oz. površinskoizrazno ločevanje orodnikov z udeležensko vlogo sredstva dejanja (Sd), orodja dejanja (Od) in vršilca dejanja (Vd) je npr. v angleščini²²³ razlikovalno izraženo, predvsem v trpniku, s predložnim morfemom *by* za Sd in Vd in s predložnim morfemom *with* za Od, npr. *I go to school by car* (= Sd, 'V šolo grem z avtomobilom'), *He was killed by a terrorist* (= Vd, '(On) je bil ubit od teroristov') : *You can cut the bread with that knife* (= Od, 'Ti lahko odrežeš kruh s tem nožem'). To samó potrjuje samodelovalno zmožnost predvsem vršilca dejanja (Vd), kot potencialni izvor delovanja se mu pridružuje še sredstvo dejanja (Sd), medtem ko je orodje dejanja (Od) pasivni udeleženec dejanja. Primeri uporabe orodnika v trpniku pa kažejo, da samostalnik za predložnim morfemom *by* označuje predvsem Vd, ko pa tega ni, lahko tudi Sd ali celo Od, npr. pri *The window was broken lby a boy/by a ball* nasproti *The window was broken with a ball/*with a boy*, kjer samostalnik za *with* v trpniku lahko označuje samo Od, v tvorniku pa tudi družilnik, npr. *You're coming with us* (Quirk idr. ²⁷1993: 160).

1.2.1 Orodniška vezava oz. vezljivost orodja/sredstva ob glagolih *delati* in *iti*

1.2.1.1 Pri glagolu *delati* je lahko pomenski poudarek na poteku oz. načinu poteka delovanja – 'izpolnjevati, izvrševati, opravljati kako nalogo, delo ali aktivnost sploh' še posebej poudarja pomenskoskladenjsko nevezljivo vlogo lastnostnih okoliščin – zahteva skladenjskoobvezni prislovni modifikator načina: *Odbor /dobro/ dela, Nekateri člani /slabo/ delajo, Avto mu /dobro/ dela, Dela /kot stroj/črna živalna, Delajo /z veseljem/ izkušnjami/*:

Določnejši/aktualnejši pomen označuje 'vrsto delovanja' – 'opravljati delo na določenem področju' in zahteva obveznovezljivo prislovno določilo, ki ga navadno uvaja predložni morfem glagola, npr. pri *Kul-*

²²³ Prim. R. Quirk idr., *A Comprehensive Grammar of the English Language* (²⁰1994: 559).

turno/Politično delati se obveznovezavni neleksikalizirani udeleženski izglagolski predložni morfem, impliciran v *kulturno/politično*, odkriva s pretvorbami v pomenu 1.1.1 'razvijati': *Delajo v kulturi/politiki*; leksikalizirani predložni morfem pa je izražen v pomenih 1.1.2 'nasprotovati' *Delajo proti okupatorju*, 1.1.3 'usmerjati' *Delajo z mladino*, 1.1.4 'prizadevati si' *Delajo za odpravo zaostalosti*, 1.1.5 'prispevati' *Delajo v korist človeštva*, 1.1.6 'sodelovati/delovati' *Delajo pri društvu*, *Delajo v organizaciji*.

'Ukvarjanje s konkretno dejavnostjo' je vezljivostno označeno s predmetno vezavo, tudi z vezavo človeškega udeleženca: *Dela v trgovini*, *Dela pri računalnikih*, *Delajo s kemikalijami/s knjigami/s stroji*; *Rože delajo popke*, *Žene delajo okraske*.

V pomenu 'razmerja delovanja' lahko soobstajata orodniška predmetna vezava in primično (izsamostalniško) prislovno določilo načina kot potencialno vezljivi modifikator: *S knjigo/Z njo delajo kakor s cunjol/v skladu s predpisi*, *Dela s pravopisom / na/pri pravopisu* ipd.

Prikazi v *Vezljivostnem slovarju* (Žele 2008) ob vsakem pomenu ponujajo tudi istovezljive ustreznice, ki (tudi) pomenljivo odkrivajo vezljivostne razlike in posebnosti (vezljivostni del razlage je podčrtan, nevezljivi modifikatorji so v poševnicah):

délati -am T_{De/Dg/Pr} nedov.

2. *délati*₂ v posplošenem pomenu kdo/kaj delovati proti komu/čemu / za koga/kaj / pri/na/v/po/ob čem, s kom/čim /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam₃₋₆ – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: *Dela proti svoji vesti*, *Dela za otroke* // kdo/kaj nasprotovati proti komu/čemu, Sam₁ – pSam₃: *Delajo proti teroristom* // kdo/kaj prispevati, prizadevati si za/v koga/kaj, Sam₁ – pSam₄: *Delajo v korist človeštva*, *Delajo za odpravo zaostalosti* // kdo/kaj razvijati, sodelovati, delovati pri/na/v čem, Sam₁ – pSam₃: *Dela pri društvu*, *Delajo v kulturi / v politiki*, *Dela v organizaciji* // kdo/kaj usmerjati, upravljati, organizirati se s kom/čim, Sam₁ – pSam₆: *Delajo z mladino*, *Delajo s pravosodnimi predpisi*; prim. *delováti*, *obratováti*, *organizírati se*, *prizadévati si*, *upravljíati*, *usmérjati se*

3. *délati*₂ kdo/kaj izražati delovni odnos pri/na/v/po/ob čem / s kom/čim /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\text{Sam}_1 - \text{pSam}_{5/6} - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1 / \text{Prid}_{\text{k/v/kol}} / \text{pSam}_{2-6} / \text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}$ /: S knjigami /spoštljivo/ delajo, Z njo /grdo/ delajo, Delajo s pravopisom / na pravopisu; prim. *ravnáti*

délati z/s -am z/s T_{De/Dg/Pr} nedov.

1. *délati* z/s₂ v posplošenem pomenu, kdo/kaj delovati s kom/čim /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\text{Sam}_1 - \text{pSam}_6 - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1 / \text{Prid}_{\text{k/v/kol}} / \text{pSam}_{2-6} / \text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}$ /: Delajo z mladino, Delajo s pravosodnimi predpisi; prim. *usmérjati, upravljati, organizirati se*

2. *délati* z/s₂ v posplošenem pomenu, kdo/kaj delovati s čim /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\text{Sam}_1 - \text{pSam}_6 - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1 / \text{Prid}_{\text{k/v/kol}} / \text{pSam}_{2-6} / \text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}$ /: Delajo z računalniki; prim. *obravnavati, uporabljati, upravljati*

1.2.1.2 Z vidika premikanja in sredstva oz. načina premikanja je za vezljivostno vedénje dobra orientacija osnovni glagol ITI.

V okviru splošnopomenskosti glagola *iti* se lepo potrjuje vloga orodnika tudi v Vezljivostnem slovarju (Žele 2008; vezljivostni del razlage je podčrtan, nevezljivi modifikatorji so v poševnicah):

íti grém in grém P_{Pr/C/Dg} nedov. in dov. grémo in grémo

1. *íti*₁₍₂₎ kdo/kaj premikati se s korakanjem (mimo koga/česa / proti komu/čemu / v/na/skozi/čez koga/kaj / po/ob čem / pred/za kom/čim / kod/kam) /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\text{Sam}_1 - (\text{pSam}_{2-6} / \text{Prisl}_k) - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1 / \text{Prid}_{\text{k/v/kol}} / \text{pSam}_{2-6} / \text{Prisl}_{\text{n/kol/vz}}$ /: Šel je (po prehodu za pešce) /s kolesom/, Stražar je šel (pred njim) /s kolesom/, Šel je (mimo nas) /v taksiju // v posplošenem pomenu kdo/kaj premikati se (od kod / kod/kam) v določeno smer sploh /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/ko-

likšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/ pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\underline{\text{Sam}}_1 - (\underline{\text{pSam}}_{2-6}/\underline{\text{Prisl}}_k) - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1/\underline{\text{Prid}}_{k/v/kol}/\underline{\text{pSam}}_{2-6}/\underline{\text{Prisl}}_{n/kol}/_{\text{vz}}$: /Z avtom/ je šel /osemdeset kilometrov na urol/, Delci snovi počasi gredo (na dno), Kri gre (od srca po vsem telesu); prim. *krožiti/krožiti, letéti, peljáti, premikati se, sédati, sesédati se*

2. *íti*₂ kdo/kaj premikati se na/v kaj / kam /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\underline{\text{Sam}}_1 - \underline{\text{pSam}}_4/\underline{\text{Prisl}}_k - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1/\underline{\text{Prid}}_{k/v/kol}/\underline{\text{pSam}}_{2-6}/\underline{\text{Prisl}}_{n/kol}/_{\text{vz}}$: Vsak dan gre na pokopališče, Zjutraj je šel /peš ali z avtobusom/ v mesto, Gre /z vlakom/ na Jesenice, Šli so /s helikopterjem/ na Triglav // kdo/kaj premikati se h komu/k čemu / na/v/po kaj /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\underline{\text{Sam}}_1 - \underline{\text{pSam}}_{3/4}/\underline{\text{Namen}} - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1/\underline{\text{Prid}}_{k/v/kol}/\underline{\text{pSam}}_{2-6}/\underline{\text{Prisl}}_{n/kol}/_{\text{vz}}$: Šel je /z letalom/ k sorodnikom na obisk, Šli so v bolnico na pregled, Šel je v gostilno h kosilu, Šel je /z vozom/ v gozd po drva, Šel je v mesto nakupovat, Šel je na predavanje, na sestanek

Ko ni več težišče na sestavini 'premikanja', temveč na dogodku, kar potrjujejo tudi na koncu naštete istovezljive ustreznice:

5. *íti*₂₍₃₎ pog. knj. kdo/kaj potegniti, seči, vrtati (s čim) čez/skozi/v/na koga/kaj / po kom/čem / kam/kod /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, $\underline{\text{Sam}}_1 - (\underline{\text{pSam}}_6) - \underline{\text{Sam}}_{4/5}/\underline{\text{Prisl}}_k - /_{\text{kot}} \text{Sam}_1/\underline{\text{Prid}}_{k/v/kol}/\underline{\text{pSam}}_{2-6}/\underline{\text{Prisl}}_{n/kol}/_{\text{vz}}$: Šel je /z roko/ čez čelo, Po tem mestu je šla (s cunjjo), (S svedrom) je šel v notranjost zmesi, Pri skoku je šel preveč naprej, V svojih raziskavah ni šel tako daleč; prim. *potegnúti/potégniti, séči, vrtati*

9. *íti*₂ v oslabiljenem pomenu kdo/kaj a) biti usmerjen v/na kaj / kam, Sam₁ - (pSam₆) - pSam₄'/Prisl_k': Šli so (samo z enim kovčkom) v boljšo prihodnost, Država gre (z eno četico) v vojno, brezos. Šlo je na jesen, b) biti v stanju usmerjenosti pred/na/v kaj / kam, Sam₁ - pSam₄'/Prisl_k': Ura gre naprej/nazaj, Šla je na dopust, Šel je v službo, Šla je v zakon z njim, Za to dejanje bo šel pred sodnika, Predlog bo šel na glasovanje, c) pridružiti se h komu / k čemu, vstopiti v/med koga/kaj, Sam₁ - (pSam₆) - pSam_{3/4}'/Prisl_k': Šel je (z nekaj hrane v nahrbtniku) k partizanom/

tabornikom, Šel je v partijo, pog. knj. Šel je k filmu, Šel je med potapljače; prim. *pridružiti/pridružiti se, usmérjati se, vstopiti/vstopiti*
 12. *iti*₂ kdo/kaj biti glede na estetske lastnosti postavljeno k čemu / s čim /kot kdo/kaj / kot kakšen/kateri/kolikšen / brez/zaradi koga/česa / kljub komu/čemu / za/na koga/kaj / v/pri/ob/po/na kom/čem / s/med/pod/nad/pred kom/čim / kako/koliko/zakaj/, Sam₁ – pSam_{3/6} – /_{kot} Sam₁/Prid_{k/v/kol}/pSam₂₋₆/Prisl_{n/kol/vz}/: K tej obleki gredo /kot edini ustrezni/ visoki čevlji, Ti čevlji gredo s to obleko; prim. *natakniti/natakniti, postaviti, správití, státi (stojím)*

V nasprotju z zgornjimi pomeni glagola *iti* pomeni glagolov *peljati se* in *peljati*, ki pa uvajajo samo vezljivo rabo sredstva ali orodja:

peljáti se péljem se tudi -ám se R(P) nedov., pélji se peljíte se; péljal se
 1. *peljáti se*₂₍₃₎ kdo/kaj s prevoznim sredstvom premikati se od-do/ mimo koga/česa / proti/h komu / k čemu / na/v/skozi/čez kaj / po/na čem / za/med/nad/pod kom/čim / kod/kam (s kom/čim) /na/v/po čem / za/s/pod kom/čim / kako/, Sam₁ – pSam₂₋₆/Prisl_k/Namen – (pSam₆) – /pSam_{5/6}/Prisl_n/: Peljali so se od začetka do končne postaje, (Z avtobusom) so peljali po avtocesti, /V diru/ so se peljali mimo, /Z veliko hitrostjo/ se je peljal naprej, Jest se je peljal na drugo stran mesta, (Še z drugimi) se je peljal v prvo gostilno, pog. knj. Peljal je do prve bencinske črpalke; prim. *gnáti se, letéti, plúti, premíkati se*

peljáti péljem tudi -ám R(P) nedov., pélji peljíte; péljal
 1. *peljáti*₃₍₄₎ kdo/kaj s prevoznim sredstvom spravljati koga/kaj od-do/ iz/s koga/česa / proti/h komu / k čemu / na/v/skozi/čez kaj / po/na čem / za/med/nad/pod kom/čim / kod/kam (s kom/čim) /na/v/po čem / za/s/pod kom/čim / kako/, Sam₁ – Sam₄ – pSam₂₋₆/Prisl_k/Namen – (pSam₆) – /pSam_{5/6}/Prisl_n/: Tujo delegacijo so (s posebnim diplomatskim spremstvom) peljali v mesto, Vsa zidarski material so do gradbišča ali celo na gradbišče peljali /v/na prikolici/, (S splavom) jih je peljal čez reko, Peljala jo je /pod roko/ k zdravniku, K izviro so peljali živino napajat, /Z veseljem/ jo je peljal na ples/plesat (z novim motorjem), Vodič jih je /z dvignjeno tablo/ peljal po mestu, /Samo za uzdo/ je lahko peljal konja noter, pren. Služba ga pelje v vse hiše, čustv. Radovednost ga je peljala k njim; prim. *goníti, vodíti*

Za sklep

Pogoj za vezljivost je konkretna (denotatna) pomenskost udeležencev, in tudi konkretna pomenskost glagolov – vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost namreč hkrati pomeni spremembo iz predmetne (prave udeleženske) vezljivosti prislovnodoločilno vezljivost, in vsak pomenski odmik glagolov v oslavljeni pomen hkrati pomeni odmik v povedkovo/določilno/ vezljivost. Povedkove udeležence in z njimi tudi (pomožno) povedkovodoločilno vezljivost opravičujejo primeri, kjer sicer vsebinski udeleženec pomenskoscikladenjsko tudi natančneje lastnostno oz. načinovno opredeljuje povedkov glagol, npr. iz športa *On plava kravl in metuljčka* ali drugi primeri tipa *govoriti slovensko*.

Vezljivostna posebnost so t. i. sestavljeni udeleženci zaradi dvojice udeleženske vloge – to so primeri, ko v okviru vršilskosti en sestavni del udeleženca prevzame vodilno udeležensko vlogo vršilca/nosilca dejanja, drugi sestavni del udeleženca pa je v vlogi vezljive okoliščine načina dejanja.

Literatura

- Apresjan, Ju. D.,²1995: *Leksičeskaja semantika*. Vostočnaja literatura RAN. 2. popravljena in dopolnjena izdaja. Moskva.
- Bajec, A., 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- Buttler, D., 1976: *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Černelič Kozlevčar, I., 1979: O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce. *Jezik in slovstvo XXV*. 45–47.
- Daneš, F. idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Dular, J., 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana. 1–259.
- Fillmore, Ch. J., 1968: The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory*. Urednika E. Bach in R. T. Harms. USA.

- Fillmore, Ch. J., Langendoen, D. T., 1971: *Studies in Linguistic Semantics*. New York.
- Kunst Gnamuš, O., 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.
- Golden, M., 2001: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Grepl, M. idr., 1987: *Mluvnice češtiny (MČ 3 – Skladba)*. Praha: Academia.
- Grepl, M., Karlík, P. idr., 1998: *Skladba češtiny*. Praha: Votobia.
- Hajičová, E. idr., 1983: Větná stavba a aktuální členění ve slovanských jazycích z porovnávacího hlediska. *Československá slavistika*. 139–149.
- Hrakovskij, V. S. idr., 1985: *Tipologija konstrukcij s predikatnymi aktantami*. Leningrad: Nauka.
- Ivančikova, E. A., 1965: O strukturnoj fakultativnosti i strukturnoj objazatel'nosti v sintaksise (Materialy i soobščeniya). *Voprosy jazykoznanija XIV/5*. 84–94.
- Karolak, S., 2001: *Od semantyki do gramatyki*. Wybór rozpraw. Warszawa: Instytucja Slawistyki PAN.
- Kopečný, F., 1973: *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- Korpus slovenskega jezika FidaPLUS*, <http://www.fidaplus.net/>.
- Kunst Gnamuš, O., 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.
- Moskal'skaja, O. I., 1973: Problemy semantičeskogo modelirovanija v sintaksise. *Voprosy jazykoznanija XXIII/6*. 33–43.
- Muravenko, E. V., 1998: O slučajah netrivial'nogo sootvetstvija semantičeskikh i sintaksičeskikh valentnostej glagola. *Semiotika i informatika 36*. Moskva: Russkie slovari. 71–81.
- Novotný, J., 1979: Dualismus subjektu a predikátu a postavení predikace z hlediska valenční teorie. *Slovo a slovesnost XL/4*. 286–294.
- Orešnik, J., 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- Orlovský, J., 1965: *Slovenská syntax*. Bratislava: Obzor.
- Padučeva, E. V., Rozina, R. I., 1993: Semantičeskij klass glagolov polnogo ohvata: tolkovanie i leksiko-sintaksičeskije svojstva. *Voprosy jazykoznanija XLIII/6*. 5–16.
- Páleš, E., 1990: Sémantické roly slovenských slovies. *Jazykovedný časopis XLI/1*. Diskusie. 30–48.
- Partee, H. B., 1971: On the Requirement that Transformations preserve Meaning. *Studies in Linguistic Semantics*. New York. 1–21.
- Pauliny, E., 1943: Štruktúra slovenského slovesa (Štúdia lexikálno-syntaktická). *Spisy Slovenskej akadémie vied a umení 2*. Bratislava.
- Quirk, R. idr., 27 1993: *A University Grammar of English*. Hong Kong.
- – 20 1994: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York.

- Sgall, P. idr., 1986: *Úvod do syntaxe a sémantiky (Některé nové směry v teoretické lingvistice)*. Praha: Academia.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Švedova, N. Ju., 1980: *Russkaja grammatika II. (Sintaksis)*. Moskva: Nauka.
- Toporišič, J., 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Uličný, Oldřich, 2000: *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: Universit Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- Vidovič Muha, A., 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *SR XXXII/2*. 142–155.
- 1985: Primeri tvorbenih vzorcev glagola. *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 47–61.
- 1998: Pomenski preplet glagolov *imeti* in *biti* – njuna jezikovnosistemska stilistika. *SR XLVI/4*. 293–323.
- 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženik (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenslovje (SLP)*. *Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Žele, A., 2008: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana ZRC, ZRC SAZU.

Summary:

On the boundary between valency and (obligatory) optionality

The boundary and also the crossover between valency and optionality is part of the participants that express means, instrument, or manner: *with what* and *how* something is created or managed. This offers numerous opportunities, both non-linguistic and linguistic. The condition for valency is a concrete object participant because it is only with this that, between the action/event (expressed through a sentence) and reality or being (expressed through a participant), a primary spatial relationship is also established. Indirect evidence for this includes valent spatial adverbs or valent adverbial modifiers of place; if this is a

concrete participant together with a verb with a concrete meaning in the sentence, one is grammatically dealing with a valent object and, if this concrete participant stands next to a verb with a generalized or very general meaning, one is grammatically dealing with a valent adverbial modifier of manner; for example, *obrusiti s brusnim papirjem* ‘to sand with sandpaper’ (with what?) : *obdelati z brusilko* ‘to shape with a grinder’ (how?), *odpeljati se z avtobusom* ‘to leave on a bus’ (with what?) : *odpraviti se z avtobusom* ‘to leave on a bus’ (how?) and so on. Every semantic shift of verbs into semantic generalization simultaneously represents a change from objective (true participant) valency into adverbial-modifier valency, and every semantic shift of verbs into a weakened meaning simultaneously represents a shift into predicate/modifier valency; for example, *delati z dletom/krampom* ‘to work with a chisel/pick’, *delati strojno* ‘to work with a machine’ (how? = due to the great semantic generalization of the verb, this may be predicate or predicate-modifier valency) versus *rezljati z dletom* ‘to carve with a chisel’/ *strojno* ‘with a machine’/ *laboratorijsko* ‘in a laboratory’/ *v laboratoriju* ‘in a laboratory’ (with what? = with a chisel = predicate valency, how? = with a machine = adverbial-modifier valency, where? = adverbial-modifier valency); as already stated, in addition and especially from the perspective of the participants, a necessary condition for valency is the concrete (objective or content-based) semantics of the participants – for example, *delati z dletom* ‘to work with a chisel’, *delati z besedilom* ‘to work with a text’ – versus the nonvalent abstract semantics of the participants (these are usually attributive circumstances); for example, *delati z veseljem / veselo* ‘to work with joy’. These examples also confirm that in the sentence-element division between (prepositional) objects and adverbial modifiers it is necessary to take into account, in addition to the grammatical aspect, the communicative aspect as well, or especially the functional perspective of an utterance. Thus, for example, the semantic emphasis is on *sekira* ‘axe’ when this means ‘bodily harm’, and otherwise the semantic emphasis is on *pretiti* ‘to threaten’ because here *sekira* only means ‘one of various tools in a threat.’ From the perspective of pleonasm, in the

example *sekati s sekiro* ‘to cut with an axe’ specifying the participant *sekira* ‘axe’ seems excessive at first glance, but in fact specifying it has a distinguishing semantic role in the sense of ‘to cut with an axe and not with some other cutting tool’ and is therefore an object in the sentenceelement sense.

ŽELE, Andreja. Na meji med vezljivostjo in (obvezno) družljivostjo. *Jezikoslovni zapiski : zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*, ISSN 0354-0448. [Tiskana izd.], 2010, 16, št. 1, str. 67–83. <http://www.dlib.si>. [COBISS.SI-ID 32453677]

VEZLJIVOST IN DRUŽLJIVOST KOT DOPOLNJUJOČA BESEDILNA POJAVA V SLOVENŠČINI

Izvleček: Prispevek predstavlja in komentira vezljivost in družljivost in z njima povezane določene pomensko- in strukturnoskladenjske pojave kot kookurenca/sopojavljanje, koreferenca/soodnos in disjunkcija/ločevanje v slovenščini in hkrati opozarja na njihove pomensko-skladenjsko-izrazne lastnosti v slovenskih povedih.

Abstract: The article presents and comments on valency and optionality in relation to certain semantic- and structural-syntactic phenomena, such as co-occurrence, co-reference, and disjunction in Slovene. It furthermore points out their semantic, syntactic, and expressive properties in Slovene sentences.

Vezljivost in družljivost se kot pomensko-slovnična pojava v povedih vzajemno dopolnjujeta. Vezljivost iz pomena v besedilo vnaša skladenjsko urejenost in organiziranost, družljivost pa skladenjske zmožnosti pomenov dodatno osmišlja in jih širi tudi prek glagolske vezljivosti.

1 Opredelitve

Vezljivost v smislu pomenske usmerjenosti je pomenska in slovnična lastnost zlasti glagolov pa tudi izglagolskih pridevnikov in samostalnikov, da odpirajo napovedljivo število skladenjskih mest (obveznih in neobveznih) in da vežejo določeno število udeležencev z določenimi udeleženskimi vlogami, in vsak udeleženec vsakič nastopa samo v eni udeleženski vlogi in je izražen z enim določilom. Razmerje glagol – povedek pa zahteva ločevanje med glagolsko vezljivostjo v okviru glagolskih leksemov

(glagolskih iztočnic v slovarju) in povedkovo vezljivostjo v okviru stavka, slednje je raba konkretnega glagolskega pomena v stavku.²²⁴

Družljivost kot pomenska sopojavnost ali soobstoj temelji na pomensko-slovnični smiselnosti, ki z udeleženci na nenapovedljivih prostih skladenjskih mestih omogoča glagolom, pridevnikom idr. smiselne vzajemne pomenskoestavinske povezave.

Stavčna poved, ki z upoštevanjem medpropozicijskih razmerij vključuje tako vezljivost kot družljivost, je npr. *Janez hodi bos* v pomenu 'Ko Janez hodi, je navadno bos'; povedkovodoločilna vezljivost v *Janez je bos* je pretvorbno vključena v *Janez hodi bos* in *Hodi bos* je obvezna družljivost – skratka pogoj obvezne družljivosti znotraj stavčne povedi je pomenska družljivost glagolov ali povedkova sopojavnost oz. kookurenčnost na medpropozicijski ravni. Samo potrditev medpropozicijskosti in hkratne besedilnosti tako vezljivosti kot družljivosti so izsamostalniška prislovna dopolnila, ki skladenjskopomensko navezavo z glagolom vzpostavijo z impliciranim udeležencem v prislovnem določilu, ki glagolu prisoja zlasti obveznodružljivo vrstnost, npr. *Včasih je tekmovalno smučal, danes pa smuča le ljubiteljsko*, kar lahko razvežemo v 'Včasih je smučal in bil je tekmovalec, danes smuča in le kot ljubitelj'; v tovrstnih primerih *tekmovalca* in *ljubitelja* češka slovnica poimenuje tudi »kopredikátový komplement«, ki uvaja pa povedkovodoločilno vezljivost. Vezljiva istoprozicijska prislovnodoločilnost pa je v primerih kot *To se upravlja daljinsko ali ročno* 'upravljati na daljavo / z roko'.

Tako **vezljivost** kot **družljivost** sta izhodiščno skladenjskopomenska pojava, na formalni/izrazni ravnini pa je v slovenščini uveljavljena delitev na **vezljiva določila** in **družljiva dopolnila**.

Vezljivost z medpropozicijskega vidika je najenostavneje predstavljena z vezljivimi stavčnočlenskimi propozicijami, ki so vsebinski odvisniki eno-, dvo- ali večvezljivega povedka: enovezljivost: *Je dobro, če si aktiven, Dovolj je, da se opozori, Je škoda, če se ostane kar doma*; dvovezljivost:

²²⁴ Aktualna raba primerov v prispevku je potrjena v besedilnem korpusu Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html>.

Kaj dela, mi je neznanka, Posrečilo se mu je, da se je uspešno vrnil in trovezljivost: Poslali so mu, kar si je zaželel.

Prav znotraj prostorskih določil, ki so v okviru prislovnih določil najobsežnejša skupina, pa lahko poudarimo razmerja med vezljivostno obveznimi prislovnimi določili in nevezljivimi oz. družljivimi prislovnimi dopolnili, npr. vezljivo *Živi doma / Gre domov* nasproti samo družljivo, npr. *Kmetuje doma / Staršem so pripeljali otroke nazaj domov.*

Družljivost z medpropozicijskega vidika je glagolska družljivost oz. povedkova sopojavnost/kookurenčnost znotraj večstavčne povedi, skratka ni ravno smiselno trditi **Janez se je odločil zboleti /, da bo zbolel/* ali **Janez je oprostil ženi, da je inteligentna*, povsem navadno pa je *Janez se je sprijaznil z boleznijo* ali *Janez je oprostil ženi, da je odšla od njega* ali *Janez se je sprijaznil, da je žena odšla od njega* ipd.

Najširše možnosti uporabe tako vezljivih določil kot obveznodružljivih dopolnil imajo splošnopomensko in oslavljenopomensko rabljeni glagoli.

1.1 Vezljivost glagolov, družljivost sopojavnih glagolov (kookurenčnost) in posledični soodnosi udeležencev glagolskega dejanja (koreferenčnost)

Izhodiščni onomaziološki vidik (iz pomena v izraz) je hkrati tudi vezljivostni vidik. Vezljivost in z njo povezani skladijski pojavi zahtevajo obravnavo na treh ravneh: 1) na logični (ustrezna izbira glede na vzajemno ustreznost povedja in udeležencev), sledita 2) pomensko- in strukturnoskladijska predstavitev in 3) izrazna predstavitev (z možnostjo obvezne in neobvezne izrazitve oz. z nezmožnostjo izrazitve) – iz zgornjih obravnav izhajajo 1) logične formule, 2) pomenskopodstavni oz. propozicijski obrazci in 3) izrazni/eksplicitni obrazci; v slovenščini je na izrazni (formalni) ravnini uveljavljena delitev na vezljiva določila in družljiva dopolnila.

Pomensko oz. pomenskosestavinsko zapletenejši glagoli oz. jedrni povedki višjega reda v glavnem stavku vzpostavljajo kookurenčno/sopojavljajalno/sodogajalno razmerje z notranjim povedkom odvisnega

stavka, tako da vključujejo razmerne seme, ki omogočajo oz. odpirajo skladijske vloge pomenskosestavinsko navadno manj zapletenim glagolom oz. notranjim povedkom prvega reda. Kookurenčno/sopojavno razmerje med jedrnim in notranjim povedkom vzpostavlja koreferenčno/soodnosno razmerje med prvim udeležencem notranjega povedka in prvim udeležencem jedrnega povedka pri glagolih tipa *odločiti se, priznati, odvaditi se, obljubiti, obvezati se* ipd. v *Peter se je odločil, da odpotuje, Peter je obljubil, da se bo poboljšal, Peter se je obvezal Ani, da bo varoval skrivnost*, in med prvim udeležencem notranjega povedka in drugim udeležencem jedrnega povedka pri glagolih tipa *obvezati, opominjati, sumiti, preprič(ev)ati* ipd. v *Peter je obvezal Ano, naj varuje skrivnost, Ana je prepričevala Petra, naj se oženi z njo*.

Pri vsem tem je pomembno tudi osnovno spoznanje, da število udeležencev ni odločilno za število udeleženskih vlog, zato t. i. sestavljeni udeleženci odpirajo glede na število relevantnih udeleženskih sestavin (semov) tudi določeno število udeleženskih vlog – t. i. pomenko- in strukturoskladijska razstavitev udeleženca na sestavine, ki prevzamejo določene udeleženske vloge. Tovrstna metonimična zapolnitev udeleženskih vlog s sestavinami istega udeleženca uvaja t. i. (označevalno) disjunkcijo sestavin istega udeleženca v primerih kot *Poljubil jo je na lice, Frizer je obril Janezu brado, Na glavo mu je položil venec, Dekle se je s hrbtom obrnilo proti svetlobi*.

Meja med disjunkcijo (ločevanjem) in koreferenco (soodnosom) je lahko zabrisana v primerih, ko se v poved vključena glagol in izglagolska tvorjenka povezujeta z istim udeležencem, npr. *Julija draži Majo s pretirano zaskrbljenostjo* (nasproti kondenzaciji, ki kljub zgoščanju mora razbiti dvoumnost v *Julijina pretirana zaskrbljenost draži Majo* ali v *Julija draži Majo zaradi njene pretirane zaskrbljenosti*).

1.1.1 Vezljivostne pomenske skupine slovenskih glagolov

Iz vezljivostnega vidika je smiselno upoštevati delitev glagolov oz. povedkov na tiste 'prvega/nizjega razreda' s **samo** predmetnimi udeleženci v enostavni povedi in na glagole oz. povedke 'drugega/višjega razreda', ki so t. i. razlagalni oz. razmerni glagoli oz. povedki s **tudi** nepredmetnimi pomenskopodstavnimi udeleženci in udeleženskimi odvisniki v

večstavčni (zloženi) povedi; sem sodijo tudi naklonski in fazni glagoli – nepolnopomensko uporabljeni naklonski in fazni glagoli pa so skupaj s pomožnimi glagoli samo sestavine povedja oz. povedka.

Zaradi večje poenotenosti je pri primerjalni obravnavi slovanskih skladenj nastala tudi poenotena in poenostavljena delitev glagolov na pomenskovezljivostne skupine:²²⁵ 1 statični glagoli (*biti, prebivati, ležati, stati, dotikati se* ipd.), 1.1 statičnorazmerni glagoli z nadpomenko *imeti* (*vsebovati, obsegati, želeti, hoteti* ipd.), 2 procesni glagoli (*postajati, trajati, boleti, celiti se* ipd.), 3 dogajalni glagoli (*dogajati se, preživljati, rasti* ipd.), 3.1 operativni glagoli (*ravnati, upravljati, usmerjati, gojiti* ipd.), 3.2 kreativni glagoli (*ustvarjati, oblikovati* ipd.), 3.3 destruktivni glagoli (*razbijati, ruvati, trgati* ipd.), 3.4 glagoli premikanja (*premikati (se), gibati (se), hoditi, iti* ipd.).²²⁶ S pomenskoscladenjskega vidika oz. glede na določen skladenjski pomen v povedi se naštetih glagoli pojavljajo kot povedki prvega/nizjega razreda ali kot povedki drugega/višjega razreda.²²⁷

²²⁵ Za potrebe primerjalne in kontrastivne obravnave slovanskih skladenj jo je izdelal S. Karolak. Monografija, ki podrobneje predstavlja in razlaga teoretično-metodološki pristop Stanisława Karolaka je *Od semantyki do gramatyki*. Wybór rozpraw, Warszawa: Instytut Słowistki PAN, 2001.

²²⁶ S. Karolak (2001: 22–25) glede na vezljivostne zmožnosti glagole podrobneje deli na glagole 1) hotenja, prizadevanja, pričakovanja, 2) čutenja, 3) pohvale, nagrade, poplačila, povrnitve, 4) procesov – umiranja, rasti, usihanja/venenja, omedlevanja, 5) dejavnosti – hoje, sprehanjanja, vožnje, branja, pisanja, govorjenja, igranja, 6) dogodka – rojevanja, izginjanja, pojavljanja, vstopanja, odkrivanja, stvarjenja, 7) stanjskosti (*biti čist/zadolžen/zaljubljen/suh/suša*, 8) vede, znanja, resnice, vere, zavesti, razumevanja, 9) nameščanja, posajanja, prenehanja, pričakovanja, upanja, 10) vzroka (*povzročiti, sprožiti*), 11) zanikanja, ugovarjanja, oporekanja.

²²⁷ Pod vplivom pomenskih delitev A. Wierzbicke (1972) S. Karolak (2001: 24–25) ločuje 'proste pomene' (pojęcia proste) in 'sestavljene pomene' (pojęcia złożone); sama proste glagolske pomene opredeljujem kot temeljne pomene, sestavljene glagolske pomene pa kot specializirane pomene. S. Karolak še dodaja logično ugotovitev, da na splošno v jezikih prevladujejo sestavljeni pomeni. T. i. sestavljene glagolske pomene deli v pomenske skupine glagolov 1) predvidevanja, pričakovanja, slutnje, 2) upanja, želje, 3) straha, slutnje, 4) nanašanja, 5) obljube, veljave, 6) govorjenja, 7) zmote, 8) pomoči, 9) laži, 10) namere, 11) zanimanja, 12) maščevanja, 13) oštevanja, zmerjanja, 14) raziskovanja, preiskovanja.

Zgornja posplošena delitev se prekriva z glavno splošno delitvijo glagolov na vezljivostne pomenske skupine v slovenščini (le da skupina t. i. operativnih glagolov zaobjema tudi glagole govorjenja/mišljenja/razumevanja, skupina t. i. destruktivnih glagolov pa glagole sprememb in splošnih sprememb s premikanjem).

1.1.2 Družljivo sopojavljanje glagolov (kookurenca)

in posledični udeleženski soodnosi (koreferenca)

Poleg kookurenčnega razmerja med glagoli oz. povedki višjega reda kot t. i. jedrnimi glagoli in notranjimi glagoli oz. povedki odvisnikov (kot propozicijskih udeležencev) se s posledično soorganizacijo udeleženskih vlog z ustreznimi udeleženci vzpostavlja tudi koreferenčno razmerje, ki omogoča vezljivo ali družljivo vključevanje istega udeleženca v njuni vezljivostni polji v različnih udeleženskih vlogah. Lahko rečemo, da kookurenčnost v prvi vrsti izraža pomenskosestavinsko združljivost določenih vrst glagolov, posledično pa se ji pridružuje še pogoj koreferenčnosti/nekoreferenčnosti udeležencev.

1.1.2.1 Družljivo sopojavljanje glagolov (kookurenca)

Pomenskosestavinska družljivost oz. kookurenčnost je jasno razvidna pri sopostavitvi določenih vrst glagolov: 1) **glagoli odločitve, privolitve in obljuje** (*odločiti se za, dogovoriti se, sporazumeti se, obljubiti ...*) niso kookurenčni z **glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca**, npr. bolezn, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, tudi **ne z glagoli volje**, npr. hotenja, želje, poželenja, tudi **ne z glagoli občutenja**, npr. milosti, ljubosumnosti, zavisti, sovraštva, npr. **Peter se je odločil zboleti, *Peter je obljubil Ani, da bo zbolel, *Peter se je dogovoril, da bo zasovražil Anino prijateljico, *Peter je obljubil Ani, da bo zasovražil njeno prijateljico*; 2) **glagoli resignacije in tolerance** (*sprijazniti se z/s ...*) so kookurenčni z **glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca**, npr. bolezn, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, npr. *Janez se je sprijaznil s pohabljenostjo, Ana se je sprijaznila s svojo plaho-stjo*, niso pa kookurenčni z **glagoli volje**, tudi **ne z glagoli odločitve, pobude in ne z drugimi operativnimi glagoli**, pri katerih je relevantna tudi udeleženska koreferenčnost/nekoreferenčnost, npr. nesmiselni **Peter se je*

sprijaznil s tem, da sovraži Ano (nasproti smiselnemu *Janez se je sprijaznil s tem, da ga Ana sovraži*), nesmiselni **Janez se je sprijaznil s svojo odločitvijo stopiti v zakon* (nasproti smiselnemu *Janez se je sprijaznil z odločitvijo staršev, da mora stopiti v zakon*), koreferenčna dvoumnost udeležencev dopušča izbiro pravilnega ali nepravilnega razumevanja primerov kot *Janez tolerira to, da gleda na televiziji vse serije* (nasproti enoumnemu *Janez tolerira Ani to, da gleda na televiziji vse serije*) ipd.; 3) **glagoli odpuščanja, oprostitev, dopustitve niso** kookurenčni z **glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca**, npr. bolezn, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, npr. **Janez je oprostil Tončki, da je inteligentna*, in **so** kookurenčni z **glagoli odločitve, pobude** in z drugimi **operativnimi glagoli**, npr. *Janez ji je oprostil, da je odšla od njega, Janez jim je prizanesel, tako da ni dajal nepotrebnih naukov* ipd.

1.1.2.2 Udeleženski soodnosi (koreferenca)

Koreferenco omogočajo glagoli oz. povedki 'drugega/višjega razreda' ali t. i. razlagalni oz. razmerni jedrni povedki z navadno nepredmetnimi (pomenskoskladenjskimi/propozicijskimi udeleženci in udeleženskimi odvisniki v večstavčni (zloženi) povedi. Sem sodijo tudi naklonski in fazni glagoli v primerih kot *Marija je hotela izbrati sodelavko izmed svojih sošolk, Marija se je odločila izbrati sodelavko izmed svojih sošolk* ipd.

Možnost koreference je odvisna od pomenskosestavinskeosti jedrnega glagola in ločujemo:

1 obvezno koreferenco

1.1 prvega notranjega/pomenskopodstavnega udeleženca v odvisniku s prvim udeležencem (z vršilcem/nosilcem dejanja V/Nd) v glavnem stavku z jedrnim povedkom z glagoli samodelovanja, samousmerjanja oz. vzvratnega delovanja, tj. predvsem z glagoli samo(vz)pobude v povedku, ki izpomenskosestavinsko zahtevajo stalno (tj. pri vseh povedkih večstavčne povedi) /ne/tvorno udeležbo izhodiščnega vršilca/povzročitelja/pobudnika, npr. *odločiti se, priznati, izpovedati (se), izognitilizogibati (se), izgovoriti (se), odvaditi se, obljubiti, obvezati se, obtoževati se, kriviti se, skleniti, rešiti se, prevarati se, obvarovati se, presenečati, razburjati* ipd. v *Peter se je odločil, da odpotuje: Peter se je odločil za potovanje, Peter je priznal*

sodniku, da je ukradel uro: Peter je priznal, da je ukradel uro: Peter je priznal krajo ure, Peter je obljubil staršem, da se bo poboljšal: Peter je obljubil, da se bo poboljšal : Peter je obljubil svoje poboljšanje in

1.2 prvega notranjega/pomenskopodstavnega udeleženca v odvisniku z drugim udeležencem (s prizadetim ali prejemnikom dejanja Pr/Pre_ḡ) v glavnem stavku z jedrnim povedkom z vplivajskimi/ciljnimi glagoli tipa *obvezati, očitati, opominjati, oponašati, spodbujati, nagovarjati, nadlegovati, osramotiti, ponižati, sumiti, preprič(ev)ati, zahtevati, pritiskati na* ipd. v *Peter je obvezal Ano, naj varuje skrivnost, Ana je prepričevala Petra, naj se omoži z njo : Ana je prepričevala Petra na možitev z njo, Ana je prepričala Petra, da se je odpovedal karieri : Ana je prepričala Petra k odpovedi politične kariere, Marija je opominjala Marka, naj je ne moti;*

- 2 **neobvezno koreferenco** prvega notranjega/pomenskopodstavnega udeleženca v odvisniku s prvim ali drugim udeležencem (z vršilcem/nosilcem dejanja V/Nd ali s prizadetim ali prejemnikom dejanja Pr/Pre_ḡ) jedrnega povedka v glavnem stavku, npr. */pre/strašiti (se), /raz/veseliti (se), /raz/žalostiti (se), odkrivati, spominjati se, pomniti, spoznavati, povpraševati, poizvedovati, privaditi se, navaditi se* ipd. v *Peter se je prestrašil, da je izgubil denar (nasproti Peter se je prestrašil, da je Ana izgubila denar), Janez je prestrašil znanca, da umira : Janez se je prestrašil, da umira : Janez se je prestrašil smrti, Peter se je razveselil, ker je podedoval imetje po stricu : Peter se je razveselil starše, ker je podedoval imetje po stricu, in*
- 3 **obvezno nekoreferenco** prvega notranjega/pomenskopodstavnega udeleženca s prvim ali drugim udeležencem (z vršilcem/nosilcem dejanja V/Nd ali s prizadetim/prejemnikom dejanja Pr/Pre_ḡ) jedrnega povedka v glavnem stavku, npr. *domnevati, upati, pričakovati, distancirati se, tolerira, upošteva, prizanaša* v npr. *Andrej je domneval, da Ivana pred njim nekaj skriva, Janez se distancira od govoric, da mu sodelavci poskušajo odvzeti delo, Prevelikodušno tolerira napa-ke, ki jih sodelavci namerno delajo.*

Posebnost so koreferenčna razmerja pri neosebni naklonski uporabi glagola kot npr. v *Petru se je posrečilo odditi z doma, Ani je preostalo zateči se v najbližje zavetišče, Mojci se je posrečilo potovanje z avtom v Grčijo, Ani je preostal pobeg v najbližje zavetišče, Juretu se je posrečil vzpon na vrh*, kjer je koreferenčni udeleženec nosilec dejanja v dativu.

1.1.2.2.1 Nekaj primerov 1) obvezne koreference, 2) neobvezne koreference in 3) obvezne nekoreference za dvoudeleženske glagole z logično formulo, kjer udeležensko vlogo zapolnjuje pomenskopolstavni udeleženec:

- 1 obvezna koreferenca z glagoli kot *prepričevati se, opogumljati se, ponášati se, bahati se, obvezovati se, obljubljeni (si), očitati (si), izgovarjati se, upirati se* ipd. v *Prepričuje se | Opogumlja se | Ponaša se | Baha se | Obvezuje se | Obljublja (si), da on sam to zmore, Očita si, da sam ni dovolj ukrepal;*
- 2 neobvezna koreferenca z glagoli kot *vedeti, upirati se, zavedati se, izgovarjati se, spominjati se, tožiti se, obžalovati, potrditi* ipd. v *Avtorica je vedela, da sama/naslovnik ne more preprečiti katastrofe, Oče se je upiral, da bi njegovi otroci bili v slabi šoli, Tone se je zavedal, da sam/drugi ne morejo preprečiti nesreč, Prebivalci bloka so potrdili, da so onilsosedji prišli domov;*
- 3 obvezna nekoreferenca z glagoli kot *slišati, posumiti, zahvaliti se, opazovati, ogledati si, opazovati, spremljati, vedeti* ipd. v *Obiskovalci so slišali, da so se v mestu naselili begunci, Tone je posumil, da je prijatelj dobil podkupnino, Gostitelj se je zahvalil, da so pevci obiskali njegovo gostišče, Obiskovalci so si radi ogledali, kaj s tolikšnimi tacami se skriva v kraški jami, Eksperti so opazovali in spremljali, kako ljudje s posebnimi starimi orodji izdelujejo že pozabljene izdelke.*

1.2 Glagolsko sopojavljanje in udeleženski soodnosi glede na vid in čas v stavčnih povedih

Pri pomensko- in strukturnoskladenjski obravnavi v okviru posameznih glagolskih pomenskovezljivih skupin je upoštevan tudi vid – tako z vidika tvorjenosti glagolov (npr. predpanske tvorjenke oz. sestavljenke)²²⁸ kot tudi v smislu t. i. vidskega pomena stavka,²²⁹ ki naj bi se ga dalo docela razbrati šele iz stavčnega položaja, ker upošteva tudi stavčno organizacijo glagola in njegovih udeležencev.

Vsekakor pa je vidskost že v pomenskosestavinskosti glagolov in zato soodloča o vezljivostnih pomenskih sestavinah in tako vpliva tudi na oblikovanje različnih pomenskoscladenjskih razmerij v povedi.

Z vidika vida kot stalne slovnično-pomenske lastnosti glagolov so izhodiščne predvsem vidskopomenske skupine glagolov (vrste glagolskih dejanj glede na časovnost):²³⁰ – **glagoli trajanja** (statični in di-

²²⁸ Vpliv tvorjenosti besed na njihovo vezljivost obravnava A. Vidovič Muha v razpravi Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (1993). S primerjanjem glagolskih sestavljenk z njihovimi skladenjskopodstavnimi glagoli in z ustreznimi nesestavnimi glagoli, npr. *izpisati* : *pisati iz* : *pisati*, z upoštevanjem celotnega gradiva SSKJ ugotavlja, da je predpansko obrazilo pretvorba (vsaj) enega skladenjskopodstavnega glagolskega razmerja, kar zoži vezljivostno polje tvorjenega glagola (izjema so sestavljenke s samo faznim predpanskim obrazilom). V razmerju med sestavnim (tvorjenim) in nesestavnim glagolom pa so spremembe predvsem v okviru leva – desna vezljivost, npr. *izbuljiti oči* : *buljiti* ipd.

²²⁹ Gl. J. Orešnik (1994: 19, 67–77, 79) govori o »vidskem pomenu stavka«, in poleg navadnega glagolskega vida posameznih glagolov po C. S. Smithovi opredeli tipe univerzalnih vzorčnih stavčnih položajev s časovnimi značilnostmi stanje+/-, telično+/-, trajno+/-: a) stanje, b₁) netelično/b₂) telično dogajanje, c₁) netelični/c₂) telični dogodek (a) *Kmetija stoji na hribu*, *Zna grško*, *Je priden*, b₁) *Sprehaja se po parku*, *Smeji se*, b₂) *Zidal je most*, c₁) *Potrkall/Zakašljaj je*, c₂) *Razbil se je*, *Zadel je tarčo*). Našteti vzorčni položaji glagolov v stavkih poudarjajo vsakokratno možno specifičnost organiziranja določenih udeležencev v določenih udeleženskih vlogah, kar spreminja sporočilnost. Šele povezava lastne vidske vrednosti glagola in časovnega ustroja določenega stavčnega položaja dá vidski pomen stavka.

²³⁰ Vid je tudi v slovenščini obravnavan kot stalna (inherentna) slovnična lastnost oz. kot slovarskokategorialna lastnost glagolskega besedja.

namični: dvoudeleženski: *bedeti, biti iz, bivati, čakati, dotikati se, dovoljevati, gnezdit, hoteti*; troudeleženski: *dopuščati, dovoljevati, iskati, krasiti, nagovarjati*), – **trenutni (momentalni) glagoli** (dvoudeleženski: *dotakniti se, dovoliti, nehati, objeti*; troudeleženski: *dobiti, izkoristiti, obdarovati, okoristiti se*), – **inchoativni glagoli** (dvoudeleženski: *dobiti, dojeti, izgubljati se, občutiti, sestati se z/s*; troudeleženski: *poočitati (si)*), – **rezultativni glagoli** (dvoudeleženski: *izprositi, odvreči, pobeliti, počakati*; troudeleženski: *nagibati, nagovoriti, nameniti, namočiti*), – **telični glagoli** (dvoudeleženski: *boriti se za, čakati, dražiti, hoteti*; troudeleženski: *izobraževati, nagibati, nameščati*), – **habitualni glagoli** (dvoudeleženski: *bahati se, bati se, bivati*; troudeleženski: *dajati, dati se, dopovedovati, iskati*; z bistvenim razmerjem med inchoativnimi glagoli in rezultativnimi glagoli, s tem da se pri inchoativnih spreminja vršilec oz. nosilec dejanja/procesa, pri rezultativnih pa predmet dejanja/procesa oz. prizadeto z dejanjem/procesom.

Z vidika vida kot predvsem pomenskoskladenjske kategorije in po načelu, da se časovnost najeksplicitneje izraža v stavčnih povedih, pa obravnavamo vidske pomene stavkov oz. povedi glede na časovno-pomensko sosledje uporabljenih povedkov. Časovna razmerja med dejanskimi stanji v dvo- ali večstavčnih povedih, ki so označena s t. i. jedrnimi povedki (v jedrnem stavku) in t. i. notranjimi povedki (v odvisnih stavkih), zahtevajo smiselno časovnopomensko usklajenost ustreznih vključenih povedkov – tj. usklajenost vidskih vrednosti glagolov v povedkih s t. i. časovnim ustrojem stavčnih položajev, kar celotni obravnavani stavčni povedi da določen vidski pomen. Smiselna časovnopomenska razmerja je možno predvideti z določenimi kombinacijami glagolov iz določenih vidkopomenskih glagolskih skupin (nujna posledičnospremstvena pojava sta glagolska kookurenca in udeleženska koreferenca). Jedrni povedek (tj. povedek jedrnega stavka) glede na svojo vidkopomensko skupino določa možno vidkopomenskost notranjega povedka (tj. povedka v odvisniku oz. v pomenskopodstavnem udeležencu), npr.: 1) **predhodnost** vsebine/pomena notranjega povedka glede na jedrni povedek – tipični glagoli v jedrnem povedku so: *dovoliti, obdolžiti, obsojati, očitati, oponesti, potrditi, pozabiti, priznati, tožiti, zanikati, zatajiti ...* v *Pozabila je, da je včeraj govorila drugače, Potrdi-*

li so, da se je zgodila nesreča (nasproti nekaterim možnostim časovno neaktualne rabe, npr. *Pozabila je, da ji zdravnik prepoveduje kajenje, Obdolžuje ga, da jo zanemarja ...*) ipd., 2) **naslednjost** (navadno tudi posledičnost) vsebine/pomena notranjega povedka glede na jedrni povedek – tipični glagoli v jedrnem povedku so: *čutiti, napovedati, obljubiti, odrediti, predlagati, predvideti, prerokovati, pričakovati, pripravljati se, slutiti ...* v *Oče je predvidel, da hčerko pošlje v tujino, Prerokuje/Sluti, da ga čakajo hujši časi* ipd., 3) **istočasnost** vsebine/pomena notranjega povedka in jedrnega povedka – tipični glagoli v jedrnem povedku so: *gledati, izkazovati, ogledovati, opazovati, pokazati, poslušati, videti ...* v *Opazoval je, kaj se dogaja, Poslušal je, kako pojejo ptice* ipd., 4) **istočasnost ali predhodnost** vsebine/pomena notranjega povedka glede na jedrni povedek – tipični glagoli v jedrnem povedku so: *kritizirati, lagati, odobravati, poizvedovati, posmehovati se, povpraševati, pretvarjati se, pritoževati se, spominjati se, zasmehovati ...* v *Kritizira, kaj delajo ali Kritizira, kaj so delali, Pretvarja se, da vse ve ali Pretvarja se, da je vse slišal* ipd.

Posebnost so tipični glagoli rekanja, npr. *reči, povedati*, v jedrnem povedku, ki dopuščajo oz. omogočajo poljubno izbiro glagolov v notranjem povedku odvisnega stavka, npr. *Pravi / Povedala je, da se uči slovensko / da se je učila slovensko / da se bo učila slovensko, Peter je prepričeval mater, naj imetje prepusti najmlajšemu, Peter je prepričeval Ano, da se je Ivan preselil v mesto* ipd.

Z dvoudeleženskimi glagoli, ki zajemajo oz. so vključeni v vse glagolske pomenske skupine, se lahko še najbolj nazorno prikaže združevanje glagolske kookurence (tj. smiselna združljivost glagolskih pomenov v povedkih iste povedi), udeleženske /ne/koreference (tj. obveznost/neobveznost ali neobstoj skladenjskopomenskih odnosov med udeleženci) in udeležensko-glagolske disjunkcije (tj. skladenjskopomenska delitev oz. ločevanje glagolskih in udeleženskih pomenov v več povedkov ali več udeleženskih vlog).

Vsi trije skladenjskopomenski pojavi, tj. kookurenca, koreferenca in disjunkcija, so prikazani v večpropozicijskih povedih tipa: *Tone se je zavedal nezmožnosti prepričitve nesreč, Prebivalci bloka so potrdili prihod (svoj/sosedov) domov, Obiskovalci so slišali za naselitev beguncev, Od njih*

se pričakuje samo zmago, V njej je videl samo povzpetništvo; Molčanje naroda je *povzročilo* zaskrbljenost družbenih analitikov, Pokvarjenost ljudi *omogoča* velike kraje družbenega premoženja do izčrpanja; pri slednjih *povzročiti* že vključuje tudi vzorčno-posledični vidski pomen, medtem ko npr. *omogočiti* za natančnejšo vidskopomensko določitev potrebuje tudi časovno prislovno določilo.

In kot so prikazali in dokazali vsi zgornji primeri, medsebojna povezovanja in soodvisnosti slovnično-pomenskih pojavov še dodatno odkrivajo posamezne lastnosti in posebnosti jezika.

1.3 Vezljivost in družljivost glede na eno- ali večpropozicijskost in nepropozicijskost

Prehodnost med vezljivostjo in družljivostjo je pretvorbno razložljiva s t. i. vrstnimi izsamostalniškimi prislovi. Novejše slovenske jezikoslovne študije (prim. Slovensko leksikalno pomenoslovje A. Vidovič Muha 2000: 76–77) v okviru tipologije vrstnih prislovov (s samostalnikom v podstavi) eksplicitno odpirajo vprašanje propozicije globinskega udeleženca. Vrstni prislovi namreč pretvorbno vključujejo tako delovalnike (npr. sredstvo: *računalniško, radijsko, medijsko*) kot okoliščine (npr. kraj: *ambulantno, tovarniško, laboratorijsko*) – to so izudeleženska obpovedkova prislovna določila kot a) vezljiva določila *To obdeluje samo strojno* ‘s strojem’, b) vezljiva določila ali družljiva dopolnila, npr. *Politično in kulturno deluje* ‘deluje v politiki in kulturi’ ali ‘deluje kot politik in kulturnik’, in c) družljiva dopolnila *Že večkrat so ga ambulantno zdravili* ‘zdraviti v ambulanti’ ipd.

Prvotno in prvenstveno prislovi skladenjskopomensko natančneje določajo glagol glede na prostor, čas (ki sta takorekoč bivanjsko samoumevna), sredstvo (snov), spremstvo, vzrok²³¹; te izrazljive/zunanje okoliščine so navadno skladenjskopomensko vezljive in zato hkrati tudi istopropozicijske, npr. *laboratorijsko pregledati* ‘pregledati v laboratoriju’, *metodološko dokazati* ‘dokazati z metodo’, *prijateljsko deliti* ‘deliti s prijateljem’ nasproti nepropozicijskim izprivedniškim prislovom v vlogi samo družljivih lastnostnih modifikatorjev tipa *temeljito/dobro pregledati*,

²³¹ Jezikovna vzročnost je odraz fizične/materialne vzročnosti v mišljenju oz. zavesti.

redno poročati ali tipa *vojaško pozdraviti* ‘pozdraviti kot vojak’, *hekersko delovati* ‘delovati kot heker’, ki kot sestavine upovedovanja lastnostno opredeljujejo (modificirajo) glagolsko dejanje/dogajanje/stanje. Prostor in sredstvo kot konkretni entiteti in zato tudi samostojni propozicijski sestavini se lahko ubesedujeta implicitno (kot morfemski del glagola, npr. *stražiti* ‘biti na straži’, *ponočevati* ‘biti (nekje) ponoči’, *krampati* ‘delati s krampom’, *moževati* ‘gibati se med možmi’) ali eksplicitno kot /predložna/ imenska zveza (*v ambulanti, z injekcijo*) ali kot prislov (*ambulantno, injekcijsko*). Pri **družljivih neistopropozicijskih lastnostnih (izglagolskih) deležijskih prislovih** pa je cela propozicija v drugi propoziciji, npr. *sede kuhati, kleče prositi, molče spremljati*, in ker so to očitne vzporedne propozicije, je med njimi možna samo družljivost.

Meja med istopropozicijskostjo in nepropozicijskostjo je hkrati tudi meja med vezljivostjo in družljivostjo, npr. vezljivo propozicijsko: *politično/kulturno se udejestvovati* (‘udejestvovati se v politiki/kulturi’) nasproti družljivo nepropozicijsko: *politično/kulturno se udejestvovati* (‘udejestvovati se kot politik/kulturnik’).

2 Za sklep

Upoštevanje vzajemnega delovanja vezljivosti in družljivosti omogoča vpogled v skladenjske oz. besedilne zmožnosti jezika. Ključna pri vezljivostnih in družljivostnih zmožnostih slovenščine sta medpropozicijski in pretvorbeni vidik in vse to skupaj teži k čimbolj celovitemu opisu besedilne skladnje.

Bibliografija

- Karolak, Stanisław. 2001. *Od semantyki do gramatyki*. Wybór rozpraw. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.
- Korpus *Nova beseda*: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html.
- Orešnik, Janez. 1994. *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- Vidovič Muha, Ada. 1993. Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). *Slavistična revija* 41/1: 161–192.
- Vidovič Muha, Ada. 2000. *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Wierzbicka, Anna. 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athäneum.

Summary:

Valency and Optionality as Complementary Textual Phenomena

Taking into account the interaction between valency and optionality allows further insight into the syntactic or, rather, textual capacities of language. When the valency and optionality capacities of Slovene are considered, the inter-propositional and transformative aspects are crucial, as they strive for a complete description of textual syntax. From an inter-propositional view, valency is best introduced by valent sentence element propositions that function as content-based subordinate clauses of the uni-, bi-, or multi-valent predicate, whereas optionality occurs as verbal optionality or, rather, as co-occurrence within a sentence. The latter primarily expresses the semantic optionality of certain types of verbs, and secondarily stresses the (non) co-reference of the participants

Valency and the syntactic phenomena related to it must be treated on three different levels: (1) the logical level (the appropriate selection in terms of mutual appropriateness of the predicate and the participants); (2) the level of the semantic- and structural-syntactic presen-

tation; (3) the expressive level or, rather, the level of expressibility presentation (with various levels of expressibility, i.e., with the possibility of obligatory or optional expression or with lack of that possibility). The emphasis is on co-reference enabled by verbs or, rather, predicates of 'the second/higher rank' and/or the so-called explanatory or relative predicates and/or predicates with abstract verbs that can have non-object (semantic-syntactic/propositional) participants (including modal and phrasal verbs). The following phenomena are treated in more detail: (1) the obligatory co-reference of the first internal/semantic-base participant with the first participant (agent) of the central predicate with verbs of auto(matic)-action and self-direction and/or reverse action and the obligatory co-reference of the first internal/semantic-base participant with the second participant (patient) of the central predicate with verbs of influence/goal; (2) the optional co-reference of the first internal/semantic-base participant with the first or second participant (agent or patient) of the central predicate; (3) the obligatory absence of co-reference of the first internal/semantic-base participant with the first or second participant (agent or patient) of the central predicate. In semantic- and structural-syntactic treatment within individual verbal semantic-valency groups, the aspect is also considered, both in terms of verbal word formation (e.g., prefixed verbs) and the so-called aspectual meaning of the sentence. With verbs that have two participants, which are present in all verbal semantic groups, it is possible to accurately demonstrate the joining of verbal co-occurrence (i.e., semantic compatibility of verbal meanings in the predicate) and the participant co-reference or the lack of it (i.e., obligatoriness/non-obligatoriness or the non-existence of syntactic-semantic relations between the participants).

ŽELE, Andreja. Vezljivost in družljivost kot dopolnjujoča se besedilna pojava v slovenščini. *Slovenski jezik - Slovene linguistic studies*, ISSN 1408-2616. [Tiskana izd.], 2015, 10, str. 99-111. <https://ku-scholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/18312/04_Zele.pdf>. [COBISS.SI-ID 58142562]

STVARNO KAZALO

Navedene so zlasti zveze, ki označujejo specifičen oblikoslovno-skladenjski pojav, in strani, kjer so njihovi opisi oz. opredelitve.

- absolutna leksikalizacija prostomorfemskega glagola 114
- dinamična in statična glagolska prostomorfemskost 20
- drugopozicijska predložna zveza 51
- drugotna leksikalizacija 56
- družljivost 55, 57, 59, 94, 221
- družljivost dveh povedkov 10
- glagolska sestavljenka 45
- glagolski leksikalizirani morfemi 21, 103
- glagolski primitiv 19, 267
- glagolski prostomorfemski pomen 114
- glagolska dinamičnost 20, 220
- glagolska statičnost 20, 220
- glagolska pomenska usmerjenost 35, 55
- globinskih prislov 50, 107
- gramatikalizacija 14, 15, 220
- istopozicijska raba 12
- kopredikat 53
- leksikalizacija 15
- leksikalizirana prostomorfemskost glagola 57
- leksikalizirani morfem 16, 21, 28, 232
- leksikalni (relativno prislovni) pomen 23
- medpropozicijska družljivost 10
- medpropozicijska povedkova družljivost 12
- medpropozicijskost 12, 19, 24, 94
- metonimična raba 103, 232
- morfem neizraženega družljivega glagola 58
- morfosintaktični pojav 9, 20, 219
- neleksikalizirani predložni prosti glagolski morfem 28, 44, 49, 235
- neleksikalizirani skladenjski pomen 9, 219
- nepravi predlog 37, 67, 90, 111
- obvezni morfem 16, 32, 206
- podrejena sredotežna vezljivost samostalnikov 48
- poglagoljenje 56, 143
- pomenje glagola 220
- poprislovljenje 21, 56
- predložna raba 25
- predložni morfem 124
- predložni prosti glagolski morfem 13, 14, 21, 28, 30, 43
- predložni sklon 14, 25, 27, 41
- predložna zveza 11, 12, 26, 51, 57

- predložnomorfemski
 glagol 114, 143, 257
 predložnozvezna raba 74
 predložnozvezna vloga 74
 prenesena raba predlogov 40
 primično družljiv morfem
 matičnega povedka 58
 primična družljivost 11, 14, 28, 50
 primičnodružljivo 10, 18, 28,
 50, 52,
 prislovni morfem glagola 221
 prislovna predložna zveza 52
 prislovni predložnozvezni
 pomen 38, 108,
 propozicija stavčne povedi 220
 propozicijskost predložne
 zveze 12, 51
 prosti (nezaimenski) slovnični
 morfem 37
 prosti glagolski morfem 38, 43,
 44, 46, 48
 prosta glagolska morfemskost 35, 52
 prostomorfemski skladenjski
 pomen glagola 114
 prostomorfemskost 9, 10, 12, 14
 prvotna prostorska prislovnost 19,
 48, 50
 prvotna leksikalizacija 15
 razmerijski pomen 18, 19
 relativna relacijska prislovnost 48
 relativni prislovni pomen 19
 samostalniška predložna
 zveza 101, 333
 slovnični razmerijski pomen 10, 18, 48
 slovnično-leksikalna vrednost
 predloga 23, 242
 sopovedek 53
 statična ali dinamična vezljivostna
 vrednost povedka 20, 220
 stavkotvorni označevalec 35
 stavnočlensko razmerje 23, 242
 širokopomenskost 19
 tvorjenka iz predložne zveze 45,
 257, 266
 udeležensko izpraznjen 34
 primičnodružljivo prislovno
 določilo načina 50, 51
 vezavna družljivost 28, 103, 229
 vezavna vezljivost 13, 28, 44, 49
 vezavnodružljivi prosti
 morfem 58, 104
 vezavnodružljivo 14, 221, 231
 vodilna sredobežna vezljivost
 glagolov 48
 zaimenski prosti glagolski
 morfem 13, 16, 124, 250
 zaimenska prostomorfemskost 12,
 101, 206, 220